

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**KLASİK ULUSLARARASI İLİŞKİLER
TEORİLERİNDE ULUSLARARASI SİSTEMİN
DOĞASI SORUNU:
REALİZM, LIBERALİZM VE MARKSİZM**

Hazırlayan

MUHAMMED A. AĞCAN

01716008

Danışman

Yrd. Doç. Dr. FUAT AKSU

İSTANBUL - HAZİRAN 2003

ÖNSÖZ

Siyaset kuramını ve Uluslararası İlişkiler teorilerini anlamak ve anlamlandırmak amacının motivasyonu ile hazırlanan bu çalışma, özellikle ülkemizdeki Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplini öğrencilerinin en zayıf kaldığı konulara odaklanmıştır. Zira, hem üniversitelerde hem de bu alanla ilgili diğer sivil ve resmi kurumlarda Uluslararası İlişkiler alanında felsefi ve kuramsal çalışmalar yeteri oranda önemsenmemektedir. Bu alandaki kuramsal ve felsefi konuların daha çok uygulamaya yönelik olarak ele alınması hem ciddi teorik tartışmaların yapılamamasına hem de bu alanda yerleşik bakış açısının gelişmeleri açıklamak noktasında yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Oysa coğrafi, tarihi ve stratejik boyutlarda “dünya politikasından kendini soyutlayamayacak bir konum”u olan ülkemiz, Uluslararası İlişkiler teorilerinin mantığını, yöntemini ve yönelimini hem akademik ortamda hem de diğer kurumsal yapılarda ortaya koyacak çalışmaları desteklemelidir. Ancak bu şekilde uluslararası sistemde uzun vadeli, sağlam felsefi zemine dayalı etkin strateji, politika ve öngörülerin oluşturulması sağlanabilir.

Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde bir çok kişinin desteği alınmıştır. Değerli arkadaşlarım Koç Üniversitesi’nden Semih Yumuşak ve Boğaziçi Üniversitesi’nden Ali Kaya tezimde kullandığım bir çok kaynağa ulaşmamı sağlamışlardır. Bölümümüz öğretim üyelerinden Yrd. Doç Dr. Cengiz Çağla tezi okuyup yapıcı eleştirilerde bulunmuştur. Araştırma Görevlisi Burak Ülman, hem bazı kaynaklara ulaşma hem de çalışmanın son halini değerlendirip görüşlerini sunma noktasında katkılarını sunmuştur. Hepsine en içten duygularıyla teşekkür ediyorum. Engin hoşgörüsüyle moral, bilimsel ve araştırma yöntemlerindeki bilgisiyle teknik olarak desteğini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç Dr. Fuat Aksu ise sadece teşekkürle geçiştirilemeyecek özveriyle göstermiştir. Bu bakımdan kendisini en kalbi duygularla anıyorum. Son olarak akademik etik gereği çalışmadaki tüm eksiklik ve hatanın bana ait olduğunu söylemek isterim.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinin ortak sorunsalını ve ontolojik farklılaşmasını bulmaktır. Uluslararası sistemi betimlemek, açıklamak ve kurgulamak işlevine sahip olan Uluslararası İlişkiler teorilerinin, bu çalışmada ilk ve temel olarak uluslararası sistemin doğasına yönelik olarak farklılaştıkları ileri sürülmüştür. Dolayısıyla, öncelikle modern uluslararası sistemin temel parametreleri, kurucu unsurları ortaya konulmuştur. Bu yapılırken çıkış noktası olarak Ortaçağ Avrupa'sındaki uluslararası ilişkiler düşüncesi seçilmiştir. Burada, Ortaçağ Avrupa'sındaki uluslararası ilişkiler düşüncesi ortaya konulmuş ve ne tür dönüşümler/değişiklikler sonucu modern uluslararası sistemin doğuşunun gerçekleştiği tartışılmıştır. Modern uluslararası sistemin doğuşu incelendikten sonra önce siyaset felsefesi bağlamında daha sonra bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler teorilerinin modern uluslararası sistemin doğasını nasıl tanımladıkları ve bu sisteme nasıl bir çerçeve çizdikleri incelenmiştir. Bu bağlamda realizm, liberalizm ve marksizmin, ilk olarak, uluslararası sistemin doğası tanımlamasına daha sonra da hem Avrupa için hem de diğer tüm kültür ve toplumlar için üst bir kimlik ve uluslararası sisteme bir çerçeve olarak öneri ve öngörülerine bakılmıştır. Sonuç olarak ise, uluslararası sistemin değer-kültür bağımlı olup olmadığına, bu bağlamda Uluslararası İlişkiler teorilerinin temel ayrılık noktasının kaynağının ne olduğu ve bunun Uluslararası İlişkiler disiplini açısından etki/sonuçları ile ilgili çıkarımlara ulaşılmıştır.

Ortaçağ Avrupa'sında uluslararası ilişkiler düşüncesi iki düzlemde gelişmiştir. İlk düzlem Ortaçağ uluslararası ilişkiler paradigmasını da oluşturan Kilise ve Roma dini-siyasi üst kimliğinin şekillendirdiği tüm Katolik Avrupa'yı kuşatan bir içeriktedir. Belirleyici unsurun Hristiyanlık olduğu bu düzlemde, uluslararası ilişkiler Hristiyan olanlar ile olmayanlar arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır. İkinci düzlem, birinci düzlemi üst kimlik olarak kabul etmiş alt siyasi kimliklerden oluşur. Şehir yönetimleri, küçük krallıklar ve yerel siyasal yapılanmalardan oluşan bu alt siyasi kimlikler, Kilise ve Roma'nın dini-toplumsal sistemi içindeki değer ve kurallar çerçevesinde aralarındaki ilişkileri geliştirmiştir. Bu bağlamda paradigma içi uluslararası ilişkiler olarak belirtilebilir. Kilise ve Roma kuşatıcı üst kimliğinin zayıflamasına paralel olarak, Rönesans ve Reformasyon ile hem felsefi-siyasi hem de dini anlamda Kilisenin

belirlediği düşünce, siyaset ve toplumsal algılamalar değişmiştir. Bu anlamda modern uluslararası sistemin ayırtedici özellikleri olan devlet, siyasi meşruiyet kaynağı olarak halk iradesi, devletler arası ilişkiler, *reason of state* ve güç dengesi nosyonları ve anlayışları daha da belirgin bir hal almıştır. Böylece modern uluslararası sistemin ilk oluşumu, kavramsal çerçevesi ve temel parametreleri ortaya çıkmıştır.

Uluslararası İlişkiler teorileri ise oluşan modern uluslararası sistemi betimlemek ve açıklamak çabası içindedirler. Her bir teori uluslararası sistemin doğasını açıklayacak ve tümü ile kuşatacak bir çerçeveyi sunmaya çalışır. Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler teorilerindeki temel sorun, oluşan modern uluslararası sistemde, Ortaçağ Avrupa'sında Kilise ve Roma'nın gördüğü işlev olan tüm Avrupa'yı kuşatan üst bir kimlik ortaya koyamamak olarak belirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada klasik Uluslararası İlişkiler teorileri olarak adlandırılan realizm, liberalizm ve marksizm modern uluslararası sistemin ontolojik meşruiyetini oluşturma çabası içinde farklılaşmaktadırlar. Bu çerçevede her bir teori öncelikle modern uluslararası sistemin doğasını açıklamak noktasında daha sonra da, uluslararası sistemin kuşatıcı üst kimliğini belirlemek ve bir dünya düzeni tasavvuru geliştirmek noktasında bu farklılaşmayı yaşamışlardır.

Modern uluslararası sistemi tanımlamaya yönelik olarak oluşturulan Uluslararası İlişkiler teorilerinden biri olan realizm, uluslararası sistemin doğasını *çatışmacı* bir içerikle tanımlamıştır. Roma ve Kilisenin, Avrupalının dünya düzeni algısını, siyasal birimlerin motivasyon kaynağını ve beslendikleri dini-felsefi ve siyasi temelleri bağlamında oluşturduğu kuşatıcı üst kimliğinin yerine, realistler, dünyevi boyutta devletin aşkınlaştırılması ve bu kurumların varoluşsal nedeni olarak gücün ve çıkarın mutlaklaştırılmasının, insan motivasyonuna kötümserci bakış açısının, dünya düzeninin çatışma temelli mekanik bir dengeye ulaşabileceği anlayışlarının bütününün bir araya gelerek oluşturduğu *çerçeveyi* yerleştirmişlerdir. Ulaşılan sonuç ise, modern uluslararası sistemin çatışmacı ve anarşik karakterli olduğu, bu sistemin devamını sağlayacak, devletlerin kuşatıcı üst kimliği olabilecek unsur olarak da *güç dengesinin* kabul edildiği bir yaklaşım tarzıdır.

Bu çalışmada Uluslararası İlişkiler teorileri içinde ikinci sırada ele alınan liberalizm, modern uluslararası sistemin doğasını rasyonel insanın makul davranacağından, cumhuriyetçi-demokratik devletlerin rasyonel insanın kapasitesini

gerçekleştirebileceği bir yönetim anlayışından ve evrensel değerler olarak kabul ettiği “serbest ticaret”, “evrensel hukuk”, “bireyin evrensel hakları”, toplumlar arası karşılıklı işbirliği ve “tüm insanlığın karşılıklı hak ve sorumluluğu” gibi kavramlardan/önergelerden hareketle barış ve uyum içinde tanımlar. Bu barışçıl uluslararası sisteme ise evrensel olduğu düşünülen demokratik ve cumhuriyetçi değerleri kuşatıcı üst kimlik olarak önerir. Bu tanımlamayı, hem Avrupa’ya hem de tüm dünyaya (coğrafya ve insanlık anlamında) tek geçerli dünya düzeni algısı olarak sunar.

Klasik Uluslararası İlişkiler teorileri içinde son olarak ele alınan marksizm, uluslararası ilişkileri, üretim tarzları arası ilişkiler olarak görmektedir. Üretim tarzının şekillendirdiği sosyal formasyonlar arası ilişkiler hem toplumsal hem de uluslararası ilişkileri oluşturur. Bunun yanında, modern uluslararası sistem kapitalist üretim tarzının egemen olduğu kapitalist uluslararası sistem olarak tanımlanmaktadır. Marksizm, kapitalist devletlerden oluşan uluslararası sistemin doğasını, burjuvazinin egemen olduğu kapitalist devletlerin “bitmek tükenmek bilmeyen daha fazla kâr ve piyasa için girdikleri mücadele”den dolayı çatışmacı bir karakterde betimlemektedir. Kapitalist mücadeleden kaynaklanan uluslararası sistemin *savaşım* durumu ancak komünist dünya düzeni ile barışçıl yapılabilir. Buna göre, insanın özgürleştiği, kendi kapasitesini gerçekleştirebildiği, sınıfsız ve refahın ortak bölüşüldüğü komünist toplum/sistem, modern uluslararası sistemin yaşam alanı olabilecek üst bir kimlik olarak sunulmaktadır.

Sonuç olarak iki grupta ele alınabilecek çıkarımlara ulaşılmıştır. Modern uluslararası sistemin doğuşu incelenerek, ontolojik bir tahlille içinde yaşadığımız uluslararası sistemin *soykütüğü* ortaya konulmuştur. Bu bağlamda modern uluslararası sistemin, Batının kendi iç dini-siyasi ve iktisadi dönüşüm ve gelişmeler neticesinde ortaya çıktığı dolayısıyla Avrupa değer algısının ve coğrafyasının izlerini taşıdığı belirlenmiştir. Buna göre, hem ulus-devletin kökenleri, hem kapitalist üretim tarzı hem dini ve dünyevi alanın ayrımı hem de demokratik liberal değerler bu dönüşümlere bağlı olarak oluşturulmuştur. İkinci olarak modern uluslararası sistemin doğuşu incelenerek, Uluslararası İlişkilerin ortak sorunun *felsefi arkaplanına* ulaşılmıştır. Zira buna göre, klasik Uluslararası İlişkiler teorileri olan realizm, liberalizm ve marksizm en temelde oluşan modern uluslararası sistemin doğasına yönelik tanımlamada farklılaşmaktadırlar.

ABSTRACT

The aim of this thesis study is to figure out the common problematic and ontological differentiation of the classic International Relations theories. In this work, it is asserted that these theories, which try to explain, define and set the international system, are firstly and basically differentiated according to their view of the nature of the international system. So, the basic parameters and founding elements of the modern international system are expressed. The basis of this claim is the analysis of the international relations thought of Medieval Europe. In here, the international relations thought in Medieval Europe and its change and transformation that gave rise to the modern international system are explained. After the emergence of modern international system is discussed, the definition of international relations theories' modern international system are introduced, firstly in the context of political philosophy and then from the view of international relations as a discipline. The frame of international relations according to these theories is also discussed. In this nexus, the focus is the definition of the nature of the international system and suggestion of a super-identity and a frame for international system of Realism, Liberalism and Marxism for all cultures and societies beside Europe. As a result, the main themes are the international relations theories' value based nature, the basic differentiation point of the theories and the effects and results of this on the discipline.

International relations thought in Medieval Europe is developed at two levels. The first level is the Rome and Catholic Church's political and religious identity that covers all Catholic Europe by shaping the international relations paradigm. At this level Christianity is the determining factor and the mean of international relations is defined as the relations among Christians and the other. The second level is composed of the sub-identities (City administrations, small kingdoms and territorial political establishments) that accept the first level's super-identity. These sub-identities developed a relationship among them according to values and norms of the Rome and Catholic Church. In this context it is an intra paradigm relationship. Parallel to the weakening effectiveness of Rome and Church's covering super-identity, by the Renaissance and Reformation the political, social and philosophical ideas, which is

defined by Church, has transformed. The notions of state, public will, inter state relations, reason of state and balance of power became clearer as a distinguishing elements of modern international system. Thus, the first establishment, the conceptual frame and the basic parameters of modern international system are emerged.

International relations theory is working for defining this emerging international system. Each theoretical approach wants to create a frame covering and defining the nature of international system. The problem of the modern international relations theory is inability of setting a comprehensive thought as Mediaeval Europe's Rome-Catholic Church system did. For this reason Realism, Liberalism and Marxism, which are labeled as classical theories in this study, are differentiated from each other in according to the definition of ontological legitimacy of modern international system. In this frame each theory firstly defines the nature of modern international system, than find the covering super-identity of modern international system and finally creates a world order imagination. And this creates the differentiation of these theories.

Realism perceives the nature of modern international system as conflicting. Instead of Medieval Europeans world order perception, motivation of political branches and political-religious basis of covering super-identity of the Rome-Church system, Realism offers a frame of transcendentalization of a secular state, power and interest as a base of state absolutisation, pessimistic view of human motivation, and a mechanical conflictual balance theory for world order. The result of this view is, the perception of international system as anarchic and conflicting, and the balance of power as a covering super-identity for creating an international order.

Liberalism, the second international relations theory in this study, defines the nature of international system as peaceful and coherent on the basis of rational behaviors of rational individual, claim of the self realization of rational individual's capacity in a republican-democratic administration, pre-acceptance of universal values as free trade, universal law, universal rights of individual, cooperation of societies, reciprocal rights and duties of whole humanity. According to Liberalism the super-identity of international system is the universal democratic-republican values. Liberalism offers this definition as a unique world order perception for the whole world without distinguishing cultures.

Marxism, the last classical theory in this study, sees the international relations as the relationship between different societies that have different modes of production. The social formation that is shaped by mode of production determines both social and international relations. Beside this, the modern international system is accepted as the capitalist international system that is dominated by capitalist mode of production. According to Marxism the nature of capitalist international system is so conflictual because of the endless struggle for national interest and profit. This conflictual nature of the capitalist international system can be made peaceful by only through the domination of Communist system all over the world. So, Marxism offers a classless social structure in which human is emancipated, realized its self capacity by equal distribution of wealth, as a super-identity for international system.

As a result, two groups of conclusions have emerged. On the one hand, by examining the emergence of the modern international system, in through an ontological analyses, a *genealogy* of the international system has been presented. In this regard, it is defined that international system was emerged by the effects of the western religious and political transformations and for this reason it is shaped by the European values. Continuing with this the roots of nation state, capitalist mode of production, division of secular and religious spheres, democratic liberal values, are explained on this base. On the other hand, by examining the emergence of modern international system, I reached to the *philosophical background* as a common problematic of the international relations theories. In line with this, I conclude that classical international relations theories, Realism, Liberalism, and Marxism, are differentiated on the issue of definitions of nature of modern international system.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	v
GİRİŞ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	12
1. MODERN ULUSLARARASI SİSTEMİN DOĞUŞU	12
1.1. ORTAÇAĞ HIRİSTİYAN ALGISINDA ULUSLARARASI İLİŞKİLER DÜŞÜNCESİNİN TEMEL PARAMETRELERİ	14
1.1.1. Dini ve Felsefi Temeli Hıristiyanlığa-Siyasi ve Hukuki Sistemi Roma İmparatorluğuna Dayalı Üst Kimlik.....	15
1.1.2. Alt Kimlikler: Paradigma İçi Uluslararası İlişkiler.....	23
1.2. PARADİGMATİK DÖNÜŞÜM: MODERN ULUSLARARASI.....	29
İLİŞKİLERİN TEMELLERİ.....	29
1.2.1. Rönesans Dünyeviliği ve Dini Kırılmanın Etkisinde Gelişen Yeni Bir Siyaset Düşüncesi: Tanrıdan Hükümdara	30
1.2.2. Hükümdarın Temsil Ettiği Devlet Merkezli Uluslararası Sistemin Meşruiyet Temelleri: Law of Nations	40
1.3. SONUÇ	48
İKİNCİ BÖLÜM.....	51
2. KLASİK ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE ULUSLARARASI SİSTEMİN DOĞASI SORUNU.....	51
2.1. REALİZM: VAROLUŞSAL GÜVENLİK ARAYIŞININ BUNALIMI.....	53
2.1.1. Uluslararası İlişkilerde Realist Teori	54
2.1.2. Realizmde Dünya Düzeni Algısı: İnsan-Devlet ve Uluslararası.....	62
Yapıdan Uluslararası Sistemin Anarşik Doğasına	62
2.1.3. Realizmde Uluslararası Sistemin Kuşatıcı Üst Kimliği: Güç Dengesi.....	73
2.1.4. Sonuç.....	85
2.2. LİBERALİZM: BİREYİN VE AKLIN MUTLAKLAŞTIRILMASI.....	88
2.2.1. Liberal Uluslararası İlişkiler Teorisi	89
2.2.3. Cumhuriyetçi Barıştan Demokratik Barışa: Liberal Kuşatıcı Üst Kimlik.....	112
2.2.4. Sonuç.....	124
2.3. MARKSİZM: HAKİM BATI DÜŞÜNCESİNDE BİR KIRILMA	127
2.3.1. Uluslararası İlişkilerde Marksist Teori	128
2.3.2. Marksizmde Uluslararası (Kapitalist) sistemin Doğası: Kapitalist Mücadele ve Çatışma	134
2.3.3. İnsanın Özgürleşmesi/Komünist Dünya Sistemi: Marksist Kuşatıcı Üst Kimlik	149
2.3.4. Sonuç.....	155
SONUÇ	158
“ULUSLARARASI İLİŞKİLER”İ YENİDEN DÜŞÜNMEK.....	158
KAYNAKÇA.....	166

GİRİŞ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Mevcut Uluslararası İlişkiler¹ teorileri, uluslararası ilişkileri tanımlamakta ve uluslararası aktörlerin ilişkilerini açıklamakta modern Batı uygarlığının gövdesini oluşturan felsefi-ideolojik çerçevelerden yola çıkmaktadırlar. Bu anlamda, Uluslararası İlişkiler teorilerinin her biri, modern Avrupa'nın kendi iç dinamikleri sonucu geçirdiği dönüşümlere bağlı olarak ortaya çıkan dünya görüşlerinin, uluslararası ilişkiler kısmını oluşturmaktadır. Zira modern uluslararası sistem, öncelikle Avrupa'nın kendine özgü dini-felsefi-iktisadi ve siyasi değişimleri neticesinde oluşan kendine has bir siyasal otorite, dünya düzeni algısı ve normlar bütünü olan içeriğe sahiptir. Bu değerler sistemi içinde Uluslararası İlişkiler teorileri ortaya çıkmıştır ve bir anlam ifade eder. Günümüzde Avrupa merkezli gelişen siyasal yapılanmalar her ne kadar, küresel bir yaygınlık kazansa da mevcut Uluslararası İlişkiler teorileri “küresel sistem”i² kuşatacak bir kapsayıcılığa sahip değildir. Küresel sistemde bir teorinin kuşatıcı ve bilimsel açıklayıcılığa sahip olabilmesi, bu sistem içindeki her bir kimliğin(devlet, toplum veya kültür) oluşturduğu siyasal anlayışı temsil eden bakış açısından yola çıkarak, Uluslararası İlişkilerin alanı içine giren konularda analizler yapabilmesi ile mümkündür. Oysa mevcut Uluslararası İlişkiler teorilerinin tümü çıkış noktasını Avrupa'nın değer algısı ve siyasal ideolojilerine bağlı olarak belirlemektedir.

Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler, Avrupa'nın kendi iç dönüşümü neticesi bir varoluş mantığı bulunan ve bundan dolayı değer bağımlı olan muhafazakarlık, liberalizm ve marksizm gibi dünya görüşlerinden yola çıkarak küresel sistemi anlamlandırmakta ve uluslararası sistem içindeki siyasal birimler arasındaki (özelde ulus-devlet genelde ise diğer birimler) ilişkileri bu merkezden betimlemektedirler. Dolayısıyla Avrupa'ya özgü değerlerden yola çıkarak, farklı kimliklerden oluşan siyasal aktörleri bir tarafa bırakarak, tüm “küresel sistem”i bu çerçeveden betimlemeye çalışmaktadırlar. Sonuç olarak ise, diğer kültür ve değerlere bağlı olan siyasal birimlerin eylemleri ve durumu, Avrupa'nın siyasal ideolojilerine ve dünya görüşlerine göre

¹ Bu çalışmada bir disiplin veya çalışma alanı olarak uluslararası ilişkilerden bahsedilince baş harfleri büyük, ‘Uluslararası İlişkiler’ şeklinde, bir ilişki tarzı anlamında kullanıldığında baş harfleri küçük, ‘uluslararası ilişkiler’ şeklinde yazılacaktır.

² Bu çalışmada alıntı için kullanılmayan “çift tırnak” kişilere göre değişebilen anlamları olan dolayısıyla öznel durumları yansıtan kavram ve kavramlar kümesi için kullanılacaktır.

anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu iki yönlü bir etkide bulunmaktadır. Birincisi, Uluslararası İlişkiler teorilerinin, küresel sistemi anlamak, küresel sistem içindeki süreçleri ve etkileşimleri açıklamak amacını sekteye uğratmakta, Uluslararası İlişkilerin insan oğlunun bilimsel olarak doğru bilgi arayışında ve dünyayı anlama çabasında başarısız olmasına yol açmaktadır. İkinci etkisi ise, farklı kültürel değer ve anlam dünyası bulunan toplum ve kültür havzalarını görmezden gelerek onlara yaşam şansı tanımayıp, Batılı bakış açısını evrenselleştirmektir. Bu şekilde, Avrupa'nın değer sistemi ve kurumsal yapısını merkeze alarak bu çerçevedeki alternatif paradigmalardan yok olmasına giden süreci hazırlamaktadır.

Uluslararası İlişkiler teorilerinin siyasi bir mekân olarak dünya sistemi içinde siyasi/insani aktörlerin ilişkilerini açıklamakta ve bu ilişkilerin gerçekleştiği çevreyi tanımlamakta zorluk çekmesi, özellikle Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan fakat aslında modern uluslararası sisteme yüklenen anlamdan kaynaklanan temelli bir sorun olarak belirmektedir. Bu süreçte hem post-modern ve eleştirel teorilerinin etkisi hem de küreselleşme sürecinde teknolojik gelişmeler neticesinde karşılıklı etkileşim ve iletişimin artması, Uluslararası İlişkiler teorilerinin Avrupa merkezli bakış açısının sorgulanmasını sağlamıştır. Küreselleşmenin çift yönlü etkisi, belli değer ve şekilleri yaygınlaştırması ile bireysel-kültürel ve ulus-altı kimliklere ortaya çıkma ve yaşam alanı bulma olanağı tanımış olmasıdır. Bu anlamda, uluslararası ilişkilerin gerçekleştiği mekânı (dünya sistemini) ve bu mekân içindeki birimler arasındaki etkileşimi anlamak ve açıklamak çabası içinde olan Uluslararası İlişkiler teorileri, bu gelişmeden kendini soyutlayamayacak bir rolü ontolojik varoluşu gereği zaten yüklenmiş olması gerekir. Yani Uluslararası İlişkiler teorileri ulus-devlet merkezli modern uluslararası sistemi anlamak ve küresel siyaseti betimlemek ve açıklamak için farklı değer algısı, siyasi yaklaşımı ve kültürel geçmişi olan birimlerin farkında olmalıdır. Dolayısıyla, Uluslararası İlişkiler teorileri, dünya sistemi içindeki siyasal kimlikleri göz önünde bulundurarak yeni bir metodolojik şekillenme sürecine girmek durumundadır.

Bu anlamda, post-modernizm ve eleştirel teoriler de, küreselleşme sürecinin “olumlu” bir sonucu olarak ortaya çıkan farklı kimlikleri, tanıma noktasında söylemler üretmektedir. Zira post-modern ve eleştirel teoriler, kültürel çoğulculuk ve ahlaki öznellik konularında, insanın özgürleşmesi projesi ile ve Avrupa egemen bakış açısına karşı çıkmaktadırlar. Fakat Keyman'ın da açıkça ortaya koyduğu gibi, bu yaklaşımlar

yeni bir açılım olanağı sunsa da, kendini, Batı düşüncesinin sınırlarından kurtaramamaktadır.³ Bu yaklaşımlar, modernizmin ve Uluslararası İlişkilerde pozitivist teorilerin düşmüş olduğu metodolojik soruna tersinden yine düşmektedirler. Bu bakımdan Soğuk Savaş sonrası özellikle çeşitlenen Uluslararası İlişkiler yaklaşımları aynı sorunsalı içlerinde taşımaktadırlar. Sonuç olarak, yukarıda da belirtildiği gibi Uluslararası İlişkiler teorilerinin yeniden tanımlanmasında çıkış noktasını, küresel siyaset içindeki farklı kimlik, kültür, değer ve iktisat algısının ürettiği siyasal eylemleri ve bunları temsil eden aktörleri göz önüne alarak uluslararası ve küresel siyaseti betimlemek ve açıklamak çabasını benimsemesi oluşturur.

Bu çalışmanın iki düzlemli bir amacı vardır. Birincisi ontolojik bir analiz içerirken ikincisi epistemolojik bir analizi konu alır. Buna göre ontolojik analiz ile Uluslararası İlişkiler teorilerinin soykütüğünü, kültür-değer bağımlı taraflarını ve bütünü ile temel mantığını açığa çıkarmak, amaçlanmaktadır. Epistemolojik analiz ise amaçlanan bu ontolojik yapı içerisinde uluslararası ilişkilerin farklılaşmasının temelini bulmaya yöneliktir. Birinci düzlemdeki analizin yapılabilmesi için, Uluslararası İlişkiler teorilerinden bahsetmemizi sağlayan ulus-devlet merkezli modern uluslararası sistemin nasıl bir yapıdan koparak ortaya çıktığını ve temel karakteristiğini ortaya koymak gereklidir. Bundan sonraki aşama ise modern uluslararası sistemin doğuşunu, dayandığı temel ilkeleri, kurucu iradelerini, değer ve siyaset algısını ortaya koyarak, Uluslararası İlişkiler teorilerinin çıkış mantığının anlaşılmasına zemin hazırlayan ortamın tasvirini yapmaktır. Bu tasvir, bütünü ile Uluslararası İlişkiler teorilerinin anlam dünyasının kavranmasını sağlarken, Uluslararası İlişkiler teorilerinin evrenselliğini, değer bağımlı taraflarını ve kuşatıcılığını da *sorun*⁴ haline getirecektir. İkinci düzlemde yapılacak analizle bu sorunu daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak; hem Uluslararası İlişkiler teorilerinin nasıl bir uluslararası sistem içinde çıktığı ve nasıl bir dünya düzeni öngördüğü ortaya konulmuş olacak hem de Uluslararası İlişkiler disiplini açısından teorilerin işlevleri ile temel ayrım noktaları belirlenmiş olacaktır.

³ Fuat Keyman, **Küreselleşme,Devlet,Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Çev.Simten Çoşar, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

⁴ Bu çalışmada *italik* olan kavram ve kavramlar kümesi özellikle dikkat çekilmek istenen ve yazar tarafından önemli görülen bir noktaya işaret eder.

Bununla birlikte iki düzlem birbirinden ayrı değil tersine birbiriyle bağlantılıdır. Çünkü, birinci düzlem ortaya konulmadan Uluslararası İlişkiler teorilerinin ortak sorununun ne olduğu, değer bağımlı olup olmadığı ve en önemlisi de ne ölçüde bir kuşatıcılığa (betimlemek ve açıklamak açısından) sahip oldukları belirlenemez. Uluslararası İlişkiler teorilerinin, yapısını ve işleyişini anlamlandırmak ve açıklamak amacı taşıdıkları uluslararası sistem tanımlanmadan, Uluslararası İlişkiler teorilerinin felsefi tartışması yapılamaz. Dolayısıyla ontolojik analiz, epistemolojik analiz için zorunlu olmaktadır. Bunun yanında epistemolojik analiz yapılırken konu alınacak olan Uluslararası İlişkiler teorilerinin en temelde, modern uluslararası sistemin doğasının tanımlanması noktasında ontolojik bir farklılaşmaya gittiği iddia edilecektir. Zira her bir teori, bir dünya görüşü olarak yönlendirmesini öncelikle ontolojik bir tanımlama yaparak ortaya koyar. Bu ontolojik çıkış noktası, Uluslararası İlişkiler teorilerinde modern uluslararası sistemin doğasının tanımlanmasında ortaya çıkmakta ve her bir teori, bu noktada öngördüğü ilk tanımlamadan yola çıkarak tüm uluslararası ilişkiler düşüncesini şekillendirmektedir. Böylelikle ikinci düzlemdeki epistemolojik analizde çıkış noktasının ve sorunun da ontolojik bir temelde olduğu ileri sürülecektir. Bu bağlamda her bir teori ontolojik zeminde karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Bu teorik çerçeveyi daha da somutlaştırırsak, Uluslararası İlişkiler teorileri tarafından betimlenmeye ve açıklanmaya çalışılan uluslararası sistemin, Avrupa'nın kendi iç dinamiklerinin dönüşümü neticesi oluştuğunun ortaya konulması ile ontolojik analizin amacı gerçekleşir. Buna göre, modern uluslararası sistem iki nedenden dolayı *Avrupalıdır-Batılıdır*. Birincisi, *zaman* etkenidir. Buna göre, modern uluslararası sistemin Rönesans ve Reformasyonun gerçekleştiği bir zaman diliminde temel anlam haritası oluşmuş; Sömürgecilik, Aydınlanma, Endüstri Devrimi, Ulusçuluk gibi süreç ve olgularla kavramsal çerçevesi ve kökleri daha da pekiştirilmiştir. Bu anlamda, modern uluslararası sistemin en belirgin özelliği olan dünyevi meşruiyete dayalı ulus-devlet, Rönesansla Antik Yunan'ın akıl ve insan merkezli yapısını alarak, Reformasyonla dini farklılaşmayı ve dinin dünyevi alandaki etkisini sınırlandırmanın temellerini hazırlayarak, Ortaçağ Avrupa'sının tanrı-kilise-siyasi iktidar ve "toplum" bağlamında oluşturduğu "kendi içinde bütüncül" yapısından kopuşu simgelemektedir. İkincisi *mekân* etkenidir. Modern uluslararası sistemin oluştuğu mekân, yukarıdaki felsefi içerikleri ile beraber önce İtalya Yarımadası, sonra Batı Avrupa ve daha sonra Orta

Avrupa'yı kapsar. Bu bakımdan Avrupa coğrafyasının çevresel, iktisadi, kültürel ve siyasi etkisini içinde taşır. Dolayısıyla modern uluslararası sistem, Avrupa merkezli dönüşüm ve dinamiklerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan, ontolojik bir analizle uluslararası sistemin bu kültür ve mekân bağımlı tarafını ortaya çıkarmak; hem Uluslararası İlişkiler teorilerinin soykütüğünü ortaya koymak hem de küreselleşme ile birlikte gelişen süreçte beliren çok kültürlü ve kimlikli yapıyı göz önüne alarak “yeni bir uluslararası ilişkiler düşüncesi geliştirmek” için vazgeçilmez olmaktadır. Bu çalışmanın ilk bölümünde bu amaca ulaşmak için, modern uluslararası sistemin doğuşu incelenecektir.

Bu çerçeve içerisinde epistemolojik analiz ise, Uluslararası İlişkiler teorilerinin uluslararası sistemin verili ontolojik üst yapısı içinde bir betimleme, anlamlandırma ve yönlendirme çabası içinde olmalarına göndermede bulunur. Buna göre, Uluslararası İlişkiler teorileri, zaman ve mekân kaynaklı değer-kültür bağımlı uluslararası sistemi, kendi çerçevelerinde(anlam dünyalarında) tanımlamak ve açıklamak çabasındadırlar. Burada ön plana çıkan ise, modern uluslararası sistemin ontolojik doğasına yönelik ortak bir sorunsalın karşımıza çıkmasıdır. Çünkü, klasik Uluslararası İlişkiler teorileri oluşan modern uluslararası sistemin doğasını tanımlamak ve anlamlandırmak ve bu sistemi kuşatacak bir çerçeve sunmak noktasında ilk farklılaşmalarını yaşamaktadır. Bunun sebebi ise, modern Avrupa'yı bütünü ile kuşatacak bir dünya görüşünün tam anlamı ile bulunmayışıdır. Bu anlamda realizm, liberalizm ve marksizm uluslararası sistemin doğasının nasıl olduğu ve bu sistemin bütününe kapsayacak bir kimliğin ne olduğu hususunda farklı öngörülerde bulunmaktadır. Zira realizm, uluslararası sistemin doğasını çatışma ve savaş durumu içinde açıklarken güçler dengesini bir çerçeve ve düzen olarak sunmaktadır. Buna karşın liberalizm, uluslararası sistemin doğasını uyum ve işbirliğine yönelik açıklamaktayken, aydınlanmacı liberal-demokratik değer ve kurumları uluslararası sistemin üst kimliği olarak önermektedir. Batı medeniyetinde hakim düşünceden bir kırılmayı simgeleyen marksizm ise, modern uluslararası sistemin kapitalist çatışmacı doğasına dikkati çekmekte ve “insanın özgürlüğünün merkezde olduğu” bir komünist dünya düzenini uluslararası sistemi kuşatacak bir çerçeve olarak sunmaktadır. Dolayısıyla bu üç teorinin temel sorunu, uluslararası sistemin doğası noktasında gerçekleşmektedir. Bu anlamda her bir teori Ortaçağ Avrupa'sında Hristiyan ve Roma dini siyasi üst kimliğinin kuşatıcılığını

sağlayacak bir çerçeve sunmaya çalışmaktadır. Bu epistemolojik tahlil ise ikinci bölümde sırasıyla realizm, liberalizm ve marksizm olmak üzere, uluslararası sistemin doğası sorunu adı altında tartışılacaktır.

Sonuç itibariyle ontolojik analiz modern uluslararası sistemin değer ve kültür bağımlı niteliğini açığa çıkaracak epistemolojik analiz ise klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinde ortak sorunun kaynağının bu modern uluslararası sistemin doğası olduğuna ulaşarak Uluslararası İlişkiler teorilerin farklılaşmasının asıl kaynağını ortaya koyacaktır. Böylece bu sorunun merkeze alındığı bu çalışma neticesinde, uluslararası ilişkilerden küresel siyaset kavramsallaştırmasına geçilen günümüzde, Uluslararası İlişkiler disiplininin inceleme alanına giren alanlarda, farklı “mekân” ve “zaman”ın kültür ve kimliklerinden ortaya çıkan siyasal düşünüş ve anlayışların da göz önüne alınarak yeni bir tanımlama ve kavramsal çerçeve oluşturma sürecine girilebilirliği tartışmaya açılmış olunacaktır.

Çalışmanın başlığının kavramsal analizinin yapılması ve bu çalışma içerisinde başlıkta kullanılan kavramların hangi anlam ve içerikle kullanıldığının açıklanması, çalışmanın doğru anlaşılması için bir gerekliliktir. Bu anlamda öncelikle uluslararası sistem ve modern uluslararası sistemin açıklanması diğer kavramların anlaşılması için bir başlangıç olabilir. *Uluslararası sistem*, Bull’a göre “aralarında yeterli etkileşim olan iki veya daha fazla devletin birbirinin kararlarını etkilemesi ve birbirlerinin bütünü bir parçasıymış gibi hareket etmelerini sağlamasıyla kurulur.”⁵ Buzan ve Little, uluslararası sistemi açıklamakta üç grup malzeme kullanırlar. Birinci guruba göre, uluslararası sistem farklılaşmış sektörlerden oluşur. Bunlar; askeri-siyasi, iktisadi, sosyal ve çevresel sektörlerdir. Uluslararası sistem bu temel parçaların bütününe kapsar. Diğer yandan, uluslararası sistem içinde farklı analitik seviyeler vardır. Bunlar sistem, sistem-altı, birim/aktör, birim/aktör-altı ve birey seviyeleridir. Üçüncü olarak ise uluslararası sistemin değişimini ve dönüşümünü anlamayı sağlayan *karşılıklı etkileşim kapasitesi*, *süreç* ve *yapı* farklı açıklama kaynaklarıdır.⁶ Dünya tarihi içinde her “uluslararası sistem”in kendine özgü sektörleri, etkileşim araçları ve usulü, siyasi aktörleri ve

⁵ Hedley Bull, **Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, 2. Basım, London: Macmillan Press LTD, 1995, ss. 8-13.

⁶ Barry Buzan ve Richard Little, **International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations**, New York: Oxford University Press, 2000, ss. 11-12.

bunların niteliklerine göre oluşan analiz seviyeleri vardır. Bir başka tanımlamaya göre, uluslararası sistemin dört unsuru bulunur. Bunların ilki, parçalar-birimler arası karşılıklı bağların ve *bütün ile karşılıklı ilişkinin* bulunması, ikinci olarak *sürekli bir iletişimin varlığı*, üçüncüsü belli bir *ilişki şablonu* ve son olarak da bu ilişkiler sisteminin *düzenli* olması durumudur.⁷ Bu açıklamalara dayanarak, uluslararası sistem bu çalışmada, genelde ve büyük oranda aynı fakat farklı da olabilen siyasal yapılanmalar(birim-aktörler) arasında etkileşim ve iletişim içinde birbirlerinin karar ve yönelimlerini etkileyen kurallar ve süreçleri içinde barındıran bir ortam ve çerçeve olarak kullanılmaktadır.

Dünya tarihi içinde, bu anlamda farklı uluslararası sistemlerden söz edilebilir. Zira antik devletler sistemini oluşturan Çin, Hint, Sümer ve Yunan buna örnek verilebilir.⁸ Aynı şekilde Abbasi, Selçuklu, Osmanlı, Moğol, Bizans ve Roma gibi imparatorlukların temsil ettiği sistemlerden bahsedilebilir. Her sistemin kendi içinde farklı bir siyasal yapılanması, bunlar arasında belirli iletişim ağları ve kuralları ile değişik iktisadi, kültürel ve çevresel sektörler vardır. Aynı zamanda her imparatorluk sisteminin bir diğeri ile ilişkisi ve etkileşimi söz konusudur. Bu anlamda, *modern uluslararası sistem* ise temel dayanakları 15. Yüzyıl ile 17. yüzyıl arasındaki dini-felsefi-siyasi ve iktisadi gelişmeler neticesi oluşan, 20. Yüzyılın başına kadar derinleşip sağlamlaşan ve bu tarihten sonra “küreselleşen” bir içeriğe sahiptir. Modern uluslararası sistemin en belirgin özelliği, dünyevi meşruiyete dayanan siyasal birimler olan ulus-devletin varlığıdır. Ulus-devletler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi için zamanla oluşan uluslararası hukuk, iktisadi, siyasi ve kültürel etkileşim süreçleri ve yapıların teknolojik araçlarla hızlanması ve yoğunlaşması, ulus-devletlerin oluşturduğu uluslararası kurumlar ve bizzat uluslararası yapının etkisinin artması modern uluslararası sistemin ayırtedici özellikleridir. Bu bağlamda, ulus-devletler arası ilişkilerin ortak anlayış ve davranış çerçevesinde gelişmesi, toplumlar arası etkileşimin derinleşmesi diğer sistemlerden farklı özellikleri oluşturur. Bu çalışmada modern uluslararası sistemi tanımlayan uluslararası sistem, yapının ve aktörün etkileşim içinde

⁷ Evan Luard, **The Balance of Power: The System of International relations, 1648-1815**, New York: St. Martin's Press, 1992, ss. 342-346..

⁸ Adam Watson, **The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis**, London ve New York: Routledge,1992.

olduğu, aktörün *her şeyiyle* bağımsız hareket edemediği; uluslararası sistemin çevresel, siyasi, hukuki ve iktisadi sınırlamalarına maruz kaldığı bir içeriğe sahiptir. Bununla birlikte, bu çalışmada çıkış noktası ve belirleyici güç olarak aktörün, uluslararası sistemi değiştirme kudreti kabul edilir. Bu bakımdan, bu çalışma, uluslararası sistemi mekanik işleyen ve aktörleri her yönüyle yönlendiren bir yapı olarak kabul etmez. Bu çalışmada uluslararası sistem daha çok günümüzün hukuki siyasi yapılanması olan ulus-devletlerin karşılıklı etkileşimleri neticesinde oluşan ve sonuçta küresel ölçekli siyasi, kültürel, iktisadi ve hukuki yönlerinin bulunduğu bir kuşatıcı çerçeve olarak görülmektedir.

Uluslararası İlişkiler teorisi ile ilgili yazılan eserlerde nasıl bir sınıflandırmaya gidildiğine baktığımızda farklı isimlendirmeler görülmektedir. Buna göre, daha çok İngiliz okulu olarak bilinen yaklaşım, Uluslararası İlişkiler teorilerini Machiavelli'nin temsil ettiği realizm, Grotius'un temsil ettiği rasyonalizm ve Kant'ın temsil ettiği radikalizm sınıflandırmasına tabi tutar.⁹ Diğer yandan başka bir sınıflandırma realizm, pluralizm ve globalizm şeklinde yapılmaktadır.¹⁰ Arı, Uluslararası İlişkileri çatışma, işbirliği ve hegemonya kavramlarına göre kategorilendirmektedir.¹¹ Doyle ise sınıflandırmayı realizm, liberalizm ve sosyalizm başlıkları altında yapmaktadır.¹² Buna karşın özellikle 1990'lardan sonra eleştirel kuram ve post-modernizm de uluslararası ilişkiler kategorisine alınmıştır. Ayrıca konstruktizm (constuctivism), feminizm ve yapısalcı sınıflamalar da Uluslararası İlişkiler teorileri için kullanılmaktadır.¹³ Dolayısıyla özellikle 1980'lerden sonra, uluslararası ilişkiler disiplinine modernizm eleştirisinin yansımaları olarak, marksizmin etkisinde ve post yapısalcı bakış açısı çerçevesinde yaklaşımlar da girmiştir.

⁹ Martin Wight, **International Theory: The Three Traditions**, London: Leicester University Press, 1996; Aynı sınıflandırmayı takip eden Türkçe bir kaynak olarak bakınız: Nuri Yurdusev, “‘Uluslararası İlişkiler’ Öncesi,” **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, 2.Baskı, Der. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, ss.15-57.

¹⁰ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism ve Globalism**, 2. Basım, New York: Macmillan Publishing Company, 1993.

¹¹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.

¹² Michael Doyle, **Ways of War and Peace: Realism, Liberalism ve Socialism**, New York: W.W. Norton & Company, 1997.

¹³ Bu konuda bkz; Scott Burchill, Andrew Linklater, **Theories of International Relations**, London: Macmillan Press Ltd., 1996.; Fuat Keyman, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik...**; John M. Hobson, **The State and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Bu sınıflandırmaları ve uluslararası ilişkilerin disipliner tarihini göz önünde bulundurarak Uluslararası İlişkiler teorilerini iki düzlem içinde değerlendirmek mümkündür. Birincisi, 1980'lere kadar devam eden süreçteki pozitivizm kaynaklı epistemolojiye dayalı realizm, idealizm-liberalizm ve daha az olarak marksizm ayrımlarıdır. İkincisi ise post-pozitivist süreci içeren post-modern ve eleştirel teorilerin oluşturduğu düzlemdir. Mevcut uluslararası ilişkiler düşüncesine ilk düzlemdeki yaklaşımlar özellikle realizm ve idealizm ile bunların yeni biçimleri (neo-realizm ve neo-liberalizm) hakimdir. İkinci düzlemdeki yaklaşımların, hâlâ belirleyici bir konuma sahip olmamalarına rağmen bilim felsefesindeki gelişmelerin de etkisiyle kabul edilirliliklerini arttırdıkları görülmektedir. Biz bu çalışmada ilk düzleme denk düşen yaklaşımları tartışacağız. Bu düzlemde ise siyaset felsefesi bağlamında çalışmanın amacını daha da kuşatacağını düşündüğümüzden dolayı realizm, liberalizm ve marksizmi klasik Uluslararası İlişkiler olarak adlandırıp çıkış noktası alacağız.

Bu bağlamda *klasik Uluslararası İlişkiler teorileri*, bu çalışmada, modern uluslararası sistemi hem bütünü ile hem de bu sistem içindeki aktörlerin karşılıklı ilişki ve etkileşimini açıklama çabası içinde olan bu anlamda bir dünya görüşü çerçevesinde yönlendirmede bulunan soyutlamalar olarak kullanılmıştır. Realizm, liberalizm ve marksizm hem tarihi süreç hem de Uluslararası İlişkilerin siyaset felsefesi içindeki belirleyici yerleri bakımından bu çalışmada Uluslararası İlişkilerde temel yaklaşımlar olarak seçilmiştir. Zira çalışmada gösterileceği gibi modern uluslararası sistemin doğuşundan sonra gelişen felsefi-iktisadi ve siyasi gelişmeler bu felsefi-siyasi yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu anlamda, bir tarihi ve temsili önceliğe sahiptirler. Önce *reason of state*¹⁴ (hikmet-i hükümet) ve *güç dengesi* anlayışı ile realizmin temel tezleri, Aydınlanma döneminin ilerlemeci evrenselci ortamında liberalizm ve son olarak da hem endüstri devrimi sonrası gelişmelere hem de liberal siyasi-iktisadi anlayışa tepki olarak marksizmin belirleyici söylem ve parametreleri oluşmuştur. 20. Yüzyılın başlarında Uluslararası İlişkilerin bilimsel bir disiplin olma sürecinde ise bu yaklaşımların temel tezleri alınarak, bilişsel faaliyete konu olabilecek bir içeriği dönüştürülmüştür. Bunun yanında, realizm, liberalizm ve marksizm, Batının

¹⁴ Bu kavram, hikmet-i hükümet Türkçe karşılığı ile tam olarak açıklanamadığından ve bu terime daha kuşatıcı bir anlam bulunamadığından bu çalışmada İngilizce olarak kullanılacak ve italik ile gösterilecektir.

gelişim sürecini temsil ettiği için uluslararası ilişkilerin siyaset felsefesi olan Uluslararası İlişkiler biliminin klasik teorileri vasfını da kazanmışlardır. Çünkü bu üç teori, modern Batı düşüncesinin kurucu iradeleri olmak bakımından, Avrupa merkezli modern uluslararası sistemi anlamak iddiasında olan Uluslararası İlişkiler teorisinin gövdesini oluşturur. Dolayısıyla, hem tarihi süreç hem de Batı düşüncesini temsil etmek bakımından belirleyici özelliklerinden dolayı realizm, liberalizm ve marksizm bu çalışmada çıkış noktası alınmıştır.

Uluslararası sistemin doğası sorunu ile modern uluslararası sistemi anlamlandırmak çabası içinde olan klasik Uluslararası İlişkiler teorileri olan realizm, liberalizm ve marksizmin ortak sorunu anlatılmak istenmektedir. Buna göre, ikinci bölümde ayrıntılı tartışılacağı üzere, bu üç klasik teori en temelde modern uluslararası sistemin ontolojik zeminine yönelik olarak farklılaşmaktadırlar. Zira Wight'ın belirttiği gibi, Uluslararası İlişkiler teorilerinin merkezi sorusu uluslararası toplumun (sistemin) doğasının ne olduğu meselesidir.¹⁵ Buna göre, Ortaçağ Avrupa'sının homojen yapısını kendinde toplayan Kilise ve Roma'nın oluşturduğu dini-siyasi üst kimliğin kuşatıcılığını kaybetmesi ile oluşan modern uluslararası sistemin temel sorunu, oluşan heterojen (hem siyasi yapılanma olarak hem de dini farklılık olarak) yapıyı kuşatacak bir çerçevenin oluşturulamayıdır. Dolayısıyla modern uluslararası sistemi anlamak ve açıklamak iddiasında olan Uluslararası İlişkiler teorilerinde temel sorun, uluslararası sistemin kuşatıcılığını ve ontolojik zeminini anlatan *doğası* noktasında gerçekleşmektedir. Sonuç olarak bu durum, Uluslararası İlişkiler teorilerinin epistemolojik tahlilinde ontolojik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada buna, modern uluslararası sistemi kuşatacak bir üst kimlik oluşturamamaktan kaynaklanan bir netice olarak, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinde *uluslararası sistemin doğası sorunu* adı verilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma realizm, liberalizm ve marksizmi hem tarihi önceliğinden hem de temsil gücünden dolayı klasik Uluslararası İlişkiler teorisi olarak adlandırmaktadır. Bu üç teorinin farklılaşmasının temel sebebinin modern uluslararası sistemin doğasına yönelik öngörülerini olduğunu savlamaktadır. Çünkü modern uluslararası sistemin tümünü kuşatacak bir üst kuşatıcı kimliğin oluşturulamayı, uluslararası sistemi anlamaya ve açıklamaya çalışan Uluslararası İlişkiler teorilerinde ilk

¹⁵ Wight, *International Theory...*, ss. xi-xii.

olarak ontolojik bir farklılaşmaya yol açmaktadır. Bu ise bahsedildiği gibi Uluslararası İlişkiler teorilerinde uluslararası sistemin doğası sorununa denk gelmektedir. Bu durum, bizi, uluslararası ilişkiler teorilerinin gövdesini oluşturan klasik Uluslararası İlişkiler teorileriyle birleşince çalışmanın başlığı olan klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinde uluslararası sistemin doğası sorununa ulaştırmaktadır.

Bu çalışmada belirtilmesi gereken bir nokta da, çalışmadaki kaynaklarla ilgilidir. Buna göre, realizm, liberalizm ve marksizm ile ilgili bölümler, bu yaklaşımların birincil kaynakları ve Uluslararası İlişkilerin disipliner tarihi içinde bu yaklaşımlardan yola çıkılarak yazılan eserlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Siyaset felsefesi bağlamındaki Hobbes, Kant ve Marks'tan, Uluslararası İlişkilerin bir bilim olarak ortaya çıkışından sonra realizmde Carr, Morgenthau ve Waltz; liberalizmde Doyle, Keohane; marksizmde Bağımlılık okulu ve Wallerstein'da şekillenen Uluslararası İlişkiler teorileri çıkış noktası alınacaktır. Bu çalışmanın amacı, teorileri salt "açıklamak" olmadığından her teoriyi temsilen seçilen kişilerin belirlenmesi, çalışmanın yukarıda çizilen içeriğine göre olacaktır. Bu anlamda, bu teorilerdeki bazı düşünörlere daha fazla bazılarına daha az yer verilebilir. Bunun yanında, her bir teörinin yeni biçimlerine girmekle birlikte, burada esas odaklanılacak nokta sürekliliği olan fikirler olacaktır. Burada değişimler yüzeysel olarak verilirken, realizmin, liberalizmin ve marksizmin değişmeyen ilkelerini ve tezlerini vurgulamak birincil husustur. Bu bakımdan, neo-realizm, neo-liberalizm ve neo-marksizm hem temsilcileri anlamında hem de farklılıkları bağlamında daha az tartışılacaktır. Ayrıca, bu çalışma realizm, liberalizm ve marksizmi kendi kaynaklarına dayalı olarak sorguladığı ve yukarıda belirtilen iki yönlü amacı gerçekleştirmeye çalıştığı için post-modern ve eleştirel teorilerin kaynaklarını ve dolayısıyla onların bu teorilere eleştirilerini kullanmamayı tercih edecektir. Çünkü realizm, liberalizm ve marksizmin, post-modern ve eleştirel teorilerden yola çıkılarak tartışılmasına hem yukarıda belirtilen ontolojik ve epistemolojik amaca uygun olmadığı hem de akademik olarak "daha kolaycı bir yol" olduğu için bu çalışmada başvurulmayacaktır. Söylemeye gerek yoktur ki bu tercih, eleştirel ve post-modern teorileri küçümsemek amacını taşımamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MODERN ULUSLARARASI SİSTEMİN DOĞUŞU

Bu bölümde, Uluslararası İlişkiler teorilerinden bahsetmemizi sağlayan modern uluslararası sistemin doğuşu incelenecektir. Buna göre, 16. Yüzyılın başından 17. Yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği kabul edilen bu dönemde, ulus devlet merkezli bir uluslararası sistemin doğuşunu sağlayan dönüşümler gerçekleşmiştir. Ancak bu dönüşüm üzerine kurulan fikirlerle, modern dönem dediğimiz bir Avrupa düşüncesinden bahsedebiliriz. Modern uluslararası sistemin parametrelerinin oluştuğu, temel kavramlar ve yaklaşımların ortaya çıktığı bu dönem, Ortaçağ Avrupa'sı ile modern Avrupa'nın keskin çizgilerle ayrılışının ilk aşamasıdır. Bu değişimleri anlamak için, öncelikle, Ortaçağ Hristiyan düşüncesinde siyaset ve uluslararası ilişkiler¹⁶ algısı ele alınacaktır. Daha sonra hangi tür paradigmatik değişiklikler meydana geldiği ve bunlar neticesinde oluşan modern uluslararası sistemin temel karakteristiği, Uluslararası İlişkiler teorisi esas alınarak tartışılacaktır. Böylece, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinin ortaya çıktığı uluslararası sistemi tanımlamış olarak, bu dönemin ontolojik meşruiyetinin oluşturulamamasının realizm, liberalizm ve marksizmden uluslararası sistemin doğuşu hususunda ortak bir sorunun oluşmasına yol açtığı tezi öne sürülecektir. Bu da doğal olarak daha sonraki bölümlerde tartışılacak olan konulara zemin oluşturacak ve bu konularla bütünleşecektir.

“Akademisyenler ve devlet adamları devlet egemenliği ve devletler arasındaki ilişkilerin doğası hakkında ne zamandan beri düşünüyorlar?”.¹⁷ Diğer bir deyişle, ulus-devlet merkezli bir uluslararası ilişkiler sistemi ne zaman doğmuştur? Böyle bir sistem var ise devletlerin ilişkilerine yön veren ortak rızaya dayalı ilkeler var mıdır? Devletler bu uluslararası sistemi nasıl tanımlamaktadırlar? “Toplumlar arası ilişkilerin belli bir türü olarak uluslararası ilişkilerin, bugün kullandığımız anlamıyla, 15. ve 16. Yüzyıllarda Avrupa’da ulus-devletin doğuşu ile ortaya çıktığı, yeni oluşan ulus-

¹⁶ Ortaçağ Avrupa’sında günümüzdeki anlamıyla bir “uluslararası ilişkiler”den bahsedilemez. Biz, Ortaçağ Avrupa’sında uluslararası ilişkiler düşüncesini tartışırken, o çağın bütüncül yapısı içinde günümüzde kullanıldığı ve icra ettiği görev bakımından “uluslararası ilişkiler”e denk düşen durum ve algıyı kastetmekteyiz. Bu anlamda ilerleyen bölümlerde, “uluslararası ilişkiler”in Ortaçağ Avrupa’sında ne anlam ifade ettiği ayrıntılı olarak ortaya konulacaktır. Dolayısıyla, çalışma boyunca “uluslararası ilişkiler” terimini bu doğrultuda anlamak gerekir.

¹⁷ Torbjörn L. Knutsen, *A History of International Relations Theory*, New York: St. Martin Press, 1992, s.4.

devletlerin ilişkilerini düzenlemek için belli değerler, kurallar ve normlar üzerinde uzlaşarak bir sistem oluşturdıkları”¹⁸ kabul edilir. Buna göre, Uluslararası İlişkiler teorilerinden bahsetmemizi sağlayacak bir uluslararası sistemin, iki dönemde tam olarak oluştuğu söylenebilir. İlk dönem, modern uluslararası sistemin temel kavramlarının doğuşunu içerir. Bu dönem, büyük oranda geç 16. Yüzyıla rastlar. Mekân (Amerika) ve zamanda (Grek ve Roma kültürü) büyük dönüşümlerin kaynağı olacak keşiflerin gerçekleştirildiği bu çağ, dünya coğrafyasının ve tarihinin geleneksel algılamasını değiştiren süreçleri içerir. Rönesans ve Reformasyonun etkin olduğu bu yüzyıl aynı zamanda bu geleneksel algıların dayandığı temel olan Ortaçağ bakış açısını da değiştirmiştir. İkinci ana dönem ise, yeni anlam kazanan bu kavramların tartışılmaya devam edildiği ve içeriklerinin geniş analizlerinin yapıldığı bir zaman dilimini içerir. Bu dönem, *din savaşlarının* yıkıcı son döneminden başlar ve modern çağın 19. Yüzyılın sonlarına kadar olan sürecinde biter.¹⁹ Bu ikinci dalga dönemden sonra oluşan süreçte, modern uluslararası sistemin küreselleşmesi söz konusudur. Artık Avrupa’nın geçirdiği dini, siyasi, felsefi ve ekonomik dönüşümlerin etkileri diğer kültür ve toplumları da içine alarak küresel bir boyuta ulaşacaktır. Bu dönem aynı zamanda Uluslararası İlişkilerin bir bilim olarak ortaya çıkışına denk düşer. Bu bilimselleşme evresinde ilk iki dönemde oluşan uluslararası sistemin doğasına yönelik geliştirilen felsefi çerçevelerin Uluslararası İlişkiler teorilerini oluşturduğu görülecektir.

Bu bölümde ilk döneme denk düşen 16. Yüzyıl ile 17. Yüzyılın ortalarını kapsayan zaman dilimi konu edilecektir. Bu süreçte oluşan kavramsal çerçevenin, ikinci evreye ve sonrasına denk düşen, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerine zemin teşkil ettiği savunulacaktır. Nitekim, Knutsen’in da belirttiği üzere “Düzensiz ve kargaşa dolu bu yüzyılda uluslararası ilişkiler teorisinin anahtar kavramlarından olan ‘devlet’ ve ‘egemenlik’ ilk defa dünyevi tanımlarına kavuşmuştur.”²⁰ Bu şekillenme dönemine büyük katkıda bulunanlar arasında İspanya’dan Vitoria, İtalya’dan Guicciardini ve N. Machiavelli, Hollanda’dan H. Grotius ve Fransa’dan J. Bodin gibi düşünür ve hukukçular sayılabilir. Bu çerçevede özellikle, Machiavelli ve Grotius bir geleneğin

¹⁸ Yurdusev, ‘Uluslararası İlişkiler’ Öncesi... , s. 19.

¹⁹ Knutsen, *A History of International...* , s.4.

²⁰ Knutsen, *A History of International...* , s. 4.

temsilcileri olarak ele alınıp bu dönemdeki siyaset algısındaki değişim ve bunun uluslararası ilişkiler düşüncesine yansımaları tartışılacaktır.

1.1. ORTAÇAĞ HİRİSTİYAN ALGISINDA ULUSLARARASI İLİŞKİLER DÜŞÜNCESİNİN TEMEL PARAMETRELERİ

Bu bölümde, Ortaçağ düşünce ve toplumsal yapısından yola çıkılarak uluslararası ilişkiler düşüncesine odaklanılacaktır. Bu bağlamda dini düşünce algısında siyasal sistem ve dünya düzeni anlayışları ele alınacaktır. Siyasal yapılanmaların Hristiyan alemi²¹ içindeki yeri ve bu anlamda uluslararası ilişkiler düşüncesi ile ilişkisi değerlendirilecektir. Dinin merkezi belirleyici olma özelliği göz önüne alınarak uluslararası ilişkiler düşüncesi tartışılacaktır. Bu anlamda, özellikle din adamlarının görüşleri merkeze alınarak Ortaçağ uluslararası ilişkiler düşüncesinin temel varsayımları ele alınacaktır. Bu evrede, din adamlarının Hristiyan aleminde varolan siyasal yapılar için nasıl bir ilişki sistemi öngördükleri ve özellikle bu öngörülerini nasıl bir dünya görüşü temelinde açıkladıkları incelenecektir. Sonuç olarak bu dönemde varolan uluslararası ilişkiler algısının dayandığı hukuki ve ahlaki ilkeler bağlamında, modern uluslararası sistemin nasıl bir yapıdan kopuşu simgelediğine ulaşılmaya çalışılacaktır.

Ortaçağ Hristiyan düşüncesinde uluslararası ilişkiler, iki düzlemde gelişmiştir. Birinci düzlem, üst bir kimlik²² de inşa eden Hristiyan olan ve olmayan ayrımına dayalı olarak geliştirilen uluslararası ilişkiler düşüncesidir. Bu düzlemin dini ve felsefi cephelerini, Antik Yunan düşüncesiyle beslenmiş bir Hristiyanlık, siyasi ve hukuki

²¹ Bu çalışmada, Ortaçağ Avrupa'sında Hristiyan aleminden bahsedildiğinde Katolik kilisesinin hakim olduğu coğrafya kastedilmektedir. Bu bağlamda Hristiyan aleminin Batı yakasında Fransa krallığı, İspanya, Portekiz ve İngiltere, Doğu yarısında temelde Almanya ve Kuzeydoğusunda İtalya bulunur.

²² Üst kimlik, Ortaçağ Avrupa'sında tüm toplumları kuşatan, dini-siyasi ve hukuki bir bütünlük içinde yerel siyasi yönetimleri, şehir devletlerini ve diğer siyasi kimlikleri kendi yerel kurallarından ve toplumsal sistemlerinden daha ileri bir aşamada bir araya getiren bir içeriğe atıfta bulunur. Bu anlamda yerel değil "evrensel"dir(Avrupa) ve tüm alt kimliklerce (Hristiyan alemi içindeki yerel siyasi-kültürel toplumlar/birimler) kabul edilen ortak bir çerçevedir. Bu çalışmada daha sonra kullanılacak olan kuşatıcı üst kimlik de bu anlamda yani tüm Avrupa'yı ayırım yapmaksızın ve rızaya dayalı olarak Roma ve Hristiyanlığın belirlediği kurallar bütünü içinde kapsamı anlamında kullanılacaktır. Bu kuşatıcı üst kimliğin Ortaçağ Avrupa'sında Kilise ve Roma tarafından oluşturulduğu görüşünden hareket edilecektir. Aynı zamanda, Uluslararası İlişkiler teorileri de uluslararası sistemi kuşatacak üst kimlikler önerirler. Zira daha sonra gösterileceği gibi her bir teori, öncelikle uluslararası sistemin doğasını betimlemekte ve açıklamakta bulunmakta daha sonra da kendi duruş noktasına göre, bu uluslararası sisteme bir çerçeve/düzen olabilecek üst bir kimlik önermektedir.(Realizm, liberalizm ve marksizmin bu bağlamdaki incelenmesi bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak yapılacaktır.) Bu durum, aynı zamanda bir dünya düzeni anlayışını da içermektedir. Ve bu anlamda ortaçağ Avrupa'sında Roma ve Hristiyanlığın görmüş olduğu işlevle "öz" itibariyle aynı olmaktadır.

yönünü “evrensel” Roma sistemi oluşturur. “Uluslararası aktör” olarak ise, Kilise ve Roma imparatorluğu tüm Hristiyan alemini bu düzlemde gelişen uluslararası ilişkilerde temsil eder. Alt kimlikleri temsil eden ikinci düzlem ise, Kilise ve İmparatorluk sistemi içinde varolan şehir yönetimleri, bölgesel idari yapılar ve krallıklar arasındaki ilişkileri içerir. Bu bağlamda paradigma içi ilişkilerdir. Bu düzlemin teorik yapısını genelde Kilise ve İmparatorluk hukuki ilkeleri şekillendirir. Bu düzlemin uluslararası aktörleri ise; küçük krallıklar, şehir devletleri, bölgesel siyasal yapılar ve imparatorluğun bizzat kendisi oluşturur.

Bu bölümde, bu iki düzlemdeki uluslararası ilişkiler düşüncesi ele alınarak Ortaçağ Avrupa’sındaki genel uluslararası ilişkiler düşüncesine ulaşılabacaktır. Üst kimliği temsil eden iki unsurun etkisini kaybetmesi ile alt düzlemdeki aktörler güçlerini arttırarak mutlak krallıklara dönüşeceği ileri sürülecektir. Bu siyasal birimler modern uluslararası sistemin belirleyici aktörü olurken aynı zamanda kendileri için yeni bir ontolojik meşruiyet arayışı içine gireceklerdir. Nitekim oluşan modern uluslararası sistemin ontolojik temellerini inşa etme yönündeki gayretlerden de Uluslararası İlişkiler teorilerinin ilk çerçeveleri oluşacaktır. Bu sürecin uluslararası sistem içindeki tüm aktörlerce kabul edilmiş bir evrensel üst kimlik oluşturmaması ise, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinde uluslararası sistemin doğasına/ontolojik yapısına yönelik bir sorunu oluşturduğu savunulacaktır.

1.1.1. Dini ve Felsefi Temeli Hristiyanlığa-Siyasi ve Hukuki Sistemi Roma İmparatorluğuna Dayalı Üst Kimlik

Bu bölümde, birinci düzlemde gelişen uluslararası ilişkiler düşüncesi ele alınacaktır. Bu düzlem, Ortaçağ Avrupa’sının uluslararası ilişkiler düşüncesinin hakim paradigmasıdır. Üst kimliği temsil eden bu düzlem, dini ve felsefi içeriğini Hristiyanlığı temsilen Kilise ile toplumsal ve siyasal yönünü Roma İmparatorluğunun oluşturduğu bir çerçeveyi tüm Avrupa toplumunu kuşatacak biçimde sunar. Avrupa Ortaçağ uluslararası ilişkiler düşüncesinde esas belirleyici unsur bu düzlemdir. Bu paradigmaya dahil olanların kendi içindeki ilişkileri ikinci düzlemi oluşturur ki bu daha sonra tartışılacaktır. Uluslararası ilişkiler düşüncesini oluşturan üst kimliğe dahil olmayanlar yani Hristiyan olmayanlar ile ilişkiler bu düzlemdeki Uluslararası İlişkilerin esas konusudur. Hakim sistem içindeki uluslararası ilişkilerin aktörleri Kilise ve Roma imparatorluğu olduğundan, teorik perspektif din adamlarınca Roma İmparatorluğunun

egemen durumunun devamına yönelik olarak oluşturulmuştur. Aşağıda, bu düzlemde gerçekleşen uluslararası ilişkiler düşüncesi ele alınacaktır.

Hristiyanlığın, 4. Yüzyılın sonunda Roma İmparatorluğunca devlet dini olarak kabul edilmesinden sonra, Roma İmparatorluk yapısının gücüyle de kuvvetlendirilen Stoik evrensel bakış açısı, Roma evrensel sisteminden, Hristiyan evrensel sistemine geçişi kolaylaştırmıştır.²³ Bu sebeple Ortaçağ Avrupa düşüncesinin üç temel üzerinde geliştiği söylenebilir: Antik Yunan'ın felsefi birikimi ve pagan kültürü, Roma hukuk ve toplumsal sistemi ile Hristiyanlık. Roma İmparatorluğunun, Hristiyanlığı resmi dini olarak kabul etmesiyle birlikte gelişen düşünce sistemi yukarıdaki üç unsuru birleştirerek bir dünya görüşü oluşturacaktır.²⁴ Daha da özelde Stoik felsefe, Roma hukuk sisteminin Hristiyan ahlakı ile birleşmesi neticesinde “evrensel bir bütün” olarak aşkın bir içerik kazanmıştır. Bu çerçevede gelişecek Ortaçağ Avrupa düşüncesini ise özellikle 5. Yüzyıldan itibaren egemenliğini pekiştiren Kilise yönlendirmiştir. Bu, aynı zamanda bilimsel düşüncenin din adamlarınca yürütülmesi ile sonuçlanacaktır. Bu düşünce sistemi içinde gelişen tanrı, doğa, insan, siyaset konuları, bütünüyle Kutsal Kitap merkezli bilgilerden hareket eden din adamlarının görüşleri çerçevesinde şekillenecektir.

Hristiyan-Stoik öz ile Roma İmparatorluğunun şekli özellikleri arasında çarpıcı bir uyuşmanın söz konusu olması Hristiyan aleminin bir bütün olarak insanlığı kuşatacak anlam kazanmasını kolaylaştırmıştır. Hristiyan aleminin bir bütün olarak algılanması -Hristiyan aleminin Hristiyan olmayan topluluklardan saldırıya uğramaya başladığında- zamanla ve çokta bilinçli olmayan bir şekilde Stoik mutlak evrensel eşitlik ilkesinin yerine Hristiyan ahlaki özelliği ve üstünlüğünün ikame edilmesi ile sonuçlanmıştır.²⁵ Dolayısıyla, Hristiyanlık, hem Roma toplumsal sisteminden hem de Stoik evrensel düşünüşünden aldıklarını, kendi anlam dünyası içinde dönüştürerek yeniden yorumlamıştır. Bu temelde oluşturduğu sistem, Ortaçağ düşüncesini şekillendirmiştir. Bundan sonra, insanlığın sınıflandırılmasındaki ölçüt, dini bir içerik

²³ F.Parkinson, **The Philosophy of International Relations: A Study in the History of Thought**, Beverly Hills : Sage Publications, 1977, s. 13.

²⁴ Ernest Llewellyn Woodward, “The Historical and Political Foundations For World Orders,” **Foundations for World Order**, Ernest Llewellyn Woodward, J.Robert Oppenheimer, v.d. y.y. : The University of Denver Press, 1949, s. 14.

²⁵ Parkinson, **Philosophy of International Relations...** , s.15.

kazanarak, Hristiyan olan ve olmayan armına dayalı olarak oluşmuştur. Nitekim “Batı Avrupa’nın Latin Hristiyanları ve orta Avrupa Ortaçağ boyunca kendilerini Hristiyan aleminin bir üyesi olarak görüyorlardı.”²⁶ Bu algı, siyaset/uluslararası ilişkiler düşüncesinde kendisine Hristiyan olmayan topluluklarla nasıl bir ilişki türü geliştirileceği sorusunda yer bulmuştur. İşte bu noktada geliştiren fikirler Ortaçağ Avrupa’sının üst kimliğini oluşturan paradigmayı meydan getirmiştir.

Ortaçağ Hristiyan düşüncesinde “topluluktan ayrı birey düşünülemez. Bir birey, kadın olsun erkek olsun, potansiyelini toplum ve siyasal kurumlar aracılığıyla gerçekleştirir.”²⁷ Birey algısı, dini düşünce kaynaklı olmak üzere kendi kendine yeterli olmayan, kendi iradesinden ziyade Kilisenin rehberliğe ihtiyaç hisseden bir içeriğe sahiptir. İnsan birey olarak ahlaki ve psikolojik yeterliliğe sahip değildir, o ancak dinin merkezde olduğu toplumla bütünleştğinde mutluluğa erişebilir. Toplum ise tanrının kurallarının icracısı olan yöneticiler tarafından Hristiyan toplumun yararına olarak kurallar çerçevesinde yönetilir. Zira “topluluğu idare eden yönetim, bireyin mükemmeliyetini sağlayacak hukuku formüle eder. Kamu hukukunun amacı, halkı daha erdemli kılacak ahlaki kanunları yapmaktır.”²⁸ İlk günah inancına dayalı olarak gelişen insanın kötülüğe meyilli bir tabiata sahip olduğu kanaati, sert bir toplumsal sistem ve hukuk anlayışının doğmasına sebep olmuştur. Bu algı, insana toplumsal sistem içinde edilgen bir işlev yüklemiş aynı zamanda siyasal, toplumsal, hukuki düşüncede insanın katkısını yadsımıştır. İnsanın katkısının yerine dini düşünce ve bunu temsil eden Kilise, teori ve pratikte belirleyici rol oynamışlardır.

Ortaçağ dünya algılamasında tanrı, doğa, insan, toplum ve dolayısıyla siyaset ile ahlak bir *bütün* içerisinde anlaşılmıştır. Hiyerarşik yapı içerisinde en üst noktada tanrının yer aldığı bu düzende insan, toplum ve ahlak tanrının konumuna ve buyruğuna göre anlam kazanmıştır. Siyaset düşüncesi insanın varoluşu ile ilişki içerisinde değerlendirildiğinden doğrudan din ve ahlak ile birleştirilerek tartışılmıştır. “Ortaçağda ahlak, siyaset ve toplum birbirinden ayrı değil, bir bütünün parçalarıdır. Bu anlamda

²⁶ Watson, *Evolutions of International...* , s.139.

²⁷ David Boucher, *Political Theories of International Relations: From Thucydides to the Present*, New York: Oxford University Press, 1998, s. 192.

²⁸ Boucher, *Political Theories...* , s. 194.

siyaset ahlakın bir alt dalı olarak algılanmıştır.”²⁹ Dolayısıyla, siyaset ve uluslararası ilişkiler düşüncesinin temelinde dini bir bakış açısı vardır. Bu da doğrudan diğer toplumlarla girilen ilişkilerde o toplumları nasıl tanımlamaları gerektiğinden, onlarla nasıl bir ilişki kuracaklarına kadar tüm yargılamaları ve yaklaşımları belirlemiştir. Bu bakımdan birinci düzlemin uluslararası ilişkiler düşüncesini, oluşan bu dini perspektif şekillendirmiştir.

Nitekim “halkların tanımlandığı ulusüstü birlik, Hristiyanlık için temel bir husustur, ve dünya, Hristiyanlar ve Hristiyan olmayanlar diye bölünmüştür.”³⁰ Bu ayrımın çıkış noktası olarak ele alınması, uluslararası ilişkiler düşüncesinin nasıl bir boyutta geliştiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Ortaçağ Avrupa düşüncesinde “uluslararası ilişkiler” Hristiyan olanlar ile olmayanlar arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır. Ayrıca, Hristiyanlığa dayalı olarak *ötekini* tanımlayan bu yapı bir hiyerarşiyi de öngörmektedir. Burada esas ve üstte olan Hristiyan olandır. Bunun için esasında uluslararası ilişkiler Hristiyanların, *ötekilerle* ilişkilerini düzenlemektedir. Hristiyanlığın temel belirleyici olması uluslararası aktör olarak Kilisenin ve siyasal sistemin temsilcisi olarak da Roma İmparatorluğunun yetkili olmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede iki temel işlev ön plana çıkmıştır. Birincisi, üst kimliği oluşturan paradigmanın sağlam bir yapı arz etmesi ki bunun için Hristiyan aleminin güçlü bir birlikteliği öngörülmüştür. İkinci olarak, bu sağlam yapı ile üst kimliği, Hristiyan olmayanlara karşı korumak görevidir. Bu iki noktada da kilise adamlarının uluslararası ilişkiler düşüncesine yönelik fikirleri, *Kutsal Savaştan Adil Savaşa kadar*, esas belirleyici etken olmuştur.

Bu algının uluslararası politika uygulamalarındaki yansıması Papa II. Urban’ın 1095’te şövalyelere Hristiyan kardeşlerine karşı savaşmayı yasaklaması ve kafirlerle savaşa girişmeleri hususunda teşvik etmesinde³¹ görülmektedir. Bu noktada önemli olan konu “din düşmanlarına” karşı savaşın papalık tarafından yetkili kılınabilmesi ve kutsanmasıdır. Bu durum, papalığın siyaset düşüncesinin teorik çerçevesini belirler konumuna ek olarak, bizzat siyasal sürece dahil olmasının yolunu açmıştır. Kilisenin

²⁹ Kenneth W.Thompson, **Fathers of International Thought: The Legacy of Political Theory**, Baton Rouge: Louisiana State Press, 1994, s. 58.

³⁰ Boucher, **Political Theories...**, s. 192.

³¹ Boucher, **Political Theories...**, s. 192.

devlet işlerine müdahalesi uzun süreli ahlaki ve siyasi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kilisenin diğer dünyevi devletler gibi işler yapması, barış ve düzen için diğer siyasi toplumlarla aynı sınırlamalara ve zorlamalara maruz kalmasını gerektirmiştir. Kilisenin misyonu inanca ve ahlaka hasredilmemiştir. Kilise, güçler dengesi dünyasında baskın güç olmayı seçmiştir.³²

Bu bağlamda “papalar, ne zaman *doğal hukuku* belli olaylara uygulamaya başladılar, onlar bir pozitif hukuki düzen kurmuş oldular. Bunu yaparak, kaçınılmaz bir şekilde arabulucu konumu ile tanımlanmışlardır. Zira, hukuki düzenin sürdürülmesi güce dayalıdır. Böylece, Ortaçağ sistemindeki çatışma papanın kontrolündeki aşkın hukukun yüksek alanı ile fiili güç uygulamaları arasında görünür hale gelmiştir. Kilisenin sürekli olarak siyasi düzene müdahalesi, ifade ettikleri bir yüksek aşkın düzen ile çatışmıştır.”³³ Hukuki meşruiyetinin üzerine fiili etkinliği de ekleyen Kilisenin siyasi süreçte aktif yer alması tüm ortaçağ siyaset teorisini etkilemiştir. Bunun yanında bu fiili durum, Hristiyanlık düşüncesindeki teori ve pratikteki çatışma, aşağıda tartışılacağı gibi, üst kimliğin zayıflamasının yolunu açmış ve Avrupa’nın çatışma dolu bir sürece girerek yeni bir uluslararası sistemin doğmasına ön ayak olmuştur. Dolayısıyla Ortaçağ Avrupa’sının üst kimliğini oluşturan Hristiyanlığı temsil eden Kilise, hem bu dönemdeki siyaset ve uluslararası ilişkiler düşüncesinin kurucu ve belirleyici unsuru olmuş hem de bu konumunun ortaya çıkarmış olduğu çelişki (dini ve dünyevi alan arasındaki yetki çatışması) neticesi paradigmanın yıkılmasında birincil rol oynamıştır.

Bu dönemde Kilise, en temelde İmparatorluğun hukuki ve siyasi düzenini meşrulaştırıcı bir işlevi yerine getirmiştir. Bu hem Hristiyan olmayanlar ile ilişkilerde hem de yönetime karşı çıkanlara karşı takınılacak tavırda ortaya çıkmıştır. Buna göre, “Kilise düşünürleri ilke olarak savaşı kınamamıştır. Örneğin, geleneksel düzenin devamını sağlamak için barbar çapulcuların saldırılarına karşı başlatılan savunma savaşları adil olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, tanrı adına kafirlere karşı başlatılan savaşlar bu çerçevededir ki Haçlı Seferleri bunun açık bir örneğidir.”³⁴ Bununla birlikte

³² Thompson, *Fathers of International...* , s. 57.

³³ Thompson, *Fathers of International...* , s. 56.

³⁴ Knutsen, *A History of International...* , s.18.

bu algılayış tarzı dini hükümlere karşı çıkanları da kapsamı içine alıp, herhangi bir yöneticinin, muhalifine din düşmanı adı altında savaş açmasının meşruiyet zeminini hazırlamıştır.³⁵ Kilisenin siyasal iktidarın uygulamalarını hukukileştiren tavırlarını kendi çıkarı için kullanan yöneticiler, bunu iktidarlarını korumakta kullanmıştır. Buna karşın Kilise, meşru yönetici ve onun haklarının devamı hususunu, Hristiyan toplum düzeninin sürekliliği için vazgeçilmez görmüştür. Çünkü Kilisenin mevcut düzendeki belirleyici konumunun devamı, bir değişim talebinin reddine ve meşru yöneticilerin konumunun korunmasına dayanmaktadır. Hristiyanlar arasında çıkan savaşlarda, “yasal otorite” olma zorunluluğu bu anlayışın yansıması olarak *adil savaş* için gerekli olan sebeplerin en önceliklisini teşkil etmiştir.

Bu düşüncenin uluslararası ilişkilerdeki yansıması, bütünüyle, Hristiyan aleminde var olan hukuki ve siyasi düzenin sürekliliğini korumak şeklinde ortaya çıkmıştır. Nitekim “herhangi bir devlet, bir bütün olarak daha büyük bir dünya topluluğunun parçası olarak düşünülmüştür. Hristiyan ülkeler beraberce bir Hristiyan devletler topluluğunu oluşturmuştur.”³⁶ Her ne kadar bölünmüş Avrupa’daki siyasal birimler feodal beyliklerden oluşsa da üst noktada her topluluk Hristiyan devletler sisteminin bir parçası olarak algılanmaktadır. Bu bakımdan, Ortaçağda Kilisenin temel bakış açısı, Hristiyanlar arasındaki savaşların yanlış olduğu üzerinedir.³⁷ Hristiyan olanlar ile olmayanlar arasında savaşlar söz konusu olduğunda savaş Hristiyan kullar için kutsal olmaktadır ve bu Hristiyanların kendi aralarındaki savaşlardan farklı bir kategoriye yerleştirilmektedir. Buradaki temel nokta savaşın ontolojik farklılaşmaya dayalı bütüncül bir yapı ile başka bir yapı arasında öngörülmesidir. Bu da Ortaçağda dindir. “Kafir”lerin “dindar”lara karşı başlattığı herhangi bir hareket/saldırı doğrudan dine karşı açılmış olarak algılanıp, bu yeterli meşru bir sebep olarak düşünülmüştür. Bu ise doğrudan Hristiyanlar için bunun, dini savunma zorunluluğunu oluşturmaktadır.

Saint Augustine (354-430) *Tanrı Devleti* adlı kitabında insanın iki paralel gerçeklik içinde olduğunu belirtir. Bir tarafta baskının, savaşın, açlığın ve eziyetin

³⁵ Knutsen, *A History of International ...* , s.18

³⁶ Boucher, *Political Theories...* , s. 204.

³⁷ Watson, *Evolution of International...* , s. 145.

olduğu dünya, diğer tarafta tanrının krallığının olduğu dünya vardır.³⁸ Aziz Augustine, Roma'nın Kuzeyden gelen topluluklar tarafından istila tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı, toplumda çözülmenin yaşandığı bir dönemde geliştirdiği fikirlerinde, bozulmanın, dini hükümlerin, ahlakın ve kanunların uygulanmaması nedeniyle gerçekleştiği üzerinde durmuştur. Bu noktada, insanın dünya hayatında nihai mutluluğu tadamayacağı ancak *tanrı devletinde* huzurun hakim olabileceğini ileri sürmüştür. Yalanın, zorbalığın ve bencilliğin egemen olduğu yeryüzü devletinde yapılabilecek en iyi şey, kilisenin buyruklarına uyarak bir yaşam sürmek, tanrının çok az bir gruba bahşedeceği nihai kurtuluşa ulaşmaktır.

“Augustine, insanın günahkar yaratılışından ve bozuk tabiatından dolayı yönetime ve zorlayıcı hukuka gereksinimi olduğunu söyler. Bu yönetim ve hukuk, insanın kendi başına koruyamayacağı düzen ve barışı tesis eder. Bir rahmet örneği olarak tanrı, insan toplumunu tesis etmek için kralları ve prensleri yaratmıştır. Bu kural koyucular, kamu düzenini savunmak için otorite ile donatılmışlardır. Augustine'e göre tanrı, krallara ve prenslere zorlayıcı araçlara başvurarak devletin güvenliğini korumak için meşru bir hak vermiştir. Bunun için iyi bir vatandaş, bu yönetime itaat etmelidir.”³⁹ Bu anlamda yeryüzü devletin yöneticisinin kuvvetli bir konumda bulunması, güçlü hukuki bir sistem yerleştirmek ve toplumsal bir ahenk geliştirmek için zorunlu olarak görülmüştür. Zira, Ortaçağ Avrupa'sının merkezinde yer alan Kilise, siyasal otoritenin güçlü oluşuna mevcut düzenin devamı için büyük önem vermiştir. Toplumsal/siyasal sistemde dengeli organik bir toplum öngörüsü, diğer toplumlarla/dinlerle ilişkilerde daha bir anlam kazanmaktadır. Çünkü diğer topluluklarla/dinlerle ilişkilerde tek vücut/birleşik bir toplum (Hristiyan alemi), hükmedici ve güçlü bir konuma sahip olacağı düşünülmüştür. Buna göre, dini hususlardaki mutabakat yabancı toplumlara karşı dirençli bir yapı oluşturur. Nitekim, bu durum önce Germen kavimlerine, sonra Araplara ve daha sonra da Türklere karşı koyuşta Kilisenin belirlediği bu düşüncenin, etkinliğinin göstergesidir.

“Augustine için devlet, ceza ve zorlamaya dayalı olarak korku temelinde güç ve hukukla sürdürülen zorlayıcı bir düzendir. Devletin, insanı iyi veya erdemli yapmak gibi

³⁸ Knutsen, *A History of International...*, s. 14.

³⁹ Knutsen, *A History of International...*, s. 15.

bir derdi bulunmaz, fakat o halkın kötülük yapmasını engelleyecek mekanizmaları belirler. En iyi katkısı, iyi bir hayat sağlaması değil ama siyasi bir düzen sunmasıdır.”⁴⁰ Savaş ilk günden dolayı hep olacaktır ve bozuk olan insan tabiatının tek çaresidir.⁴¹ Dolayısıyla savaş doğaldır, bu anlamda düzenleyici bir niteliğe sahiptir. Ayrıca ilahi bir niteliğe sahiptir. Zaten kişiler, gruplar ve uluslararası savaş, tarihin sonuna kadar devam edecektir. Ebedi barış bu dünyanın bir özelliği olamaz.⁴² Bunun ıslahı, Hristiyan toplumsal sisteminde sıkı bir hukuki ve siyasi yönetim ile dini sınırlamalarla çalışılmıştır. Bu anlamda yukarıda da belirtildiği gibi bu durum aynı zamanda güçlü bir Hristiyan alevi oluşturmayı da sağlamak için kullanılmıştır. Temel gaye dünyevi alanda düzenin kurulmasıdır. Ayrıca, birinci düzlemin uluslararası ilişkiler düşüncesinin ilkelerini içeren bu değerlendirmeler, Hristiyan olmayanlara bakışı ve onlarla ilişkilerin anlamlandırmasına yöneliktir. Bu değerlendirmeler, Hristiyan merkezli bir dünya düzeni ve insanın “değersizliği”ni öngörürken, bu noktada Kilisenin konumunu önceleyerek bir uluslararası ilişkiler düşüncesi oluşturmakta, böylece doğal olarak Ortaçağ Avrupa’sındaki insanların diğer toplumlara bakışını da şekillendirmektedir. Ve bu anlamda neden savaşların uluslararası ilişkiler konularının bütününe yakınına kapsadığını da açıkça göstermektedir. Siyasal, toplumsal, ekonomik düzen ilahi bir nimet olarak düşünüldüğünden, yönetim ve kurumlar ilahi anlamlara sahip olduğundan, Hristiyan toplumunu olumsuz etkileyen her şeye dini bir tepki ile yaklaşmıştır. Bu durum da kaçınılmaz olarak Hristiyan olmayanlara karşı savaşa dini bir kimlik kazandırmıştır. Nitekim, Ortaçağ algısında Hristiyanlara karşı Müslümanlar tarafından, İspanya’nın fethi gibi, yapılan saldırılara, kuzeyden gelen kavimlerin baskılarına karşı açılan savaşlara Kutsal Savaş veya Haçlı Seferleri adı verilerek⁴³ bu algı açığa vurulmuştur.

⁴⁰ Thompson, *Fathers of International...* , s. 49.

⁴¹ Boucher, *Political Theories...* , s. 186.

⁴² Thompson, *Fathers of International...* , s. 50.

⁴³ Watson, *Evolution of International...* , s. 146.

1.1.2 Alt Kimlikler: Paradigma İçi Uluslararası İlişkiler

Bu bölümde, Ortaçağ Avrupa'sının uluslararası ilişkiler düşüncesinin bu çalışmada ikinci düzlemi olarak nitelenen yönü incelenecektir. Birinci düzlemin oluşturduğu paradigma içinde alt kimliklere sahip, Hristiyanlık merkezli bir uluslararası ilişkiler düşüncesini benimsemiş şehir devletleri, yerel siyasi yönetimler, krallıklar ve benzeri sınırlı otonomi hakkına sahip siyasi otoriteler arasındaki ilişkilerin niteliği, bu bölümde tartışılacaktır. *Paradigma içi uluslararası ilişkiler nitelemesi* bu siyasi birimlerin ilk bölümde tartışılan Hristiyan-Roma ekseninde oluşan uluslararası ilişkiler düşüncesini üst ve kapsayıcı bir perspektif olarak kabul etmelerine ve bu siyasi otoritelerin bu dünya görüşü içinde kendi aralarındaki ilişkileri belirlemelerine göndermede bulunur.

Ortaçağ Kilise ve İmparatorluk “evrenselliği”nin yanında Avrupa’da farklı birikimlere sahip siyasi otoriteler mevcuttur. Bu siyasi birimler, Hristiyanlık ve Roma’nın oluşturduğu paradigmanın üst bir kimlik olarak kuşatıcılığını kaybetmesiyle modern uluslararası sistemin temelini oluşturacak etkinliğe kavuşmuş ve böylece modern ulus-devletlerin çekirdeğini oluşturmuştur. Dolayısıyla, modern uluslararası sisteme odaklanan bu çalışma, ikinci düzlemi Avrupa’daki paradigmatic dönüşümden sonra kurulan sistemin temel parametrelerini oluşturan unsurlar olarak görmektedir. Zira, bu siyasi birimlerin otoritelerini sağlamlaştırıp genişletmeleriyle oluşan; önce mutlak krallıklar sonra ulus-devletler şeklinde yapılanan uluslararası aktörler, uluslararası sistemin temel belirleyicileri olmuşlardır. Bu bakımdan, yeni uluslararası sistemin yapısına yönelik değerlendirmeler ise Uluslararası İlişkiler teorilerini meydana getirecektir. Bu çalışmada iddia edildiği gibi bu yaklaşımların temel sorunu ise Hristiyanlığın etkisinde oluşan üst kimlik benzeri bir dünya düzeni anlayışının yeni dönemde kurulamamış olmasıdır. Bunun için klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinin temel sorunu, tüm Avrupa’yı kuşatacak bir uluslararası ilişkiler düşüncesi oluşturamayıdır.

Ortaçağ Hristiyan alemi tüm çeşitliliğine rağmen tek bir toplumdur. Geniş ve küçük bağımsız devletlerin dikey olarak bölündüğü bir yapıdan öte, her egemenin kendi

sınırları içinde yetkisi ve sorumluluğu mevcuttur.⁴⁴ Hristiyan aleminin Batı yakasında Fransa krallığı, İspanya, Portekiz ve İngiltere Ortaçağlardan modern dönemin başına kadar siyasal etkinlikte bulunurken, Doğu yarısı, temelde Almanya ve İtalya'dan oluşmuştur.⁴⁵ Öncelikle tüm siyasal birimler Respublica Christiana'nın (Hristiyan alemi) üyesidir. Bu üst kimliğin boyutları önceki bölümde ele alındığı gibidir. Ayrıca, bu üst kimliğin içinde farklı derecelerde otonomiye sahip siyasal yönetimler mevcuttur. Bu siyasal birimler farklı zaman dilimlerinde bu otonomi durumuna kavuşmuşlardır. Ancak özellikle 12. Yüzyıldan itibaren hem felsefî hem de ekonomik gelişmeler neticesinde siyasal egemenliklerini daha da arttırıcı bir sürece girmişlerdir

İlahi hukukun emirlerine uygun işler yapan yönetici olarak kralın, topluluğu yönetirken en temel gayesi topluma iyi bir hayat sunabilmektir. Bunun için üç ana görevi vardır. Öncelikle, topluluğun refahını sağlamalıdır. İkinci olarak, bu refah düzenini yıkabilecek mekanizmaları engellemek ve son olarak toplumun kurulu düzeninin devamını sağlamaktır.⁴⁶ “Thomas Aquinas'ın Aristoteles felsefesi ile Hristiyan inancı arasında kurduğu sentez”⁴⁷ mutlak krallıkların meşruiyetlerinin dünyevi boyutta oluştuğu yönünde bir fikrin gelişmesinin yolunu açmıştır. Aynı zamanda, ilahi hukuk temelli doğal hukukun insan aklıyla algılanabilme özelliği, doğa bilimlerinin bilimsel faaliyete konu olan bir içerik kazanmasını sağlayacaktır. İlahi aklın insan aklına konu olabilmesi, aklı bağımsız olarak doğa olaylarını ve insan ilişkilerini anlamada belirleyici bir süreci başlatmıştır. Bu ise, toplumsal düzenin dünyevi boyutta oluştuğu yönündeki görüşlerin daha geniş bir kesimce dile getirilmesinin yolunu açmıştır.

Zira, 12. Yüzyıldan başlayarak ve 13. Yüzyıl ile 14. Yüzyılda da ağırlık kazanarak, düşünürlerin bir kısmı, Roma siyasal sistemi içinde birçok otonom şehir yönetiminin de varlığını tanımışlardır. Roma İmparatorluğunun evrensel konumunu ilahi ilkelere dayalı olarak açıklayan Admontslu Engelberts (1250-1332) ve Sassoferatolu Bartolus (1314-1357) şehir yönetimlerine dünyevi bir konum vererek, bu

⁴⁴ Watson, *Evolution of International...*, ss. 149-150.

⁴⁵ Watson, *Evolution of International...*, s. 143.

⁴⁶ Thomas Aquinas, “The Duty of Rulers in Peace and War,” *Basic Texts in International Relations*, Ed. Evan Luard, New York: St. Martin's Press, 1997, s. 30.

⁴⁷ Parkinson, *Philosophy of International...*, s. 28.

toplumların ortak rıza etrafında bir araya geldiklerini iddia etmişlerdir.⁴⁸ Yani, uluslararası teori açısından, Roma evrensel hukuku içinde siyasi bir aktör olarak kabul görmek için (1) ayrı, belli bir toprak parçası üzerinde hukuk sahibi olmak (2) yönetilenlerin ortak rızasını temsil etmek şartlarını belirlemişlerdir.⁴⁹ Buna göre, dünya sistemi içinde uluslararası ilişkiler düşüncesi bakımından ikili bir anlayış öngörülürken, Roma emperyal sistemi içinde bölgesel siyasal birimler ve şehir yönetimleri *de facto* uluslararası aktör olarak, bu düşünürlerce, kabul edilmiştir.

Sassaferatolu Bartolus, dört çeşit yönetim biriminden söz eder. Birincisi, Roma kökenli insanların yaşadığı Roma hukuku ve yönetimi altındaki siyasal yönetimler; ikincisi, Roma kökenli insanların yaşadığı Roma hukukunun egemen olduğu ama Roma yönetimi altında olmayan siyasal idareler; üçüncüsü, Roma kökenli olmayan insanların yaşadığı Roma hukukunun egemen olduğu ancak Roma yönetimi altında olmayan siyasal idareler; dördüncüsü, Roma kökenli olmayan insanların ne Roma hukuku ve ne de yönetimi altında yaşadıkları siyasal idarelerdir.⁵⁰ Burada dikkat edilmesi gereken nokta Roma hukukuna tabi olup olmamak hususudur. Zihni arkaplanı yansıtan ikili ayrımın bir tarafında Roma “evrensel” hukukuna göndermede bulunarak, birinci düzlem ve üst kimlik dile getirilirken, bu paradigma içinde farklı siyasal yönetimler vurgulanarak da ikinci düzlemdeki alt kimliklere göndermede bulunmaktadır. Bu da Ortaçağ uluslararası ilişkiler düşüncesinin hangi boyutlarda gerçekleştiği ve hangi düzlemlerde ele alınması gerektiği konusuna açıklık getirmektedir.

Avrupa’da ekonomik, siyasi ve felsefi gelişmelerin uygulamalara etkilerinin arttığı bu dönemde, Thomas Aquinas, etkinliği artan şehir yönetimleri, krallıklar ve yerel siyasal birimlerin, mevcut toplumsal-siyasal sistemin ahengini bozmadan bir arada varolmalarına yönelik fikirler ileri sürmüştür. Thomas Aquinas’a göre, *adil savaş* üç durumda meşru olur. Birincisi, savaş yasal bir otorite tarafından ilan edilmelidir. Özel kişilikler savaş ilan edemez. İkincisi, savaş meşru, haklı bir sebebe dayanmalıdır. Kendisine karşı savaş açılan devlet saldırılmayı hak etmeli veya kendini birine karşı savunmalıdır. Üçüncüsü, savaşı başlatanların haklı ve iyi niyetleri olmalıdır. Yani ya iyi

⁴⁸ Harald Kleinschmidt, *The Nemesis of Power: A History of International Relations Theories*, London: Reaktion Books, 2000, ss. 51-53.

⁴⁹ Kleinschmidt, *The Nemesis of Power...*, s. 53.

⁴⁹ Kleinschmidt, *The Nemesis of Power...*, s. 60

şeyler gözetilecek, ya da kötülüklerden sakınmak amaçlanmalıdır. Bununla birlikte yasal bir otorite meşru bir sebeple dahi saldırmış olsa niyeti kötü ise meşru bir savaş olmaz.⁵¹ Hristiyanlar arasında bir savaş öngörülmemesi, böyle bir savaş olması ihtimalinde hangi meşru sebeplere dayanması gerektiği hususunda kuralların üretilmesi ile sonuçlanmıştır. Thomas Aquinas'ın Hristiyanlar arasında ortaya çıkan adil-meşru savaş için kurallar öngörmesi yasal yönetimin güvenliğini kuvvetlendirmeye yöneliktir.⁵² Kilise düşünürleri bu temel noktadan yola çıkarak varolan savaşların Hristiyan hukuku içinde meşru olmasının gerekliliğine yönelik kurallar oluşturmuşlardır. Yani, Hristiyan olmayanlarla savaşlarda öngörülen kurallarla, Hristiyan olanlar arasında çıkacak savaşlarda öngörülen unsurlar farklıdır. Kilise düşünürlerinin esas gayesi, tek bir Hristiyan aleminde tek bir siyasal yönetim olduğundan, Hristiyan toplum içindeki anlaşmazlıkları kendi hukuk sistemi çerçevesinde fiili durumu koruyarak çözmektir. Bu bakımdan yukarıda da belirtildiği gibi Hristiyan alemi içinde ahengi korumak ve birliğin dağılmasını önlemek hedeflenmektedir. Bu, statükonun korunmasını İmparatorluk sisteminin kilise hukuku ile tesis edilmiş düzeninin devamlılığını sağlamaya yöneliktir. Aynı zamanda, alt siyasal birimler arasında savaşların gerçekleştirilmesinin zor şartlara bağlanması bu siyasal birimlerin de otoritelerini devam ettirebilmelerine olanak sağlamıştır.

Kilise adamlarının görüşlerinde de bu alt kimliklerin üst kimlik içindeki varlıkları kabul edilir. Nitekim, “Augustine’in ideal dünya düzeni küçük devletlerden oluşan bir dünyadır. Bütün devletlerin bir uyum ve barış içinde yaşayabilmeleri için her bir devlet, sahip olduğu toprak parçası ve sınırlı gücü ile yetinmelidir.”⁵³ Bu yargı, Hristiyan toplumunu içerir. Ayrıca bu yargının kuşatıcılığı, ikinci düzlemin uluslararası ilişkiler düşüncesine göndermede bulunur. Hristiyan devletler sistemi içinde esas olan her bir devletin meşru bir şekilde elinde bulunan toprakların dışında yeni topraklar ele geçirmemesi, her devletin barışçıl bir siyaset belirlemesi gerektiğine değinmektedir. Çünkü, Hristiyan toplumlardan oluşan bu sistemde esas olan, her bir devlet değil bütün bir devletler sistemidir. Hem kilisenin hem de laik yöneticilerin amaçları güç

⁵¹ Aquinas, *The Duty of Rulers...* , s. 44.

⁵² Watson, *Evolution of International...* , s. 147.

⁵³ Thompson, *Fathers of International...* , s. 51.

kullanımını düzenin tesisine yönlendirmektir.⁵⁴ Bu değerlendirme, bu siyasal birimler arasındaki ilişkilerin nasıl olacağını belirlemektedir. Esas olan, üst kimliğin devamıdır. Bunu, tehlikeye düşürecek fiiller meşru görülmez. Alt kimlikleri temsil eden siyasal yönetimlerin anlaşmazlıkları Kilise hukuku ve İmparatorluk sistemi içindeki yerleşik ilkelere göre düzenlenir. Bu bakımdan, mevcut durumu değiştirecek, kan bağıyla ve toplumsal statülere dayalı yönetimlerin devamlılığını tehlikeye düşürecek yönelimler meşru kabul edilmez. Ayrıca, uluslararası ilişkiler açısından yeni toprak kazanma, nüfuz alanı oluşturma ve ittifaklar kurma bu düzlemde hâlâ meşru olmayan siyasetlerdir.

Nitekim Augustine'nin savaş teorisi yukarıda bahsedilen çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde, birinci düzlemin hakim uluslararası ilişkiler düşüncesini ve Roma İmparatorluğunun evrensel kurallar koyucu vasfını destekler niteliktedir. Ona göre, tüm bölgesel ve parçacık toplulukların Roma İmparatorluğunun idaresi altında bulunması dünya barışının gerçekleşmesi için gerekli bir şarttır.⁵⁵ Ahlaki bir aksiyoma dayalı bu söylem, Roma'nın imparatorluk politikasıyla uyularak bir dış siyaset kimliğine dönüşmüştür. Bu aynı zamanda, barışın tesisi için tek yol gibi düşünülerek, Hristiyan bakış açısının mutlaklaştırılması anlamına da gelmektedir. Ayrıca, birinci düzlemin önceliğine ve ikinci düzlemin bağımlılığına göndermede bulunan böyle bir bakış açısı, otonom siyasal birimlerin paradigma içi uluslararası ilişkiler düşüncesine ve uygulamasına sahip olduklarının da göstergesidir.

“Yerel yöneticiler ve şehir toplulukları meclisleri sadece yasal yöneticilerin bir uluslararası aktör olabileceği hususunda ortak görüş bildiriyorlardı. Çünkü, sadece yasal yönetici belli bir toplumsal iletişimin gerçekleştiği mekânlardaki yönetileni temsil etmekteydi. Sonuçta, sadece bu yerel yöneticiler ve şehir toplulukları meclisi yasal olarak temsil ettikleri halkları, savaş ve barış konularında adil bir karar verecek olmalarından dolayı, uluslararası arenada temsil etme noktasında tek hak sahibidir. Bu bakımdan da bu birimlerin uluslararası aktör olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı.”⁵⁶ Bu görüşler, Avrupa'da bir taraftan Rönesans fikirlerinin, diğer taraftan Reform düşüncelerinin yaygınlaşması ile mutlak krallıkların güçlenmesi için

⁵⁴ Watson, *Evolution of International...*, s. 147.

⁵⁵ Kleinschmidt, *The Nemesis of Power...*, s. 31.

⁵⁶ Kleinschmidt, *The Nemesis of Power...*, s. 52.

zemin hazırlarken, Hristiyanlık ve Roma kuşatıcılığını da zayıflatacaktır. Bunun yanında, *toplumsal sözleşme*ci geleneğin aşkın boyutta gerçekleşen siyasal meşruiyeti dünyevileştirerek toplumu pozitif temeller üzerine kurmasının başlangıcı, ikinci düzlem içindeki siyasal otoritelerin konumlarını belirlemek ve egemenliklerini genişletmek için ürettikleri fikirler üzerinde gelişecektir.

“Bu görüşe göre, bölgesel(yerel) yöneticiler ve şehir toplulukları meclisi, yöneticiler hiyerarşisi içinde en üst dereceye sahip olanlarıdır. Çünkü onların üstünde, belli konularda, Roma İmparatoru hariç kimse bulunmaz. Ancak İmparator ve Papa bu düşünceyi reddederler. Buna neden olarak da, yöneticiler hiyerarşisi içinde sadece bir tane evrensel yöneticinin en üst konumda yer alacağını dile getirirler.”⁵⁷ Ancak bir müddet sonra İmparator ile Papa en üstte kimin olduğu hususunda anlaşamayacaklar ve karşı karşıya geleceklerdir. Bu, iki düzlem arasındaki kırılmayı daha da hızlandıracak ve ikinci düzlemdeki alt kimlikler egemenlik alanlarını geliştirecek bir zemini bulacaklardır. Nitekim, 13. Yüzyılın ortalarından itibaren şehir meclislerinin bir çoğu iç işlerinde bağımsızlığını elde ederken, bazı yerel siyasal birimler egemenliklerini daha da kuvvetlendireceklerdir. Söz konusu siyasal birimlerin sanki bağımsızmış gibi hareket etmeleri, kendi aralarındaki ilişkilere de yansiyarak yeni ilişki biçimlerinin doğmasının yolunu açacaktır.

Roma imparatorluk yapısı içinde, Hristiyan üst kimliğine sahip bu siyasal birimler arasındaki ilişkiler, kendi anlamı içinde uluslararası ilişkiler olarak tanımlanabilir. Nitekim bu birimler, Hristiyanlığın Avrupa’yı tek vücut olarak tutma görevini yapamaz olduktan sonra oluşan modern Avrupa sisteminde önce mutlak krallıklar daha sonra da ulus-devletler sisteminin ilk nüveleridir. Bu bakımdan Avrupa uluslararası teorisi bakımından bir süreklilik boyutunu temsil eder. Modern uluslararası sistemin ilk oluşma sürecinde *reason of state* anlayışının ortaya çıkmasının temelleri Roma İmparatorluk yapısı içindeki bu şehir yönetimleri ve bölgesel siyasal yapılanmalardır. Roma İmparatorluğunun hukuki etkinliği ve Hristiyanlığın ahlaki ilkelerinin bağlayıcı özelliği ortadan kalkmaya başlayınca, bu siyasal yapılar etkinliği artırıp, mutlak otoriteyi hem iç işlerde hem de dış işlerde ellerine alacaktır. Oluşan bu yeni siyasal yapılar, yeni bir uluslararası sistem meydana getirecektir.

⁵⁷ Kleinschmidt, *The Nemesis of Power...* , s. 60.

1.2. PARADİGMATİK DÖNÜŞÜM: MODERN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN TEMELLERİ

Önceki bölümde, Ortaçağ Avrupa'sında uluslararası ilişkiler düşüncesinin iki temel özelliği vurgulandı. Birincisi, bu dönemde uluslararası ilişkiler düşüncesi dini bir temelde ele alınmaktadır. Uluslararası ilişkiler öncelikli olarak Hristiyan olanlar ile olmayanlar arasındaki ilişkileri nitelemektedir. Bu bakımdan, uluslararası ilişkiler *öteki* ile ilişkileri temsil etmektedir. Hristiyanlığın “evrensel” ahlaki ilkeleri ile Roma siyasi sisteminin oluşturduğu üst kimlik, Avrupa'yı kuşatacak bir içeriğe sahiptir. Bu çalışmada, bu çerçevede gelişen ilişkilerin gerçekleştiği boyuta, birinci düzlem adı verilmiştir. Diğerisi ise, bu üst kimliğin altında yerel yönetimler ve şehir topluluklarından oluşan siyasi yapıların ilişkilerinin yer aldığı ikinci düzlemdir. Bu siyasi birimler arasındaki ilişkiler, Roma ve Kilise hukuku içindeki kurallar çerçevesinde sürmektedir. Bu düzlem, üst kimliğin oluşturduğu uluslararası ilişkiler düşüncesi içinde, alt siyasi kimlikler arasındaki ilişkilerin gerçekleştiği düzlemdir. Bunun yanında, özellikle 13. Yüzyıldan itibaren bu siyasi birimler bağımsız hareket etme noktasında girişimleri arttıracaktır. Bu noktada, hem felsefi-siyasal hem de ekonomik değişimlerin etkisinin gözlendiği bu gelişmeler neticesinde, Ortaçağ Avrupa siyasi düşüncesinde dönüşüm yaşanacaktır.

Bahsi geçen dönüşüm neticesinde uluslararası ilişkiler düşüncesinden kopuşun nasıl gerçekleştiği ise bu başlık altında incelenecektir. Özellikle, Roma siyasi sisteminin ve Hristiyanlığın bağlayıcı etkinliğinin azalmasına yol açan felsefi ve siyasi süreç ile bu iki kurumun kuşatıcı üst kimlik olma özellikleri yıpranacaktır. Boşalan etkinlik alanını, yerel siyasi birimler ve şehir devletleri, egemenliklerini arttırarak ve Kilise ve İmparatorluğun nüfuz alanından sıyrılarak doldurmaya çalışacaktır. Bu noktada, dini düşüncenin yerini dünyevi bir dünya görüşünün alması ile siyasi düşüncede bir dönüşüm yaşanacak bu da doğrudan siyasi meşruiyet ve yönetim anlayışında değişiklik meydana getirecektir. Devletin biricik unsur olarak belirlediği bu dönemde, İtalyan şehir devletleri arasındaki ilişkiler modern uluslararası sistemin ilk örneğini teşkil etmesi açısından, Grotius'un düşünceleri ise, beliren yeni sistemi sağlamlaştırıp, normlaştırması açısından önemlidir. Bunun için, bu iki örnek çerçevesinde modern uluslararası sistemin temel kavramları ve ilkelerine odaklanılacaktır. Zira, Niccolo Machiavelli'den Hugo Grotius'a kadarki dönem

1648'den sonra netleşen modern uluslararası sistemin temel parametrelerinin, anahtar kavramlarının ortaya çıktığı dönem olması dolayısıyla, bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır.

1.2.1. Rönesans Dünyeviliği ve Dini Kırılmanın Etkisinde Gelişen Yeni Bir Siyaset Düşüncesi: *Tanrıdan Hükümdara*

16. Yüzyıl bir geçiş çağıdır. Bu yüzyılda *eski* ölürken *yeni* doğma aşamasındadır; Ortaçağ düşünüşünün inançları ile modern çağın ilgileri arasındaki yarılmının söz konusu olduğu zaman ve mekândır.⁵⁸ Ontolojik bir dönüşümün yaşandığı bu yüzyıl, Avrupa modern düşünüşünün temel parametrelerinin doğduğu yüzyıldır. Bu yüzyıldaki bilimsel çalışmalar ve dini-felsefi çabalar modern Avrupa'nın kurucu iradeleri olmuştur. Oluşan yeni siyasal ve toplumsal sistemin dini, siyasi ve hukuki temellerini belirleme çabaları bu dönemin temel sorununu meydana getirmiştir. Zira bu anlamda, “yeni sistemin temel değişmezleri ve değişkenleri neler olacaktı? Yeni sistemin içkin, kendine has doğası ne idi?”⁵⁹ türünden sorular, Avrupa'nın bu dönüşüm çağının biricik meselesidir. Her kırılma çağı, bir bunalımı içinde taşıırken aynı zamanda düşünsel bir zenginliği de içerir. Bu zengin ve canlı yapı ile ortaya konulan fikirler, ufukta beliren yeni düzen veya düşünce geleneğinin temellerini oluşturur. Avrupa'nın özellikle 16. Yüzyılda girmiş olduğu bu dönem, eski siyasal-toplumsal-felsefi sistemin dönüşerek yeni bir sürece girmesini temsil eder. Uluslararası ilişkiler açısından ise, dünya düzeni ve ilişkiler sistemi bakımından yeni bir yapının oluşması anlamına gelir.

“Evrensel” Hristiyanlık kuralları ve Roma hukuk sistemi içinde yerel güçler olarak hayatlarını devam ettiren siyasal yapılar, bu üst kimliklerden hem düşünsel hem de ekonomik gelişmeler neticesinde kurtularak kendi içlerinde bir mücadeleye gireceklerdir. Bunun ilk örneği olarak, hem ekonomik gelişmeler neticesinde, şehir devletlerinin kendi başlarına bir *güç* olabilmelerine olanak tanıdığı, hem de felsefi ve siyasal dönüşümlerin Antik Yunan vasıtasıyla yeniden anlamlandırıldığı ve bu bakımdan yeni siyasal ve felsefi fikirlerin üretildiği İtalyan şehir devletleri, Avrupa'da beliren modern siyasal sistemin ilk gözlemlendiği coğrafyadır. İtalya yarımadasının şehir devletleri, modern dönemdekinden farklı bir içeriği olan siyasal yapılarıyla da olsa

⁵⁸ Knutsen, *A History of International...* , s. 43.

⁵⁹ Parkinson, *Philosophy of International...* , s. 28.

girmiş oldukları ilişkilerde ve etkileşimde bir devletler sisteminin özelliklerini taşır. “Bu sistemin doğuşu, Ortaçağın iki hakim kurumu olan Kutsal Roma İmparatorluğu ile Papalığın düşüşüyle doğrudan ilintilidir. Bu kurumların ikisi de bir Ortaçağ kavramı olan “evrensel topluluk” fikrini savunuyorlardı. Bu görüşün etkinliğini kaybederek düşüşü ve onun yerini siyasi kurumların alternatif görüşlerinin alması, İtalyan şehir devletleri arasındaki güç politikası önündeki seti kaldırmış ve *reason of state* -devletin güvenliği için bir sebep veya meşruiyet- fikrinin hakim ilke olduğu bir siyasal ortamı oluşturmuştur. Bu evrim, dış siyaset analizleri ve danışmanlık yapan, güvenli ve hızlı diplomatik yazışmaları yürüten, yetkili diplomatların oluşturduğu sürekli elçilikler açısından oluşan diplomatik bir sistemin kurulmasını sağlamıştır.”⁶⁰ İtalya’daki 1420’de Roma ve Avignon’da iki ayrı papanın varlığı sorununun Roma lehine çözümünden, 1527’de İtalya şehir devletlerinin Habsburg hanedanlığının yönetimi altına girinceye kadar ki süreç İtalya’da Rönesans fikirlerinin en yoğun yaşandığı zaman dilimidir. Bu çerçevede bir çok modern siyasal kavramların da doğuşunun gerçekleştiği tarihtir.⁶¹ Dolayısıyla, İtalyan şehir devletlerinin bu özellikleri yeni uluslararası sistemin temel kavram ve yaklaşımlarının ortaya çıkmasını sağlayan felsefi-siyasal ve ekonomik bir çevre meydana getirmiştir.

İtalya’da yaşanan bu dönüşümün hem ekonomik hem de düşünsel-siyasi boyutuna eğilmek, modern sistemin kurucu unsurlarının belirlenmesi aşamasında çift yönlü ve daha açıklayıcı açılımlar sağlayacaktır. Rönesans hümanizmi, tanrının bahsettiği doğanın güzelliğinden çok, insana ve onun yapabileceklerine odaklanmıştır. Hıristiyanlığın kurallarını bir tarafa iterek doğa, fizik dünya ve gerçeklikler üzerine düşünme bunları sanata yansıtma bu dönemin temel özelliğidir. Hıristiyan değerleri yüklü iyi veya kötünün yerine akli olarak ulaşılan doğru yada doğru olmayan gelmiştir.⁶² Bu bağlamda, İtalya’da doğan Rönesans ruhunu en iyi yansıtan özellik, yeni bir hümanist anlayışın belirmesidir. Klasik kültürden tevarüs ile tarihi bir bilinç inşa edilmiştir. Klasik eserlere ilgilinin arttığı bu dönemde, Kilise hukukunun ve zihniyetinin alternatifi olarak klasik Yunan kültürü ikame edilmiştir. Bu doğrultuda, klasik Yunan’a

⁶⁰ Knutsen, *A History of International...* , s. 27.

⁶¹ Watson, *Evolution of International...* , s. 152.

⁶² Watson, *Evolution of International...* , s. 153.

ait eserler toplanarak, tercüme edilmiştir. Bu eserlerin benzerleri, İtalyan sanatçı ve düşünürlerince taklit edilmiştir. İlk olarak tercüme edilen eserlerden biri olan Thucydides'in *Peleponezya Savaş Tarihi* adlı yapıtı, İtalyan şehir devletleri arasındaki ilişkiler ile Yunan şehir devletleri arasında bir benzerlik kurulmasını sağlamış ve doğrudan İtalyan şehir devletleri arasındaki ilişkileri etkileyecek bir kabule ulaşmıştır. Nitekim bu dönemde *güçler dengesi* ve *reason of state* anlayışı belirgin hale gelirken, bu kavramların hem felsefi-siyasi derinliği hem de mevcut siyasal ilişkilere uygulaması çok tartışılmıştır.⁶³ Bu tercüme hareketi ile Antik Yunan uygarlığının felsefi geleneğinin benimsenmesi ve Rönesans düşüncesi, İtalyan yarımadasında kendine has bir siyasal sistemin kuruluşuna önayak olmuştur. İnsanın, toplumun, aklın ve bu doğrultuda gelişen bir felsefi sistemin etkisi siyasal alanda, Kilisenin oluşturduğu bir algı olarak tanrının konumunu zayıflatırken *hükümdarın* konumunu yükseltmiştir. Ruhun, tanrının inayeti ile kurtulacağı anlayışından *devletin* kişinin güvenliğini tesis edecek yegane varlık olduğu anlayışına geçilmiştir.⁶⁴ Bu bağlamda Hristiyanlıktaki günahkar ve ruhunu kurtarmak için dini rehberliğe ihtiyacı olan insan prototipinin yerine kendi mükemmeliyetini kendisinin sağlayabileceği bir insan anlayışı geçmiştir. Artık *bireyden* ve *devletten* söz edilebilir. Zira, Avrupa tarihinin geleceğini şekillendiren iki unsur, artık *biricik güç* olarak ortaya çıkmıştır.

Roma hukuk sistemi ve siyasal otoritesinin zayıflaması şehir yönetimlerinin bağımsız hareket etme kabiliyetlerini arttırmıştır. İtalyan Rönesansı, mutlak gücü hükümdarın eline vermiştir. Bu hükümdarların etkinliği ise bizzat kendi kabiliyetlerine dayanıyordu. Bu bakımdan konumlarının yasallık boyutu söz konusu değildir. Güce dayanarak *de facto* olarak yönetime gelmişlerdir. İtalyan yöneticilerin yarattığı mutlak güç, *stato* diye adlandırılırken aynı zamanda bir *durumu* anlatmak için kullanılmıştır. Zamanla geçirdiği dönüşümler neticesinde idari otorite veya bir ulusun siyasi yönetim şekli anlamında literatüre geçmiştir.⁶⁵ Dolayısıyla Rönesans İtalya'sındaki yöneticilerin temel problemi, fiili oluşturdukları mutlak güç yönetiminin meşruiyet zemininin nasıl temin edileceğine yönelikti. Her bir hükümdar, şehir devletleri arasındaki ilişkilerde

⁶³ Knutsen, *A History of International...*, ss. 29-30.

⁶⁴ Knutsen, *A History of International...*, s. 38.

⁶⁵ Watson, *Evolution of International...*, s. 156.

haklar veya sorumlulukları değil kendi önceliklerini ve yönetiminin geleceğini düşünüyordu. Nitekim, dünyevi bir temeli olan *reason of state* kavramı, güçler dengesi anlayışı ve Machiavelli'nin siyasal görüşleri bu çerçeve içinde gelişmiştir.

Bunun yanında, özellikle Haçlı Seferleri sonrası Akdeniz'de beliren ekonomik canlanma, bu felsefi-siyasal gelişmelere eklenince, eski gelenek ve kurumların etkisi daha da azalmıştır. Ekonomik alandaki bu canlanmadan İtalyan prenslerinin tatmin edici ölçüde faydalanması ile prensler, feodal sorumluluklardan sıyrılacak gücü kendinde bulurken aynı zamanda fiili olarak İmparatorluktan bağımsız hareket etme potansiyelini de yakalamıştır.⁶⁶ Bu bağlamda, İtalyan yarımadasının hem doğu Akdeniz ile Asya arasındaki ticaret yolları üzerinde bulunması hem de Haçlı Seferleri yolları üzerinde olması, ticari girişimler için uygun bir ortam hazırlamıştır. Böylece, bu geçiş yolları üzerindeki ticaret, Kuzey İtalya'nın şehir devletlerine olumlu yönde büyük etki yapmıştır. Bu durumu lehlerine çevirmek isteyen bir çok İtalyan yönetici ticari akışkanlığı sürdürebilmek için devletler arasında mutabakatları desteklemişlerdir. Şehir devletleri arasında antlaşmaların yapılmasını sağlayan bu gelişmeler, diplomatik ilişkiler için temel olmuştur. Aynı zamanda, geleneksel feodal hukukun “kırılmaz/baskıcı” ağlarını da ortadan kaldırmıştır.⁶⁷

Niccolo Machiavelli (1469-1527), hem bu dönemin bir temsilcisi olması bakımından hem de eserleri ile modern uluslararası sistemin temel parametrelerini etkilemesi açısından önemlidir. Düşünürün görüşlerini bu çerçevede incelemek, Hristiyanlık merkezli bir dünya algılamasından kopuşu ve yeni bir paradigmanın temel hususlarını görmek için zorunlu gözükmektedir. Zira Machiavelli, Ortaçağın sonlarında doğmuştur ve bir Ortaçağ rüyası olan siyasi olarak birleşmiş Hristiyan birliğinin anlamsız bir vizyon olduğu kanaatine varmıştır. Bu, tüm uluslararası ilişkiler düşüncesini, Hristiyan olanlar ve olmayanlar arasındaki ilişkilere dayandıran ve bu ilişkileri Hristiyanlık penceresinden değerlendiren bir dünya görüşünden uzaklaşıldığına da işaret etmektedir. Bu anlamda kendine yeni mecralar, felsefi-siyasi zeminler arama sürecinin de başlangıcıdır.

⁶⁶ Parkinson, *The Philosophy of International...* , s. 28.

⁶⁷ Knutsen, *A History of International...* , s. 26.

Machiavelli'nin düşüncesinde, insan; doğasının yönlendirmesi ile bir arzu ve istekten diğerine sürüklenmektedir. Daha fazlasına istek insanlar arasında genel geçerliliği olan bir niteliktir.⁶⁸ İnsanın bu temel özeliğinin, bir toplum içindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi hedefi, devletin nasıl bir anlam kazanacağını belirlemiştir. Bu anlamda onun dünyasında, devlet insanın bencil doğasını sosyal olarak arzuedilen hedeflere yönlendiren en önemli araçtır. İnsan devlet aracılığıyla güvenliğini kazanır.⁶⁹ Dolayısıyla, Machiavelli'nin temel odaklandığı husus, siyasetin yardımı ile bir düzen ve birlik inşa etmektir.⁷⁰ Bu görüşün bir uzantısı olarak Machiavelli, dinin yalnızca dünyevi sonuçlarıyla ilgilenmiştir. Örneğin ona göre “Hristiyanlık, önderleri kadınca davranmaya, onlara zamanlarının çoğunu diz çökerek geçirmeye sevk eder. Machiavelli, pagan dinlerine önem verir. Bunu sebebi, bu dinlerin sivik(bir vatandaşta olması gereken) erdemleri destekleyen cesarete, onura, şerefe, niteliğe değer vermesidir.”⁷¹ O, insan-toplum-devlet ve din bağlamındaki yukarıdaki görüşleri esas alarak, ontolojik güvenlik arayışında Hristiyanlığın gölgesinden *devlete* geçişe işaret etmektedir. Devlet ile tanrı arasındaki ilişkilerle ilgilenen Ortaçağ düşünürlerinin aksine, Machiavelli, Antik düşünürlerin yaptığı gibi kendine yeterli bir varlık olarak devlete odaklanmıştır.⁷² Yani, artık devlet *merkezdedir*. Bu yöntem farklılığı, insan anlayışının niteliğini belirlerken, dinin de bu doğrultuda anlam kazanmasını sağlamaktadır.

Machiavelli'nin bu yaklaşımı Ortaçağ dünya görüşünü yıkabilecek bir felsefi-siyasi içeriğe sahiptir. Bir “hümanist” olarak Machiavelli, tarihi olayların analizine dayalı “bilimsel faaliyet”in siyaseti şekillendirmesi gerektiğine inanmıştır. Böyle bir analiz, etik ve ahlaki hususlarla karıştırılmamalıdır. Bunun için, pratikte olan şeylere odaklanmanın gerekliliğini dile getirirken, bunları bizzat kendi içlerindeki yasalara göre yorumlamanın gerekliliğini vurgulamıştır. Machiavelli, görevinin, *gerçekte olan* şeylerin analizi olduğunu dile getirir. Bu bakımdan, siyasal alanda gerçekte olan şey, etkili yöneticilerin kendi siyasi çıkarlarına göre hareket ettikleridir. Dolayısıyla, siyaset

⁶⁸ Boucher, **Political Theories...** , s. 93.

⁶⁹ Niccolo Machiavelli, **Hükümdar (İl Principe)**, 5. Basım, Çev. H.Kemal Karabulut, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998, s. 136.

⁷⁰ Thompson, **Fathers of International...** , s. 65.

⁷¹ Boucher, **Political Theories...** , s. 106.

⁷² Knutsen, **A History of International...** , s. 38.

buna odaklanmalı ve bu doğrultuda çözümler üretmelidir. “Hristiyan ve Hristiyan olmayan devletler arasındaki ilişkilerin evrimi ilahi hukuk temelli doğal hukuktan dönüşüm sürecinin başlamasını sağladı. Bu yüzden feodal sistemin menşinden devletlerarası sistemin doğuşu kamu ile özel ahlakiliğin ayrılması sürecinin yükselmesine olanak tanıdı. İkinci tür ahlaki alan Machiavelli için devlet işlerinin etkili yürütülmesinde ilgisiz bir konuma sahiptir. Kutsal Kitap etiği, özel hayat alanında önemini koruma hakkını devam ettiriyorken, devletin dünyevi etiği, kamu ilişkilerinde egemen pozisyonundadır. Rönesans’ın gündeme getirdiği anlayış içinde, Hristiyan etiğinin kamusal ilişkilerde etkinliği geçersiz kılınmıştır.”⁷³ Bu bağlamda Machiavelli için ahlak siyasete bağımlıdır. Siyasal eylemler, ahlakın doğduğu ortamları yaratır ve devamını sağlar. Ona göre, prensin veya cumhuriyetin kanunları evrensel önceden varolan yüksek ahlaki kodları yansıtmaz ve onlara uymak durumunda değildir. Ahlak, siyasal toplumun doğuşuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Yani siyasal davranışların neticeleridir. Bu anlamda, o toplumun önceliklerine göre şekillenir. Bunu belirleyecek otorite ise devlettir. Bu bakımdan, devlet, toplumun ve siyasal otoritenin önceliklerine göre ilişkilerini düzenler ve kararlarını yerine getirir. *Reason of state*, bu metodolojik yaklaşımın bir ürünüdür. Buna göre, siyasi otoritenin önceliği dini ve ahlaki değerleri çerçevesinde bir düzen inşa etmek değildir. Devlet mantığını, kendi varoluş önceliklerini dünyevi boyutta kendi meşruiyetini yaratan eylemleri üzerinde temellendirir.

“Machiavelli siyaset ile ilgili bilgisi için Kutsal Kitaba başvuramaz, o bunun yerine tarihi kaynaklardan”⁷⁵ yararlanır, buradan aldığı bilgiler siyaset kararlarının temellerini oluşturur. Bu anlayış, epistemolojik açıdan farklı sonuç ve yargılamaları getirmesi nedeniyle önemli olsa da daha da önemlisi ontolojik bir kopuşu simgeliyor olmasıdır. “Doğal hukukun tanrısal ve bilimsel bir ikili yapı arzettiği düşüncesi, ‘olan’ ile ‘olması gerekeni’ bir kategori içinde birleştirmiştir.”⁷⁶ Bu bakımdan epistemolojik meşruiyeti doğrudan rasyonel pratik nesnelerden çıkarıyordu ki bu bahsedilen ontolojik kopuşu dile getirir. Çünkü, Ortaçağ Hristiyanlık düşüncesinde ve bu anlamda din

⁷³ Parkinson, *The Philosophy of International...* , s. 31

⁷⁴ Boucher, *Political Theories...* , s. 94.

⁷⁵ Knutsen, *A History of International...* , s. 39.

⁷⁶ Parkinson, *The Philosophy of International...* , s. 28.

adamlarında, siyasal düşünce doğrudan tanrı merkezli değerlendirilmekteydi. Devlet idaresi, siyasal davranışlar, hükümdar-halk ilişkisi ve en önemlisi yöneticinin meşruiyeti dinin belirlediği hususlardı. Oysa Machiavelli, ontolojik olarak siyaseti dünyevi alana kaydirmiştir.

Bu doğrultuda Machiavelli, din ile ilgili zihni çabayı bir tarafa bırakarak, her birinin kendine has belli faydaları ve etik kodları olan iki ayrı ahlaki alanın olduğunu iddia etmiştir. Bir tarafta adalet, dürüstlük, merhamet ve Hıristiyanlığın diğer geleneksel fazilet ilkeleri temel kanunlar olarak değerlendirilirken, diğer tarafta devletin çıkarına yönelik ilkeler temel alınmaktadır. Devletler arasında ilişkilerde, tanrı, artık, meşrulaştırıcı ahlaki otorite değildir. onun yerini, prens almıştır. Prensler, bütünüyle kendilerinin belirlemiş olduğu ahlaki kanunlara itaat ederler.⁷⁷ Machiavelli, hem dış siyasete hem de iç siyasete soğuk kanlılıkla yaklaşmış, hükümdarın gücü nasıl ele geçireceğini, ve yeni toprakları nasıl kendi egemenliğine alabileceğini açıklamaya çalışmıştır.⁷⁸ Bu bakımdan Machiavelli, *Hükümdar* adlı yapıtında, hükümdarın çıkarı ile devletin çıkarını özdeşleştirmiş ve hükümdarın devleti temsil ettiğini göstermiştir. Bu, hükümdarın devletin çıkarına olarak düşündüğünü istediği gibi yapabilmesinin yolunu açmıştır. Bu çerçevede, hükümdarı sınırlayacak hiçbir ahlaki sınır gösterilemez olmuştur. İşte bu kırılma, daha önce yöneticilerin hem iç siyasette hem de dış siyasette ilişkilerini Hıristiyanlığın belirlemiş olduğu kurallar dahilinde geliştirdikleri bir durumdan, devlet ve devletin çıkarını temsil eden hükümdarların karşılıklı ilişkilerinde dayandıkları noktanın devletin hedefleri, önceliklerinin aldığı yeni bir anlayışa geçmiştir. Bunun elde edilmesi için ahlaki ve hukuki ilkelerin göz ardı edilmesi olağan bir durum olarak kabul edilmiştir. Bu da, devletler arasında yeni ilişkiler sisteminin kuruluşu anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, modern uluslararası sistemin ilk prototipini oluşturan İtalyan şehir devletleri arasındaki ilişkiler ve bunun siyasi analizini yapan Machiavelli'nin görüşlerini aşağıdaki alıntı güzel bir şekilde özetlemektedir. Buna göre, "Ortaçağ bakış açısına Tanrının egemen olduğu yerde, Machiavelli, düşüncesinin merkezine Devleti yerleştirmişti; Ortaçağ filozoflarının insan toplumunu da içeren doğayı tanrısal bir

⁷⁷ Knutsen, *A History of International...* , s. 38.

⁷⁸ Watson, *The Evolution of International...* , s. 170.

yaratık olarak gördüğü noktada, Machiavelli doğayı verili olarak görmekte ve onu insanın meydana getirdiği toplumdan ayrı düşünmektedir. Ortaçağ düşünürleri, insanın erdemli bir hayat yaşamasını sağlayacak ve ruhunu koruyacak kuralları tanzim etmek için Tanrının iradesini açıklamaya çalışmaktadırlar; Machiavelli ise, insan davranışları hakkında dersler çıkarmak için insanın davranışlarını açıklama gayreti içindedir. Ortaçağ bilim adamları Tanrının buyruklarına itaati vurgularken, Machiavelli, bireysellik ve insan özgürlüğü için Rönesans iyimserliğini dile getirmektedir.”⁷⁹ Bu karşılaştırmada açıkça fark edileceği gibi, bu bölümün ilk kısmında incelenen, Hıristiyan merkezli dünya algılamasından Machiavelli’nin temsil ettiği *tanrının* yerine *devleti* koyan, *doğanın* yerine *toplumu* koyan, *bireyi* ve *aklı* önceleyen yeni bir paradigmaya geçiş ortaya konulmaktadır.

Bu yeni paradigma, doğal olarak hem siyaset hem de uluslararası ilişkiler düşüncesini değiştirecektir. Yeni bir devlet ve siyaset düşüncesi ve beliren yeni siyasal yapılanmalar arasındaki ilişkiler, modern uluslararası sistemin doğuşunun habercisidir. Nitekim, “Machiavelli, devleti diğer devletlerle sürekli bir ilişki içinde bulunan ve kendine yeterli bir aktör olarak görmektedir. Bunun için de gerekli olan unsurun *güç* olduğu kanısındadır. Yeni bir tip prens, devletle müşahhas hale geldiği için, Machiavelli’nin görüşleri siyasi bir tür olarak onlara (prenslere) hitap etmektedir.”⁸⁰ Dolayısıyla, modern uluslararası sistemin en temel kavram ve önermelerinden olan devlet, devletler arası ilişkiler, devletin aktör olduğu uluslararası sistem, bu sistemde devletler arası ilişkiler de güç parametresi, devletin yegane temsilcisi olarak prens veya hükümdar artık siyaset ve uluslararası ilişkiler literatürüne girmiştir. Hatta Machiavelli görüşlerinde o kadar ileri gitmiştir ki siyasal sistem alternatifi sunmaktan daha öte yeni bir dünya görüşünü savunmuştur. Zira Machiavelli, tanrının yerine *reason of state* fikrini yerleştirmiştir.⁸¹

Machiavelli’nin insan doğası görüşü ve ahlakı politikaya bağımlı kılması uluslararası dinamik bir ilişkiler ağı düşünmesinin önünü açmıştır. Bu sistem içinde, her bir devlet diğerinin aleyhine olarak kendi genel faydasını hedefler. Doğal olarak

⁷⁹ Knutsen, *A History of International...*, s. 38.

⁸⁰ Parkinson, *The Philosophy of International...*, ss. 30-31.

⁸¹ Knutsen, *A History of International...*, s. 39.

belli sınırlamalar vardır, ama bunlar ahlaktan ziyade basiret/kabiliyete dayanır. Dış ilişkiler adil olup olmamaya değil, kapasiteyle ve bilgelikle ilişkilidir.⁸² Hükümdarın temsil ettiği devletler arasındaki ilişkilerin dayanağı olan *reason of state* politikası sağgörüye dayanır ve devlet adamları, davranışlarını güvenlik hedefleri ve dünyevi amaçlar doğrultusunda değerlendirir.⁸³ Devletler bir diğer devleti egemenliğine alma arzusuna yönlendirilir. Bu durum karşılıklı nefreti ve düşmanlığı körükler.⁸⁴ Sonuç olarak bu özellikler, Ortaçağ uluslararası ilişkiler paradigmasında siyasal birimler (alt kimlikler) arasında uyuma, dini sorumluluğa dayalı olarak oluşan ortak kimliğe sahip bir uluslararası sistemin çözülüşünün işaretidir.

Devletin uluslararası arenada tek aktör olarak ele alınması, Roma ve Kilisenin evrensel bağlarından kopuşun işaretçisidir. Bu bizzat daha önce homojen bir birlik içinde Kilisenin dini kuralları ve Roma'nın siyasal nüfuzu ile oluşturulan uluslararası sistemin yerine heterojen bir Avrupa'nın, hükümdarlarca temsil edildiği, devletler arası ilişkilerde gücün belirleyici olduğu güç dengesi merkezli bir uluslararası sistemin yer almaya başladığının göstergesidir. Böylece Avrupa'da modern uluslararası sisteminin doğuşu da gerçekleşmiş olmaktadır. Zira 15. Yüzyılın sonundan itibaren İtalya yarımadası kökenli bilim ve sanat, klasik eserlere ilgi, ahlaki olmayı bir kriter olarak almayan ve gerçekçi bakış açısı Alpleri aşarak Avrupa'nın diğer bölgelerine ulaşacaktır. Özellikle *stato* kavramının içeriği, Avrupa'daki yasal otoriteye sahip olan ama yeterli emredici gücü olmayan hükümdarların aralarında yeni bir tür ilişkinin gelişmesini sağlamıştır. Bundan sonra krallar, her biri kendi egemen olduğu sınırlar üzerinde nüfuz sahibi olan hiyerarşik olarak bölünmüş bir devletler sistemi tasavvur etmeye başlayacaklardır.⁸⁵ Bu algılamanın Avrupa'yı kuşatmasıyla, modern uluslararası sistem, Avrupalının dünya düzeni anlayışını şekillendirecektir.

Bu felsefi-siyasi dönüşümün yaşanmasındaki diğer bir etken de Kilisenin etkinliğinin kendi iç dinamikleri sebebiyle giderek zayıflamasıdır. Zira “16. Yüzyılın ortalarında Katolik kilisesi, Avrupa halklarının düşünceleri üzerinde kurmuş olduğu

⁸² Boucher, *Political Theories...* , s. 95.

⁸³ Thompson, *Fathers of International...* , s. 66.

⁸⁴ Boucher, *Political Theories...* , s. 94.

⁸⁵ Watson, *The Evolution of International...* , s. 164.

egemenliği kaybetmiştir. Hristiyan olan ve olmayan ayırımına dayalı evrensel ve eski anlayışın yerini, Avrupa'nın kendi içindeki yeni bir bölünme olan Katolik ve Protestan ayrımı almıştır.”⁸⁶ Nitekim modern uluslararası sistemin kökenlerinin Protestanlığın doğuşuna ve bu tarihten sonra ortaya çıkan gelişmelere dayandığı yönünde Uluslararası İlişkiler literatüründe genel bir kanaat vardır. Buna göre, 16. Yüzyılın başından Westphalia antlaşmasına kadar geçen zaman dilimi içinde, modern uluslararası sistemin temelleri olan siyasal otoritenin kendi sınırlarında yegane otorite olması, diplomatik ilişkilerde Roma ve Kilisenin boyunduruğundan çıkarak bağımsız hareket edilebilmesi, uluslararası sistemde *egemenlerin* birbirlerini tanınması ve antlaşmalar yapması gibi başlıca dönüşümler gerçekleşmiştir. Tüm bunları sağlayan gelişme ise dini bütünlükten parçalı bir Avrupa'ya geçişe yol açan Protestanlık ve etkileridir .⁸⁷ Bu dini kırılmadan sonra, hem alt siyasi kimliklerin güçlerini arttırarak kuşatıcı üst kimlik olan Roma egemenliğinden kurtulmasının baskısı hem de reformasyonla, dini birliğin ortadan kalkmasının etkisi, bu dönemdeki tüm düşünürleri, bölünmüş Hristiyan toplumunu birbirine bağlayacak mekanizmaları üretmeye sevk etmiştir. Kilise egemenliğindeki fiili olarak ölmüş kurumların, teamüllerin ve geleneğin açıkça hissedilmesi, bunların ikamesinin farklı kaynaklardan beslenerek oluşturulmasının yolunu açacaktır.

Ayrıca, özellikle Reformasyon ile gelişen süreçte beliren Katolik olmayan devletler, siyasal anlamda yeni ilişki türlerini de doğuracaktır. “1520’lerin Protestan başkaldırıları ve din savaşları sonucu doğan yeni siyasi birimlerin, Protestan yöneticilerin durumu, uluslararası ilişkilerde yeni durumun nasıl ele alınacağına dair problemlerin belirmesine yol açmıştır.”⁸⁸ Kilisenin ve İmparatorluğun boyunduruğundan sıyrılan, bunun yanında yeni bir dünya görüşü ve siyasal düzen anlayışını savunan prens ve krallıklar, aralarındaki ilişkileri düzenleyen belli teamül, norm ve siyasal anlayışlar oluşturmaya çalışacaklardır. Augsburg antlaşmasından sonra Katolik yöneticiler, Protestan yöneticilerin meşruiyetini kabul ederken, Kalvinist yöneticiler hukuki anlamda 1648 Westphalia antlaşmasıyla bu konumu alacaklardır.

⁸⁶ Knutsen, **A History of International...** , s. 65.

⁸⁷ Daniel Philpott, “The Religious Roots of Modern International Relations,” **World Politics**, Vol.52, Issue 2, 2000, ss. 206-214.

⁸⁸ Parkinson, **The Philosophy of International...** , s. 33.

Dolayısıyla, bu iki antlaşma arasındaki dönem uluslararası ilişkiler düşüncesi tarihinde en önemli şekillendirmelerin yapıldığı bir zaman dilimini içerir.⁸⁹

Siyasal belirleyicilerin kendi içinde egemen ve dışarıda bağımsız olan mutlak krallar olduğu uluslararası sistemde, devletlerin dayanacağı en temel ilke de her bir devletin kendi önceliklerini korumaya çalışması olmuştur. Nitekim, dini kırılma sonucu oluşan savaşlar, Avrupa’da din ile siyasetin ayrılmasını, 18. Yüzyıl güçler dengesinin oluşmasını, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun zayıflamasını ve en önemlisi de Aydınlanmanın ortaya çıkmasında temel etken olmuştur.⁹⁰ Bu anlamda, *reason of state* anlayışının geçerli olacağı yeni uluslararası ilişkiler düşüncesinde güç, devletler arası ilişkilerde esas belirleyici olacaktır. Çünkü, Kilise ve Roma etkisinden yeni kurtulmuş olan yöneticiler, egemen oldukları sınırları korumayı ve genişletmeyi güç parametresini arttırarak ve devleti yücelterek yapacaktır. Bunun için de, güç dengesi etrafında gelişen bir uluslararası ilişkiler, bu döneme hakim olacaktır.

1.2.2. Hükümdarın Temsil ettiği devlet merkezli Uluslararası Sistemin

Meşruiyet Temelleri: *Law of Nations*⁹¹

Yukarıda anlatılan dönüşüm sürecini kapsayan 15. Yüzyıl ile 17. Yüzyıl içinde iki gelişme gözlenmiştir. Birincisi, *reason of state* kavramının gelişmesi, ikincisi ise *doğal hukuk*⁹² geleneğinin yeniden ortaya çıkışıdır.⁹³ Birinci gelişme Avrupa’da beliren yeni siyasal birimler arasında ilişkileri açıklamaya yönelik iken, yeni coğrafyalarda tanışılan topluluklarla münasebetlerde ve yeni dünyevi siyasi yapıların hukuki durumlarının oluşturulmasında ağırlıklı olarak *doğal hukuk* geleneğinden yararlanılmıştır. Bu anlamda, Avrupa’da şimdiki anlamda bir uluslararası ilişkiler düşüncesinin çıkmasında belirleyici olan iki temel etken ile karşılaşmaktayız. Birincisi, Rönesans ve Reform sonucu ortaya çıkan gelişmeler ile Avrupa’nın görece Hristiyan birliğinin hem teorik düzlemde hem de siyasal alanda dağılmasıdır. Protestan, Katolik

⁸⁹ Parkinson, *The Philosophy of International...*, s. 33

⁹⁰ Philpott, *The Religious Roots...*, s. 215.

⁹¹ Türkçe’ye Uluslararası Hukuk olarak çevrilen bu terimin, bu şekilde anlamı bütünüyle karşılanamamaktır. Çünkü konumuz olan dönemde ulus kavramı ve içeriği oluşmadığından bu kavramı uluslararası hukuk olarak çevirmek yanlış olur. Dolayısıyla biz bu çalışmada İngilizcesini kullanacağız ve italikle vurgulayacağız.

⁹² Burada doğal hukuk ile ilgili bir incelemeye girilmeyecektir. Doğal hukuka sadece, *law of nations* çerçevesinde değinilecektir. Doğal Hukuk geleneği ile ilgili olarak bakınız: Otto Gierke, *Natural Law and The Theory of Society:1500 to 1800*, Trans. Ernest Barker, Boston: Beacon Press, 1957.

⁹³ Parkinson, *The Philosophy of International...*, s. 28.

ve Kalvinist yöneticiler egemen oldukları devletler ile kendisiyle aynı mezhepte olsun yada olmasın diğer devletlerle nasıl bir ilişki geliştirecekleri noktasında yeni yöntemleri uygulanabilir hale getireceklerdir. Mutlak krallıkların doğuşu da bu sürece dahil olunca, yeni bir uluslararası sistemin temel çekirdeğinden bahsetmek mümkün hale gelmiştir. İkinci unsur ise, yeni dünya ile tanışılması neticesinde beliren hukuki, siyasal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap arama zorunluluğu ve bunlara bulunan çözümlerin siyaset zihniyetinde meydana getirdiği değişikliktir. Aynı zamanda, *doğal hukuk* geleneğinin Avrupa’da beliren yeni ilişkileri açıklamak için kullanıldığı görülecektir. Amerikan kıtasının keşfi ile tanışılan yeni topluluklarla, nasıl bir ilişkiye girileceği konusunda mevcut Kilise hukuku yeterli olamayınca farklı kaynaklardan yola çıkılarak bir tavır alınması gerekliliği belirlemiştir. Bu noktada önce İspanyol düşünürlerde beliren arayış daha sonra Kuzeye doğru yayılacaktır. Sonuç olarak, hem Avrupa’nın kendi içinde geçirdiği dönüşüm neticesi beliren yeni uluslararası ilişkiler düşüncesi hem de yeni coğrafyaların keşfi ile zorunlu olarak karşı karşıya kalınan ve bu doğrultuda oluşturulan *ben ve öteki ayrımı*, Avrupa modern uluslararası sisteminin temel karakteristiğinin oluşmasında temel belirleyiciler olmuştur.

Doğal hukuk anlayışı, İspanyol hukukçular tarafından özellikle yeni dünyanın keşfedilmesi ile birlikte yeni durumu tanımlamada yeniden kullanılacaktır. Ancak bu defa *doğal hukuk* ile *law of nations* birleştirilecek ve ilahi hukuk dünyevi hale getirilecektir. *Law of nations*, toplulukların karşılıklı olarak girmiş oldukları ilişki sistemi içinde genel olarak kabul ettikleri doğal hukuktan ilhamla geliştirdikleri bir içerikte belirlemiştir. Gentili’ye göre hem doğal hukuk hem de *law of nations* ilahi hukukun bir yansımasıdır.⁹⁴ 1532’de Vitoria *Yeni Keşfedilen Amerikan Yerlileri Üzerine* adlı çalışmasında İspanya’nın Yeni Dünyayı keşfeden bir ülke olarak, bu halkları yönetme hakkının olup olmadığını tartışmaktadır. Bu eserin ardından *İspanya’nın Barbarlara Karşı Yaptığı Savaşın Hukuku Üzerine* adlı diğer eserini yazan Vitoria, burada İspanya’nın “barbar”lara karşı savaşının hangi şartlar altında meşru olduğunu tartışmaktadır. Bu iki eser birbirini tamamlamaktadır. İlk eser, genel olarak barış için gereken koşulları belirlerken, ikincisi, savaşın sebepleri üzerinde durmaktadır.⁹⁵

⁹⁴ Boucher, *Political Theories...*, s. 201.

⁹⁵ Knutsen, *A History of International...*, s. 53.

Amerika'nın, İspanyollarca fethedilmesinden sonra din bilginleri, hukukçular ve düşünürler arasında öncelikli tartışma konusu, yeni bir toprağı keşfeden ve yerleşen yabancı güçlerin bu topraklardaki hakkının ne olacağı yönündeydi.⁹⁶ Amerika yerlilerine karşı savaşın ahlaki ve hukuki yönleri İspanya'da tartışmaların merkezini teşkil ederken, bu tartışmaların sonucunda uluslararası ilişkilerin kavramlarının genişlediğı görülmüştür.⁹⁷ Bu bağlamda artık *law of nations*'ın kapsamı alanı genişlemiş ve sadece Avrupa'daki farklı toplulukları değil yeni dünya halklarını da içerir olmuştur. Bu, uluslararası ilişkilerin hukuki bakımdan nasıl tanımlanabileceğı yönündeki gayretleri gösterirken, aynı zamanda bu doğrultuda oluşan uluslararası sistemin hukuki teamülleri, ilişkilerin dayanak noktalarını oluşturacaktır.

“Vitoria, Atlantik Avrupa'sının en önemli Ortodoks din anlayışının savunucusu ve karşı-reformun öncü gücü olan İspanya'da yazılarını kaleme almıştır. Belli, Paruta, Botero, ve diğerleri Avrupa'nın en pragmatik ve canlı bölgesi olan geç Rönesans İtalya'sında yazdılar. Bunun yanında Vitoria, yayılmacı politika izleyen bir imparatorluğun vatandaşı olarak emperyal yayılmanın ahlaki sorunları ile ilgilenmiştir. Bununla birlikte, Vitoria'nın İtalyan karşıtları, tehdit altındaki şehir devletlerinin bir üyesi olup, düzen ve güvenlik meseleleriyle uğraşmışlardır. Kültürel ve siyasal düzlemdeki bu farklılıklar, 16. Yüzyıl İspanyol düşünürlerin niçin modern uluslararası hukuk için temeller formüle ettiklerini, İtalyan karşıtlarının da neden *güçler dengesi* teorilerini geliştirdiklerini açıklamaya yardımcı olmaktadır.”⁹⁸ Grotius'ta da görüleceğı gibi *doğal hukuk* yaklaşımı *reason of state* anlayışından daha kuşatıcı ve geneldir. Bu bakımdan Avrupa'nın yeni dünya ile karşılaşmasının ortaya çıkardığı sorunların yine Avrupa tarihinin birikimine dayalı olarak açıklaması anlamına gelmektedir. Böylece, *law of nations*, İtalyan yarımadasında ortaya çıkan ve Protestanlıkla farklı bir boyutta güçlenen *reason of state* anlayışına bağılı olarak gelişen yeni devletler arası sistemin belli teamül, kural ve anlayışa dayalı olarak şekillendirilmesini sağlamıştır.

Hem *doğal hukuk* geleneğın takipçisi olan hem de modern uluslararası sistemin temel ilkelerinin oluşumunda gözardı edilemeyecek etkisi olan Grotius'un görüşlerine

⁹⁶ Boucher, *Political Theories...* , s. 206.

⁹⁷ Knutsen, *A History of International...* , s. 53.

⁹⁸ Knutsen, *A History of International...* , s. 55.

odaklanmak, bu bölümün tamamlanması için gerekli görülmektedir. Grotius, uluslararası hukuku beliren modern uluslararası sisteme uyarlama ve İtalyan yarımadasında ortaya çıkan devletler arası mücadeleye, yani ikinci düzlem içinde gelişen ilişkilere, hukuki boyut kazandırma noktasında, incelenmesi gereken bir düşündürdür. Kendi kendine yetkin *devletin*, uluslararası sistemde hukuki bir aktör olarak tanınması, Grotius'un açmış olduğu süreçle mümkün olmuştur. Bu bakımdan, İtalyan şehir devletlerinde ilk olarak görülen modern uluslararası sistem, Grotius'dan sonra, tüm Avrupa'ya yayılan bir içeriğe bürünmüştür.⁹⁹

Nitekim Boucher¹⁰⁰, Grotius'u bütün bir geleneğin yapısını şekillendiren birkaç uluslararası ilişkiler teorisyeninden birisi olarak görür. Grotius'un yaklaşımının kökleri klasik ve Hristiyan düşüncesinin derinliklerine kadar gitmektedir. Fakat, bununla birlikte, Onun düşüncesi *doğal hukukun* dini temelden dünyevi bir içeriğe dönüşmesinin özetidir, ve *doğal haklar* temelli bir insan ahlakı teorisinde *doğal hukuka* ihtiyaç olduğu gerekliliğinden vazgeçildiğinin ifadesidir. O genelde uluslararası ilişkiler bağlamında *doğal haklar* ve *doğal hukukun* dünyevileşmesinin en iyi örneğini sunan biri olarak görülür. Hristiyanlık düşüncesinde *doğal hukukun* ilahi anlam içeriği, Thomas Aquinas ile aklileşirken, İspanyol düşünürler Vitoria, Gentili ile başlatılan dünyevileştirme girişimleri Grotius'ta bir adım daha ileri götürülmüştür. Machiavelli de özgünleşen devlet tasavvuru ve *reason of state* anlayışı, Grotius'un *doğal hukuk* geleneğinden yola çıkarak, bunlara hukuki bir yön katmasıyla, uluslararası sistemin ayrılmaz parçası olmuşlardır.

Grotius; insanı, rasyonel karar alabilen ve toplumsal bir varlık olarak tanımlar. İnsanlar, aklı ile diğer varlıklardan ayrılan, bu yetisini kullanarak, *doğal hukuktan* yararlanabilen bir varlıktır. Bu yargıya ulaştıktan sonra Grotius, devletin, ortak çıkarların ve hakların korunmasına yönelik olarak tam mutabakat¹⁰¹ sonucu oluştuğu saptamasını yapar. "Grotius'un 'civitas' terimi şartsız olarak egemen, bağımsız devleti tanımlar. Onun *jus gentium voluntarium inter civitas*'ı zaman ve mekân şartlarındaki

⁹⁹Hugo Grotius, **Barış ve Savaş Hukuku:Seçmeler**, Çev.; Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967.

¹⁰⁰ Boucher, **Political Theories...**, s. 209.

¹⁰¹ Robert Cox, "Hugo Grotius," **History of Political Philosophy**, Ed. Leo Strauss, Joseph Cropsey, Chicago: Rand McNally& Company, 1964, s. 348.

belirli kurallarla ilgili konular hususunda devletlerarası mutabakata göndermede bulunur.”¹⁰² Bu şekilde beliren devletlerin oluşturduğu sistem ise, belli hukuki gelenekler içinde işler. Law of nations (Jus Gentium) insan toplumunun iradesinin değil, ortak faydaların gerçekleşmesine yönelik olarak devletlerin sözleşmecî iradesinin ürünüdür. Doğal hukuktan aklın ortak yöntemlerine bağlı olarak belirlenen *law of nations*, devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinin uygulamalarıyla gelişen sözleşmeyle kurulur. Bu bakımdan evrenselidir. Nasıl ki kamu hukuku devletin yararlanması için oluşturuluyorsa, karşılıklı rıza ile geliştirilen *law of nations* da büyük devletler toplumunun istifadesi içindir.¹⁰³ Böylece Grotius, *law of nations* çerçevesi içinde devlet egemenliği ilkesini kabul etmiş ve devletler arası ilişkilerde varolan gönüllü olarak kabul edilmiş hukuk bağlamında, devlete sürekli bir yer vererek uluslararası bir toplum fikrini geliştirmiştir.

Jonathan Scott’a göre 1625 tarihinde Avrupa’da savaş durumu o hale gelmiştir ki kültür hayatını tehdit ettiği kadar değerler sistemini ve kurallar bütünü de tehdit eden bir görünüm kazanmıştır. Ona göre, Grotius’un başarısı, tam savaşın siyaseti kontrol edip yok ettiği zamanda, siyasi bir dil geliştirerek yeniden savaşı egemenliği altına alıp, kuşatmasında yatar.¹⁰⁴ Uluslararası ilişkilerin dayandığı hukuki ilkelerin var olduğu iddia ediliyorsa bunu ilk dile getiren kişi Grotius’tur. Evrensel bir kimlik öneren Hristiyanlık ve üst kimlik oluşturan Roma yönetim sisteminin çöküşe geçmesi ile ortadan kalkan dünya görüşü ve dünya düzeni anlayışının yerine yenisi inşa edilmeye çalışılmıştır. Zira, Grotius Kilise hukukunun çökmesi ile boşalan yeri dünyevi alanda gerçekleşen *doğal hukuk* ve *law of nations* ile doldurmaya çalışmıştır. Çünkü doğal ve *law of nations* evrensel olduğunu, tüm insanları ve devletleri bağladığını iddia etmektedir.¹⁰⁵

“Eğer bir devlet kendi varlığını korumak durumundaysa, uluslararası yönetimin genel kurallarına uyan bir topluluk ve devletler toplumu olmalıdır. Böylece uluslararası hukuk -ki zorlama gücü karşılıklı rızadan doğar- Grotius için, dengeli bir uluslararası

¹⁰² Parkinson, *The Philosophy of International...* , s. 36.

¹⁰³ Boucher, *Political Theories...*, s. 213.

¹⁰⁴ Jonathan Scott, “The Law of War: Grotius, Sidney, Locke and Political Theory of Rebellion,” *History of Political Thought*, 13, 1992, s.567’den aktaran Boucher, *Political Theories...* , s. 210.

¹⁰⁵ Thompson, *Fathers of International...* , s. 72.

düzenin temelleridir.”¹⁰⁶ Din savaşlarının yakın tanığı olan Grotius’un temel gayesi, mutlak yönetimler arasında hiçbir hukuk öngörmeyen savaşları belli sınırlar içinde çekmektir. Hristiyanlık ve Roma siyasal düzeni Avrupa’daki siyasal yönetimler ve şehir devletleri arasındaki ilişkileri düzenlemeye yeterken bu iki unsurun etkisi zayıflayınca, devletler arası ilişkileri düzenleyecek kural ve gelenekler ortadan kalkmıştır. Özellikle, önce İtalya yarımadasında sonra diğer Avrupa coğrafyasında güç dengesi ve *reason of state* anlayışı uluslararası sistemin belirleyici özelliği olmuştur. Fakat bu durum Avrupa’nın savaş alanı olmasına yol açarken, devletler arası ilişkiler bir güç mücadelesi olarak görülmüştür. Grotius, böyle bir ortamda kendi egemenliğini korumak ve genişletmek isteyen mutlak krallıkların temel aktör olduğu uluslararası sistemde, varolan güçler mücadelesinin kayıt altına alınması gerekliliğinden yola çıkmıştır. Bu doğrultuda devletlerin savaş ve barış durumlarını belli bir hukuki çerçeve içinde yürütmeleri zorunluluğunu ifade etmiştir. Ve ancak bu şekilde, uluslararası sistemin bir düzen tesis edebileceğini dile getirmiştir. Yani Machiavelli’nin devletlerin esas hedefinin kendi çıkarlarını önelemek olduğu, bu hususta ahlaki ve hukuki bir kayıt koyulamayacağı fikrine karşı çıkarak, eğer devletlerin ilişkilerini sürdürdüğü uluslararası bir düzen bekleniyorsa, bu sistemde varolan devletlerin ortak mutabakatı ile ortaya çıkan bir devletler hukukunun gerekliliğinin zorunlu olduğunu dile getirmiştir. Bu açıdan da modern uluslararası hukukun temellerini atarken aynı zamanda Uluslararası İlişkiler teorilerinden grotiusyen olarak adlandırılan yaklaşımı da kurmuştur.¹⁰⁷ Nitekim, bu çalışmanın konusu çerçevesinde ise modern uluslararası sisteme yeni bir ontolojik temel oluşturma çabasıdır.

Doğal hukukun önceki kavranışında adalet, bir savaşın ne zaman meşruiyet kazanacağını kistası olarak görev icra etmekteydi. Fakat, Grotius bundan sonra, İmparatorun ve Papanın temsilcisinden çok, geçmişte olduğu gibi, bu alandaki kararın egemen devlete bırakılmasını dile getirmiştir.¹⁰⁸ Ortaçağ uygulamasında savaş ve hukuku ahlaki değerlerle değerlendirilirdi. Bu bakımdan, dini bir çerçeve içinde uluslararası ilişkiler yürütülür ve savaş açma veya açmama bu doğrultuda karara

¹⁰⁶ Torbjörn L. Knutsen, **The Rise and Fall of World Orders**, Manchester: Manchester University Press, 1999, s. 35.

¹⁰⁷ Grotius’un Uluslararası İlişkiler teorilerindeki yeri ile ilgili olarak bakınız; Wight, **International Theory...**

¹⁰⁸ Parkinson, **The Philosophy of International...**, s. 36

bağlanırdı. Grotius, savaşın ortak ve bireysel çıkar için değil, insanların doğal amaçlarını elde etmek veya bunları yeniden tesis etmek için zorunlu olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece onun yaklaşımında, ilahi temelli *adil savaş*, dünyevi bir içerik kazanarak *zorunlu savaşa* dönüşmüştür.¹⁰⁹ Yani üst siyasal ve dini kimliğini kaybeden devletler arasında savaş ve hukukunun düzenlenmesi Grotius'un başlıca hedefidir. Bunun için Grotius, iki genel kategori öngörür. Bunlar kendini ve mülkiyetini korumak için açılan zorunlu savaş ile bir saldırıya veya verilen bir zarara ve acıya karşı başlatılan savaşlardır.¹¹⁰

Bu iki sacayağında (Machiavelli ve Grotius) ortaya konulan teorik dönüşümlerin yanında özellikle uzun 16. Yüzyılda Batı Avrupa'da icat edilen ateşli silahlar, pusula ve matbaa modern dünyanın doğuşu için vazgeçilmez etkide bulunmuşlardır.¹¹¹ Silah gücündeki devrim 16. Yüzyıldaki çatışmaları şiddetlendirmiştir. Bu gelişme savaşı daha yıkıcı, dolayısıyla önceki savaşlardan daha maliyetli yapmıştır. Ayrıca generalleri yeni askeri organizasyonun yapılarını uyarlamaya sevk ederken, kralları ve prensleri bütçelerini arttıracak yeni yollar aramaya zorlamıştır. Yeni durum siyasal gücün artan bir oranda ulusal zenginliğe bağımlı olmasına yol açmıştır. Bu da modern devletin ve devletler arası sistemin gelişmesinde itici bir güç olmuştur. Silah teknolojisindeki gelişme savaş tekniklerini ve bunlara bağlı devlet politikalarını da değiştirmiştir. Şövalyeler önemini yitirirken silahlı askerlerden oluşan ordular 15. ve 16. Yüzyıldaki monarşilerin doğuşunda büyük etkide bulunmuşlardır. Yüksek maliyetleri gerektiren silah donanımı buna gücü yetmeyen yerel beylikleri krallara karşı korumasız kılarken, mutlak krallıkların güçlenerek vergi toplama ve sınır güvenliği hususlarında daha etkin olmalarını sağlamıştır. Düzenli orduları kurmaya başlayan mutlak krallıklar aynı zamanda uluslararası arenada güçlerini artırma yarışına da girmek durumunda kalmışlardır. Yerel feodal beylere bağımlılığı azalan kral için vergiyi ve zenginliği elinde tutan yeni sosyal tabakaların önemi artmıştır. Ticaret ve finans işleriyle uğraşan bu yeni sınıfın elinde bulundurduğu güce hassas olan kral, yönetim mekanizmasında bu

¹⁰⁹ Parkinson, *The Philosophy of International...* , s. 36.

¹¹⁰ Cox, *Hugo Grotius...* , s. 351.

¹¹¹ N. Briavonne, *De l'industrie en Belgique, causes de decadence et la prosperite, sa situation actuelle*, Eugen Dubois, Bruxelles, I, 1839, s. 188'den aktaran, Knutsen, *A History of International...* , s. 43.

yeni sınıfa yer vermiştir.¹¹² Böylece, daha önce Kilisenin kontrolündeki kral şimdi aristokrat ve burjuvazinin desteğiyle egemenlik alanı içindeki kontrolünü sağlamlaştırırken, uluslararası alanda *reason of state* ve güç mücadelesine dayalı siyasete yönelmiştir. Buradaki temel hedef ise egemenlik alanlarını daha genişletmek düşüncesidir.

Matbaa, Rönesans kültürünün iyimser havası içinde antik eserleri, onların bilgisini ve yaratıcı ruhunu Avrupa'nın diğer bölgelerine yaymıştır. Kiliseye karşı muhalefeti körüklerken, Reformasyon dediğimiz dini parçalanmayı hızlandırmıştır.¹¹³ Basılan kitaplar gelişen fikirlerin geniş halk kitlelerine ulaşmasının önündeki engelleri kaldıracak bir ortam tanımıştır. Antik Yunan'a ait eserler Avrupa dillerine çevrilerek sadece kilise adamlarının değil daha geniş bir kesimin okuması sağlanmıştır. Kutsal Kitabın farklı dillere çevrilmesi birey ile tanrı arasında özel bir alanın doğmasını sağlarken Kilisenin ayrıcalığını da çöktürmüştür. Bu düşünsel gelişmelerin siyasal uygulamalarla birleşmesi Avrupa'daki dönüşümü daha hızlandırmıştır.

Ortaçağ insanının zihin dünyasında “evrensel bir insanlık anlayışı” vardı. Düzen tasavvuru, tüm Hristiyanları içerirken, parçalanmış bir yapıda değildi. Mutlak krallıkların belirmesi devlet kavramının siyasal ve toplumsal bir *durumu* niteleyecek anlam dönüşümünü gerçekleştirmesi ile dünya düzeni (uluslararası düzen/sistem) parçalanarak, devletlerden oluşan bir yapı olarak belirmiştir. Bu da, evrensel bir dünya düzeni anlayışından ve devletler arası ilişkilerden oluşmuş bir “uluslararası sistem” anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. İşte Grotius, Machiavelli ve diğerleri bu uluslararası sistem de bir düzen kurma, yeni sistemin felsefi ve hukuki temellerini oluşturma çabası içinde olmuşlardır

Sonuç olarak, Ortaçağ dünya düzeni anlayışına denk gelen “uluslararası ilişkiler” düşüncesi yerini yeni bir *düzen* anlayışına bırakmıştır. Önce Rönesans İtalya'sında Antik Yunan eserlerinin etkisiyle ortaya çıkan yeni birey, akıl, toplum ve din anlayışı zamanla tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Uluslararası ilişkiler düşüncesinde devletin öncelendiği, kamusal etik ile özel alan etîğinin ayrı tutulduğu bu anlamda Hristiyanlığın belirleyiciliğinin sorgulandığı bu dönemde, devletler arası ilişkiler

¹¹² Knutsen, *A History of International...* , ss. 44-45.

¹¹³ Knutsen, *A History of International...* , s. 44.

reason of state ve *güçler dengesi* politikasına dayalı olarak yürütülmüştür. Ayrıca, Grotius'un *doğal hukuk* geleneğine dünyevi anlamlar yükleyerek oluşturduğu uluslararası hukuk(law of nations), egemen devletler arasındaki mücadeleyi kayıt altına alma niyetinin yansıması olarak belirmiştir. Böylece, uluslararası sistemde hakim aktörün devlet olarak belirlediği, ilişkilerin devletlerin çıkarlarına ve güç parametrelerine dayalı olarak geliştiği bir yapıya uluslararası hukuk ve teamüllerin de eklenmesi ile modern uluslararası sistemin temelleri daha da sağlamlaşmış ve Uluslararası İlişkilerin temel parametreleri oluşmuştur..

1.3. SONUÇ

Modern uluslararası sistemin doğuşunun incelendiği bu bölümün temel çıkış noktası, Avrupa'nın Hristiyanlık merkezli bir dünya görüşünden köklü bir kopuşla dünyevi ve rasyonel bir dünya görüşüne geçtiği yönündedir. Bu bağlamda, tanrının yerine devlet, doğanın yerine toplum, kutsal kitabın yerine akıl ve birey ikame edilmiştir. Ortaçağ uluslararası ilişkiler düşüncesinin tartışılarak başlandığı bu bölüm, bu dönemdeki siyaset ve uluslararası ilişkiler düşüncesindeki dönüşümü ele almıştır. Buna göre, Ortaçağ uluslararası ilişkiler düşüncesi iki düzlemde gelişmiştir. Birinci düzlem, Hristiyanlık ve Roma “evrensel” sistemine dayalı olarak tanımlanan bir uluslararası ilişkiler düşüncesine atıfta bulunur. Uluslararası ilişkiler, Hristiyan olanlar ile olmayanlar arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır. Bu bakımdan, sadece Kilise ve Roma İmparatorluğu uluslararası aktördür. Bu düzlem, Ortaçağ uluslararası ilişkiler düşüncesinin hakim paradigmasıdır. İkinci düzlem ise şehir yönetimleri, bölgesel siyasal birimler ve krallıkların ilişkilerinin geliştiği boyuttur. Bu düzlemdeki ilişkiler üst kimliğin çerçevesi içindeki uluslararası ilişkiler düşüncesi tarafından şekillendirilir. Temel hedef, bu siyasal birimler arasında bir ahenk oluşturarak, Roma İmparatorluk yapısının devamını sağlamaktır. Bundan dolayı, geçerli olan hukuk ve teamüller, Kilise ve Roma İmparatorluğunca belirlenir. Ortaçağ uluslararası ilişkiler düşüncesinde kafirlerle yapılan savaşlar, *kutsal savaş* veya *haçlı seferleri* olarak tanımlanırken, ikinci düzlemdeki siyasal kimlikler arasında savaş hukuki/meşru olarak tanınmaz. Bu anlamda, savaş durumu adil sebeplere dayandırılarak da hem zorlaştırılır hem de mevcut durum korunmaya çalışılır.

Bu uluslararası ilişkiler düşüncesinden kopuş, Avrupa'daki dünya görüşündeki değişime paralel gerçekleşmiştir. Hristiyanlık ve Roma İmparatorluğunun kapsayıcılığı ve etkinliğinin zayıflaması ile ikinci düzlemdeki siyasal kimlikler kendilerine meşruiyet zemini oluşturarak yeni bir uluslararası ilişkiler anlayışı belirlemişlerdir. Bu, iki temel dönüşüm üzerinde gelişmiştir. İlk olarak, Rönesans ile antik Yunan'ın birey ve onun aklına dayalı felsefi düşüncesi, İtalyan Yarımadasında modern uluslararası sistemin ilk prototipinin oluşmasını sağlamıştır. İkinci unsur ise Reformasyon ile din birliğinin ortadan kalkması ve yeni siyasal birimlerle yeni bir ilişki sistemi geliştirme zorunluluğunda kalınmasıdır. Bu süreç *hükümdar* merkezli *reason of state* anlayışını merkeze oturtmuştur. *Doğal hukuk* geleneğinin dünyevi boyutta yorumlanması ve bunun hem yeni dünyanın halkları ile ilişkileri ve hem de Avrupa'nın artık heterojen olan yapısını tanımlamak için kullanılması da bu sürece eklenince, bir uluslararası sistemin oluşumu daha da hızlanmıştır. Buradaki temel dönüşüm tanrı-kozmik düzen-toplum ve insan arasında varolan ilahi bağ koparılarak, tanrının belirlediği bir düzenden, *devletin* merkeze geçtiği bir siyasal düzene geçilmiş olmasıdır. İnsanın, ontolojik güvenlik arayışını artık Kilise vasıtasıyla tanrının iradesinde değil devletin gölgesinde araması, uluslararası ilişkiler düşüncesini de devlet odaklı olarak tanımlamanın yolunu açacaktır.

Ortaçağ siyasal sistemi içinde bulunan otonom siyasal birimler egemenliklerini sağlamlaştırıp, genişleterek modern uluslararası ilişkilerin temellerini oluşturmuşlardır. Machiavelli de temsil edilen *reason of state* anlayışı, gücü ve devletin önceliklerine dayalı bir devlet ve devletler arası sistemi öngörürken, Grotius ile güç mücadelesinin hakim olduğu uluslararası sisteme “uluslararası hukuk” ve “toplum” anlayışı eklenerek yeni bir dünya düzenin tanımlaması yapılmıştır. Böylece, modern uluslararası sistemin temel karakteristiği belirlenmiş, Hristiyanlık ve Roma üst kimliğinin yerine egemen devletlerden oluşan modern uluslararası sistem yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki süreç, bu sistemin ilkelerini genişletip derinleştirmek olacaktır. Nitekim yeni kavramlar, önermeler, hukuki kurallar beliren sistemin üzerine temellendirilerek 20.Yüzyılın başlarında bu sistemin küreselleşmeye başlamasıyla sonuçlanacaktır. Uluslararası İlişkiler teorileri, oluşan modern uluslararası sisteminin ontolojik yapısını kurmak için üretilirken, bu yaklaşımların temel sorunu ise, Hristiyanlık ve Roma'nın tamamladığı boşluğu dolduracak, tüm siyasal birimlerin ortak mutabakatına dayanan bir

üst kimlik, *uluslararası ontolojik meşruiyet* oluşturamamak olarak belirecektir. Dolayısıyla, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinde temel sorun uluslararası sistemin doğası-yapısı sorunudur. Bundan sonraki bölümde bu konu ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KLASİK ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE ULUSLARARASI SİSTEMİN DOĞASI SORUNU

Avrupa'nın tüm "toplumlarını/uluslarını" üst bir kimlikte birleştiren Hıristiyanlık ve Roma hukuki-siyasal üst kimliğinin belirleyici konumdaki işlevini yitirmesinden sonra doğan, modern uluslararası sistemin ontolojik zeminini anlamlandırmaya ve kendi bakış açıları içinde kurmaya yönelik gayretler sonucu oluşan farklı yaklaşımlar, Uluslararası İlişkiler teorilerini meydana getirmiştir. Bu bakımdan, bize göre, Uluslararası İlişkiler teorileri, modern uluslararası sistemi siyasal, hukuki ve ahlaki değerler açısından analiz etmek, egemen devletlerin bu sistem içindeki ilişkilerinde temel motivasyon kaynağını, ilişkilerinin felsefi arkaplanını ortaya koymak çabası içinde bir işleve sahiptir. Bu bakımdan, ilk olarak, 17. Yüzyılın ikinci yarısından sonra modern uluslararası sistemde beliren mutlak krallıklar arasındaki ilişkiler *reason of state* ve *güçler dengesi* çerçevesinde realist yaklaşım, daha sonra Aydınlanmanın da etkisiyle liberalizm ve bunun sonuçlarına tepki olarak da marksizm ile Uluslararası İlişkiler teorilerinin genel çerçevesinin oluşumunu tamamlamıştır. 20. Yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar devam eden süreçte, bu üç klasik yaklaşım, uluslararası sistemi tanımlama ve devletlerin ilişkilerini açıklama noktasında dönemsel olarak öne çıkmıştır. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren ise, daha yoğun bir şekilde gelişen, Uluslararası İlişkilerin bağımsız bir bilim olma çabası, bu yaklaşımların derinleşerek, sistematik yöntemleri kullanan bir içeriğe kavuşması ile sonuçlanmıştır. Nitekim bu süreçtir ki, klasik üç kuramın, bilimsel çerçeve içinde yeniden ortaya konulmasına olanak tanımıştır. Ayrıca, 1960'lardan sonra bu yaklaşımların günün koşullarına ve değişimlere yönelik olarak kendini yenilediği görülecektir. Bu noktada her yaklaşım hem daha alt başlıklara bölünecek hem de derinleşerek çeşitlenecektir. Ama, nihai olarak, post-modern ve eleştirel teoriler dahil, diğer çeşitlenmeler klasik yaklaşımların temel fikirlerinden çeşitli derecede etkilenmişlerdir. Bunun için de temelde bu üç hakim bakış açısı Uluslararası İlişkiler teorilerinin gövdesini oluşturur.

Diğer taraftan, bu üç kuramın temel hedefi, yukarıdaki süreç içerisinde görüldüğü üzere, modern uluslararası sistemi tanımaya, oluşan dünya düzeninin doğasını anlamlandırmaya ve bu uluslararası yapı içindeki öngördükleri hukuki aktörleri

merkeze alarak, bir çerçeve geliştirmeye yöneliktir. Bu bakımdan ise, üç kuramın egemen devletler arası ilişkiler ve bunların sonuçları ile uluslararası sistemin diğer tamamlayıcı unsurlarını inceleme yöntemlerinin, bunlardan çıkardıkları sonuçlar ve öngörülerindeki farklılaşmaların özü, *modern uluslararası sistemin doğasına yönelik bakış açılarında aranmalıdır*. Bu üç kuram en temelde ve birincil zorunluluk olarak, Ortaçağ dünya düzeni algısını şekillendiren Hristiyan-Roma dini-siyasi üst kimliğinin yıkılması ile kurulan modern uluslararası sistemin doğasına odaklanmıştır. Dolayısıyla Kilise ve Roma'nın Ortaçağ dünya düzeni algısında gördüğü işlev ne ise, bu üç kuram da modern uluslararası sistemde o işlevi icra edecek bir konumu oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle, *her bir kuram öncelikle, modern uluslararası sistemin ontolojik zeminini felsefi-siyasi bakımdan oluşturarak, bu noktada biricik ve evrensel bir kimlik inşasına girişmektedir*. Yani her bir kuram, bir dünya düzeni algısı oluşturarak oluşan modern uluslararası sistemi bu doğrultuda betimlemektedir. Böylece, bu üç kuramın ilk olarak ayrıldıkları nokta ise, modern uluslararası sistemin ontolojik yapısına yönelik öne sürdükleri tez ve perspektifler olmaktadır. Bu husustaki bir farklılaşma, diğer tüm tanımlamaları, uluslararası ilişkiler düşüncesi ve alanı ile ilgili konuların bütününe etkilemektedir. Bu üç kuramın, uluslararası sistemin doğasına yönelik çerçevesini inceleyerek Ortaçağ Avrupa'sı ile modern Avrupa'daki uluslararası ilişkiler düşüncesinin ve dünya düzeni algısının farklılığını ortaya koymanın yanında, modern Avrupa'nın uluslararası ilişkiler düşüncesinin bütüncül bir çerçevesine de ulaşılabilir(ontolojik tahlil). Bu ise bize, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde teorilerin farklılaşma nedenlerini, teori tartışmalarının temellerini ve mevcut teorilerin zayıf ve öznel/değer bağımlı taraflarını anlamamıza olanak tanır(epistemolojik tahlil).

Bu anlamda, klasik üç Uluslararası İlişkiler teorisi, aşağıdaki bölümlerde, ilk olarak Uluslararası İlişkilerin disipliner tarihi içinde nasıl konumlandırıldıklarına bakılarak incelenecektir. Bu, hem her bir teorinin genel tezlerini ortaya koyacak hem de diğer bölümlerin anlaşılmasında yardımcı olacaktır. İkinci olarak, her bir teorinin modern uluslararası sistemin ontolojik analizine yer verilecektir. Burada, her bir bakış açısının(teorinin) bütüncül olarak uluslararası sistemin doğasını nasıl tanımladığına ve hangi parametrelerden hareketle bir betimleme ve kurgulama gerçekleştirdiğine değinilecektir. Bu bölüm aynı zamanda her bir teorinin modern uluslararası sisteme önerdiği kuşatıcı üst kimlik için bir çıkış noktası olmakta, her bir yaklaşım nasıl bir

uluslararası sistem doğası çiziyorsa ontolojik konumlarından da yola çıkarak o doğrultuda bir kuşatıcı üst kimlik belirlemektedir. Her bir teorinin incelenmesinde kullanılacak üçüncü aşamada ise, yaklaşımların modern uluslararası sistemin tümünü kuşatacak üst çerçeveleri ortaya konulacaktır. Bununla, her bir teorinin Ortaçağ Avrupa'sında Kilise ve Roma İmparatorluğunun gördüğü işlevi yerine getirecek dünyevi projesi belirlenecektir. Her bir bölümdeki sonuç kısımları ile de yaklaşımların söylemleri, ontolojik duruşları ve çerçeveleri bütüncül olarak ortaya konularak araştırmanın konusu bağlamında genel çıkarımlara ulaşılabacaktır.

2.1. REALİZM: VAROLUŞSAL GÜVENLİK ARAYIŞININ BUNALIMI VE GÜCÜN MUTLAKLAŞTIRILMASI

Bu bölümde, realizmin modern uluslararası sistemin doğasına yönelik tezleri ele alınacaktır. İlk olarak, Uluslararası İlişkilerin disipliner tarihi içinde realist geleneğinin yeri ortaya konulacak ve genel olarak da bu geleneğin temel kavram ve tezleri belirlenecektir. Bu bağlamda, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Uluslararası İlişkilerde hakim problem çözücü olma konumu ve bu konumunun geçirdiği dönüşümler incelenecektir. Realist yaklaşımın dayandığı temel tez ve kavramlar farklı yazarlara başvurularak ortaya konulacaktır. İkinci olarak ise, realist geleneğin uluslararası sistemi nasıl tanımladığı üzerinde durularak, uluslararası ilişkilerin yapısına, devletler arası ilişkileri şekillendiren üst çerçevenin betimlemesine değinilecektir. Modern uluslararası sistemin ontolojik temellerinin hangi unsurlara dayanarak açıklanmaya çalışıldığı üzerinde durulacak, bu çıkış noktalarından nasıl bir düzen algısına ulaşıldıkları belirlenecektir. Burada, modern uluslararası sistemin doğuşundan sonra beliren yeni siyaset anlayışının temsilcisi ve Uluslararası İlişkilerin disipliner tarihindeki realist yaklaşımın klasik öncüsü olan Thomas Hobbes, realist Uluslararası İlişkiler yaklaşımının kurucusu kabul edilen Hans J. Morgenthau ve neo-realizmin önemli temsilcisi Kenneth Waltz'ın görüşleri çıkış noktası alınacaktır. Böylece realizmin uluslararası sistemin doğasına yönelik bakış açısı, bu geleneğin farklı dönemlerdeki temsilcilerine dayanarak belirlenmiş ve sürekliliği ortaya konulmuş olacaktır. Daha sonra, realist yaklaşımın uluslararası sistemin doğasına yönelik betimlemelerinden yola çıkılarak, bu yapının ontolojik meşruiyetinin sağlanabilmesi için önerilen kimlik/çerçeve tartışılacaktır. Nitekim bu çerçeve veya kimliğin, Ortaçağ Avrupa'sında Hristiyanlık ve Roma sisteminin görmüş olduğu işlevin yerine önerildiği, ortaya konulduğu öne sürülecektir.

Bu bağlamda, Ortaçağ Avrupa'sında bahsi geçen üst kimliğin sunmuş olduğu dünya düzeni anlayışının yıkılmasından sonra, realizmin alternatif olarak ortaya koyduğu uluslararası sistemin doğasına yönelik yaklaşımı/algısı belirlenmiş olunacaktır.

Realizmin, genelde modern uluslararası sistemin özelde ise uluslararası ilişkilerin doğasını betimleme çabasında; insan doğası, uluslararası sistemde yetkin bir aktör olarak devlet ve uluslararası yapının/sistemin kendisinden yola çıktığı iddia edilecektir. Bu üç unsur ele alınarak, realizmin modern uluslararası sistemin doğasına, yapısına yönelik yaklaşımı ortaya konulacaktır. Böylece, realizmin doğan yeni uluslararası sistemin ontolojik meşruiyetini hangi zeminde ve dünya görüşü ile açıkladığına ulaşılmış olacaktır. Buradan, bu uluslararası sistem için öngörülen üst kuşatıcı kimlik ele alınarak, modern uluslararası sistemin ontolojik zemini için öngörülen bakış açısının bir anlamda yaşam alanı olabilecek, sistemin ve biricik aktör devletin sürekliliğini sağlayacak mekanizma olarak görülen *güç dengesine* odaklanılacaktır. Bu tespit bize, Ortaçağ Avrupa'sındaki bir insanda varolan “bütüncül dünya düzeni” algısından kopuştan sonra, modern dönemde bu düzen algısının nasıl oluşturulmaya çalışıldığına yönelik çıkarımlar sunacaktır. Aynı zamanda, belirlenen bu kuşatıcı üst kimlik, modern uluslararası sistemi betimleme noktasında alternatif paradigmalara da karşılaştırma yapabilme olanağı sağlayacaktır. Bu anlamda, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerindeki ortak sorunsalın da belirlenmesine katkıda bulunacaktır.

2.1.1. Uluslararası İlişkilerde Realist Teori¹¹⁴

Bir bilim olarak Uluslararası İlişkilerin sosyal bilimlere içine dahil olmasının, I. Dünya Savaşı sonrası oluşturulmaya çalışılan yeni uluslararası sistemin şekillenmesi sürecinde idealizmin ön plana çıkması ile başladığı kabul edilir. ABD'nin savaş sonrasında izolasyonist siyaseti terkedip, küresel sistemde etkinliğini arttırması, bu anlamda artık Avrupa'daki klasik güç dengesi fikrinin yerine “evrensel/demokratik

¹¹⁴ Bu çalışmada, Uluslararası İlişkiler teorilerinin her biri (realizm, liberalizm ve marksizm) kendi içindeki farklılıklarından daha çok ortak kabulleri çıkış noktası alınarak incelenecektir. Bu bağlamda, her teorideki farklı yaklaşımların ve bakış açılarının durumları bu çalışmanın esas inceleme alanı için birincil önem taşımadığından göz ardı edilecektir. Uluslararası ilişkilerdeki bir yazarın veya yaklaşımın hangi teorik çerçeveye dahil olduğu tartışılmayacak daha çok genel kabul gören sınıflandırma kabul edilecektir. Dolayısıyla her teori daha “homojen-genel” olarak ele alınıp bu çalışmanın esas konusu olan uluslararası sistemin ontolojik yapısı hakkındaki tezleri noktasında tartışılacaktır.

değerler”in ikame edilmesi yönündeki gayretleri ve en önemlisi de I. Dünya Savaşı’nın vermiş olduğu zararların, acıların insanlarda idealist fikirleri desteklemesi, Uluslararası İlişkiler alanındaki akademik çalışmalarda yansımalarını bulacaktır. Bunun neticesinde, 1930’lara kadar idealist fikirler, Uluslararası İlişkiler disiplininde belirleyici olacaktır. Fakat, realist geleneğin eleştirel bakış açısı ve oluşturulmaya çalışılan “ideal dünya düzeni”nin aleyhine gelişen olayların etkisi, *ilk büyük tartışma* denilen süreci başlatacaktır. Nitekim bu tartışmalar neticesi, güç politikasını önceleyen realist kuramcılar, hem dayandıkları pozitivist bilim anlayışının hem de II. Dünya Savaşı sonrası oluşturulmaya çalışılan dünya düzeninin yardımıyla, bir sosyal bilim olarak Uluslararası İlişkilerin oluşumunda belirleyici pozisyonu yükleneceklerdir. Bu bağlamda, özellikle, Hans J. Morgenthau’nun *Politics Among Nations*(1948)¹¹⁵ adlı eseri siyasi realizmin, Uluslararası İlişkilerin bilim olma sürecinde hakim paradigma olmasının belirleyici adımı olacaktır. Zira, Uluslararası İlişkilerin disipliner tarihindeki hakim kanaat, bu eserin ve yazarının Uluslararası İlişkiler biliminin kurucusu olduğu yönündedir.

1930’lardan itibaren gelişme gösteren dünyadaki siyasi karmaşa, “faşist” ve “komünist” yönetimlerin etkinliğinin ve ideolojik kamplaşmaların artması, Milletler Cemiyetinin uluslararası gelişmeler karşısındaki yetersizliği ve genel olarak tüm insanlarda, özelde ise uluslararası ilişkiler ile ilgilenenlerde ortaya çıkan umutsuz ve kötümserci duygular, idealist görüşlerin belirleyiciliğini zayıflatırken, bireyin mükemmel olmadığı ve ahlakın uluslararası ilişkilerde yerinin bulunmadığı anlayışının belirmesine neden olmuştur.¹¹⁶ Bu algılama biçimi, güç mücadelesine dayalı, moral değerleri yadsıyan ve ulusal çıkar merkezli dış politikaların öncelenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, başını Amerikalı akademisyenlerin çektiği uluslararası ilişkiler uzmanları, daha gerçekçi ve olanı inceleme iddiası ile eserler yayımlamaya başlamışlardır. Zira bu süreç, 1950’lere geldiğinde uluslararası ilişkiler disiplininde, Realist yaklaşımın hakim *problem çözücü* olduğu konuma ulaşmıştır.

¹¹⁵ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, 3. Basım, New York: Alfred A. Knopf, 1965.

¹¹⁶ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz,” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Ocak-Aralık 1996, s. 92.

Bu dönemde, idealizme ilk ciddi metodolojik eleştirisi E.H. Carr'ın *Yirmi Yılın Krizi* (Twenty Years' Crisis 1919-1939)¹¹⁷ adlı eseridir. Bu eserde, Carr, her bilimin belli aşamalardan sonra olgunlaştığını, Uluslararası İlişkilerin de ütopyacı idealistlerin yaptığı gibi olması gereken ile ilgilenmeyi aşması ve doğrudan olanı incelemesi gerektiğini, ancak bu şekilde bilimsel bir nitelik kazanacağını öne sürmüştür ve böylece realizmin önünü açmıştır. Frederick L. Schuman'ın üç baskı yapan -1933,1937,1941- *Uluslararası Politika* (International Politics) adlı eseri, güç kavramını temel alan bir “yeni siyaset bilimi” gereğine işaret ederek realizmin gelişmesi için gereken akademik tartışma ortamını başlatmıştır.¹¹⁸ Bunun yanında, George Schwarzenberger'in *Güç Politikası* (1941) (Power Politics), Nicholas J. Spykman'ın *Barişın Coğrafyası* (1944) (Geography of Peace), Harold ve Margaret Sprout'un *Ulusal Gücün Temelleri* (1945) (Foundations of National Power), George Kennan'ın *Amerikan Diplomasisi 1900-1950* (1951) (American Diplomacy,1900-1950) ve Reinhold Niebuhr'ın *Ahlaklı İnsan ve Ahlaklı olmayan Toplum: Etik ve Politika Hakkında bir Çalışma* (1952) (Moral Man and Immoral Society: a Study of Ethics and Politics) adlı eseri gibi bir çok yapıt, realizmin temel ilkelerini belirleyen ve realist okulun Uluslararası İlişkiler bilimine hakim olmasının şartlarını ve ortamını oluşturanın yanında, bir bilim olma noktasında Uluslararası İlişkileri güçlendirici bir rolün de icracısı olmuşlardır.¹¹⁹

Realizm, 1940'lardan başlayarak 1960'lara kadar, yukarıda bahsedilen süreçle birlikte uluslararası ilişkilerde tartışmasız bir etkinlik kurmuştur. 1960'lardan sonra önce davranışsalci daha sonra da marksist ve pluralist okulun yoğun eleştirisine muhatap olan realizm, neo-realizm ile bu saldırılara karşılık vermeye çalışmıştır. Sistematik ve istatistiksel verilerin daha fazla kullanılacağı, ekonomik ve diğer uluslararası aktörlerin etkinliklerinin kabul edileceği neo-realizmin literatürüne *uluslararası yapı, uluslararası anarşi, hayatta kalma mücadelesi, hegemonik istikrar* gibi kavramlar dahil edilmiştir. Kenneth Waltz, Robert Gilpin ve Stephan D. Krasner'ın temsil ettiği neo-realizm, geliştirdiği *hegemonik istikrar* teorisi ile, *anarşinin ve güç*

¹¹⁷ Edwartt H. Carr, **The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations**, New York: Harper & Row Publishers, 1964.

¹¹⁸ Atilla Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması,” **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Der. Atilla Eralp, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 68.

¹¹⁹ William C. Olson, A.J.R. Groom, **International Relations Then and Now: Origins and Trends in Interpretations**, London:HarperCollinsAcademic,1991, ss. 97-105

dağılımındaki farklılıkların zaman ötesi yani, insanlık kadar eski bir olgu olduğu yönündeki realist önermeyi yeniden tanımlamışlardır. Geliştirilen bu karşı cevap, ayrıca plüralist ve marksistlerin karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistem, uluslararası politik-ekonomi, çok uluslu şirketler gibi önceledikleri unsurların, aslında, tarih ötesi özellikler olan “anarşik durum” ve “farklı güç kapasiteleri” üzerine kurulu olduğunu iddia etmiştir.¹²⁰ Bu karşı koyuşlar, realizmin direncini yansıtırken aynı zamanda realist söylemlerin sürekliliğini de yansıtmaktadır. Buna karşın, realizmin durağan bir yapıya sahip olduğu ve değişimleri açıklayamadığı noktasındaki fikirler, Soğuk Savaşın bitmesi ile tekrar gündeme gelmiş ve daha etkili eleştirilerin yapılmasının önünü açmıştır.¹²¹ Her şeye rağmen realizm, 1960'lara kadarki etkinlikte olmasa dahi, Uluslararası İlişkiler disiplininde belirleyici bir bakış açısı olmaya devam etmekte ve her bir Uluslararası İlişkiler kuramının mutlaka hesaplaşması gereken konumunu da korumaktadır.

20. Yüzyılın ikinci çeyreğinde sistematik bir yöntemle uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışan realistler, yaklaşımlarını sağlamlaştırmak için tarihten, önemli düşünürlerin görüşlerini kullanırlar. Bu bağlamda, Realizmi Thucydides'ten başlatarak, Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, J.J. Rousseau, David Hume gibi düşünürleri bu geleneğin kurucuları, kendi dönemlerindeki temsilcileri olarak görürler.¹²² Zira Carr, Machiavelli'nin; Morgenthau ise, Hobbes'un düşüncelerinden hareketle uluslararası ilişkiler düşüncelerini ortaya koymuşlardır.¹²³ Bu anlamda, 20. Yüzyıldaki realist akademisyenler düşüncelerini bu gelenek içindeki bir düşünürün yaklaşımına uygun olarak şekillendirmektedir. Bu ise realist tezlerin ve önceliklerinin yeniden ve güçlü bir şekilde gündeme gelmesi demektir. Aynı zamanda, realistler, bu düşünürleri yaklaşımlarının temsilcileri olarak ön plana çıkararak tezlerinin ve kavramlarının tarihi süreklilik ve tutarlılığa sahip olduğunu öne sürmektedirler. Zira onlara göre, devletlerin yönelimlerini etkileyen faktörlerin devamlığı anlamında *süreklilik* ile büyük güçlerin

¹²⁰ Hobson, **The State and International...** , s. 38.

¹²¹ Friedrich V. Kratochwil, "The Embarrassment of Changes: Neo-realism as the Science of Realpolitik Without Politics," **Review of International Studies**, 19, 1993, ss. 63-80'den aktaran Joseph M Grieco, "Realist International Theory and the Study of World Politics," **New Thinking in International Relations Theory**, Ed. Michael W. Doyle, G. John Ikenberry, Colorado: Westview Press, 1997, s. 178.

¹²² Viotti , Kauppi, **International Relations...** , ss. 35-42.

¹²³ Timoty Dunne, " Realism," **Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. John Baylis, Steve Smith, New York: Oxford University Press, 1997, ss. 112-113.

yükselişi ve çöküşü, güç kapasitelerinin farklılaşması anlamında *değişim*, uluslararası sistemin değişmez karakteridir.¹²⁴ Bu süreklilikleri tarihi kanıtlarla ortaya koyarak, düşüncelerinin evrensel geçerli normlar biçiminde olduğunu ileri sürmüş olmaktadır. Ayrıca bu tutum realizmi, Uluslararası İlişkiler biliminin hakim paradigması yapma çabasının da destekleyicisi olmaktadır.

Realizmin temel özellikleri hususunda bir çok farklı görüş olsa da, ortak kabule ulaşılmış noktalar aşağıdaki gibi verilebilir. Öncelikle realizm, sosyal gerçekliklerin olduğu gibi, nesnelerin ve olguların “doğal kanunlarına” riayet edilerek ele alınması gerektiğini öne sürer. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler, varolan ilişkilerin *olması gereken* yönünü değil, *olan* tarafını vermelidir. Bu anlamda, Uluslararası İlişkiler betimlemede ve açıklamada bulunur, tercihler, arzular ve ideallerin etkin olduğu sonuçlara kilitlenmeyi reddeder. Nitekim Morgenthau, realist siyasetin genel olarak toplumda olduğu gibi, kökleri insan doğasında olan objektif yasalar tarafından yönetildiğine inanır.¹²⁵ Dolayısıyla, evrensel ve zaman üstü kanunlara ulaşarak uluslararası siyasetin temel ilkelerinin belirlenebileceği anlayışından hareket eder. Bu bakımdan ise, uluslararası siyasetin yolunu bulmasına yardımcı olan temel kılavuzun, *güç* terimleri ile tanımlanmış *çıkar*¹²⁶ olduğunu belirterek Realizmin en belirleyici *kanununa* ulaşır. Morgenthau’nun siyasi realizmin altı ilkesinin uluslararası siyaset ile ilgili olarak, yukarıdaki yorumlarından da hareketle, ulaşılabilecek anahtar kavram ve önermeleri şöyle belirlenebilir. Evrensel doğal bir kanun olan güç, uluslararası siyasette devletlerin nihai hedefidir. Devletler ulusal çıkarı merkez alırlar. Bunu güç kapasitelerini arttırarak ve devletin devamını sağlamak için gerekirse ahlaki kuralları yadsıyarak yaparlar.

Ayrıca realizm, karşı kutbundaki idealistlerin tersine, ahlaki ilerleme ve insan doğası/davranışları hususunda kötümserci bir bakış açısına sahiptir.¹²⁷ Bu yaklaşım, ahlaki değerlerin evrensel geçerliliğini, politikayı yönlendirebilme durumunu yadsırken,

¹²⁴ Michael W. Doyle, G. John Ikenberry, “ Introduction: The End of the Cold War, the Classical Traditions, and International Change,” **New Thinking in International Relations Theory**, Ed. Michael W. Doyle, G. John Ikenberry, Colorado: Westview Press, 1997, s. 11.

¹²⁵ Morgenthau, **Politics Among...**, s. 4.

¹²⁶ Morgenthau, **Politics Among...**, s. 5.

¹²⁷ Robert Gilpin, “ The Richness of the Traditions of Political Realism,” **International Organizations**, Volume: 38, Issue: 2, 1984, s. 290.

insan doğasının kötüye eğilimli olduğunu kabul etmiştir. Böyle bir bakış açısı; grup, kurumlar, devlet ve diğer insanlardan oluşan toplulukların veya kurumların kendi çıkarını gözetken, kavgacı, kötülöklere eğilimli olacakları yönünde bir sonuca ulaşmalarına yol açmıştır. Nitekim realizm, siyasal davranışların ahlaki boyutuyla, ancak siyasal birimin çıkarı söz konusu olduğu zaman ilgilenmektedir. Zira bireyler, ahlaki değerleri koruma hakkına sahip olmalarına rağmen, devletlerin esas hedefi, ahlaki olmasa dahi devamını sağlayacak, çıkarını önceleyecek kararları almak zorunluluğudur.¹²⁸

Realizm, üç belirleyici unsur ve kavramsallaştırma ile tanımlanabilir. Bunlar, *devletçilik* (statism), *yaşam mücadelesi* (survival) ve *kendi başınalık* (self-help) nosyonlarıdır. Devletçilik, devletin iç işlerinde tek ve yegane güç kullanıcı yasal otorite olmasının yanında, uluslararası sistemin belirleyici aktörü olduğuna göndermede bulunur. Yaşam mücadelesi ise, uluslararası politikanın en önemli hedefinin devletin bekasını sağlamak olduğunu öngörür. Bu noktada, ulusal güç kapasitesinin ulusal çıkara yönlendirilmesi ve güç dengesi siyasetinin uygulaması gündeme gelir. Kendi başınalık terimi ise, uluslararası anarşik yapı içinde daha yüksek bir otorite olmadığından devletlerin kendi güvenliklerinin ancak kendilerince sağlanabileceği anlayışına dayanır. Bu durum, aynı zamanda, *ulusal güvenlik* ve *güvenlik çıkmazı* gibi realizmin temel kavramlarının temelini oluşturur.¹²⁹

Farklı bir yaklaşım ve kavramsallaştırmadan bakıldığında, realist geleneğin tümünün siyasal yaşam ile ilgili şu üç tezi kabul ettikleri söylenebilir. Birincisi, *uluslararası ilişkilerin en temelde çatışmacı bir doğasının varlığıdır*. Böyle bir uluslararası sistemde anarşi, kuraldır fakat; düzen, adalet ve ahlak bunun dışında olan niteliklerdir. Onlara göre bu erdemlerin, anarşik olarak tanımladıkları uluslararası sistemde aranması boşunadır. Çünkü bu sistemde, güç, belirleyici nosyondur. İkinci savları, *sosyal gerçekliğin özünün, insan topluluğu yani grup olduğudur*. Sosyal ve siyasal yaşamın kurucu katmanları ve nihai birimleri ne liberal düşüncenin iddia ettiği gibi bireydir ne de marksist geleneğin öne sürdüğü gibi sınıftır. *Realizm, siyasal yaşamın*

¹²⁸ Deniz Ülke Arıboğan, **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998, s. 167.

¹²⁹ Dunne, **Realism...**, ss. 114-118.

temellerini çatışan gruplarda ve bunlar arasındaki ilişkilerde arar. Kıt kaynakların bulunduğu ve bunların paylaşımının söz konusu olduğu dünyada, farklı gruplara üye olarak insanlar karşı karşıya gelmektedirler. Bu anlamda kabile toplumlarında, kabilenin onuru aileden veya bir başka bağdan üstünken modern dünyada, ulus-devletler rekabet halindeki kabilelerin farklı bir zamandaki temsilcileri durumundadır. Nitekim ulusalcılık, bir kabileye mensubiyetin vermiş olduğu üstünlük duygusunun modern versiyonudur. Dolayısıyla, tarihi süreklilik içinde siyasi yaşamdaki çatışma insan grupları arasında olur, zaman bunun sadece şeklini değiştirir, kabile, imparatorluk, şehir devleti, feodalite ve modern devlet gibi. Fakat öz değişmez, sonuçta her bir yapılanma insan topluluğunun ürünüdür. Son olarak ise, *realistler, siyasi yaşamda insan motivasyonunun başlıca belirleyicisi olarak gücü ve güvenliği görürler.* Onlara göre doğruluk, dürüstlük gibi moral değerlerin, güç ve güvenlik arayışının tatmini söz konusu olmaksızın anlamı olmayacaktır.¹³⁰

Joseph Grieco, realist uluslararası teorinin en temel önermelerini üç başlık altında vermektedir. Buna göre, dünya siyasetinde aktör olmak bakımından devletin belirleyiciliği vardır. Nihayetinde diğer aktörler kabul edilse de, devletin bu aktörleri sınırladığı ve yönlendirdiği kabul edilir. İkinci olarak, devlet belli amaçları olan, bunları zamana ve mekâna göre değiştirebilen ve uygun çözümler üretebilen makul (rasyonel) bir aktördür. Diğer yandan devlet kararlarını alırken yegane yetkiye sahip olan, toplumun çıkarlarını gözetme noktasında biricik bir aktördür. Realistlere göre, devletin özelliklerinden bir diğeri de, devlet mekanizmaları içindeki işbirliği ve görev taksimi, devletlerin amaç ve stratejilerinin etkin yönetilmesine yönelik olarak eylem birlikteliği içindedir. Üçüncü olarak ise uluslararası anarşi, uluslararası sistemin sürekli bir durumudur. Anarşik durum, birinci bakış açısına göre, merkezi bir otoritenin yokluğunu ifade ederken, ikinci yaklaşıma göre anarşi, devletlerin kendi başınalığına göndermede bulunur. Buradaki ortak nokta, devletlerin üstünde herhangi bir gücün herhangi bir devleti kuvvet kullanarak zorlama yetkisinin, bir kuralı dayatma konumunun bulunmamasıdır.¹³¹

¹³⁰ Gilpin, *Richness of the Traditions...* , ss. 290-291.

¹³¹ Grieco, *Realist International Theory...* , ss. 164-166.

Stephen Brooks ise, realizmin tüm çeşitlerinin şu noktalarda uzlaştığına dikkat çekmektedir. Birincisi, realist yaklaşımların oldukça durağan bir uluslararası ilişkiler konsepti vardır. Uluslararası sistemdeki hem sistemik, hem de sistemin tümünü değiştiren dönüşümlerin ve gelişmelerin açıklanmasında realist tezler yetersiz kalmaktadır. İkinci olarak, onlar insan doğasının saldırgan ve korku yönlerinin hipotez üretmesi noktasında birleşirler. Buna göre, insan doğasının özellikleri olan güç arama, sonsuz istek ve şöhret; devletlerin, uluslararası siyasette güç mücadelesine girmesinin ana kaynağıdır. Üçüncüsü, realist kuramcılar, devletlerin hedeflerini korumak için öncelikli olarak askeri güç kullanımına veya tehdidine dayandıklarını varsayarlar. Son olarak ise onlar, askeri kapasitelerin denge durumunda olmasına odaklanırlar. Son iki özelliğin temel çıkış noktası, devletin birincil önceliğinin *ulusal güvenlik* olduğu ve dolayısıyla *askeri güç potansiyeline* öncelik verilmesi zorunluluğu düşüncesidir.¹³²

Sonuç olarak, Realistler sosyal gerçekliklerin siyasi yaşamdaki “evrensel” kanunlarına ulaşmaya çalıştıklarını iddia ederler. Tarih, insan davranışlarının değişmeden belli ilkelere göre şekillendiğini gösterir. Buna göre, insan, doğası gereği kendi çıkarını önceleyen, güç kullanımına eğilimli ve çatışmacı bir karaktere sahiptir. Bu bakımdan, insanların somutlaşmış yansıması olarak devletlerin ve kararlarının özünde evrensel geçerliliğe sahip olan *güç* ve *güvenlik* arayışı yatar. Bu anlamda uluslararası sistemin değişmez doğası çatışmacı bir karaktere sahiptir.¹³³ Uluslararası sistemin yegane aktörü olarak *devlet* kabul edilir, siyasal birimlerde doğal bir arzu olarak *güç* değişmeyen etkidir, uluslararası arenada *güç mücadelesi* ise, bu iki unsurun sonucu olarak ortaya konulur. *Evrensel moral değerlerin yadsınması* aynı zamanda devletin ahlakı olarak *ulusal çıkarın* kabul edilmesi ile sonuçlanır. Uluslararası anarşik yapı içinde devletler, hayatta kalma mücadelesinde, ancak güçlerini arttırıp, güvenlik endişelerini bertaraf ederek varoluş hedeflerine ulaşır.

¹³²Stephan G.Brooks, “Dueling Realisms (Realism in International Relations),” **International Organization**, Volume: 50. No:3, 1987.

¹³³Gilpin, **The Richness of the Traditions...**, s. 290.

2.1.2. Realizmde Dünya Düzeni Algısı: İnsan-Devlet ve Uluslararası Yapıdan Uluslararası Sistemin Anarşik Doğasına

Bu kısımda, realizmin uluslararası sistemin doğasına yönelik geliştirdiği argümanlar ele alınarak, realizme göre uluslararası sistemin betimlemesi yapılacaktır. Realizmin, insan doğası, devlet ve uluslararası yapıdan yola çıkarak geliştirdiği, genel olarak uluslararası sistemin, özelde de uluslararası ilişkilerin doğasının anarşik bir yapı arz ettiği fikri ortaya konulacaktır. Bu anlamlandırma sonucu, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinden biri olan realizmin, modern uluslararası sisteme yaklaşımı belirlenerek, bu sistemin ontolojik meşruiyetinin nasıl sağlanacağına yönelik tezlerinin temelleri irdelenecektir. Bu çerçevede, ilk olarak, realizmin *insan doğası* anlayışı ele alınacak, buradan uluslararası sistemde *devlet* ve devletin eylemlerini yönlendiren etkenlere geçilecek ve nihai olarak da, bizzat *uluslararası yapı* bir unsur olarak irdelenip, realizmin uluslararası sistemin doğasına yönelik yaklaşımı şekillendirilecektir.

Realizmin, uluslararası sistemin yapısına yönelik çıkarsamalarının ilk çıkış noktası insan doğasıdır. Realist gelenek, insan doğasına kötümserci bir bakışla yaklaşır. Hobbes ve Morgenthau'da açıkça görülen bu durum, devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarının nereden kaynaklandığı sorusuna verilen bir cevap niteliği taşır. Ulusal sınır içindeki insanla, uluslararası sistem içindeki devleti özdeşleştiren bu bakış açısına göre, insanda bulunan doğal yönelimlerin uzantısının uluslararası sistemin anarşik yapısında devletlerde açığa çıktığı yönündedir.

İlk realist düşünürlerden Thomas Hobbes, insan doğasında üç temel kavga nedeni bulur. Bunlar; rekabet, güvensizlik, şan ve şöhrettir. Bu üç temel güdüden birincisi, insanları kazanç için; ikincisi, güvenlik için; üçüncüsü ise, şöhret için mücadele etmeye iter. Yani insanların davranışları bu güdülerce yönlendirilir. Nitekim, *rekabet duygusuyla* insan, başka insanların kişiliklerine, mallarına, eşlerine, çocuklarına ve hayatlarına egemen olmak için şiddet kullanır; *güvensizlik hissi* insanı kendini korumak için sürekli tetikte durmaya ve mekanizmalar oluşturmaya sevk eder; *şöhret isteği* doğrudan kendi kişiliklerine yönelik olarak veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya unvanları dolayısıyla, farklı görüş ve küçümsemelere karşı duracak

motivasyonu sağlar.¹³⁴ Bundan dolayı insan doğası, yapısal ve ruhsal özelliklerinin yönlendirmesi neticesinde, sürekli şekilde şiddet kullanımına yatkın, bu anlamda, bencil ve arzularınca çabucak kullanılmaya müsait bir profil oluşturur.

Bütün insanlarda varolan ve ancak ölümle sona eren sürekli ve durmak bilmez bir kudret arzusu davranışların farklılaşmasının en belirleyici unsurudur. Bunun sebebi, insanın istemesi veya ölçülü bir kudretle yetinmemesi değil, iyi yaşamak için halen sahip olduğu kudret ve imkanları daha fazlasını elde etmeksizin, güvence altına alamayacağı düşüncesidir. Yani insanın güç arayışının nedeni halen sahip olduğu kudretin azlığı veya çokluğu değil, tersine ne olursa olsun hep daha fazlasını isteme güdüsüdür. İnsan doğasındaki rekabet duygusundan gelen yarışma isteği; mülkiyet, prestij, buyurma veya gücün söz konusu olduğu konularda, düşmanlığa ve çatışmaya götürür. Çünkü bir rakibin arzusuna ulaşmasının yolu, mutlak olarak diğerini öldürmek veya ciddi zararlar vermek şeklinde açığa çıkar.¹³⁵ Sıfır toplamı oyuna benzeyen bu durumda insan kendi önceliklerine göre davrandığından ve bunları daha da sağlamlaştırma çabasında olduğundan dolayı, diğerlerinin sürekli aleyhinde çalışacaktır.

Hobbes'un bu nitelermeleri doğa halinde söz konusu olmasına rağmen insanın değişmez niteliklerini yansıtır. Bunlar ancak gerekli ortam ve vasıtalarla kayıt altına alınabilir. Doğa durumunda, *insan insanın kurdudur*. Kural ve kanunlar keyfi, cezalandırmalar bireyseldir. Kültür ve sanatın oluşturulamadığı bu durumdan ancak toplumsal sözleşme ile uzaklaşılır. Nitekim Hobbes'a göre, "devlet olmadıkça herkes herkese karşı daima savaş halindedir."¹³⁶ İşte toplumsal sözleşme ile kurulan devlet (Leviathan) savaş halindeki geçerli yaşam tarzlarını ve insan doğasının niteliklerini bir standarda bağlayarak, cezalandırma yetkisini tekeline alır. Kanun ve kurallarla çatışma ve kargaşa halini "medeni bir toplum" haline getirir. Böylece, insan doğasındaki güç kullanımı, bencillik ve şöhret arzusu "devlet otoritesince" ıslah edilmeye ve belli ölçüde sınırlandırılmaya çalışılır.

¹³⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, Çev. Semih Lim, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 94.

¹³⁵ Hobbes, *Leviathan...*, s. 76.

¹³⁶ Hobbes, *Leviathan...*, s. 94.

Hobbes'taki insan doğası düşüncesi, Morgenthau'da daha sofistike bir şekilde karşımıza çıkar. Buna göre, insan doğası çoğulcu bir yapıya sahiptir. Gerçek kişi; iktisadi, siyasi, ahlaki, dini ve benzeri kişiliklerin birleşiminden meydana gelir. Siyasi insan, bütünüyle ahlaki sınırlamalardan muaf bir vahşi (hayvansal) yapıya sahiptir. İnsan doğasının bu farklı veçhelerini tanıyan siyasi realizm, ayrıca kendi konusuna giren yönü ele alarak insanı tanımaya çalışır. Şöyle ki, “eğer ben dindar adamı tanımak istersem, insan doğasının diğer yönlerinden kendimi soyutlamam gerekir ve sanki insanın tek bir yönü varmış gibi dini tarafıyla ilgilenirim.”¹³⁷ Morgenthau'nun bu parçalanmış benlik tasavvuru modern insanın da betimlemesidir. Morgenthau, siyasi realizmin, çoğulcu insan doğasının sadece siyasi tarafına bakması gerektiğini ve buradan hareketle evrensel bir insan doğasına ulaşabileceğini söyler. İşte bu yaklaşımla bakıldığında ise, hakim olma isteğinin sadece insan doğasının değil, tüm insani oluşumların kurucu unsuru olduğu sonucuna varılır.¹³⁸ Zira, Morgenthau, hakim olma eğiliminin aileden arkadaşlık grubuna, profesyonel birliklere, yerel kurumlara ve devlete, tüm insanlığın bir özelliği olduğunu ileri sürer. Özellikle demokratik bir ulusun tüm siyasi hayatı, bölgesel seviyeden ulusal düzleme kadar, *sürekli bir güç mücadelesidir*. Aralıklarla yapılan seçimlerde, yasama meclisinde oy kullanmada, yönetim kararlarında ve yürütme işlerinin tümünde insan, gücünü diğerine karşı devam ettirmek için ya da karşıdaki kişiye karşı güçlü olabilmek için çalışır.¹³⁹

Hem Hobbes hem de Morgenthau, farklı dönem ve içerikte olsa da, insan doğasının yukarıda sayılan özelliklerinin uluslararası sistemde devletlerin davranışlarında gözlemlenebileceğini, aynı duygu ve güdülerin devletlerin siyasetini ve kararlarını yönlendirdiğini ifade ederler. İnsandaki güç arzusu, siyasetin temeliyse; ve eğer siyaset, güç mekanizmaları üzerindeki kontrol mücadelesinin bir tarafı ise, ulusal ve uluslararası siyaset arasındaki çizgiler çok bulanık bir durumdadır. Zira, ulusal ve uluslararası siyaset aynı fenomenin iki farklı yansımasıdır. Bu fenomen, hem Morgenthau'da evrensel bir durum olarak, hem de Hobbes'ta insan doğasının bir unsuru olarak belirtildiği üzere güç mücadelesidir. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası siyaset

¹³⁷ Morgenthau, **Politics Among...**, s. 14.

¹³⁸ Jack Donnelly, **Realism and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 48.

¹³⁹ Morgenthau, **Politics Among...**, s. 34.

arasındaki farklılık, bir derece farklılığıdır yoksa çeşit veya tür farklılığı değildir.¹⁴⁰ Bu da realistleri, uluslararası arenada insanların yansıması olan devletlerin üzerinde, onların bencil güdülerini sınırlayacak üst bir otoritenin de yokluğundan dolayı sürekli bir çatışma ve anarşik ortamın söz konusu olacağı noktasına taşıyacaktır. Nitekim, Hobbes'un doğa durumuna en yakın şey, devletler arasında varolan ilişkilerdir. Devletleri korku içinde tutarak barışı sağlayabilecek egemen bir genel güç olmadığından, uluslararası arenada ne adil olan ne de adil olmayan yer bulabilir. Sonuçta, uluslar sürekli savaşın hakim olduğu bir ortamda yaşarlar.¹⁴¹

Aynı zamanda, devletlerin ulusal sınırları içinde insan doğası, genellikle, hiyerarşik siyasi otorite ve kurallar tarafından evcilleştirilir. Buna karşın, uluslararası ilişkilerde anarşik yapı, her zaman olmasa da, insan doğasının en kötü yönlerinin açığa çıkmasında teşvik edici rol oynar.¹⁴² Ulusal alandan uluslararası alana geçişte farklılaşma şekli bir değişikliktir. İlişkilerin merkezinde olan güç nosyonu, sabit kalırken bu gücün uygulama alanı ve çevresi farklı bir yapıya kaymıştır. Buna göre ise insan doğasının sabitesi olan güç, ulusal sınır içinde devlet erkince sınırlandırılarak kanalize/ıslah edilebildiği halde, evrensel bir yasal otoritenin olmadığı uluslararası sistemde egemen devletlerin güç kapasitelerini sınırlayacak bir mekanizma bulunmadığından, bu mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan, “bencilik ve anarşinin karşılıklı ilişkisi, uluslararası ilişkilerde güce gereğinden fazla rol tanımıştır ve siyasi yaşamda güvenlik ve güç siyasetinin öncelenmesini gerektirmiştir.”¹⁴³

Özellikle H. Morgenthau ve E.H. Carr gibi klasik realistler, uluslararası ilişkiler analizinin merkezine ulus devleti yerleştirirken, uluslararası sistemi buna göre betimlemektedirler. Bu anlamda *devlet*, realistlerin uluslararası sistemin doğasını açıklamakta insan doğasından sora ikinci çıkış noktasını oluşturur. Devletle ilgili bu değerlendirmelerde, tıpkı insan doğası nedeniyle uluslararası sistem anarşik olarak tanımlanıyorduyorsa, bununla bağlantılı olmakla birlikte, varoluşsal neden ve kaynak açısından devletin bizzat bir unsur/etken olarak, uluslararası sistem içinde çatışmacı bir

¹⁴⁰ Donnelly, *Realism in International...*, s. 48.

¹⁴¹ Boucher, *Political Theories...*, s. 145.

¹⁴² Donnelly, *Realism in International...*, s. 10.

¹⁴³ Donnelly, *Realism in International...*, s. 10.

karakteri olduğu, bunun da uluslararası sistemin doğasını tayin ettiği düşünölmektedir. Devletlerin, uluslararası sisteme göre ontolojik üstönlüğe sahip olarak algılanması devletin uluslararası arenada bağımsız karar alıcı ve belirleyici olduğu anlayışına ulaştırmıştır.¹⁴⁴ Uluslararası sistem içinde devletin birim olarak ele alınması ulus-devlet yönelimli bir sistemin oluşmasına da kapı açmaktadır. Ulus devlet, gücün prente toplanması veya prens adına kullanılması yerine devletin gücünün ulus adına kullanılmasını öngörmektedir. Bunun anlamı ise, ulusal şeref ve ulusal onurun, kişisel şeref ve onurun yerine geçmiş olmasıdır. *Reason of state* anlayışının yerine artık *ulusal çıkar* ikame edilmiştir.¹⁴⁵ Bununla, analiz birimi olarak alınan devletin, motivasyon ve yöneliminin de kaynağına ulaşılabilir. Nitekim, realistler, uluslararası sistem içinde devletlerin davranışlarının motivasyon kaynağı, kararlarının ve önceliklerinin belirleyicisi olarak *ulusal çıkarı* görmektedirler. Bu algılama tarzı, devletlerin ulusal çıkarlarını koruyan güçlerini arttırmak isteğinin de temelini oluşturmaktadır.

Bu anlamda, uluslararası sistemde devletlerin arzularının tatmini geçicidir çünkü bir tatminin sağlanması bir diğeri için isteğın belirmesine yol açar.¹⁴⁶ Bu durum Hobbes'ta şöyle dile getirilir: insanların rastgele bir diğeri karşı savaş durumunda bulundukları bir dönem hiç olmamasına rağmen; bütün dönemlerde, krallar ve hükümlerlik sahibi kişiler, bağımsız oluşları nedeniyle, sürekli kıskançlık içinde olup birbirlerine silahlarını doğrultmuş ve gözlerini dikmiş gladyatörler gibidirler; yani krallıklarının sınırlarına kalelerini, ordularını ve topraklarını dikmişler ve komşularına sürekli casuslar göndermişlerdir. Bu bir savaş durumudur.¹⁴⁷ Devletlerin, diğeri devletlerden saldırı gelebileceğı endişesi ve sonu gelmez çıkar peşinde koşma isteğı, güçlerini sürekli arttırmaya yöneltmektedir. Karşılıklı güvensizliğin devletler arasında belirleyici olması, savaş ihtimalini artırırken, her devletin sürekli tetikte beklediğı, güvenlik endişesinin hakim olduğı bir çevrenin oluşumuna sebep olmaktadır. Bu bakımdan, “realistler, bağımsız devletlerden oluşan uluslararası toplumu, tüm

¹⁴⁴ Hobson, *Realism in International...*, s. 18.

¹⁴⁵ Chris Brown, *Understanding International Relations*, London: Macmillan Press, 1997, s. 71.

¹⁴⁶ Boucher, *Political Theories...*, s. 29.

¹⁴⁷ Hobbes, *Leviathan...*, s. 95.

devletlerde karşılıklı güvensizliğin olduğu ve bir savaş durumu içinde yer aldıkları uluslararası anarşik bir ortam olarak tanımlamayı uygun bulmaktadırlar.”¹⁴⁸

Realist gelenek içindeki düşünürlerin çoğu; *korku*, *onur* ve *çıkara*, insan doğası ve devlet yönetiminde belirleyici bir rol yüklerler. Onlar için, bunlar aynı zamanda, uluslararası siyasetteki farklı stratejilerin de temelini oluşturur.¹⁴⁹ Zira Morgenthau’nun güç mücadelesinin üç temel stratejisi olan *statüko*, *yayılma* (emperyalizm) ve *prestij* politikaları¹⁵⁰, Hobbes’da *güvenlik*, *kazanç* ve *şöhret* nitelemeleriyle çakışır. Waltz ise, devletlerin en azından kendilerini korumak ve güvene almak, nihai olarak da evrensel egemenlik arayışlarının olduğunu dile getirir.¹⁵¹ Koruma, korkunun vermiş olduğu bir duygunun sonucuyken, evrensel egemenlik eğilimi, kazanç arzusunun en uç ifadesidir.¹⁵² Çok açıkça görüleceği gibi realistler, insan doğasındaki özelliklerden yola çıkarak uluslararası sistemde devletlerin politikalarının temellerini belirlemiş ve buradan da uluslararası sisteme geçiş yaparak anarşik bir betimlemeye ulaşmışlardır.

Doğa durumunda, karşılıklı korku nedeniyle barışı sağlayamayan insanlar arasındaki eşitlik, güvenlik bunalımına yol açar. Bu anlamda, devletler arasındaki eşitlik de aynı etkiye sahiptir.¹⁵³ Devletler arasında egemenlik açısından eşitlik söz konusu olduğundan ve bu anlamda hiçbir devletin bağımsızlığına dokunulamayacağından, uluslararası sistemde bu durum, devletlerin ne yapacağının belirsiz olmasına, bu da devletlerde sürekli olarak bir saldırı geleceği endişesine yol açmaktadır. Zira, her bir devlet, istediğini hiçbir otoritenin engellemesi olmaksızın yapabilecek bir potansiyele sahiptir. Bunun farkında olan devletler, her zaman şüphe ve güvensizlik içinde olacaklar, bu da, devletlerin ilişkilerine yansımaktır. Nitekim bu duyguların yönlendirdiği devletler, askeri kapasitelerini sürekli yükseltmek ve gücünü yaymak isteyecektir. Bu durumda ise “realistler için çatışma, kaçınılmaz ve doğal” olacaktır.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Doyle, *Ways of War and Peace...*, s. 169.

¹⁴⁹ Donnelly, *Realism in International...*, s. 43.

¹⁵⁰ Morgenthau, *Politics Among...*, s. 43.

¹⁵¹ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill, 1979, s. 118.

¹⁵² Donnelly, *Realism in International...*, s. 44.

¹⁵³ Donnelly, *Realism in International...*, s. 15.

¹⁵⁴ Sheen, *The Balance of Power...*, s. 11.

Hobbes’a göre devletlerin sahip olduğu özgürlük ile insanları birarada tutan kamu hukuku veya egemen bir gücün bulunmadığı durumdaki bireyin sahip olduğu özgürlük aynıdır. Buna göre, doğa durumundaki insanla, uluslararası sistem içindeki egemen devletler eşit düzeydedir ve insan ile devletin davranışlarını yönlendiren güdüler aynıdır. Bir devlet, kendi yararına olduğunu düşündüğü herşeyi yapabileceği mutlak özgürlüğe sahiptir.¹⁵⁵ Diğer yandan uluslararası alanda, etik kurallar oluşturacak veya zorlayacak bir egemen gücün bulunmayışı adil olan veya olmayanın belirlenememesine yol açmıştır.¹⁵⁶ Bu bakımdan devletler politikalarını belirlerken evrensel moral değerlere veya adil olup olmadığına bakmazlar. Zira uluslararası sistemde egemen devletler, önceliklerini diğer devletleri düşünerek veya uluslararası toplumun yararını gözeterek karar vermez. Bizzat kendi ontolojik konumunu kendi sınırlarına, ulusuna, kültürüne dayadığı için, esas olan devletin çıkarlarıdır ve öncelikleridir. Dolayısıyla devlet bunları merkeze alarak eylemlerini belirler.

Hobbes’a göre bir devlet, iki özel nedenden dolayı kurulur; birincisi ülkede güvenlik ve barışın tesisi, ikincisi ise yabancı güçlere karşı ortak bir güç oluşturmak düşüncesidir. Bu amaç için devlet, halkın huzurunu ve ortak savunmasını sağlayan güç ve güç araçlarını kullanma yetkisiyle donatılır.¹⁵⁷ Bu yargı realist ulus-devlet anlayışını yansıtır. Çünkü onlara göre, devletin temel gayesi ontolojik güvenlik arayışında, insanlara bu ortamı sağlamaktır ki, bununla devlet Ortaçağ algısında varolan tanrının yerine ikame edilmiştir. Devletin ikinci temel gayesi, uluslararası alanda güç mücadelesini önce mutlak egemen daha sonra ulusal çıkar merkezli sürdürmektir. Bu ise, hem gücün mutlaklaştırılması anlamına gelmektedir, hem de Haçlı Seferlerinin meşruiyetini sağlayan “kutsal savaş” anlayışında vücut bulmuş Hristiyanlığın yayılmasının yerine, ulusal önceliklerin gerçekleştirilmesinin yerleştirilmesine göndermede bulunur.

Hobbes, halkın savunması için iki gereklilikten bahseder. Birincisi, hükümdar potansiyel düşmanlıklara karşı tetikte olup, önceden halkını uyarmalıdır. Bu, doğa durumundaki öngörüğü kolaylaştıran korku eğilimine eşittir. İkincisi, hükümdar, saldırı

¹⁵⁵ Boucher, **Political Theories...**, s. 157.

¹⁵⁶ Boucher, **Political Theories...**, s. 30.

¹⁵⁷ Boucher, **Political Theories...**, s. 157.

olasılığına karşı önceden donanımını yapan bir yönetim sağlamalıdır. Bu amaç için, maliyeti güçlendirmesi, iyi donanımlı ordular oluşturmaları, donanma kurması ve kaleler inşa etmesi gereklidir.¹⁵⁸ Bu bakış açısına göre, devletin *varoluş nedeni/amacı*, modern kavramlarla söylemek gerekirse *ulusal güvenlik* ve *ulusal çıkar* üzerine kuruludur. Bu, uluslararası sistem içinde devletin kararlarını alırken ahlaki sınırlamaları görmezden gelmesine, uluslararası hukukun birincil bir kaynak olarak düşünülmemesine, ulusal güvenliği sağlamak için güç kapasitesini arttırmasına yol açmaktadır. Ayrıca, modern dönemin insan organizasyonu olan ulus-devlet, ulusun prestiji için gücünü arttırmak, devletin devamı için sürekli tetikte olmak durumundadır. Bu bakımdan, realistlerin modern uluslararası sistemi anarşik bir doğa içinde betimlemelerinin kaynağından birisi de devletlerin bu varoluşsal nedenleridir.

Realistlere göre, “bütün tarih, uluslararası siyasette etkileşim halinde olan ulusların sürekli aktif şekilde bir savaşın içinde yer almaya hazırlandığını ya da örgütlü bir şiddetten korunmak için tetikte beklediğini gösterir.”¹⁵⁹ Eğer güç siyaseti, uluslararası ilişkilerin merkezini işgal ediyorsa, bu büyük bir oranda uluslararası anarşi dolayısıyladır. Bu anarşi uluslararası sistemden değil, devletlerin doğasından kaynaklanan nedenlerdendir. Çünkü doğal arzu, devletlerin güç peşinde koşmalarında arttırıcı bir görev icra eder. Diğerlerinde bencil arzuların egemen olması dramatik bir şekilde korkudan kaynaklanan güç arayışını arttırır. Dolayısıyla, anarşik uluslararası ilişkilerde güç siyaseti, devletlerin yegane seçeneği olmak durumundadır. Bu bakımdan da uluslararası sistemi betimlemede merkezi bir işleve sahiptir.¹⁶⁰ Sonuç olarak devleti merkez alan realistler, uluslararası ilişkileri herkesin herkese karşı olduğu bir savaş durumu olarak betimleyip, her devletin diğer devletin çukurunu kazdığı bir mücadele arenasına benzetirler.¹⁶¹

Realistler, insan doğası ve devletin yanında bizzat tayin edici bir unsur olarak uluslararası yapının da uluslararası sistemin doğasını betimlemede etken olduğunu dile getirirler. Zira Realistlere göre, insan doğası ve devletten yola çıkılarak ulaşılan

¹⁵⁸ Boucher, *Political Theories...*, s. 158.

¹⁵⁹ Morgenthau, *Politics Among...*, s. 38.

¹⁶⁰ Donnelly, *Realism in International...*, s. 49.

¹⁶¹ Bull, *The Anarchical Society...*, s. 23.

uluslararası sistem tanımlaması uluslararası yapının kendisinden dolayı da anarşiktir. Kenneth Waltz'ın öncülüğünü yaptığı bu yaklaşıma göre uluslararası sistem, yapısal nedenlerinden ötürü anarşiktir. Bundan dolayı devletlerin temel hedefi, bu anarşik yapı içinde kendi güçlerine dayanarak hayatiyetlerini devam ettirme çabasıdır. Bu durum ise, devletlerin güvenlik endişesi sebebiyle güç kapasitelerini arttırıcı siyasetler benimsemelerine yol açmakta ve sürekli bir şekilde güvenlik bunalımı söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede Waltz, "uluslararası alanda hayatta kalma mücadelesi veren, işlevsel olarak farklılaşmamış birimlerin üzerinde merkezileşmiş bir hükümete otoritenin yokluğunun, anarşiyi, uluslararası sistemde devletlerin hareketlerini açıklamada en önemli yapısal *durum* haline getirdiği iddiasını ortaya atar."¹⁶²

Waltz uluslararası bir sistemin, bir yapı ile karşılıklı etkileşim halindeki birimlerden oluştuğunu söyler. Yapılar ise, aktörleri sınırlandırır ve biçim verir. Yapılar, aktörlerin amaçları ve öncelikleri farklı da olsa onlara yönelmeleri gereken nokta ve sonuçları dayatır.¹⁶³ Waltz, uluslararası ilişkileri birim merkezli açıklayan analizleri indirgemeci olarak itham etmekte, Uluslararası İlişkiler teorisi geliştirmek için bütünü ele alan bir sistem teorisi geliştirmek gerektiği tezinden yola çıkmaktadır. Dolayısıyla karşılıklı etkileşim halindeki birimleri kabul etmekle birlikte, genel kabul gören bu birimler arasındaki ilişkilerin uluslararası sistemin doğasını oluşturduğu anlayışını yadsımaktadır. Waltz'a göre ise, esas olan uluslararası yapının bizzat kendisidir. Çünkü uluslararası yapı devletler arası ilişkilerin düzenlenmesinin temel etkenidir. Bu nedenle, uluslararası sistemin doğasını betimlemede yapı birimden önce gelmektedir. Nitekim Waltz, realist gelenekteki yoldaşlarından farklı olarak, uluslararası sistemin doğasının anarşik niteliğine uluslararası yapıdan yola çıkarak ulaşır.

Waltz, yaklaşımını, ulusal ve uluslararası düzeyi karşılaştırarak şekillendirir. Devlet içi sistemler, merkezi ve hiyerarşiktir. Uluslararası politik sistemin unsurları arasında ise, koordinasyon söz konusudur. Hukuki olarak her birim diğerleri ile eşit düzeydedir. Hiçbirinin emretme yetkisi bulunmaz ve yine hiçbirinin itaat etme zorunluluğu düşünülemez. Dolayısıyla, uluslararası sistemler adem-i merkezi ve

¹⁶² Brian C. Schmidt, *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*, Albany: State University of New York Press, 1998, s. 39.

¹⁶³ Waltz, *Theory of International...*, ss. 74-79.

anarşiktir.¹⁶⁴ Merkezi bir otoritenin olmaması, hiyerarşik örgütlenmenin bulunmayışı organizasyonların ve düzen inşasının önünü kapamaktadır. Uluslararası sistem yatay bir hukuki statü çerçevesinde şekillendiğinden her otonom birim kendi başına bir aktördür. Dolayısıyla, Waltz’a göre “devletler, yapı içerisinde hayatiyetlerini devam ettirmenin yollarını ararlar.”¹⁶⁵

Waltz, uluslararası sistemin çerçevesini bu şekilde çizdikten sonra, betimlemesine geçer. Zira ona göre, uluslararası yapı içindeki birimlerin yaşaması, başarılı olması veya varlığını devam ettirip ettirememesi gibi tüm durumlar, bu birimlerin kendi güçlerine bağlıdır. Dolayısıyla, sistemin kurulması ve sürdürülmesi *self-help* ilkesinin birimlerce biricik bir seçenek olarak algılanmasına dayalıdır.¹⁶⁶ Nitekim, “*self-help*, bir anarşik düzende gerekli olan hareket prensibidir.”¹⁶⁷ Uluslararası anarşik düzende birimler, uluslararası kurumların ve diğer birimlerin değil, kendi önceliklerine göre hareket ederler. Bu bakımdan ortak çıkar ve değerler değil, devletlerin kendi ulusal çıkarları temel yönlendiricidir. Bu anlamda kuvvet, sadece birimlerin çıkarları için kullanılır.¹⁶⁸ Uluslararası anarşik yapının bir ürünü olarak *self-help* sisteminde devletler, güçlerini, kendilerini diğerlerinden korumak için harcarlar. Güvenlik bunalımının söz konusu olduğu böyle bir yapı, devletlerin sürekli olarak hayat mücadelesi içine girmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, böyle bir uluslararası siyasi yapı, devletlerin işbirliğini sınırlandırır.¹⁶⁹ Bununla birlikte, uluslararası sistemin yapısal durumu, işbirliğini sınırlandırırken, devletlere bireysel karar alma ve tek başına ayakta kalmayı zorunlu bir şekilde dayatır.

Ulusal ve uluslararası siyaset alanları arasındaki farklılaşma kuvvetin kullanımı veya kullanılmamasında değil, fakat farklı yapılarından kaynaklanır.¹⁷⁰ Realist geleneğin güç kullanımını hem insan doğası hem de devlette sabitlemesinin uzantısı olan bu yargı, daha güçlendirilerek uluslararası sistem boyutuna taşınmıştır. Bu anlamda

¹⁶⁴ Waltz, *Theory of International...*, s. 88.

¹⁶⁵ Waltz, *Theory of International...*, s. 91.

¹⁶⁶ Waltz, *Theory of International...*, s. 91

¹⁶⁷ Waltz, *Theory of International...*, s. 111

¹⁶⁸ Waltz, *Theory of International...*, s. 111

¹⁶⁹ Waltz, *Theory of International...*, ss. 105-106.

¹⁷⁰ Waltz, *Theory of International...*, s. 103.

kuvvet kullanımı hem iç hem de dış siyasette temel bir belirleyicidir. Ancak, kuvvetin kullanımı bu düzeylerde değişik bir içeriğe ve çerçeveye sahiptir. Nitekim, ulusal düzeyde kuvvet kullanımının yasal yetkisi devletin tekelindedir. Herhangi birisi, kendini savunmak zorunda değildir, devlet bu işlevi organlarınca yerine getirir. Buna karşın, uluslararası yapı her bir devletin kendi başının çaresine baktığı, herhangi bir saldırı anında veya olasılığında tamamen kendi imkanlarını kullanarak bu saldırıya karşılık vereceği bir durumdadır. Yani devlet güç kapasitesini arttırarak, güvenlik endişesini kendi başına çözmekle başbaşa bırakılmıştır. Çünkü uluslararası sistem anarşik özünden dolayı, devletleri buna zorlar aksi takdirde devletler, hayatlarını sürdüremezler.

Waltz, temel siyasetlerini ortaya koyduğu böyle bir sistem içindeki devletler arasındaki farklılığın, işlevlerinden değil kapasitelerinden dolayı olduğunu söyler.¹⁷¹ Devletler, uluslararası sistem içinde bir birim olarak aynı görevi icra ederler, aynı gaye ve arayış içindedirler ancak nitelikleri, kapasiteleri farklıdır. Bu nedenle güç dağılımı farklı olmakta, sistem içindeki etkinlikleri de buna bağlı olarak değişmektedir. Dolayısıyla, anarşik sistemin birimleri bir görevin yerine getirilmesinde, esas olarak, kapasitelerinin büyüklüğü veya küçüklüğüne ayrılmaktadırlar.¹⁷² Kapasitelerin dağılımı ise, birimlerin değil sistemin belirleyici olduğu bir konudur. Zira böyle bir düzende, farklılaşmış kapasiteler ittifakların ve güç dengesinin oluşmasını sağlar. Güç dengesinin oluşturulmasına giden bu süreç, aynı zamanda anarşik sistem içinde görece bir düzenin de kurulmasının yolunu açar.

Sonuç olarak, realizmin uluslararası sistemi nasıl tanımladığı, devletler arası ilişkilerin doğasını nasıl öngördüğü ortaya konulmuş oldu. Buna göre, realistler, modern uluslararası sistemi betimlemek için insan doğası, devlet ve uluslararası yapıdan yola çıkmaktadırlar. *İnsan doğası*; güç, çıkar, haz ve şöhret peşinde koşan nitelemelerle kötümserci bir tarzda betimlenir. Bu özellikler, *insanın ve insani kurumların ezeli ve ebedi olarak varolacak evrensel kanunlarıdır*. Dolayısıyla da, modern bir insan ögesi olan *devletin*, uluslararası sistemde diğer devletlerle ilişkilerini bu nitelemeler üzerine kurduğu sonucuna varılır. Bu bakımdan ise, uluslararası sistem sürekli çatışmanın olduğu bir *arenadır*. İnsan doğası ile bağlantılı olarak modern ulus-devletin varoluşsal

¹⁷¹ Waltz, *Theory of International...*, s. 96.

¹⁷² Waltz, *Theory of International...*, s. 97.

nedenleri itibariyle ulusal çıkar ve güvenliğini öncelemesi gerektiği kabul edilmektedir. Bunun neticesi olarak da modern uluslararası sistem, egemen devletlerin bitmek bilmez arzularına sahne olan, güç mücadelesi ve güvenlik bunalımının temel özelliği olduğu bir güvensiz yapı olarak karşımız çıkar. Bu bakış açısına göre, ulusal çıkar ve prestij, uluslararası hukuk ve evrensel moral değerleri öncelemektedir. *Uluslararası yapı* çıkış noktası alındığında ise, uluslararası sistemin yapısal özelliklerinden ötürü *anarşik* olduğu sonucuna varılır. Anarşik uluslararası sistem içinde devletlerin temel gayesi, *self-help* (kendi başımalık) prensibine dayanarak *hayatta kalma* (survival) mücadelesinden başarılı çıkmaktır.

Realistler, bu üç noktadan yola çıkarak ilk bölümde oluşumu verilen modern uluslararası sistemin doğasını anarşik, çatışmacı ve güç mücadelesinin hakim olduğu bir karakter içinde betimlemişlerdir. Bu bakımdan, modern uluslararası sistemin ontolojik kurucu özelliği sürekli bir güvenlik bunalımının olduğu, gücün hayatta kalmak için tek çıkar yol olduğu fikridir. O halde realistler, böyle bir uluslararası sistem içinde egemen devletlerin ortak kabulü ile oluşan, göreceli olarak bir düzen ve kuşatıcı üst kimlik görevi gören bir sistemi/çerçeveyi öngörmüşler midir? Bunun cevabı olarak bu çalışmada, realistlerin, *güç dengesini*, anarşik uluslararası sistemin ontolojik zemininin devamına yönelik bir mekanizma olarak gördükleri öne sürülecektir.

2.1.3. Realizmde Uluslararası Sistemin Kuşatıcı Üst Kimliği: Güç Dengesi

Realizm, modern uluslararası sistemin yapısını anarşik olarak tanımladıktan sonra, bu sistemin kuşatıcı üst kimliğinin güç dengesi olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, nasıl ki; Ortaçağ Avrupa'sında Hristiyanlık merkezli bir dünya düzeni algılaması uluslararası ilişkiler paradigmasını oluşturduysa, modern uluslararası sistemin dünya düzeni algılamasını da, insanların doğasından kaynaklanan sebeplerden, güç mücadelesi içinde olan devletlerin varlığından ve bizzat uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı güç dengesinin belirlediği öngörülmektedir. Bu bağlamda modern uluslararası sistemin doğasına ve bunun yaşam alanı olabilecek çerçevesine, *güç* parametresinin insan, devlet ve uluslararası sistem ölçeğinde mutlaklaştırılması ve bunun neticesi oluşan uluslararası sistem içinde egemen birimlerin hayatlarının devamı için gereken mekanizmaların oluşturulması çabaları ile ulaşılmaktadır.

Güç dengesi, modern uluslararası sistemin doğuşundan günümüze kadar uluslararası ilişkiler düşüncesinin belli başlı konularından biri olagelmıştır. Bu anlamda, devletlerin uluslararası arenada takip ettikleri politikaların açıklanmasında bir teori olarak geliştiği görülmüştür. Burada tartışıldığı içeriğiyle güç dengesi nosyonu ise realist geleneğe özgüdür. Bu bölümde, öncelikle güç dengesi anlayışı tanımlanacak ve daha sonra realizmde güç dengesinin ortak kabul görmüş çerçevesinden yola çıkılarak, uluslararası sistemi güç mücadelesinin hakim olduğu anarşik bir yapı olarak tanımlayan realizmin güç dengesine yüklediği anlam ortaya konulacaktır.

Güç dengesini, teorik olarak, bir hal veya durum, evrensel bir eğilim veya devlet davranışlarının hukuku, devlet liderlikleri için bir rehber ve uluslararası sistemlerin belirli çeşitlerinin karakteristiği olan sistem-sürekliliğinin bir yapıcısı olarak kavrayabiliriz.¹⁷³ “Bir hal ve durum olarak algılandığında, güç dengesi, güç dağılımının göreceli olarak tatmin edici bir şekilde bütüne yayıldığı objektif düzenlemeleri ima eder. Evrensel yönelim veya hukuk, dengenin dağıtıcısının ortaya çıkışıyla tehdit edilen sistemin üyelerinden herhangi bir devlete dengeleyici koalisyon oluşturabilme olanağı sağlar. Bir siyasi rehber olarak güçler dengesi, sürekli ihtiyat halinde ve eşitliğin bozucusuna karşı dengeleyici koalisyon kurmaya hazır olmayı sağlayan rasyonel hareketlerin sahibi devlet liderlerini yönlendirir. Bir sistem olarak güç dengesi ise, tüm asli aktörlerin dengeleyici süreçle, kimliğini, bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruduğu, çok uluslu bir topluma göndermede bulunur.”¹⁷⁴

.Güç dengesi tartışmalarında, tanımlayıcı (descriptive) ve yönlendirici (prescriptive) olmak üzere iki yaklaşım söz konusu olabilir. Birincisi, güç dengesinin bir siyaset stratejisi olarak görülmesine göndermede bulunur. İkinci ise, güç dengesine bir sistem olarak yaklaşmayı ifade eder. Siyaset olarak güç dengesi, dengenin oluşturulmasını ve korunmasını, tek bir gücün diğerlerine kendi hukukunu dayatmasını engellemek için dengeleyici güçle karşı çıkılmasına olanak tanır. Sistem olarak ise, karşılıklı bağımlılığı tanımlar. Buna göre; otonom, siyasi güç birimlerinden oluşan bir

¹⁷³ James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraft, Jr. , **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**, 4. Editions, London: Longman, 1996, s. 38.

¹⁷⁴ Dougherty, Pfaltzgraft, **Contending Theories...** , s. 38.

devletler birlikteliği, birbirleriyle ilişki içinde karşılıklı etkide bulunurlar.¹⁷⁵ En çok kullanılan tanıma göre güç dengesi, herhangi bir devletin veya devletler koalisyonunun hegemonyasını veya imparatorluğunu engelleyerek sistemin devamını sağlayan devletler arasındaki karşılıklı ilişkiler bütünüdür.¹⁷⁶ Bu genel güç dengesi tanımlamalarından daha özel bir içerikle belirlenen realizmde güç dengesi ise çıkış noktasını güç mücadelesi içindeki devletlerden oluşan bir uluslararası yapının sürekliliğini sağlamaya yöneltmiştir. Bu anlamda güç dengesi, gücünü en yüksek seviyede tutan devletler arasında karşılıklı bir denge oluşturarak, uluslararası sistemin bir düzene kavuşmasını sağlamayı hedefler. Bu bakımdan realizm, güç dengesini modern uluslararası sistemin kuşatıcı bir üst kimliği olarak görür.

Realizmdeki bu güç dengesi anlayışına daha fazla nüfuz edebilmek için, tarihi bir çerçeve çizmek gereklidir. Zira, güç arayışının doğal ve kaçınılmaz sonucu olarak güç dengesi, sistematik teorik düşünme yöntemi olan ve 16. Yüzyılda başlayıp, 18. ve 19. Yüzyılda zirvesine ulaşan modern siyasi tarih kadar eskidir. Bu zaman dilimi ilk bölümde ortaya konulan modern uluslararası sistemin doğuşuna rastlar. Güç dengesi önce mutlak krallıkların daha sonra ulus-devletlerin ve ittifaklarının koruyucu bir aracı olarak algılanmıştır. Bu işlevin önemi, evrensel egemenlik kurmak isteyen güçlere karşı, bağımsızlığını korumaya çalışan devletlerin tutunabileceği vazgeçilmez bir mekanizma olmasındadır.¹⁷⁷ 16. Yüzyıldan itibaren gelişen modern uluslararası sistemde beliren mutlak krallıkların *reason of state* ve güç mücadelesi siyasetlerine dayanmaları ile esasında uluslararası ilişkiler düşüncesinin ilk teorik çerçevesi de güç dengesi ile oluşmuş oluyordu. Doğal bir şekilde gelişen ve mutlak olarak kendi sınırlarını ve egemenliğini önceleyen siyasetler, devletlerin aynı zamanda uluslararası kimliklerini de belirliyordu. *De facto* olarak her bir devlet bu siyasetlerin vazgeçilmezliğini bilmekte ve egemenliklerinin devamı için de bu zorunluluğun yansıması olarak güç dengesini görmekteydiler.

17. Yüzyıldan itibaren, Newton'un evren modeli, hızlı bir şekilde fizik biliminin yanında siyasal alanda da yeni bir mutabakat olarak benimsendi. Çünkü bu model,

¹⁷⁵ Sheehan, **The Balance of Power: History and Theory**, London and New York: Routledge, 1996, s. 52.

¹⁷⁶ Doyle, **Ways of War and Peace...**, s. 162.

¹⁷⁷ Morgenthau, **Politics Among...**, s. 187

siyasi karışıklık, dini çatışma ve toplumsal kargaşa içinde bulunan Avrupalılar için uzun süreli entelektüel keşmekeşliği sona erdirmekteydi.¹⁷⁸ Buna göre, kozmik yapı mekanik bir ahenk içinde ve duyumlanabilir özelliktedir. İnsanın, aklı ile bu yapıya nüfuz ederek, kendine toplumsal ve siyasal sistemler üretebileceği kanaati yaygınlaşmıştır. Yani, belli bir ahenk ve kurallar içinde olan evren ve kozmik dünyanın o dönem Avrupa'sına siyasal ve toplumsal düzen arayışında yardımcı olabileceği düşünülmüştür. Nitekim bu anlayış, kendine akademik ve siyasal-toplumsal alanlarda destek bulmuştur. Bu fikrin uluslararası ilişkilerde yansımaları ise güç dengesi konsepti ile olmuştur. Egemen devletlerden oluşan uluslararası sistemin güçler dengesi temelinde bir düzen oluşturabileceği kanaati kabul görmüştür. Aynı zamanda her bir egemen devletin hukuki meşruiyetini de sağlayan bu yaklaşım, modern uluslararası sistemin dini düşünce-kozmik algı ve siyasi görüş arasındaki ilişkiler bütününe bağlı olarak dönüştüğünün de bir simgesidir.

Güç dengesinin siyasal alanda mutlak geçerli konumunu, siyasal ve ekonomik meşruiyetlerin yanında yukarıda bahsedilen fizik biliminden alması modern dönem dünya algısının, Ortaçağ dünya görüşünden bir kırılmayla kopuşu ile doğrudan ilintilidir. Zira, modern uluslararası sistemin biricik aktörleri devletlerin güç mücadelesinin sonucu olan güç dengesi, aynı zamanda bilimin mutlaklığına yönelik inancın bir yansıması olarak kozmik bir zorunluluğun da neticesi olarak görülmüştür. Mekanik felsefi görüşün uzantısı olarak gelişen bu yaklaşım, ulus-devlet merkezli modern uluslararası sistemin meşruiyetini oluşturmaya yönelik bir adımdır. Zira kaybedilen Hristiyanlık ve Roma üst kimliklerinin yerine egemenlerden oluşan ve bunlar arasında doğal ve sistemik bir dengenin olduğu modern uluslararası sistem çerçevesi ikame edilmiştir. Nitekim, 17. ve 18. Yüzyılda güç dengesi hususunda görüşlerini dile getiren yorumcular, güç dengesinin çalışmasını saatin mekanik kesinliğiyle veya güneş sistemindeki gezegenlerin yörünge hareketleriyle karşılaştırmayı bir zorunluluk olarak görmüşlerdir. Örneğin, 1803'de Brougham, yörünge mekaniği ve güç dengesinin, ikisinin de, kendi sistemlerinde bir düzen meydana getirdiğini ve henüz yeni keşfedilen gezegenlerin de tüm diğer organlar(gezegenler) gibi semavi kanunlara itaat ettikleri bir yapının bulunduğunu iddia

¹⁷⁸ Sheehan, *The Balance of Power...*, s. 47.

etmiştir. Bu yüzden, Avrupa coğrafyasında doğan yeni mutlak krallıkların, hemen, egemen devletler arasında yerlerini bulacakları ve mevcut sistemin temel ilkelerini benimseyecekleri kabul edilmiştir.¹⁷⁹ Bu çerçevede bakıldığında, özellikle 18. Yüzyılda, güç dengesi, her bir egemen devletin ve bir bütün olarak modern devletler sisteminin yararına olan, sürekliliğini sağlayan bir içeriktedir.¹⁸⁰ Nitekim 18. Yüzyılın başlarında güç dengesi üzerine yazdığı bir makalede Fenelon (1651-1715) güç dengesine, tüm devletleri kapsayan bütün bir sistemin düzenini ve sürekliliğini sağlayan bir işlev yüklemektedir.¹⁸¹ Bu bakımdan uluslararası istikrarın kaynağı olan güç dengesi, uluslararası sistemin meşruiyet zeminini ve devletlerin siyasetlerinin altında uygulandığı üst bir çerçeveyi temsil ediyordu.

Netice itibarıyla, 17. Yüzyıl ile 20. Yüzyıl arasındaki güç dengesi anlayışı iki grupta ele alınabilir. Birinci yaklaşım güç dengesini, sistem içindeki devletlerin, hegemonik arzuları olan devletlere karşı ittifakları tetikleyecek bir mekanizma kurarak, bağımsızlıklarını devam ettirebilecekleri metodun bir parçası olarak görmüştür. İkinci perspektif, güç dengesini egemen devletlerden oluşan uluslararası toplumun devamı için bütünlüğe sahip bir çerçeve olarak algılamıştır.¹⁸² Esas olarak, iki tanım ve yaklaşım birbiriyle bağlantılıdır. Bir siyaset olarak benimsenebilmesi, bunun her bir egemen devlet tarafından kabul edilmesine bağlıdır. Bunun için de, bu siyasetin bir yöntem olarak kuşatıcı bir çerçeve ile uluslararası sistem içinde olması gerekir. Dolayısıyla, güç mücadelesine eğilimli egemen devletler, güç dengesini bu yönelimlerinin devamını sağlayacak bir şablon olarak görmektedirler. Bu bakımdan bir sistem durumunu, diğer yandan egemen devletlerin güç dengesini bir siyaset olarak görmeleri dolayısıyla da bir devlet ve devletlerin fiili uygulama ilişkilerini tanımlamaktadır.

Morgenthau; güç dengesinin, sınırlamalarını muhalif güçlerin mekanik olarak birbirlerini karşılıklı etkilemeleri aracılığıyla, başka ulusların güç arzularına empoze etmesinden önce, ilk olarak, mücadele halindeki ulusların kendileri, güçler dengesi

¹⁷⁹ M. Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, London:Longman, 1993, s. 168'den aktaran Sheehan, **The Balance of Power...**, s. 82.

¹⁸⁰ Knutsen, **A History of International...**, s. 125.

¹⁸¹ François Fenelon, "The Balance of Power as a Source of Stability," **Basic Text in International Relations**, Ed. Evan Luard, New York: St. Martin's Press, 1997, ss. 384-386.

¹⁸² Sheehan, **The Balance of Power...**, s. 47.

sistemini davranışlarının genel çerçevesi olarak kabul ederek eylemlerini sınırladığını ifade etmektedir. Bu genel çıkara yönelik olduğu kadar, genel ahlaki mutabakat ve uygarlık bilincine matuf tutum sınırsız güç arzusunu sınırlandırıcı bir işlev görürken, bu mutabakatın ortadan kalkması, ortak bir uygarlık bilincinin yitirilmesi ile etkinliğini de kaybedecektir.¹⁸³ Morgenthau, Avrupa'nın; güç dengesini, 17. Yüzyıldan 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar, egemenliklerinin devamı için olduğu kadar ortak bir uygarlık bilinci ve moral değerler bağlamında düşündüklerini fakat 20. Yüzyılın ilk on yıllarından sonra bu anlayışın yerini ulusal evrenselciliğin (ulusu ve çıkarını mutlaklaştırarak evrenselletirmek) aldığını dile getirmektedir. Nitekim iki dünya savaşı, uluslararası anarşinin veya uluslararası kurumların yetersizliğinden değil ulus-devletlerin ulusal çıkarı merkeze alarak, ulusal alandaki iç egemenliğini ve biricikliğini evrenselletirici bir yaklaşımı benimsemesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸⁴ 20. Yüzyıldaki güç dengesi anlayışının modern uluslararası sistemin doğuşundan itibaren benimsenen güç dengesinden farkı, daha üst boyutta bir ortak moral ve uygarlık bilincinden öte bir anlam kazanması, ulusal güç ve çıkarın öncelenerek güç mücadelesinin mutlaklaştırılması ile bir güç dengesinin oluşturulması anlayışına dayanmasıdır. Bu anlamda, önce ulusal güç ve hayatta kalma mücadelesi ön plana çıkmış daha sonra da buna uluslararası yapının anarşik doğası ve sistemik denge(neo-realist yaklaşım) eklenerek güç dengesi anlayışında yeni bir döneme girilmiştir. Dolayısıyla realist yaklaşım, önce birinci anlayış çerçevesinde, 20. Yüzyılın ortalarından itibaren de ikinci perspektif çerçevesinde güç dengesine yaklaşmıştır. İki yaklaşımın temel belirleyicisi ve ortak noktası ise realistlerin öngördüğü anlamda, egemen devletlerin varoluşsal neden ve amaçlarını sağlayabilecekleri, bu bakımdan bir üst kimlik ve şablon/düzen sunabilen bir içeriğe sahip olmasıdır.

Realizm, yukarıdaki çerçeve içinde güç dengesini uluslararası sistemin anarşik doğasının ve ulusal çıkar merkezli güç mücadelesinin bir neticesi olarak görür. Zira Waltz'a göre, *anarşik bir düzen ve bu düzenin hayatta kalma mücadelesi veren birimlerce oluşturulması*, güç dengesi politikasının iki temel şartıdır.¹⁸⁵ Ulus-devleti

¹⁸³ Morgenthau, *Politics Among...* , s. 222.

¹⁸⁴ Hobson, *The State and International...* , s. 52.

¹⁸⁵ Waltz, *Theory of International...* , s. 121.

mutlak egemen olarak kabul etmek, onu makul siyaset ve eylemler ortaya koyan ve bu anlamda kendi ulusal çıkarlarını gözeten, buna ulaşmak için de güç mücadelesine giren bir siyasal birim olarak görmek anlamına gelmektedir. Bunun yanında uluslararası sistemi, evrensel bir yönetim, hukuk ve toplumsal sistemden de yoksun olarak farzetmek gereklidir. Böyle bir yapının içinde ise devletler, güvenlik endişelerinden ötürü hayatlarını sürdürmeye odaklanmıştır. Bunu, kendi ulusal güçlerine dayalı olarak, başka herhangi bir güçten yardım almadan yapmak durumundadırlar. Netice olarak, bu karşılıklı ilişkili iki etken realistlere göre, güç dengesinin temel belirleyicisidir. Aşağıda realistler tarafından, uluslararası anarşik yapı içinde sistemin devamını sağlayan, devletlerin kuşatıcı üst kimliği olarak görülen güç dengesinin daha ayrıntılı bir analizi yapılacaktır.

Realist okula göre, uluslararası sistemin anarşik doğası devletlere güç mücadelesi siyasetini zorlar. Böylece, gücü en fazlaya çıkarma isteği sadece bir devletin bireysel tercihinin dayalı olarak açıklanamaz fakat daha çok sistemin doğasının bir işlevi olarak tanımlanabilir. Morgenthau, sürekli çatışmayı ve düzensizliği engelleyen sistemin verili doğasının kendi kendini düzenleyen güç dengesi mekanizması olduğunu iddia eder. Morgenthau'ya göre, güç dengesi, egemen devletler toplumunun davranışlarını belirleyen *evrensel konsept* seviyesindedir.¹⁸⁶ Bu şekilde bir içerikle açıkladıkları güç dengesine realistler, öncelikle, oluşumunu zorunlu kılan sebeplerden ötürü vurgu yapmaktadırlar. Dolayısıyla, realistlerin uluslararası düzenin sürekliliği, devletlerin hayatının devamlılığı için zorunlu gördüğü güç dengesini oluşturan şartlara bakmak gerekir. Bu bakımdan, “Morgenthau, Schwarzenberger ve Schuman gibi klasik realist akademisyenler, güç dengesi sisteminin ve güçler dengesi siyasetinin doğmasına, devletler arasındaki düşmanlığın, uluslararası ilişkilerin doğal ve kaçınılmaz özelliği olmasının yol açtığını dile getirirler.”¹⁸⁷ Uluslararası sistemin *savaş durumu* olarak görülmesi devletlerin güvenlik endişesine ve karşılıklı düşmanlığına yönelik görüşlere temel hazırlar. Zira, realistler için devletler arasında mutlak güven söz konusu olamaz. Ortak değerler ve evrensel kurallar devletlerin önceliklerinin yerini alamaz. Devletler, siyasal etiği ve kuralı kendine göre belirler. Güç dengesi, savaş durumundaki bu güvenli

¹⁸⁶ Sheehan, *The Balance of Power...*, s. 78.

¹⁸⁷ Sheehan, *The Balance of Power...*, s. 13.

olmayan ve doğal olarak karışık ortamda belli derecede de olsa bir düzen çerçevesi sunar.¹⁸⁸ Yalnız bu düzen; kurallar, normlar veya ortak kabullerle oluşturulmuş bir içerikten ziyade, devletlerin güç merkezli ulusal çıkar ve güvenlik siyasetlerinin devamını sağlayan bir anlayışa ve bu doğrultudaki politikaların doğal sonucunun kabulüne dayalıdır.

Karşılıklı bir dengenin oluşturulmasında etkili olan diğer bir unsur da, uluslararası anarşik yapı içinde her bir devletin istediğini yapma noktasında eşit konuma sahip olmasıdır. Uluslararası sistem içinde devletler, eşit konumda olduğundan ve kararlarını nihai anlamda sınırlayıcı bir mekanizma bulunmadığından, stratejilerini ve davranışlarını bağımsız bir şekilde oluştururlar. Fakat bu siyasetlerin ve davranışların sonuçları uluslararası sistemi ve siyasal birimleri etkileyecektir. Bu bakımdan istenmeyen sonuçların oluşması korkusu egemen devletleri güç dengesi oluşturma çabasına iter.¹⁸⁹ Bu sistemin bir bütün olarak devam etmesi, kurulu düzenin sürekliliği, güç dağılımının istikrarı ve tüm devletlerin güvenliği aralarında bir dengenin kurulmasını zorunlu kılmaktadır.¹⁹⁰

Başka bir açıdan, güç dengesi teorisi, doğa halinin mutlaka savaş hali demek olmadığını, bu durumun belli bir düzen içinde sürekli olabileceği anlayışına dayanır. Yani doğa halinin anarşik yapısı kabul edilir. Bunun yanında, bu anarşik yapının sürdürülebilir bir düzen inşa edebileceği ileri sürülür. Buna göre, devletlerin güvenlik ikilemlerince zorlandıkları güç mücadelesi, kaçınılmaz çatışma yerine aralarında genel bir dengeye yol açma potansiyeline sahiptir.¹⁹¹ Realistler bu noktada aslında fiili durumdan bir teori ortaya çıkarmaktadırlar çünkü, önceki bölümde betimlenen realist argümanlarla donatılan devletleri sınırlayacak hiçbir mekanizma veya değerler sistemi önermemektedirler. Bunun yerine, bunları değiştirilemez evrensel ilkeler olarak görüp, bu durumun bir dengeye ulaşması üzerine teorilerini kurmaktadır. Neticede ise, güç dengesinin bir çerçeve olarak realist egemen devletlere bir düzen işlevi görebileceği noktasına varmaktadırlar. Bu bakımdan, neo-realist sistemik güç dengesi teorilerinin

¹⁸⁸ Doyle, *Ways of War and Peace...* , s. 193

¹⁸⁹ Waltz, *Theory of International...* , s. 118.

¹⁹⁰ Waltz, *Theory of International...* , s. 132

¹⁹¹ Aydın, *Uluslararası İlişkilerde...* , s. 87.

anahtar özelliği, devletlerin karar, politika ve eylemlerinin sistemin doğası tarafından yönlendirildiği doğrultusundadır. Buna göre ise, kültürel veya ideolojik bakımdan devletler arasında bireysel farklılıkların etkisi söz konusu olmaksızın tüm devletler, sistemin bu çerçevesi içinde, bencilce kendi güçlerini arttırma arayışı içinde aynı yolu takip ederler.¹⁹²

Realistler, uluslararası sistemin anarşik yapısının, siyasal birimlerin büyük çoğunluğunun veya hepsinin ortak gücüyle kontrol edilemeyeceğini fakat ekonomik ve askeri kapasite bakımından en üstte olan ulus devletlerden oluşan merkezi devletlerin yönetimlerince kontrol edilebileceğini varsayarlar. Buna göre, sistemik denge ancak büyük güçler arasındaki güç dengesinin sürdürülmesi ile sağlanabilir.¹⁹³ Bu bakımdan güç dengesi sisteminin devamında, etkileşimin sistemik sonuçlarını ve düzenin kurallarını, değerlerini etkileyen büyük güçlerin belirleyici rolleri vardır. Güç dengesinin, büyük güçlerin uluslararası siyasette merkezi ve belirleyici hedefi olması,¹⁹⁴ mevcut güç dağılımını korumak isteği ve böylece etkinliklerini sürdürmek düşüncesinden kaynaklanır. Bu durum, güç dengesi içinde devletlerin bağımsızlığını devam ettirmesini sağlarken büyük devletlere de uluslararası sistem içinde belirleyici olma olanağı vermektedir. Bu çift yönlü “olumlu” sonuç ise güç dengesinin, güç kapasitelerine bakmaksızın egemen devletlerce bir çerçeve olarak görülmesinin yolunu açmaktadır. Bunun uluslararası siyasette uygulamasına, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan BM örgütünün Güvenlik Konseyi mekanizmasını, önce dört büyük devletin daha sonra Çin’in de alınmasıyla beş büyük devletin oluşturması örnek verilebilir. Neo-realistlerin *hegemonik istikrar teorisi* de bu bağlamda değerlendirilebilir. Buna göre, hegemon bir devlet uluslararası sistemin düzenini sağlayacak siyasi ve iktisadi belirleyici konumunu koruyarak, sistemin ve sistem içindeki devletlerin hayatta kalmasını sağlar. Bu anlamda hem hegemonun hem de diğer zayıf devletlerin çıkarlarını buluşturur ve anarşik bir sistem içinde devletlerin hayatlarının devamı sağlanmış olur.

Güç dengesi, bir devletin, varlığına ve bağımsızlığına karşı, gücü sistem içindeki diğer devletlere göre orantısız bir şekilde artan bir başka devlet tarafından oluşturulan

¹⁹² Sheehan, *The Balance of Power...* , s. 80

¹⁹³ Kleinschmidt, *The Nemesis of Power...* , s. 197.

¹⁹⁴ Dunne, *Realism...* , s. 117.

tehdidi, kendi kendine karşılayabileceği bir araç işlevi görür.¹⁹⁵ Güç dengesinin doğasında bir devletin tüm devletleri kontrol altına almasını engelleyici bir nitelik vardır. Bir devletin güç kapasitesini artırması, karşıt bir hareketliliği zorunlu kılar. Bu bakımdan güç dengesi durağan bir fenomen değildir. O, her zaman denge durumunun ortadan kalkmasına bağlı olarak hareket halindedir. Bundan dolayı güç dengesi, hem erken bir denge durumuna göre hem de yeni birini yaratmak amacıyla sürekli düzenlenmeyi zorunlu kılar.¹⁹⁶ Güç dengesinin bu dinamik yapısı, aynı zamanda devletler sisteminin sürekliliğini sağlayan bir işlev görür. Her devletin ulusal öncelikleri arasında karşılıklı bir denge oluşturarak, sistem içindeki değişimlerin devletlerin bu önceliklerine zarar vermeden yönlendirilmesini sağlar.

Bu açıdan güç dengesi mekanizması içinde yer alan ülkeler, birbirlerini dengelemek, yani bir devletin hegemon olmasını veya tersinden bir devletin ortadan kalkmasını engellemek için, çeşitli yöntemler kullanırlar. Bunları kendi gücünü arttırmak ve rakip ya da rakiplerin gücünü azaltmak şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür. Bir ülkenin kendi gücünü artırması; kendi güç kapasitesini askeri, ekonomik ve insani boyutuyla geliştirerek sürekli hale getirmesi ile olurken, diğer yandan, güçlenen bir devlete karşı başka bir devletle ittifak içine girerek geçici bir güç artışına yönelmesi de mümkündür. Bu dolaylı güç artışı ile güç dengesi sistemi içinde bir devletin diğer devleti/devletleri kontrol altına alınmasının önü kapatılmaya çalışılır. Bir ülkenin rakip ya da rakiplerinin gücünü azaltmak için başvurabileceği en eski ve etkili yöntemin ise böl ve yönet olduğu söylenebilir.¹⁹⁷

Realistlerin tanımladığı uluslararası *self-help* sisteminde devletler, güvenliklerini incelemek, diğer devletleri potansiyel tehdit olarak görmek zorundadırlar. Devletler, karşı devletlerin güç kapasitelerine göre kendi durumlarını sürekli gözden geçirmek ve ayarlamak durumundadırlar. Bu, kendi güç kapasitesini diğer devletlere göre düzenlemek, sürekli bir şekilde diğer devletlerin güç potansiyelini takip edip ona göre konumlanmak çabasında ortaya çıkar. Bu tutumun sonucu olarak da güç dengesi

¹⁹⁵ Morgenthau, **Politics Among...**, s. 213.

¹⁹⁶ Sheehan, **The Balance of Power...**, s. 14.

¹⁹⁷ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 2.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995, s. 535.

doğar.¹⁹⁸ Bir realist olarak Morgenthau, devletlerin güçlerini genişletmek için sürekli bir mücadele içinde bulunduklarını düşünür. Buna karşın, hiçbir devlet hakim bir siyasi hegemon olarak ortaya çıkamaz ve bunun için uluslararası sistem *anarşik*, egemen bağımsız devletlerden oluşan bir sistem olarak kalır.¹⁹⁹ Morgenthau'ya göre, bu paradoks ancak güç dengesi sisteminin sonuçlarına dayanarak açılabilir. Bunun için Morgenthau güç dengesini, devletler arası sistemin temel yapısının niçin üç yüz elli yıldır sabit, daimi kaldığını açıklamak için kullanır.²⁰⁰ Yani ulus devlet merkezli uluslararası sistemin sürekliliğinin güç dengesine bağlı olduğunu iddia eder. Devletlerin egemenlikleri, ulusal çıkarları ve güvenlikleri güç dengesinin oluşturduğu ortamda egemen devletlerin lehine olarak anlam kazanır. Bu anlamda *güç dengesi*, realist paradigma için, egemen *ulus-devletlerin varoluş amaçlarını gerçekleştirebildikleri ve hayatta kalmalarını sağlayan* modern uluslararası sistemin *kuşatıcı bir üst kimliğidir*.

Realistler, uluslararası sistemde ya savaş ile ya da güç dengesi ile bir düzen meydana getirilebileceğini iddia ederler. Çünkü savaş hem güç dağılımını yeniden şekillendirerek dengeyi kurar hem de uluslararası sistem içinde çatışma konusunu çözerek güç dengesinin oluşmasına yardımcı olur. Savaş, en son başvurulacak bir mekanizma olarak görüldüğünden, güç dengesi, buna bir alternatif güvenlik sistemi olarak kabul edilir. Ayrıca güç dengesi, savaş olma ihtimalini azaltarak, devletlerin hayatta kalmalarını sağlar. Devletlerin ulusal çıkarlarını ve güçlerini en üst seviyede tutma arzuları, güç dengesinin zorunluluğunu daha da pekiştirir. Bu anlamda, ittifak politikaları ve silahlanma yarışları, güç dengesinin savaşız yürütülmesinin bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat başarısız olurlarsa, savaş zorunlu olmaktadır.²⁰¹ Güç dengesi içinde sistemin sürekliliği ve yapısı ise, daha alt düzeylerdeki güç politikasına bağımlıdır. Bu bakımdan, realistler için güç dengesi uluslararası sistemin teorisidir. Güçler dengesi, denge içindeki kutupların sayısına göre tanımlanır. Kutupların sayısı ise, birbirinin varoluş mücadelelerini ciddi şekilde tehdit eden devletler kümesince

¹⁹⁸ Brown, *Understanding International...* , s. 47.

¹⁹⁹ Sheehan, *The Balance of Power...* , s. 78.

²⁰⁰ Morgenthau, *Politics Among...* , s. 215.

²⁰¹ Morgenthau, *Politics Among...* , s. 108.

belirlenir.²⁰² Bu anlamda Waltz çift kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu ileri sürerken Morton Kaplan, çok kutupluluğu tercih etmektedir.²⁰³ Bir güç dengesi sistemi bir grup alt sistemlerden oluşabilir. Nitekim 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başında Balkanlar ve Osmanlı, Avrupa güç dengesinin bir alt ölçekte gelişen parçasını ve kendi içinde güç dengesi mekanizmasını oluşturmaktaydı. Aynı şekilde, günümüzde ise Avrupa'nın kendi içindeki güç dengesi küresel sistem içindeki güçler dengesinin alt bir sistem içindeki yansımasıdır. Bu alt sistem içindeki, kendi bölgelerinin dengesini oluşturuca unsur olan bu devletler, daha geniş bir denge oluşturmak için karşılıklı ilişki içinde bulunurlar.²⁰⁴ Bu fonksiyon ise savaş dışı bir alternatif olan güç dengesinin üst boyutta devamını sağlayacak bir görev icra eder.

Doyle, güç dengesi sisteminin işlevsel-eylemsel göstergeleri olarak şunları sayar. Karşı-hegemonik koalisyon, jeopolitik karşı denge (geopolitical counterpoise), eşit denge (equipose), eşitlik, büyük güçler istikrarı, sistemik istikrar ve barıştır. Karşı hegemonik koalisyon, uluslararası anarşik yapıda en az düzen arzeden durumu yansıtır. Savaşın devamlı olarak gündemde olduğu, bazı devletlerin ortadan kalktığı ve işgal edildiği, sistemik emperyal teşebbüslerin başarısız olduğu bu durumda, her şeye rağmen, hegemon güce karşı koalisyon oluşturularak sistemin devamı sağlanır. Jeopolitik mukabil dengede, her devlet, diğerinin potansiyel dostu veya düşmanıdır. Bundan dolayı, her devlet karşısında başka bir devletle dengelenir. Bu ise, devletlerin güç ve coğrafya durumuna göre şekillenir. Yakın komşu devlet, uzak bir devletle dengelenmeye çalışılır. Bu durumda, *düşmanımın düşmanı dostumdur* siyaset pratiği geçerlidir. Karşı denge, devletler arasında iki veya daha fazla koalisyonun dengeli olarak oluşturduğu bir durumu ifade eder. En temel göstergesi, bir ittifakın karşı ittifak veya ittifaklar kadar güç kaynağına sahip olmasıdır. Eşitlik ise, sistem içindeki devletlerin hem dışsal olarak yani ittifak durumları bakımından hem de içsel olarak, kaynaklarını güvenliğe ayırabilme olanakları açısından aynı olma durumuna işaret eder. Büyük güçler istikrarı, temel aktör istikrarı, büyük devletlerin hayatta kalarak, güç dengesi durumunu devam ettirebilmeleridir. Sistemik istikrar ise, tüm devletlerin

²⁰² Morgenthau, **Politics Among...**, s. 47

²⁰³ Bu konuda bkz.; Waltz, **Theory of International Politics...**; Morton Kaplan, **System and Process in International Politics**, (yy): John Wiley & Sons, 1967.

²⁰⁴ Sheehan, **The Balance of Power...**, s. 80

devamını sağlayacak bir siyasi ortamın varlığına göndermede bulunur. Güç dengesinin en düzenli ve kuşatıcı durumu olan barış ise, sistem ölçekli barış tarafından güç dengesinin ortaya konulması anlamına gelir. Hiçbir aktörün gücünü ve kaynaklarını kaybetmeden, mevcut durum korunarak oluşturulan dengedir. Bu siyasi çevreler, güç dengesi sisteminin en az düzen durumundan en fazlaya doğru sıralanışıdır.²⁰⁵ Güç dengesi, yukarıdaki her durumu içerir. Nitekim, realizmin tüm çeşitleri, güç dengesinin sabit bir durumu yansıtmadığı noktasında hemfikirlerdir. Yukarıdaki güç dengesi çeşitleri iç dinamiklerden dolayı sürekli bir değişim içinde olabilir. Ama bu, güç dengesinin tamamıyla ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Bu bakımdan güçler dengesi, savaşla veya barışçıl değişimlerle bozularak yeni dengeler meydana getirebilecek bir dinamikliğe sahiptir.²⁰⁶

Bu bakış açısı, realistlerin modern uluslararası sistemin anarşik yapısının, insan doğasının, insani organizasyonların güce ve kendi çıkarına eğilimli taraflarının ve devletin varoluş bakımından güç mücadelesini, güvenlik arayışını ve ulusal çıkarı önceleyen bir yapıya sahip olduğu anlayışının sürekliliğine dayanır. Bunların değişmez bir özellik olduğu anlayışı, güç dengesinin yukarıdaki farklı durumları içerecek biçimde varolacağı ve sürekli bir değişimle devam edeceği sonucuna yöneltmektedir. Böylece, egemen devlet merkezli modern uluslararası sistem güç dengesi perspektifi ile bir düzene kavuşabilmektedir. Buna göre, güç dengesi, devletlerin varoluş amaçlarını devam ettirebilecekleri bir ortamı temsil etmektedir. Güç mücadelesinin hakim olduğu bir ulus-devlet merkezli uluslararası sistemde ancak güç dengesi ile bir düzene ulaşılabileceğine inanılmaktadır. Bu ise realistlerin, modern uluslararası sistemin doğasına yönelik kuşatıcı bir üst kimlik olarak güç dengesini öngörmesine yol açmaktadır.

2.1.4 Sonuç

Ortaçağ Avrupa'sının siyasi ve uluslararası ilişkiler düşüncesinden temelli bir kopuşla kurulan, modern uluslararası sistemi betimleme ve anlamlandırma çabasının bilimsel tarafını oluşturan Uluslararası İlişkiler teorilerinden ilki olan realizm, bir bilimsel disiplin olma noktasında Uluslararası İlişkilere 1930'lardan sonra idealizme

²⁰⁵ Doyle, *Ways of War and Peace...*, ss. 163-167.

²⁰⁶ Dunne, *Realism...*, s. 118.

yönelttiği eleştiriler ile girmiştir. Fakat, realist gelenek, modern uluslararası sistemin doğuşundan itibaren *olgu* ve *öz* itibarıyla uluslararası ilişkiler düşüncesinde hakim bakış açısını temsil etmiştir. Bu içerikle 1940'lardan sonra, Uluslararası İlişkiler disiplinde, o dönemin dünya düzenine de uygun olarak, geliştirdiği yaklaşım, hipotez ve yöntem ile hakim konuma ulaşmıştır. 1960'larda davranışsalci okul, 1970'lerde plüralist ve marksist yaklaşımlar tarafından yoğun eleştiriye uğramasına rağmen, etkinliğini kendi parametrelerini yeni gelişmelere uyarlayarak korumuştur. Realistlere göre, insan ve insan toplumlarının temelinde, güvenlik arayışı ve güç mücadelesi yatmaktadır. Modern uluslararası sistemin kurucu ve biricik aktörü olarak devletlerin politikaları, ulusal çıkar ve hayatta kalma mücadelesine dayalıdır. Dolayısıyla devletler *reason of state* ve güç kapasitesini artırıcı politikalar geliştirir. İşbirliğinden ziyade çatışma eğilimi içinde olan devletlerin uluslararası sistemde esas gayesi, güvenlik endişesini ortadan kaldırmaktır. Realistlere göre siyasi alanda, ahlaki değerler birincil anlamda sınırlayıcı ve belirleyici bir unsur değildir. Uluslararası alanda, evrensel ahlaki değerler ve hukuk, devletlerin önceliklerinden ve çıkarlarından önce gelemmez.

Realist yaklaşım, modern uluslararası sistemin ontolojik zeminini analiz noktasında, insan, devlet ve uluslararası yapıdan hareket eder. İnsan, doğası gereği çatışmaya, kendi çıkarını öncelemeye ve şiddet kullanmaya eğilimlidir. Bu nitelik, insanın ve insani kurumların sürekli olarak daha fazla güce ve daha fazla şan-şöhrete ulaşma güdüsünü harekete geçirmektedir. Modern uluslararası sistemde devletlerin temel hedefi, ulusal çıkarı en üst düzeyde tutmak, ulusal güvenliği garanti altına almak ve ulusal prestiji yükseltmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu ise, hukuk ve ahlaka siyasi alanda ikincil bir rol yüklemeye, güç kapasitesini arttırmaya ve güç mücadelesini tetiklemeye ve yayılmacı saldırgan politikalara yöneltmektedir. Uluslararası sistem, ulusal sınırlar içinde olduğu gibi egemen, hukuki yegane bir otorite bulunmadığından anarşiktir. Doğru ve yanlış belirleyecek, emretme yetkisine sahip evrensel bir yönetimin yokluğu, devletleri kendi başının çaresine bakmaya, hayatlarının devamını sağlamak için güç kapasitesini arttırmaya, sürekli ihtiyat halinde olmaya, güvensiz bir ortamın doğuşuna ve eşit durumdaki devletlerin, sadece ulusal çıkarlarını öncelemeye zorlamaktadır. Dolayısıyla, realistlerin öne sürdüğü, *insanın kötüye eğilimli doğası*, uluslararası sistemde *devletin ulusal çıkar merkezli varoluşsal nedeni* ve *uluslararası yapının bizzat kendisi* uluslararası sistemin doğasının anarşik, sürekli güç mücadelesi ve

çatışmanın olduğu bir arena olarak tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yargı, modern uluslararası sistemin ontolojik zeminin de betimlemesini teşkil etmektedir. Böylece, Ortaçağ Avrupa'sındaki uluslararası ilişkiler düşüncesinden bütüncül bir kopuşu simgeleyen seküler, insan merkezli, rasyonel ve “ulus-devleti kutsayan” bakış açısından biri olan realist yaklaşım, modern uluslararası sistemin doğasının çatışmacı, anarşik ve güç mücadelesine dayalı bir yapı olarak felsefi-siyasi temellerini oluşturmuştur.

Realistler, çatışma merkezli tanımladıkları modern uluslararası sistemin sürekliliğini sağlayacak, sistem içindeki ulus-devletlerin üst kuşatıcı bir kimliği olabilecek çerçeve olarak, güç dengesini öngörmektedirler. Devletin felsefi ve siyasi olarak varoluş nedeninin güvenlik arayışı ve gücün mutlaklaştırılması olması dolayısıyla, hem bu olgunun devamını sağlayacak hem de bu durumun ortaya çıkaracağı sonuçların, devleti ve önceliklerini meydana getiren düşünce dünyası ve düzen algısını ortadan kaldırmayacak bir unsur gereklidir. Bu anlamda *güç dengesi*, realistler için, modern uluslararası sistemin tanımlanan özellikleri kapsamında egemen devletlerin varoluş nedenlerine ve modern siyasal düşünce ve dünya algısının yüklediği misyona uygun bir ortamı sunar. Bu uluslararası siyasi sistem, realist uluslararası anarşik yapı içinde bir düzen ve üst bir kimlik sunar. Ulus-devlet, bu çerçeve ve kimlik içinde güç mücadelesi, ulusal çıkar, güvenlik arayışı, hayatta kalma amacı gibi önceliklerini gerçekleştirebilme olanağı bulur. Bu denge içinde değişimler söz konusu olmakla birlikte, dönüşüm, sistemin ve devletlerin varoluşsal nedenlerini değiştirmez. Sadece güç dağılımında ve güç dengesinin şekli özelliklerinde bir farklılaşma söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, realistlerin ulaştığı bu sonuç, esasında, oluşan modern uluslararası sistem içinde, ahlak-siyaset ve dünya düzeni algısının bir yansımasıdır. Devletin, bu düşünce perspektifi içinde metafizik ve rasyonel ahlak temelli varoluşsal kimliği ile dünya düzeni algısı, uluslararası sistemin bu şekilde tanımlanmasına ve güç dengesi nosyonunun oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Netice itibarıyla, modern uluslararası sistemi tanımlamaya yönelik olarak oluşturulan Uluslararası İlişkiler teorilerinden biri olan realizm, bu modern uluslararası sistemin doğasını çatışmacı olarak tanımlamıştır. Roma ve Kilisenin, Avrupalının dünya düzeni algısını, siyasal birimlerin motivasyon kaynağını ve beslendikleri dini-felsefi ve siyasi temelleri bağlamında oluşturduğu kuşatıcı üst kimliğinin yerine, realistler,

dünyevi boyutta devletin aşkınlaştırılması ve bu kurumların varoluşsal nedeni olarak gücün ve çıkarın mutlaklaştırılmasının, insan motivasyonuna kötümserci bakış açısının, dünya düzeninin çatışma temelli mekanik bir dengeye ulaşabileceği anlayışlarının bütününe bir araya gelerek oluşturduğu çerçeveyi yerleştirmiştir. Ulaşılan sonuç ise, modern uluslararası sistemin çatışmacı ve anarşik karakterli olduğu, bu sistemin devamını sağlayacak, devletlerin kuşatıcı üst kimliği olabilecek unsur olarak da güç dengesinin kabul edildiği bir yaklaşım tarzıdır.

2.2. LIBERALİZM: BİREYİN VE AKLIN MUTLAKLAŞTIRILMASI

Bu bölümde, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinden liberalizmin, modern uluslararası sistemin doğasına yönelik betimleme ve anlamlandırma çabasına odaklanılacaktır. Liberalizmin, felsefi-siyasi temellerinden yola çıkılarak, nasıl bir dünya düzeni algısı ve uluslararası ilişkiler düşüncesi geliştirdiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda ilk kısımda, liberalizmin Uluslararası İlişkiler teorisindeki yerini belirtmeye yönelik olarak tarihi ve tematik bir içerikle genel bir liberal uluslararası ilişkiler düşüncesi çerçevesi oluşturulacaktır. Burada, liberalizmin tarihi süreklilik içindeki dönüşümü verilirken aynı zamanda dayandığı temel ilkeler, kavramlar ve tezler de belirlenmeye çalışılacaktır. Buna göre, liberalizmin, felsefi ve disipliner tarihi; Aydınlanma dönemi *liberal evrenselcilik*, I. Dünya savaşı sonrası *idealizm* ve 1960’lardan sonra *kurumsalcı liberalizm* adı altında ortaya konulacaktır.

İkinci alt başlıkta, liberal Uluslararası İlişkiler teorisinin uluslararası sistemin doğasını/yapısını nasıl tanımladığı analiz edilecektir. Bu, aynı zamanda liberalizm tarafından, ilk bölümde oluşumu incelenen modern uluslararası sistemin betimlemesini ve bu sistem içinde nasıl bir dünya düzeni tasavvurunun bulunduğunu ortaya koyacaktır. Bu çerçevede olmak üzere liberalizmin öngördüğü barışçıl bir uluslararası sistem düşüncesinin temel ilkeleri ve çıkış noktaları sunulacaktır. Burada, rasyonel insan, cumhuriyetçi/demokratik²⁰⁷ devlet, ticari pasifizm, “evrensel haklar”, uluslararası

²⁰⁷ Cumhuriyetçi ve demokratik devlet, liberal geleneğin gelişim süreci içinde farklı zamanlarda çıkan terimlerdir. Zira, bu bölümün son başlığında tartışılacağı üzere, cumhuriyetçi devletler 19. Yüzyılın liberal geleneğin devlet anlayışını yansıtır. Bu anlamda, bu bakış açısının temsilcisi olan I.Kant’a göre, cumhuriyetçi yönetim, yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılmasını, genel iradeyi yansıtan bir anayasayı ifade eder ve karşısında despotik yönetim vardır. Cumhuriyetçi yönetimlerde belli derecede halkın görüşleri etkide bulunurken, despotik yönetimlerde sadece yönetici ve çıkarı kararların belirleyicisidir. Buna karşın, demokratik devlet bu yüzyılın bir ürünüdür. Demokratik barış teorisinde geçen liberal/demokratik devlet; piyasa ve özel mülkiyet merkezli iktisat, uluslararası alanda egemen siyasal birimler, yargı hakkına sahip bireyler ve temsili/katılımcı yönetim unsurlarını içerir. Hukukun

hukuk ve kurumlardan yola çıkan liberalizmin uluslararası sistemin doğasını barışçıl olarak nitelediği ortaya konulacaktır. Üçüncü alt başlıkta ise, tanımlanan uluslararası sistemin doğasına önerilen bütüncül kimlik ortaya konulacaktır. Böylece, liberallerin uluslararası sistemin ontolojik zeminine yönelik bakış açısı elde edilirken, modern uluslararası sisteme önerilen çerçeve de belirlenmiş olacaktır. Bu anlamda, liberallerin işbirliğinin ve barışın egemen olduğunu kabul ettikleri uluslararası sisteme cumhuriyetçi/demokratik değerleri bir üst kimlik olarak önerdikleri, insanlığın ortak değerleri ve uzlaştırıcısı olarak bu değerleri öngördükleri ileri sürülecektir. Bu bölümün sonucunda ise, bütüncül olarak, liberalizm ve bu yaklaşıma göre modern uluslararası sistemin ontolojik analizi özetlenerek, çıkarımlar sunulacaktır.

2.2.1. Liberal Uluslararası İlişkiler Teorisi

Liberal düşünce, felsefi-siyasi taraflarıyla, ilk bölümde incelenen dönüşüm neticesi ve özellikle Aydınlanma döneminde geliştirilen fikirlerle kurumsallaşmıştır. Liberal uluslararası ilişkiler düşüncesi ise, modern uluslararası sistemin anlamlandırılmasına yönelik olarak realist uluslararası ilişkiler düşüncesine tepki neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu anlamda mutlak krallıkların ilk defa güçlendikleri dönemde daha çok realist siyasetler belirleyici olurken, sosyal sözleşme geleneğinin etkisi ile cumhuriyetçi yönetim düşüncesinin gelişmesi ve serbest ticaret fikrinin yayılması ile de liberal uluslararası ilişkiler düşüncesinin ortaya çıktığı söylenebilir. Liberalizm, modern Batı düşüncesinde ve kültüründe benimsediği birey, toplum, siyaset, devlet, bilgi-bilim, tarih ve doğa düşüncesi ile kendine özgü bir içerik taşır. Buna paralel olarak liberalizmi, bir felsefi ve siyasi düşünce söylemi olmak açısından modern Batı medeniyetinin hakim paradigması olarak görmek yanlış olmaz. Bu bağlamda Uluslararası İlişkiler disiplinde “liberalizm, sosyal refah ve sosyal demokrasiden serbest ticarete kadar değişik alanlarda siyasal toplumların dış politika ilişkilerinin yörüngesini ve algısını şekillendiren kurumsal yapılar bütünü ve özgün bir ideolojik çerçevedir.”²⁰⁸

egemenliği, bağımsız yasama ve temel sivil ve siyasal hakların tesisi, demokratik/liberal devletler için olmazsa olmaz özellikleridir. Dolayısıyla cumhuriyetçi/demokratik devlet, liberal geleneğin bütününe içerdiği için birlikte kullanılacaktır. Bu kavramın bundan sonraki kullanımları, bu içerikler göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, 19. Yüzyıldan bahsederken sadece cumhuriyetçi yönetimler günümüzden bahsederken ise hem cumhuriyetçi hem demokratik yönetimler anlaşılmalıdır.

²⁰⁸ Doyle, *Ways of War and Peace...* , s. 252.

Uluslararası ilişkiler teorisinde liberalizmi, Aydınlanma döneminde gelişen liberal evrenselcilik, iki savaş arası dönemde beliren idealizm ve I. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan 1970'lerde daha fazla gelişen liberal kurumsalcılık çerçevesinde açıklamak mümkündür.²⁰⁹ Bu sınıflandırma hem tematik hem de tarihsel analizi içermesi dolayısıyla, liberalizmin tarihi süreç içindeki dönüşümünü ve değişmeyen temel görüşlerini görmeyi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, bu üç dönemsel ve tematik başlık altında liberal Uluslararası İlişkiler teorisinin sınırları da genel olarak çizilebilir.

Aydınlanma dönemi Liberal evrenselcilik, tek bir kişinin değil, genel ve hakim bir bakış açısının ürünüdür.²¹⁰ Birinci Dünya Savaşına kadar süren bu dönemde, cumhuriyetçi yönetimlerin birlikteliğinden ebedi barışa, serbest ticaret ve karşılıklı bağımlılıktan uluslararası uyuma kadar değişik konularda görüşler ortaya konulmuştur. Bu görüşlerin esas kaynağını ise, Aydınlanma dönemi bireyinin merkeze alınması, toplumun dünyevi temeller üzerine konumlandırılması, aklın mutlaklaştırılması, rasyonel ahlak anlayışı, temsili yönetimin gelişmesi, ilerlemeci tarih anlayışı, pozitivist bilim ve mekanik doğa anlayışı oluşturmuştur. Yeni toplumsal sınıf olarak burjuvazinin ortaya çıkışı ve bireyin özerkliği, sözleşme, eşitlik, evrensellik, hoşgörü, özgürlük ve mülkiyet temel kategorilerinde Aydınlanma düşüncesini²¹¹ desteklemesi, bu dönemin bütününe kapsayan bir anlayışın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönem uluslararası ilişkiler düşüncesi, mutlak krallıkların keyfi yönetimlerine, yeni toprak fetihlerine, güç dengesine, ittifak sistemlerine ve gizli diplomasiye karşı çıkmaktadır. “Askeri kahramanlıklar”, barbarlık ve eskimiş duygular olarak görülürken, güç dengesinin barış değil karışıklık getirdiği düşünülmüştür. Prenslerin ve kralların aşırı arzularının yerine “aklın kurallarının” geçmesi çıkış noktası olarak alınmıştır. Bu anlamda, iç siyasi yapının yeniden organizasyonuna dayalı olarak yeni ve barışçıl bir dış siyaset sürecine girildiği düşünülmüştür.²¹² Bentham'ın özetlediği ve I. Dünya Savaşına kadar İngiliz dış politika kimliğini oluşturan serbest

²⁰⁹ Timothy Dunne, “Liberalism,” **Globalization of World Politics: an Introduction to International Relations**, Ed. John Baylis, Steve Smith, New York: Oxford University Press, 1997, s. 150.

²¹⁰ James L. Richardson, **Contending Liberalism in World Politics: Ideology and Power**, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2001, s. 57.

²¹¹ Lucien Goldman, **Aydınlanma Felsefesi**, Ankara: Doruk Yayıncılık, 1999, ss. 31-41.

²¹² Richardson, **Contending Liberalism...**, s. 57.

ticaret, silahların azaltılması, gizli diplomasiden vazgeçilmesi, sömürgeci hareketlerin terki ve uluslararası bir mahkemenin kurulması fikirleri²¹³ dönemin uluslararası ilişkilere genel bakış açısını da ortaya koymaktadır. Özellikle, liberal ekonominin en merkezi unsuru olan serbest ticaret fikrinin, uluslararası ilişkilerde barışçıl bir ortamın oluşumuna kaynaklık edeceğinden kuşku duyulmamaktadır. Buna göre, serbest ticaretin dünya ekonomisinde hakim olması ile gelişen ekonomik karşılıklı bağımlılık, uluslararası çatışmaları ve savaşları ortadan kaldıracaktır. Bu durum kozmopolitanizmi desteklerken, dünya halkları arasında uyumu ve anlayışı da yayacaktır.²¹⁴ Bu dönemin Liberal uluslararası ilişkiler düşüncesine en önemli katkı ise Immanuel Kant'tan (1724-1804) gelmiştir. Kant'ın "ebedi barış" (Perpetual Peace) adlı makalesi Aydınlanmanın felsefi arkaplanının uluslararası ilişkilere yansımaları olarak görülebilir. Zira Kant, bu makalede rasyonel birey ve cumhuriyetçi yönetim temelli ortak değerler etrafında buluşulan bir barış federasyonu kurgulamaktadır.²¹⁵

Liberal uluslararası ilişkiler düşüncesi I. Dünya Savaşı sonrası yeni bir sürece girmiştir. Liberal düşüncenin sorgulandığı bu dönemde T.H.Green ve L.T.Hobhouse'un temsil ettiği yeni liberalizm akımı Aydınlanma dönemi liberal düşüncesinden farklı olarak "kurucu" ve "düzenleyici" bir nitelik taşır. Bu anlamda Marksizm'in etkisiyle sosyal-refah toplumu uygulamalarına yönelim söz konusudur. Bu dönüşümden etkilenen uluslararası ilişkiler düşüncesi ise, uluslararası sistemde daha aktif ve yönlendirici bir bakış açısını kazanacaktır. İdealizm olarak adlandırılan bu dönemdeki uluslararası ilişkiler düşüncesi, savaşın getirmiş olduğu bunalıma bir çıkış olmak üzere kurgulanmıştır. Savaş sonrası dönemden başlayarak 1930'lara kadar uluslararası ilişkiler düşüncesine hakim olan İdealizm, bu tarihten sonra başlayan realist eleştiriler, uluslararası siyasetteki öngörülenin aksine gelişen olaylar ve Milletler Cemiyetinin işlevini yerine getirememesi gibi nedenlerle, 1940'lardan sonra belirleyici konumunu kaybetmiştir. Liberal düşüncenin temel çerçevesi içinde geliştirilen idealizm,

²¹³ Richardson, *Contending Liberalism...*, s. 59.

²¹⁴ Andrew Heywood, *Political Ideology: An Introduction*, London: Macmillan Press Ltd., 1992, s. 39.

²¹⁵ Immanuel Kant, *Perpetual Peace and Other Essayas on Politics, History, and Morals*, Translated and Introduction Ted Humphrey, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1983.

uluslararası barışın demokratik devletlerin işbirliğine ve dünya kamuoyunun sağduyusuna dayalı olarak gerçekleştirilebileceği düşüncesini merkeze almıştır.²¹⁶

ABD başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de yaptığı konuşmada açıkladığı *14 Nokta* programı idealizmin temel ilkelerini oluşturmuştur. Bu programın noktanın temel çıkış noktası mevcut uluslararası siyaset anlayışının savaşların temel sebebi olduğu yönündedir. Buna karşı olarak, uluslararası bir örgütün kurulması, halklara kendi geleceğini belirleme hakkının verilmesi, devletlerin karşılıklı olarak diğer devletlerin siyasi bağımsızlığına saygı göstermesi, savaş nedeni olan anlaşmazlıkların görüşmeler yolu ile çözülmesi, açık diplomasinin benimsenmesi ve ülkeler arasındaki gümrüklerin kaldırılarak karşılıklı ticaretin güçlendirilmesine dayanan ekonomik liberalleşmenin yaygınlaşması savunulmuştur.²¹⁷ Bu prensiplerin ve savaş sonrası kurulan kurumların temeli, belli başlı devletlerin liberal demokrasiyi benimsemesi üzerine kurulmuştur. Kamuoyuna ve aklın gücüne duyulan güven, uluslararası toplumda çıkarların uyuşması nosyonu ve güç dengesinin reddi, artık, yeni uluslararası düzenin rehberliğini yapan ilkelerdir.²¹⁸ Bu anlamda, liberallerin ortaklaşa güvenlik teorisi uzun zaman Avrupa'daki güç dengesi anlayışının ve uygulamasının gölgesinde kalmış olmasına rağmen ancak I. Dünya Savaşından sonra Woodrow Wilson'ın ortaya attığı ilkeler neticesinde kurulan Milletler Cemiyetiyle işlevsel hale gelebilmiştir.²¹⁹

Ancak 1930'lardan itibaren idealizmin uluslararası ilişkilerde baskın konumu zayıflamaya başlamış, II. Dünya Savaşı sonrasında ise realizmin hakim olduğu bir uluslararası ilişkilerde belirleyiciliğini kaybetmiştir. 1960'lardan itibaren bölgesel bütünleşme hareketlerinin artması, ulus-aşırı şirketlerin güçlenmesi, hükümet-dışı örgütlerin yaygınlaşması ve küreselleşme sürecinin nüfuz alanını arttırması neticesinde liberal değerleri merkeze alan liberal kurumsalcılık, Uluslararası İlişkiler literatüründe kendine yer bulmuştur. Liberal kurumsalcı yaklaşım, dört başlık altında açıklanabilir. "Aktör"; liberal kurumsalcılar, uluslararası diğer kurumların etkinliğini kabul etse de

²¹⁶ Dougherty, Pfaltzgraft, *Contending Theories...*, s. 341.

²¹⁷ Woodrow Wilson, "President Woodrow Wilson's Fourteen Points," *The World War I Document Archive*, <http://www.lib.byu.edu/~rdh/wwi/> ; B.Tarihi: 30 Nisan 2003.

²¹⁸ Richardson, *Contending Liberalism...*, s. 63-64.

²¹⁹ Aydın, *Uluslararası İlişkilerde...*, s. 88.

devlete, toplumun yasal temsilcisi olarak daha üst bir konum atfetmektedir. “Yapı”; liberal kurumsalcılar, uluslararası anarşik bir yapı olduğunu benimsemesine rağmen, bunun devletler arasında işbirliğini engellediği düşüncesine karşı çıkmaktadır. Devletlerin bu yapı içinde kurdukları kurum ve rejimlerle çatışma olasılığını ortadan kaldıracılabileceğini ifade ederler. “Süreç” ile liberal kurumsalcılar, bölgesel ve küresel bütünleşmenin hızlandığını dile getirirler. Bu yoğun etkileşimin toplumlar arasındaki karşılıklı alışverişi arttırmasının, uluslararası sistemde aktörler arasında işbirliği sürecinde yansımaları bulacağını ileri sürerler. “Yönlendirici” unsur çerçevesinde (devletlerin kararlarının temeli ve belirleyicisi anlamında) liberal kurumsalcılar, devletlerin diğer devletlerle ilişkilerinde neo-realistlerin ifade ettiğı gibi “görelî kazancın”(relative gains) değil nihai-mutlak kazancın (absolute gains) söz konusu olduğunu dile getirir.²²⁰ Dolayısıyla, bir devlet, işbirliği içine girdiğı diğer devletin, bu ilişkiden elde edeceği kazancın daha fazla olacağını bilmesine rağmen, işbirliğini sürdürür. Yoksa neo-realistlerin iddia ettiğı gibi uluslararası sistem içinde devletler, sadece kendi çıkarları fazla olduğı zaman işbirliği ve ilişkilerini devam ettirmezler.²²¹ Dolayısıyla, uluslararası sistemde devletler sürekli çatışma içinde değildir çünkü işbirliği bir çok konuda çatışmadan daha avantajlıdır. Kurumsalcı liberallere göre, bu noktada, uluslararası kurumlar, rejimler ve şirketler belirleyici bir rolü yüklenmişlerdir.

“Kurumsalcı liberalizme göre, kurumların çalışma ağı, uzmanlık alanlarında, uluslararası işbirliğini teşvik edecek düzeneğe sahiptir. Teknik alanlar aşamalı bir şekilde, ‘uluslararası çevreyi’ işbirliği ve barış doğrultusunda dönüştürür. Kurumsalcı liberallerin altı önemle çizilecek öngörüsü, uluslararası davranışların sadece yapısal terimlerle -jeopolitik güç, kapitalizm veya ticari karşılıklı bağımlılık gibi- açıklanamayacağı fakat birimlerin tercihlerine dayalı olarak ortaya konulabileceğı noktasındadır.”²²² Buna göre kurallar, konvansiyonlar, rejimler ve resmi

²²⁰ Dunne, **Liberalism...** , ss. 158-159.

²²¹Robert Keohane, “Uluslararası Kurumlar: Karşılıklı Bağımlılık Yürüeyebilir mi?,”**Foreign Policy** (Türkiye Baskısı), Sayı:1, Bahar 1998, ss. 64-65.

²²² Richardson, **Contending Liberalism...** , s. 75.

organizasyonları belirleyen birimlerin-aktörlerin tercihleri, belli bir zaman dilimi içindeki uluslararası ilişkilerin düzenleyici unsurlarıdır²²³

Liberal gelenek, savaşın uluslararası sistemin yüzyıllardır varolan bir özelliği olduğunu kabul ederken bu savaş gerçekliğinin özellikle, 18.Yüzyıldan sonra gelişen olaylar ve ilerlemeler neticesinde bir dönüşüm geçirdiğini öne sürer. Bu dönüşümlerin farklı taraflarını dile getiren liberal gelenek içindeki yaklaşımlar ve tezleri şu şekilde özetlenebilir. Birincisi, *ticari liberalizm* olarak adlandırılır. Bu bakış açısı, uluslararası iktisadi ilişkilerin yayılmasının, savaşı, ülkeler tarafından hem çok maliyetli hem de lehlerine olmayacağı kabul edilen bir olgu durumuna getirdiğini öngörür. Buna göre, gelişen *iktisadi karşılıklı bağımlılık* tarafların çıkarlarını birbirine bağımlı kılarken, bunun ortadan kaldırılmasının hiçbir ülkenin lehine bir davranış olmayacağı düşünülür. *demokratik liberalizm* diye tanımlanan ikinci grup görüşe göre, temsili-cumhuriyetçi ve demokratik yönetimlerin yayılması ile daha önce savaş ve barışa karar veren çok az sayıda kişinin etkinliği son bulacak ve kamuoyunun ortak bilince dayalı görüşünün hakim olması ile uluslararası toplumda savaş yerine barış ikame edilecektir. *Düzenleyici liberalizm* olarak adlandırılan üçüncü yaklaşım ise, uluslararası hukuk, örgüt ve ortak kabullerin küresel işbirliğini arttırırken, devletler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne olanak tanıdığını belirtir. Bu yaklaşım, “evrensel değer”lere vurgu yaparak, uluslararası toplumsal bilincin gelişmesini sağlamaya çalışır.²²⁴

Realistlerden farklı olarak “klasik liberaller, savaşın ortadan kaldırılmasının yolu olarak, demokrasinin aristokrasiye, serbest ticaretin içe kapanık kendi kendine yeterli ekonomiye ve ortak güvenliğin güç dengesine tercih edilmesini görürler.”²²⁵ Bu anlamda “liberalizm, uluslararası politikanın geleneksel uygulamalarından olan güç dengesini, ittifaklar kurmayı, etki alanları oluşturmaya, yeni topraklar fethetmeyi ve sömürgeleştirme hareketlerini reddeder. Bunların yerine geçmek üzere, uluslararası hukuk kurallarını, uluslararası organizasyonları ve ulusların kendi geleceğini belirleme

²²³Robert Keohane, **International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory**, Colorado: Westview Press, 1989, ss. 3-4.

²²⁴ Viotti, Kauppi, **International Relations...** , s. 231.

²²⁵ Scott Burchill, “Liberal Internationalism,” **Theories of International Relations**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater v.d, London: Macmillan Press, 1996, s. 31.

hakkını destekler.”²²⁶ Modern uluslararası sistemin doğuşundan hemen sonra mutlak krallıklar, güç dengesi ve *reason of state* anlayışı çerçevesinde diğer krallıklarla ilişkilerini sürdürürken, liberal uluslararası ilişkiler yaklaşımı bu siyasetlerin tümünün yıkıcı etkisini öne sürerek karşı çıkmıştır. Bu anlamda bireysel özgürlük, sömürülen toplumların özgürlüğü ve uluslararası özgürlük bir bütünün parçaları olarak anlaşılmıştır. Dolayısıyla, aktör düzeyinde bireysel hakları ve ulusal refahı öncelemeyen yönetimler sistem düzeyinde savaşa ve işgale eğilimli olarak görülmüştür. İçişlerine karışmama, barış, silahlanmanın sınırlandırılması, harcamaların kısılması ve vergilerin azaltılması, birbiriyle bağlantılı pratik sonuçlar olarak düşünülmüştür.²²⁷ Bu bakımdan hem insan düzleminde hem devlet hem de uluslararası sistem düzleminde aynı bakış açısının geçerli olduğu bir yaklaşım benimsenmiştir. Buna göre liberalizm, kendi çıkarı ile toplumsal ve “evrensel çıkar”ı uzlaştırdığını; rasyonel birey, insan kapasitesini gerçekleştirme olanağı sunan yasamanın yürütmeden ayrıldığı cumhuriyetçi yönetim ve “toplumların özgürlüğü”nü ve “kozmopolit haklar”ı önceleyen “uluslararası haklar” (serbest ticaret, içişlerine karışmama, toplumlar arası ilişkilerin serbest olması gibi) merkezli bir uluslararası ilişkiler düşüncesi benimsediğini iddia eder.

Sonuç olarak, liberal uluslararası ilişkiler teorisi, Avrupa’da özellikle Aydınlanma ile gelişen fikirlerin bir yansıması olarak uluslararası ilişkiler arenasını ortak değerlerin ve kuralların olabileceği ahenkli bir yapı olarak tasvir etmektedir. Gelişen uluslararası iktisadi ilişkilerin, toplumlar arasında karşılıklı bağımlılığı arttırarak ortak çıkarlar etrafında bir barışçıl çevre kurabilecek potansiyele sahip olduğunu kabul eder. Liberalizm, ulusal sınırlar içinde bireyin rasyonel kararlarının uyumlu bir toplum oluşturacağı fikrinden hareketle, demokratik/ temsili ve cumhuriyetçi devletlerin de uluslararası sistemde işbirliğine dayalı bir ilişki geliştirerek küresel barışı tesis edebileceğini varsayar. Bu anlamda, liberalizm uluslararası hukuku, devletler arası ve devletler dışı kurumları önemserken, bunların düzenleyici niteliklerine vurgu yapar.

²²⁶ Richardson, *Contending Liberalism...*, s. 55.

²²⁷ L.T. Hobhouse, *Liberalism and Other Writings*, Ed. James Meadowcroft, New York: Cambridge University Press, 1994, s. 38.

2.2.2. Rasyonel Birey, Cumhuriyetçi/Demokratik Yönetim ve Ticari

Pasifizizm: *Aydınlanmış Dünya Düzeni* Algısı

Bu bölümde, liberalizmin uluslararası sistem tanımlaması üzerinde durulacaktır. Bu anlamda liberallerin, modern uluslararası sistemin ontolojik zeminini ne ile açıkladığına, egemen-devlet merkezli uluslararası sistemi nasıl betimlediğine odaklanılacaktır. Liberal düşüncenin oluşumundan günümüze kadar geçen zaman dilimi içinde dönüşümü göz önünde bulundurularak, sürekliliği olan fikirlerinden hareket edilecektir. Bu anlamda, “rasyonel birey”, “cumhuriyetçi yönetim”, “serbest ticaret”, “evrensel moral değerler”, “uluslararası hukuk ve kurumlar” çıkış noktası olarak alınıp, liberal bir dünya düzeni algısına ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, liberallerin modern uluslararası sistemin doğasına yönelik bakış açısını verirken, egemen devletler merkezli uluslararası sistemin bütününe kapsayan ve “ortak değerler”den oluşan bir kuşatıcı kimliğin çıkış noktasını ve kaynağını da sunacaktır.

“Liberallerin devlete bakışını anlamak için, onların insan ve toplum düşüncesini analiz etmek gereklidir. Liberallerin, uluslararası ilişkilere yaklaşımını anlamak için de devlet ve devletler topluluğunun onlarda ne anlam ifade ettiğinin analizi zorunlu olmaktadır.”²²⁸ Bir uluslararası ilişkiler düşüncesi olarak liberalizmin nasıl bir dünya düzeni anlayışı ve uluslararası sistem tanımlaması olduğunu ortaya koymadan önce bir dünya görüşü olarak birey, toplum, devlet ve siyaset anlayışını incelemek gerekir. Liberalizmin bütüncül olarak genel karakteristiği çizildikten sonra uluslararası ilişkilere yansımaları bağlamında modern uluslararası sisteme yönelik çıkarımları ortaya konulabilir. Bu anlamda liberalizm; rasyonel birey, cumhuriyetçi yönetim, serbest ticaret, evrensel değerler ve uluslararası hukuku çıkış noktası olarak, uluslararası ilişkiler düşüncesini ve dünya düzeni algısını kurmaktadır.

Bu çerçevede Hobhouse, liberalizmin dokuz unsurunu sayar. Bunlar, sivil, mali, bireysel, sosyal, ekonomik özgürlük, aile (domestic) özgürlüğü, bölgesel-ırksal ve ulusal özgürlük, uluslararası özgürlük ile siyasal özgürlük ve halk egemenliğidir.²²⁹ Diğer yandan liberalizmde devletin egemenliğinden uzak olma anlamında “bireysel

²²⁸ Kenneth N. Waltz. *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 1959, s. 97.

²²⁹ Hobhouse, *Liberalism...*, ss. 10-21.

özgürlük”, her türlü dini, felsefi ve ideolojik farklılıklara katlanmak anlamında “tolerans”, “özel alanın gizliliği ve bireysel dokunulmazlık” ile “anayasacılık” ve “hukukun egemenliği” belirleyici özellikler olarak gösterilmektedir.²³⁰ Freeden’e göre ise liberalizm, “bireyin kapasitelerinin korunmasını programlı hedeflerinin merkezine yerleştirir. Bu anlamda devletin düzenlemeleri, temel olarak, özgür bireylerin rasyonel ve sosyal niteliklerini geliştirebilmelerini sağlayacak bir donanım üzerine kuruludur. Siyasal gücün ayrılmış, sorumlu ve sınırlı kullanımı, özgürlüğün temel kurumsal sonucudur.”²³¹ Sonuç olarak kavramsallaştırsak, liberalizm; “kollektivizme” karşı “birey”i, “genel çıkar”a karşı “bireysel çıkar”ı (bireysel çıkarın, ulusal ve uluslararası çıkardan farklı olmadığı düşünülür), güçlü devlete karşı bireyin haklarını koruyan sınırlı devleti²³² savunur, içe kapanık iktisadi anlayışın yerine “serbest ticareti ve piyasa ekonomisini” benimser, toplumun önceliklerinden daha çok “kozmpolit değerler”i ve öncelikleri destekler ve “otoriter yönetim”e karşı “cumhuriyetçi/demokratik yönetim”in zorunluluğunu vurgular.

Liberaller, insanoğlunun ilk ve en önemli özelliği olarak *birey* nitelemesini yaptıkları için, aynı hakları ve saygıyı tüm insanların hak ettiğini kabul ederler. Bu anlamda, *evrenselciler* ve buna göre, bireyler her yerde eşit ahlaki değere sahip olarak genel ve evrensel özelliktedirler.²³³ Bireyin doğal, dokunulmaz ve evrensel haklarının kökleri liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen J. Locke’tan başlatılır. Locke’ın insanın doğa halinde sahip olduğu “özgürlük”, “eşitlik” “mülkiyet” ve “yaşam” haklarını devredilemez olarak görmesi, devletin bu hakları korumak sorumluluğunda olduğunu ileri sürmesi²³⁴ birey temelli bir toplum ve devlet anlayışını yaratmıştır. Bunun yanında, özellikle Aydınlanma döneminde zirveye ulaşan “akl”ın mükemmel olduğu yönündeki kanaat, doğa halinde evrensel geçerliliğe sahip hakları bulunan bireyin, “rasyonel birey”e dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Rasyonalite, bireye

²³⁰ Anthony Arblaster, “The Rise and Decline of Western Liberalism,” <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/arblaster.htm> ; B. Tarihi: 22 Mart 2003.

²³¹ Michael Freeden. “The Family of Liberalism: a Morphological Analysis”, **The Liberal Political Tradition**, Ed. James Meadowcroft, Cheltenham: Edward Elgar, 1996, s. 19

²³² David Morrice, “ The Liberal-Communitarian Debate in Contemporary Political Philosophy and its Significance for International Relations,” **Review of International Studies**, 26, 2000, s. 236.

²³³ Heywood, **Political Ideologies...** , s. 21

²³⁴ John Locke, “Natural Rights and Government by Consent,” **Political Philosophy**, Ed. Alan Gewirth, Newyork: Macmillan Company, 1965, ss. 46-61.

rasyonel düşünce aracılığı ile içinde bulunduğu koşulların oluşturmuş olduğu sınırların ve zorlamaların üstesinden gelme olanağı sunmuştur.²³⁵ Böylece birey; çevre, doğa ve toplumsal/siyasal birimlerce yönlendirilen değil bilakis çevresini şekillendiren ve doğaya yön veren bir varlık olarak düşünülmüştür. Bu dönüşüm, doğal haklar merkeze alınarak düzenlenmiş birey merkezli toplum düşüncesinin daha ileri bir aşamaya geçerek, dünyevi boyutta gelişen rasyonalitenin sağlayacağı ahenkli bir toplum kurgusuna yol açmıştır. Ontolojisini bireyin, epistemolojisini “akl”ın oluşturduğu bu gelenek, Kant’ın sistemleştirdiği rasyonel ahlak anlayışı ile rasyonel bireyin toplumsal ödev ve sorumluluğunun metodolojisini kurarak toplum anlayışını oluşturmuştur.

Buna göre *toplum*, en temelde rasyonel bireylerden oluşan bir yapıdır. Her bir birey, kendine daha iyi bir gelecek oluşturmak için çok çalışması gerektiğine inanır. Bu aynı zamanda, tüm toplumun yararına bir sonuç doğurur. Zira, insanın katkısı, toplumun gelişmesi için en temel unsurdur.²³⁶ Rasyonel birey, ahlaki sorumluluk ve ödevlerinin farkında olarak toplumsal ilişkilerini düzenler, bu ise toplumun ortak moral zorunluluklarını yerine getirmesi ve uyumlu bir bütün oluşturmasını sağlar. “Toplumun her bir gurubu, diğer grupların amaçlarını gerçekleştirebilmelerinde temel bir işlev görür. Bireyler ve gruplar kendi çıkarını sürdürmeye odaklanmıştır fakat bu durum çatışmayı değil kendi içinde doğal bir dengeyi oluşturur.”²³⁷ Zira bu anlayış, barış ve uyumun, insan aklının iyi bir toplum tarafından dönüştürülene, eğitilene, özgürleştirilene kadar ortaya çıkamayacağını varsaymakta ve ancak böyle bir toplumda, rasyonel bireyin potansiyelini tam olarak gerçekleştirebileceğini kabul etmektedir.²³⁸ İşte liberalizm, rasyonel bireye ve onun “rasyonel ahlak” merkezli kurduğu toplumsal yapıya, toplumsal uyumun temeli olarak bakmaktadır. Bu aynı zamanda, daha sonra gösterileceği gibi, uluslararası/küresel barış ve uyum düşüncesinin de kaynağını oluşturmaktadır.

Toplumların temeli olan *rasyonel birey*, esas olarak tüm insanlığın bir niteliğidir. Dolayısıyla, devlet ve devletler arası ilişkiler birey merkezli olarak şekillenmelidir.

²³⁵ John MacMillan, **On Liberal Peace: Democracy, War and International Order**, London: Tauris Academic Studies, 1998, s. 12.

²³⁶ Waltz, **Man, the State and War...**, s. 88.

²³⁷ Heywood, **Political Ideologies...**, s. 25.

²³⁸ Knutsen, **A History of International...**, s. 126.

Buna göre, insanoğlunun belli temel ve dokunulamaz haklara, faydalara ve korumalara sahip olduğu düşünülür. Bu hakların tüm insanlara yaygınlaştırılması, liberal düşüncenin siyaset ve uluslararası ilişkiler görüşünde önemli bir yer tutar. Çünkü kendi vatandaşına “ahlaki” davranan ve ona siyasi sürece etkin katılım olanağı sağlayan devletlerin, uluslararası arenada saldırgan tutum sergilemeyeceği düşünülür.²³⁹ Bu bakımdan, liberalizm sınırlı bir devlet anlayışını ve toplumdan önce bireyin geldiğini kabul eder. Sınırlı yani mutlak egemen olmayan devlet “gece bekçisi” nitelemesi ile tanımlanır. Devletin görevi bireyleri birbirinden korumakla sınırlıdır.²⁴⁰ Geri kalan sorumlulukların bireylerde toplanması, aynı zamanda, bireylerin haklarını, hem yasama hem de diğer organlarla gerçekleştirebilmesi anlamına gelir. Devletin, otoritesini bireylerin haklarını ortadan kaldıracak bir şekilde genişletmemesi ilke olarak kabul edilmiştir.

Klasik liberaller, bireyin, çıkarlarına göre hareket ettiğinde, toplumsal uyumun sağlanacağını düşünürken, 19. yüzyılın son çeyreğinden sonra gelişen görüş ise, bundan farklı olarak, devlete düzenleyici bir rol yüklemektedir. Bu yeni liberal görüş, bireylerin kendi çıkarlarını gözetmesinin doğrudan toplumsal uyumu ve dengeyi sağlayamayacağını ve bu nedenle devletin müdahalesinin gerekliliğini dile getirirler.²⁴¹ Bu anlamda, toplumsal adaletsizliğin engellenmesi için, devletin sosyal düzenlemelere yönelmesi zorunluluğunu ifade ederler. Sonuç olarak liberaller, rasyonel birey ve onun öncelikleri merkezinde bir toplumsal uyumu öngörürken, otoritesinin sınırlı olduğu ve bireylerin/vatandaşların çeşitli organlarca denetimine tabi olduğu bir devlet fikrine ulaşmaktadırlar. Rasyonel birey, toplumsal uyum ve sınırlı devlet merkezli bir liberalizm, uluslararası ilişkiler düşüncesinde hem bu ilkelerden hem de bunlardan başka temele sahip parametrelerden hareketle yönelimlerini ve önceliklerini belirlemektedir.

Nitekim, rasyonel bireylerin çıkarlarını gerçekleştirmesi ile oluşan denge içindeki toplum ilkesi, liberal düşüncüyü çeşitli konularda etkilemiştir. “Örneğin, bu durum, bazı liberalleri ekonomik yaşam içinde doğal ve dış bir etki olmaksızın dengenin

²³⁹ Burchill, **Liberal Internationalism...** , s. 38.

²⁴⁰ Heywood, **Political Ideologies...** , s. 32.

²⁴¹ Hobhouse, **Liberalism...** , s. 40.

doğacağına inanmaya sevk etmiştir. Ayrıca bu anlayış, siyasi sistem içinde rakip gruplar arasında çıkarların denge durumunu oluşturacağını öngörürken, uluslararası ilişkilerin, uluslararası uyum ve barış tarafından karakterize edileceğini çıkış noktası almıştır.”²⁴² Buradan ulaşılabilecek temel ilke, liberal uluslararası ilişkiler düşüncesi için belirleyici bir çıkış noktasıdır. Buna göre, uluslararası sistem “barış ve uyum” özelliklerine sahiptir. Bu yargı, realist düşünürlerin öngörülerinin tam tersini ifade etmektedir. Bununla birlikte liberaller için “dünya siyaseti, savaş ve barış durumunun birlikte varolduğu heterojen bir yapıya sahiptir. Savaşın yok edilmesi halinde küresel barış durumu oluşabilecektir.”²⁴³ Bu bağlamda liberal demokrasilerin karşılıklı anlayışa ve birbirlerinin meşruiyetlerini tanımaya dayanan rasyonel çıkar merkezli yaklaşımı, uluslararası siyasette savaşı azaltacak bir yapıya sahiptir.²⁴⁴ Netice itibarıyla, ister iyimser liberallerin kabul ettiği gibi uluslararası sistem barışçıl bir yapıda olsun, ister orta yolu temsil edenlerin söylediği gibi hem “savaş” hem de “barış”ın olduğu bir içeriğe sahip olsun, liberaller, uluslararası sistemde barışın sağlanabileceğine, uluslararası toplumsal uyumun yaratılabileceğine inanırlar. Liberaller, farklı dönemlerde farklı öngörü ve ilkeleriyle bu “barış” ortamını tasvir etmişler ve modern uluslararası sistemin doğasını buna göre tanımlamaya çalışmışlardır. Aşağıda, liberal uluslararası ilişkiler düşüncesinin “barış” ve “uyum” nitelendirmeleri ile karakterize ettiği uluslararası sistemi hangi unsurlar ile tanımladığı, ne tür mekanizmalarla bu ortamın oluşturulabileceğini öngördüğü üzerinde durulacaktır.

Liberal uluslararası ilişkiler düşüncesi, ilk olarak, “rasyonel birey” ve onun nitelikleri/imkanları merkezli kozmopolit bir düşünce içinde dünya barışının ve uyumunun sağlanabileceğini varsaymaktadır. Yukarıda da gösterildiği gibi bu evrenselci düşüncenin ontolojisini birey oluşturmaktadır. Bireyin hakları ve özellikleri evrensel bir içerikle açıklanmaktadır. Bireyin, kapasitesini geliştirebileceği ulusal ve uluslararası ortamın kuruluşu, bu bakış açısının en temel amacıdır. Rasyonel birey, ulusal sınırlar içinde cumhuriyetçi/demokratik yönetiminin hakim olması ile potansiyelini geliştirebilir, ödevlerini ve sorumluluklarını yerine getirebilir. Uluslararası

²⁴² Heywood, *Political Ideologies...* , s.

²⁴³ Doyle, *Ways of War and Peace...* , s. 210

²⁴⁴ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dieleli, 2. Baskı, İstanbul: Gün Yayıncılık, 1999, s. 16.

arenada ise, bu yönetim tarzına sahip devletlerin kuracağı bir federasyon ve ilişkiler sistemi (serbest ticaret, karşılıklı bağımlılık, uluslararası hukuk ve kurumlar gibi), rasyonel bireyin ontolojik hedeflerini gerçekleştirebileceği bir ortam sağlar.

18. ve 19. Yüzyıl Avrupa'sının hakim düşünce geleneği “bireyci”dir. Bu aydınlanmacı-liberal geleneğin çoğu düşünürüne göre, insan özü itibariyle iyiye ve güzele eğilimlidir. Her ne kadar, insan davranışları bencilliğe meyilli olsa da, bu durum savaşa değil, bilakis, devletin çok az bir müdahalesiyle gerçekleşen istikrarlı, düzenli ve ilerlemeci bir toplumun oluşumuna kaynaklık eder.²⁴⁵ Bu bakış açısının uluslararası siyasetteki yansıması olarak uluslararası siyasetin doğasının devletler arasında çatışmaya dayanmadığı fikri kabul görür. Uluslararası politikanın doğasının, *devletlerin halkı ve vatandaşı olan insanoğlundan her bir bireyin birbiriyle ilişki kurmasını sağlayan ulus-üstü sosyal bağlarda yattığı* kabul edilir. Bu bakımdan aydınlanmacı-liberal geleneğe göre, uluslararası ilişkilerin hakim teması görünüşte devletler arasında ilişkiler olmasına rağmen gerçekte, fiili olarak değil ancak potansiyel olarak bulunan, insanlık topluluğunda tüm insanlar arasındaki ilişkilerdir.²⁴⁶ Dolayısıyla nihai anlamda uluslararası ilişkiler, bireyin, temel analiz düzeyi olarak alındığı bir içeriğe sahiptir. Kozmopolitanizm olarak adlandırılan bu yaklaşım, toplumları ve devletleri birincil değil ikincil önemli olarak düşünmektedir. Bu anlamda ise, zorunlu olarak bir topluma üye olduğundan, toplumun amacı, bireylerin özgürlük ve önceliklerinin merkezini oluşturan, tüm insanlarla ilişkilerini uyumlu kılacak, ortamı oluşturmaktır. Bundan dolayı, cumhuriyetçi/demokratik yönetimler, ulusal düzeyde ve bunların evrensel değerler etrafında işbirliği için biraraya gelmesi ise uluslararası ölçekte arzulanan bir durumdur.

“İnsan aklının gücüne ve insanoğlunun kendi potansiyelini farkedebilme kapasitesine duyulan inanç dolayısıyla, liberaller, savaşın insan deneyiminden uzaklaştırılabileceğine inanırlar.”²⁴⁷ Bu anlamda I.Kant, aklın uluslararası ilişkilerde özgürlüğü ve adaleti yerleştireceğine inanır. Kant’a göre, “ebedi barış”ı sağlamak zorunluluğu, bireysel bilincin dönüşümünü, cumhuriyetçi anayasacılığı yerleştirmeyi ve

²⁴⁵ Waltz, **Man, the State and War...** , ss. 85-86.

²⁴⁶ Bull, **Anarchical Society...** , s. 24.

²⁴⁷ Burchill, **Liberal Internationalism...** , s. 31.

savaşı ortadan kaldırmak için devletler arasında federal bir siyasi yapı için anlaşmayı gerektirir.²⁴⁸ Dolayısıyla, Kant'ta ifadesini bulan görüşe göre, hem ulusal sınır içinde hem de uluslararası sistem ölçeğinde bireyin moral değerleri ve imkanlarını gerçekleştirebileceği yapılar kurulması ve ortam oluşturulması temel amaç olmalıdır.

Kant'ın, üç analitik aşamada ortaya koyduğu görüşlerinden yol çıkarak uluslararası barışçıl bir sistemin nasıl ortaya çıkacağı yönündeki düşüncelerine ulaşılabilir. Buna göre, Kant'ın birinci adımdaki dayanağı insan rasyonalitesidir. Kant, uygarlığın ve bilimin gelişme düzeyinin ortaya koyduğu ve insan rasyonalitesinin sahip olduğu özelliklerin, savaşa karşı olacağını ve moral zorunluluk bakımından rasyonel insanın ulusal uyumu ve uluslararası barışı gerçekleştireceğini düşünür. İkinci aşama rasyonel bireyin cevabının/tavrının, rasyonel bireylerin oluşturduğu siyasi çevreyi de kapsayacak şekilde genişletilmesidir. Tüm insanlar rasyonel düşünüp karar verdiği için, savaştan yöneticilerinin karlı çıkacağını ve her zaman olduğu gibi, savaşın bedelini ve maliyetini halkların ödeyeceğini bileceklerdir. Burada Kant, cumhuriyetçi devlet mekanizmasıyla rasyonel bireylerin, kararlarda etkili olacağını ve bireyin varlığını, moral zorunluluklarını ortadan kaldıracak eylemlere girişilmesini engelleyeceğini kabul eder. Üçüncü aşama, doğal olarak ikincisini takip eder. Rasyonel birey ve cumhuriyetçi yönetimlerin dünya ölçeğine yaygınlaştırılmasıdır. Uluslararası siyasetin hakim konusu sadece görünürde devletler arasındaki ilişkilerdir. Gerçekte ise, insan toplumundaki tüm bireyler arasındaki ilişkilerdir.²⁴⁹ Dolayısıyla, nasıl ki rasyonel bireyin ulusal sınır içinde sorumluluk ve ödevleri çerçevesinde çıkarlarını gözeterek bir siyasal yapı oluşturma zorunluluğu varsa, uluslararası düzlemde de rasyonel bireyin ontolojik amaçlarını gerçekleştirebileceği bir ortamı kurma gerekliliği bulunmaktadır. Bunun için geçerli araç ise, cumhuriyetçi yönetimlerdir. Rasyonel bireyin önceliklerine göre sınırlı bir işlevi ve otoritesi olan yönetimler, uluslararası düzlemde biraraya gelerek “ebedi barış”ı sağlayacak mekanizmayı oluştururlar.

Liberaller, uluslararası barışçıl ve uyumlu bir sistemin temellerinin ikinci unsuru olarak cumhuriyetçi ve demokratik yönetimleri görürler. Savaş, siyasi yapıda bir kanser gibi etkide bulunur. Bu hastalık, demokrasi ve serbest ticaret ilacıyla başarılı bir şekilde

²⁴⁸ Dunne, *Liberalism...* , s.150.

²⁴⁹ Knutsen, *A History of International...* , s. 112.

tedavi edilebilir. Demokratik süreç ve kurumlar yönetici seçkinlerin gücünü kırar ve şiddete eğilimlerini ıslah eder. Serbest ticaret ve alışveriş bireyler arasında kurulmuş olan suni engelleri aşarak onları bir toplum içinde birleştirir.²⁵⁰ Bu bakımdan, rasyonel birey merkezli evrensel bir ideal dünyanın sağlanabilmesi ve barışçıl bir ortamın oluşturulması cumhuriyetçi/demokratik yönetimler ve serbest ticarete dayalı olarak karşılıklı ilişkiler sisteminin oluşturulmasına dayanır. Buna göre, cumhuriyetçi/demokratik yönetim sistemlerinden oluşan devletlerin, işbirliğine dayalı bir “barış birliği” oluşturacağı kabul edilir. Nasıl ki, -daha sonra gösterileceği gibi- serbest ticaretin, devletler ve toplumlar arasında karşılıklı ilişkiyi arttırarak, işbirliğine dayalı uyumlu bir uluslararası sistem oluşturduğu kabul ediliyorsa, aynı şekilde, demokratik değerleri taşıyan devletlerin de uluslararası sistemde savaşa değil barışa eğilim göstereceği varsayılmaktadır. Çünkü aynı değerleri ve öncelikleri paylaşan devletlerin birbiriyle savaşması, özellikle, rasyonel bireylerden oluşan vatandaşların izin vereceği bir durum değildir. Rasyonel bireylerde varolan ortak bilinç ve demokratik değerlerin oluşturduğu uluslararası sistemde ortak kaygı ve öncelikler, çatışmadan daha çok işbirliğini özendirir.

Liberaller için, cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerin, uluslararası sistemin barış ve uyum özellikleri ile tanımlanabilmesinde çıkış noktası olmasının nedeni, cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerin ortak değerleri paylaşımlarının getirdiği uluslararası toplum bilincinin ve barışçıl uluslararası siyaset anlayışlarının olduğu düşüncesidir. Liberaller, monarşinin ilahi temelli bir hak olarak düşünülen mutlak otoritesine meydan okumuştur. Mutlakiyetçiliğin yerine, anayasal (meşruti) ve daha sonra temsili yönetimi desteklemişlerdir. Liberal gelenek, toprağa bağlı aristokrasinin ekonomik ayrıcalığını ve feodal yapı içinde doğuma dayalı olarak belirlenen sosyal statünün adaletsizliğini eleştirmiştir.²⁵¹ Bu bakımdan mülkiyet hakkına, siyasal katılıma, girişim özgürlüğüne ve bireysel tercihlere engel olmayan sınırlı-katılımcı devlet anlayışını benimsemiştir. Bu anlayış ise cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerin temel özelliklerini belirlemiştir.

²⁵⁰ Burchill, **Liberalism...** , s. 31.

²⁵¹ Heywood, **Political Ideologies...** , s. 16.

Demokratik devletler, kendi aralarında barışçıl sınırlamaları ve ayrı barışları hayata geçirir. Liberal devletlerin sayısı arttıkça, küresel barışın tesis edilme olasılığı da kuvvetlenmektedir.²⁵² Liberaller, demokratik yönetimleri, uluslararası barışçıl bir yapı için birincil konumda görmektedirler. Çünkü demokrasiler, paylaştıkları ortak demokratik değerler ışığında, aralarında varolan anlaşmazlıkları makul bir uzlaşma çerçevesinde şiddet içermeyen bir üslup içinde çözerler²⁵³. Nitekim Doyle, “liberal demokrasilerin, kendi aralarında barışçıl ilişkiler kurabilecek yetkinlik ve iradeye sahip biricik siyasi sistemler olduğunu dile getirir. Liberal devletler arasındaki bu pasif dış ilişkilerin, demokratik ilke ve kurumlara dayalı ortak yasal siyasi düzenlerin doğrudan sonucu olduğu düşünülür.”²⁵⁴ “Demokratik değerlerin -hukuki normlara göre uygulamalar, bireysel haklar ve eşitliğin hukuktan önce gelmesi ve halkın rızasına dayalı temsili yönetim- ilke olarak benimsenmesi ve karşılıklı tanınması liberal demokrasilerin birbiriyle çatışmasında hiçbir olumlu durumun ve çıkarın bulunmadığının”²⁵⁵ açık bir ifadesidir.

Buna karşın mutlak krallıkların, otoriter ve totaliter yönetimlerin saldırgan tutumları, uluslararası sistemin savaş durumunda²⁵⁶ olmasının nedeni olarak algılanır. Bu yönetimlerin saldırgan bir siyaset benimsemesinin nedeni, yetki ve güçlerini sınırlandıracak organların bulunmayışıdır. Mutlak ve otoriter yönetimlerde kararların bireysel amaçlar doğrultusunda alınmasının rasyonel sonuçların çıkmasını engellediği düşünülür. Zira, “hem Rousseau hem de Kant savaşları, prenslerin halklarının çıkarları için değil kendi çıkarları için başlattıklarını iddia eder.”²⁵⁷ Çünkü mutlak krallıklar ve vatandaşlarının sınırlamalarından yoksun yönetimler, ya bir kişinin ya da çok az sayıdaki bir gurubun çıkarını ve önceliklerini göz önünde bulundurarak uluslararası arenada ilişkilerini düzenler. Buna göre böyle yönetimlerdeki halklar, liberallerin rasyonel bireylere yükledikleri anlayıştan yoksun olduklarından ve bu yönetimler

²⁵² Michael W. Doyle, “Liberalism and World Politics,” **Controversies in International Relations Theory**, New York: St.Martin’s Press, 1995, s. 92.

²⁵³ Dougherty, Pfaltzgraft, **Contending Theories...**, s. 346.

²⁵⁴ Burchill, **Liberal Internationalism...**, s. 32.

²⁵⁵ Burchill, **Liberal Internationalism...**, s. 32.

²⁵⁶ Doyle, **Ways of War and Peace...**, s. 206.

²⁵⁷ Carr, **Twenty Years’ Crisis...**, s. 25.

rasyonel bireylerin kararlarını önemsemediğinden, savaşa ve güç mücadelesine eğilimlidir. Çünkü cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerdeki gibi normal durumlarda kamuoyundaki ortak bilinç, savaşa ve çatışmaya karşı bir tavır alır. Fakat buna karşın, kamuoyundan ziyade seçkinlerin kararlarıyla belirlenen dış siyaset kararlarının olduğu mutlak yönetimler, uluslararası ortamda işbirliğinden çok çatışmaya yatkındır.

Liberal/demokratik devlet, devlet olgusunu mutlaklaştırmaz, kendi çıkarı ve öncelikleri için değil, halkın ihtiyaç ve iyiliği için hareket eder. Buna bağlı olarak, uluslararası sistemin bizi kendine has gündemi ve zorunlulukları olamaz ana konu, uluslararası toplumun üyesi olan devletlerin, halklarının yararına olacak değerler ve kurumsal sistemi geliştirmesidir.²⁵⁸ Demokratik yönetimler bu hedefleri, esas olarak benimsedikleri ilkeler, ahlaki yükümlülükler ve *varoluşsal bakış açısı* (birey merkezli liberal devlet anlayışı) çerçevesinde yerine getirmeye çalışır. Bu bakımdan demokratik yönetimlere göre devletin varlığı, realistlerin kabul ettiği gibi kendi varoluşsal neden ve amaçları değil, aksine devletin niçin oluşturulduğu sorusunun cevabı olan, insanın doğal hak ve kapasitesini gerçekleştirme olanağı sunacak ulusal ve uluslararası çevreyi oluşturmak zorunluluğudur. Bunun için “demokrasi, sorunsuz bir yönetim biçimi olarak sunulurken, insan hakları ve barışla çok derin bir bağının olduğu kabul edilir.”²⁵⁹ Liberaller, bu değerleri ve ilkeleri benimseyen demokratik yönetimlerin işbirliği ve karşılıklı bağımlılığı benimsediğini kabul ederek, uluslararası sistemin barışçıl bir yapı sunmasının temel çıkış noktasının bu cumhuriyetçi/demokratik yönetimler olduğunu benimserler.

Liberaller, rasyonel bireyin varoluşsal özelliklerinden ve cumhuriyetçi-demokratik devletlerden sonra üçüncü olarak ise, “serbest ticaretin” uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılık ve etkileşim oluşturarak işbirliği ve barışı tesis edeceğini düşünmektedirler. Özellikle klasik liberaller ve kurumsalcı liberallerin daha fazla üzerinde durdukları uluslararası ticaretin çatışma olasılığını zayıflatan ve pasif karakterli olduğu yönündeki görüş, aynı zamanda, ulusal sınırlar içinde burjuvazinin, uluslararası küresel ekonomide sermaye birikimi fazla, teknolojik olarak gelişmiş ileri-endüstri ve sanayi-ötesi ülkelerin önceliklerini yansıtmaktadır. Bu bakımdan değer

²⁵⁸ Arı, *Uluslararası İlişkiler...* , s. 316.

²⁵⁹ Richardson, *Contending Liberalism...* , s. 88.

bağımlı olduğu ve bir sosyal tabakanın veya belli seviyedeki (gelişmiş) ülkelerin çıkarlarını gözettiği için eleştirilmektedir. Bu eleştiriyi saklı tutmakla birlikte, liberallerin serbest ticaretin uluslararası sistemde nasıl bir rol oynadığı yönündeki görüşlerinin belirlenmesi, çalışmanın esas içeriği için daha anlamlıdır.

Klasik liberalizm temel tezlerini, realistlerin uluslararası politikanın geleneksel uygulamalarından saydığı güç dengesi, ittifaklar kurmak, etki alanları oluşturmak, yeni topraklar fethetmek ve sömürgeleştirmek²⁶⁰ hareketlerini reddetmek üzerine kurmaktadır. Bu politikaların, uluslararası savaş durumu oluşturduğunu düşünen liberallere göre, yeni bir anlayış geliştirilmelidir. İşte bu yeniliklerden birisi de toplumlar arasında işbirliğini arttıran serbest ticarettir. Nitekim, liberal geleneğin önemli isimleri olarak bilinen Smith ve Schumpeter için, “savaş hali”, bireyin çıkarını piyasa aracılığı ile toplumun çıkarlarıyla uyumlu ve aynı doğrultuya sevkeden *ticari toplum* veya kapitalist demokrasinin gelişmesiyle hafifleyecektir.²⁶¹

Cobden’e göre “serbest ticaret, *evrendeki çekim kanunudur*. Farklı ırklara, inançlara ve dillere sahip olan insanları *ebedi barış bağlarında* biraraya getirir.”²⁶² Liberaller, serbest ticareti, mutlak kralların benimsediği merkantilist politikalarla güçlerini arttırdıkları anlayışına karşı ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşım, mutlak krallıkların konumunun zayıflamasının işareti iken, iktisadi gelişmenin de bir habercisidir. Liberaller, bu siyasi ve iktisadi gelişmelerden hareketle, uluslararası ilişkiler düşüncesini kurmuştur. Bu anlamda liberallere göre, içe kapanık iktisadi politikalar hem devletlerde güvensizlik duygusu uyandırmakta, hem de karşılıklı etkileşimi alt düzeyde tutarak ortak değerler etrafında bulunmak imkanını ortadan kaldırmaktadır. Liberaller, serbest ticaretin devletler arasındaki güvenlik bunalımını azaltırken, toplumları daha da yakınlaştırarak ortak değerlerin paylaşılmasını sağladığını ileri sürer. Zira Cobden’e göre, serbest ticaret kendinden menkul doğruluğa sahip olarak ebedidir, uygulaması ise evrenseldir. Küresel barış ve ahenk, serbest ticaretin zaferinin,

²⁶⁰ Richardson, *Contending Liberalism...* , s. 55.

²⁶¹ Doyle, *Ways of War and Peace...* , s. 301

²⁶² Heywood, *Political Ideologies...* , s. 39. (Vurgular bana aittir. M.A.)

dünyadaki tüm uluslararası şiddete dayalı olmayan ilkelerin zaferiyle bütünleşmesidir.²⁶³

Bir başka liberal düşünür David Ricardo ise aynı görüşü paylaşarak, serbest ticaretin, genel bir çıkar ve münasebet bağıyla, medeni dünyanın evrensel uluslar toplumunu işbirliğine yönelttiğine inanır.²⁶⁴ Klasik liberaller, aydınlanmanın “evrenselci” yaklaşımının etkisiyle, kozmopolitan bir tavır benimsemiştir. İçerik kapalı toplumların, refah düzeyinin düşük ve baskıcı yönetimler altında yaşadığı iddia edilmiş, toplumları ayıran sınırların aşılacak ortak değerlerin paylaşılmasını gündeme getirmişlerdir. Bunun için, gerekli en temel başlangıç serbest ticaretin benimsenmesidir. Böylece liberaller, rasyonel bireyin önceliklerinden yola çıkarak ulaştıkları ulusal sınır içinde toplumsal denge durumunun, uluslararası sistemde serbest ticaretin barışçıl etkisiyle kurulacak bir küresel uyuma dönüşeceğine inanmaktadırlar.

Bu anlamda serbest ticaretin devletler arasında çatışmayı ortadan kaldıracığını tanımlayan “*ticari pasifizm*” düşüncesinin temeli, piyasa toplumlarının savaşa karşı olacağı öngörüsüne dayanır.²⁶⁵ Liberallere göre, dünya halklarının refah içinde olması isteniyorsa, mutlaka üretim artışının sağlanması gerekir. Üretim artışı, insan isteklerinin tatminini sağlarken, kötüye eğilimli taraflarını törpüler. Bu şekilde insanın iyi taraflarının gelişmesini sağlar. Bu durum ise, insanların şiddet ve savaş karşıtı olma duygularını geliştirir. Ayrıca, insanın olumlu yönlerinin gelişimini sağlayacak üretim ise, ancak barış ortamında artmaktadır. Dolayısıyla realistlerin iddia ettiği gibi savaş durumunda olmak, ulusal öncelikleri sağlamak için gereklidir mantığı tutarsızdır. Çünkü insanın ve toplumların öncelikleri barış ortamının hakim olduğu ve üretim artışının gerçekleştiği bir uluslararası sistem içinde mümkün olabilmektedir. Aynı zamanda uluslararası bölüşüm, tüm ulusların dünyanın herhangi bir tarafında serbestçe kendi çıkarlarını aramaları halinde eşit olabilecektir. Dolayısıyla, hem üretim artışı hem de bölüşümün adil olması serbest bir uluslararası ticaretin geçerliliğine bağlıdır.²⁶⁶

²⁶³ Burchill, *Liberal Internationalism...* , s. 36.

²⁶⁴ Burchill, *Liberal Internationalism...* , s. 35.

²⁶⁵ Doyle, *Ways of War and Peace...* , s. 230.

²⁶⁶ Waltz, *Man, the State and War...* , s. 99.

Serbest ticaretin, barışçıl bir uluslararası sistemin gerekliliklerinden kabul edilmesi, liberal/demokratik toplumlarda rasyonel bireylerin kendi çıkarlarını gözetmesinin toplumsal çıkara ulaştırdığı düşüncesinin uluslararası düzleme yansımasıdır. Zira, “evrensel serbest ticaret anlayışına göre, bütün devletlerin kendi ekonomik çıkarını maksimum kılmaya çalışmasıyla tüm dünyanın ekonomik çıkarının maksimum kılınması sağlanmış olmaktadır. Her bir devletin kendi halkına refah sağlamayı temel amaç haline getirmesi halinde uluslararası toplumsal refah gerçekleştirilmiş olur.”²⁶⁷ Küresel refah ise, küresel barışın biricik unsurudur.

Ticaretin, uluslararası siyasette desteklenmesinin bir özelliği de cumhuriyetçi/demokratik devletlerin oluşmasını sağlamasıdır.²⁶⁸ Serbest ticaret üretim artışını sağlayarak, ulusal ölçekte bireylerin refah düzeyini arttırır. Refah düzeyi artan toplumların mutlak krallıkları ve otoriter yönetimleri desteklemesi ise düşünülemez. Tersine demokratik ve cumhuriyetçi yönetimler oluşturulmaya çalışılır. Böylece bireyler, refah düzeylerini arttırmak ve aynı durumda tutmak için bu yönetimleri destekler. Refah düzeyi yüksek, demokratik değerleri paylaşan yönetimlerin artmasıyla uluslararası barış ve işbirliği ortamı gerçekleştirilir.²⁶⁹

Modern liberal akademisyenlere göre, uluslararası sermaye sahipleri ile ulus-aşırı ve hükümet-aşırı kurumlar uzlaşının oluşmasını sağlarlar.²⁷⁰ Liberal kurumsalcılar, öz olarak klasik liberallerin görüşlerini temel alarak küreselleşme ile beraber gelişen süreçte, uluslararası kurumların ve iktisadi aktörlerin karşılıklı bağımlılığının önemini tekrar gündeme getirmişlerdir. Farklılık, liberal kurumsalcıların ulus-aşırı şirketleri ve ulus-aşırı kurumları literatüre sokmasıdır. Ancak bu vurgu liberallerin uluslararası ticarete yükledikleri misyonun da bir çeşit gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü, klasik liberallerin 19. Yüzyılda öne sürdükleri ticaretin işbirliğini ve uluslararası etkileşimi arttıracığı yönündeki düşünceleri, liberal kurumsalcıların tezlerini dayadıkları temel olmuştur. Uluslararası rejimler, karşılıklı bağımlılık, ulus-devlet ötesi

²⁶⁷ Arı, *Uluslararası İlişkiler...*, s. 311.

²⁶⁸ Arı, *Uluslararası İlişkiler...* 312.

²⁶⁹ Arı, *Uluslararası İlişkiler...*, s. 312.

²⁷⁰ Doyle, *Ways of War and Peace...*, s. 283

mekanizmaların etkinliğinin artması ve bütünleşme hareketleri liberalizmin sürekliliğini yansıtan öğeler dahilinde ele alınmalıdır.

Keohane, neo-liberal kurumsalcıların kullandığı uluslararası kurumların; resmi hükümetlerarası ve ulus-üstü hükümet-dışı örgütler, uluslararası rejimler ve konvansiyonları içerdiğini söyler. Uluslararası rejimler, hükümetler tarafından çeşitli konularla ilgili olarak üzerinde anlaşılan kuralları olan kurumlardır. Bretton Woods kurumları buna örnek olarak verilebilir. Konvansiyonlar ise, formel olmayan kurumlardır. Anlayış ve zımni kuralları içerir. Uluslararası aktöre, bir diğeri ile işbirliği yapma olanağı sunar.²⁷¹ Devletlerin iletişim ve işbirliği kabiliyetleri insan tarafından kurulmuş kurumlara dayanır. Uluslararası sistemde devletlerin siyasetleri, bu kurumların etkileri altındadır. Bu kurumlar içeriklerine ve belirleyiciliklerine göre değişmektedir.²⁷² Kurumsal dönüşümler ve tarihi süreklilik içindeki kurumsal değişimler, devletlerin kararlarını ve doğasını değiştirirken, uluslararası sistemin doğasını da etkilemektedir. Bu bakımdan, uluslararası kurumlar, devletlerin kararlarını sınırlarken işbirliğini ve karşılıklı bağımlılığı da artırır.

Liberal kurumsalcılar uluslararası ilişkilerde, artık, askeri kapasitenin belirleyici konumunun zayıfladığını dile getirirken onun yerine ekonomik kapasitenin gücünün arttığını söylemektedir. Kurumsalcı liberallerin, ticari ilişkilerin işbirliği ve karşılıklı bağımlılık oluşturduğu yönündeki görüşleri, aynı zamanda liberallerin uluslararası örgütlere yüklediği anlamı da açığa çıkarmaktadır. İdealist liberaller de daha fazla görülen bu durum, uluslararası barışın “inşa” edilen bir olgu olduğu anlayışına sahiptir. Bu bakımdan düzenleyici ve kurucu bir karakteri vardır Nitekim idealist liberaller, barışın, doğal bir şekilde ortaya çıkmayacağını yani doğal bir durum olmadığını fakat kurulması, inşa edilmesi gereken bir karakteri olduğunu düşünürler. Bu anlamda, W. Wilson’a göre barış, uluslararası kurumların oluşturulup, uluslararası anarşinin düzenlenmesi ile sağlanabilir.²⁷³

Diğer yandan, bir sonraki bölümde daha ayrıntılı işleneceği üzere, liberal değerlerin evrenselci takdimi söz konusudur. Buna göre, evrensel değerler etrafında

²⁷¹ Keohane, *International Institutions...*, ss. 3-4.

²⁷² Keohane, *International Institutions...*, s. 2.

²⁷³ Dunne, *Liberalism...*, s. 152.

oluşturulacak bir bilinç, uluslararası barışın sağlanmasında önemli bir adımı oluşturur. Bu bakımdan, “uluslararası liberalizm, merkezi liberal değerleri küresel ölçekte gerçekleştirmeye çalışır. Tüm halkların, liberal hak ve özgürlükleri yaşayabilecekleri bir dünyanın arzusu içindedir.”²⁷⁴ Çünkü liberal değerlerin, insanı merkeze alan bir bakış açısına sahip olduğu, bunun da hem ulusal hem de uluslararası ölçekte, uyum ve barış merkezli bir yapıyı öngördüğü dile getirilir. Bunun uygulaması uluslararası hukukun yaygınlaştırılması, insan haklarının desteklenmesi ve -yukarıda anlatıldığı üzere- uluslararası kurumların oluşturulmasında görülmektedir. Bu anlamda, birçok farklılıklarına rağmen, liberaller insan haklarını koruduklarını, uluslararası işbirliğini desteklediklerini, uluslararası hukuka bağlı olduklarını ve uluslararası kuralları kabul ettiklerini dile getirirler.²⁷⁵ Uluslararası hukuk ve kurallar, liberaller için, özellikle önemlidir. Onlara göre, hukuk ve kurallar, uluslararası toplumsal bilincin yansımasıdır. Zira, klasik liberal düşünürlerden J. Bentham’a göre sürekli bir barış, ulusal sınırlar içinde bireyler arasında yapılan sosyal sözleşmenin, uluslararası sistemde devletler arasındaki ilişkilere de taşınması ile gerçekleşecektir. Böylece, devletler, hukuki hak ve sorumluluğa dayalı bir sistem içine dahil olacaktır.²⁷⁶ Öncelikle liberal değerlerin ve evrensel ilkelerin kabul edilip yaygınlaşması, aynı zamanda, uluslararası hukuku ve kuralları oluşturacaktır.

Evrenselci bakış açısı, liberal uluslararası ekonomi anlayışında da görülmektedir. Buna göre, liberal uluslararası ekonomi üç siyasi temele dayanır. Birincisi, hakim bir liberal hegemonik güç veya liberal güçtür. Bu güç veya liberal devletlerden oluşan kutup, liberal ticari bir düzenin kurallarını “benimsetme” ve “zorlama” kapasitesine ve isteğine sahiptir. Liberal değerlerin küreselleştirilmesi için gerekli olan bir güce/kapasiteye işaret eder. İkincisi, liberal devletleri biraraya getiren ekonomik, siyasi ve güvenlik çıkarları ile ilgili ortak bir çerçevedir. Bu demokratik devletlerin paylaştığı değerlerin etkisiyle, liberal devletlerin politikalarını buna göre ayarlaması ve bireysel değil ortak hareketi benimsemesi anlamına gelir. Üçüncüsü ise, liberal değerleri kabul noktasında ortak bir ideolojik tavır söz konusudur. Bu üç unsur, liberal bir sistemin

²⁷⁴ Richardson, *Contending Liberalism...* , s. 55.

²⁷⁵ Doyle, *Ways of War and Peace...* , s. 213.

²⁷⁶ Dunne, *Liberalism...* , s. 151.

oluşumunu sağlar.²⁷⁷ Liberal değerlerin yayılmacı özelliğini de ortaya koyan liberal uluslararası sistemin merkezinde ortak değerler bütünü olduğu kabul edilir. Liberal devletlerin oluşturduğu bölgede (zone of liberalism)²⁷⁸, devletlerin ortak kültürünün evrensel geçerliliğe sahip olduğu düşünülür. Bu bakımdan, barış bölgesi, liberal-demokratik devletlere ortak güvenlik ve barış ortamı sağlarken, diğer bölgelere de bunu ihraç etmeye çalışır. Zira Doyle’a göre, bu yayılmacı politikanın amacı, “doğal hakları, “yerli/baskıcı” rejimlerden korumak, evrensel mülkiyet ve yerleşim haklarının ihlalini engellemek düşüncesidir.²⁷⁹ Bu yaklaşım, liberal evrenselciliğin, ben-merkezli değer bağımlı yönünü açığa çıkarırken, emperyalist politikaların, “medeniyeti” “barbar”lara götürme iddialarının, “beyaz adamın sorumluluğu” görüşünün de temellerini sunmaktadır.

Sonuç olarak, liberalizmin uluslararası sistemin doğasına yönelik yaklaşımı, birey, toplum, devlet, iktisat, hak/hukuk ve uluslararası değerler görüşünden yola çıkılarak oluşturulmaktadır. Doğal haklara sahip rasyonel bireyin, ulusal sınırlar içinde çıkarını gözeterek geliştirdiği ilişkilerin toplumsal uyumu sağlayacağı kabul edilir. Devlet, bireyin kapasitesini gerçekleştirebileceği ortamı sağlamakla görevlidir. Bu bakımdan, en alt düzeyde sosyal, iktisadi ve siyasi sisteme müdahil olur. Ontolojisini bireyin, epistemolojisini aklın oluşturduğu liberal dünya görüşü uluslararası sistemin doğasını barışçıl ve uyumlu olarak nitelemektedir. Bu sonuca ise, rasyonel bireyin varoluşsal özelliklerinden, cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerden, serbest ticaret anlayışından, uluslararası hukuk, kurum ve değerlerin evrensel yapısından yola çıkarak ulaşmaktadır.

Rasyonel birey çıkış noktası olarak alındığında, bireyin varoluşsal hak ve kapasitesini gerçekleştirebilmesinin, ulusal ölçekte, cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerce karşılanabileceği uluslararası ölçekte ise, demokratik-liberal değerlerin hakimiyeti ile sağlanabileceği dile getirilmektedir. Bu anlamda, uluslararası barış ve uyuma bireyin doğasına başvurularak açıklanmaktadır. Rasyonel birey, ulusal sınırlar içinde toplumsal uyuma, uluslararası arenada küresel barışa eğilimli bir doğaya sahiptir.

²⁷⁷ Gilpin, *Richness of the Traditions...* , s. 296.

²⁷⁸ Alec Stone, “What is a Supranational Constitution? An Essay in International Relations Theory,” *The Review of Politics* Vol.56, No.3, 1994, s.461’den aktaran Arı, *Uluslararası İlişkiler...* , s. 330.

²⁷⁹ Doyle, *Ways of War and Peace...* , s. 272.

Cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerin, barışçıl bir uluslararası sistem tanımlamasında önemli yeri vardır. Demokratik/liberal değerlere sahip devletlerin, barışçıl dış politika kimliğine sahip olduğu düşünülür. Uluslararası sistemin savaş halinde olmasının temel nedeni olarak, hiçbir sınırlamaya tabi olmayan mutlak ve otoriter yönetimler gösterilir. Dolayısıyla, demokratik yönetimlerin artması uluslararası barışın oluşmasını sağlayacağı varsayılır

Serbest ticaretin, toplumlar arasında karşılıklı bağı arttırarak işbirliğini ve uyumu sağladığı görüşü, liberallerin uluslararası sistemi barışçıl tanımlamadaki diğer çıkış noktasını oluşturmaktadır. Buna göre, serbest ticaretle refah düzeyi artan toplumlarda, rasyonel birey haklarını ve ödevlerini gerçekleştirme olanağı bulacak, bu, yönetime yansarak dış politika kararlarını belirleyecek ve böylece, aynı değerleri paylaşan toplumlar arasında çatışma değil işbirliği hakim olacaktır. Uluslararası hukuk, liberal evrensel değerler ve uluslararası kurumlar, liberaller için ortak bilincin yansıması olarak, uluslararası sistemin savaş durumundan öte barış durumunu oluşturmalarını sağlayacak mekanizmalardır. Netice itibarıyla, bu unsurlarının etken olduğu bir analiz süreci içinde liberalizm, oluşan modern uluslararası sistemin doğasına yönelik yaklaşımını *barış ve uyum* nitelemeleri üzerine kurar. Bütüncül olarak düşünüldüğünde uluslararası sistemin ontolojik temelleri, aydınlanmış bir dünya düzeni algısından yola çıkılarak ideal bir içerikte ortaya konulur.

2.2.3. Cumhuriyetçi Barıştan Demokratik Barışa: Liberal Kuşatıcı Üst Kimlik

I.Kant'ın “ebedi barış” projesinden günümüzdeki “demokratik barış” tartışmalarına kadarki süreçte geliştirilen ve liberalizmin; barışçıl ve uyumlu olarak tanımladığı uluslararası sistemde, tüm devletleri kapsayacak ortak bir üst kimlik olarak kabul ettiği “evrensel değerler” kaynaklı “cumhuriyetçi/demokratik barış” nosyonunun analizi, bu bölümde yapılacaktır. Özellikle Kant'ın “ebedi barış” makalesinde dile getirdiği cumhuriyetçi yönetimlerin oluşturduğu “barış federasyonu” ve günümüzde bu geleneğin devamı olarak “demokratik barış” nosyonu ekseninde gelişen tartışmalar değerlendirilecektir. Bu değerlendirme, liberallerin uluslararası sistemin kuşatıcı üst kimliği için öngörülerinin analizini ortaya koyacaktır. Şüphe yok ki, önerilen uluslararası sistem çerçevesi, liberaller tarafından, Ortaçağ Avrupa'sında Roma ve Hristiyanlığın gördüğü işlevin yerini tutacak bir anlam bütünü olarak görülmektedir.

Bu bakımdan, liberal kuşatıcı üst kimlik, modern uluslararası sistemin ontolojik zemininin yaşam alanı olacak bir kuşatıcılığa sahip olarak düşünülmektedir. Bu çerçevede aşağıda ilk olarak Immanuel Kant'ın “ebedi barış” projesi daha sonra da “demokratik barış teorisi” ele alınacaktır

Kant, uluslararası ilişkiler düşüncesini, genel olarak tüm felsefi bakış açısı özel olarak da evrensel dünya tarihi ve siyaset anlayışı çerçevesinde geliştirmiştir. Nitekim uluslararası ilişkiler ile ilgili makalesinde geliştirdiği tez, onun rasyonel birey, bireyin ödevi ve sorumlulukları, evrensel haklar ve hukuk anlayışı, ilerlemeci iyimser bakış açısı ile doğrudan ilintilidir. Bu çerçevede, Kant, uluslararası sistemde hem savaş hem de barış durumunun olabileceğini kabul eder. Savaş durumu, despotik yönetimlerin ilişkilerinden, ortak bir değerler sistemi oluşturulamadığından dolayı doğar. Ona göre, *barış* durumu ancak *bireysel ve ulusal ölçekte bir irade ortaya konularak kurulabilir*, yani barış ortamı inşa edilmesi gereken bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Kant, uluslararası ilişkiler düşüncesini “ebedi barışı” sağlayacak gereklilikleri belirlemek üzerine geliştirmiştir. Bu bakımdan Kant, “ebedi barış” makalesinde öncelikle “ebedi barış” için gerekli olan *başlangıç şartlarını* belirlerken daha sonra “ebedi barış” için olmazsa olmaz *zorunlulukları* ortaya koymaktadır. Bu anlamda, önce barışı tesis edebilecek uygun bir uluslararası yapı ortaya koymaya çalışmakta, daha sonra bu yapıda gerekli dönüşüm ve zorunlulukları belirleyerek “nihai barış”ı tesis etmeyi hedeflemektedir. Evrenselci bir bakış açısına sahip olarak uluslararası sistem düzleminde analiz yaparken, birey ve devlet düzlemini nihai amaca ulaşmak için bir çıkış noktası almaktadır.

Kant'ın cumhuriyetçi barış federasyonunu anlamak için “ebedi barış” makalesini incelemek gerekir. Böylece, onun modern uluslararası sistemin yaşam alanı olabilecek, egemen devletler için önerilen ortak değerleri ifade eden “cumhuriyetçi barıştan ebedi barışa” fikrinin temelleri sorgulanmış olacaktır. Bu şekilde aynı zamanda, “demokratik barış” tartışmaları ve “tarihin sonu” tezi ile zirveye ulaşan liberalizme içkin söylemin sürekliliği de yansıtılmış olunacaktır. Kant'ın “ebedi barış” için ön koşul olarak ileri sürdüğü maddelerin temel çıkış noktası, uluslararası sistemde devletler arasında *güveni*

ve *saygıyı* tesis etmektir.²⁸⁰ Kant’a göre ancak böyle bir uluslararası yapı oluşturulursa gerçek barışa olanak tanınabilir. Buna göre;

1. Gelecekteki bir savaşa neden olabilecek şartları barındıran barış anlaşmaları geçerli kabul edilmemelidir.
2. İster büyük olsun ister küçük hiçbir bağımsız devlet, bir diğer devleti miras yolu, değişim, satın alma veya hediye etme yolu ile hakimiyeti altına alamaz.
3. Sürekli ordular, aşamalı olarak, tasfiye edilmelidir.
4. Hiçbir ulus, ulusal borcunu, dış ilişkileri ile bağlantılı olarak ele almamalıdır.
5. Hiçbir devlet, bir başka devletin yönetimine ve anayasasına zorla müdahale etmemelidir.
6. Bir başkasıyla savaş içindeki bir devlet, savaş süresince, karşılıklı güveni imkansız hale getirerek gelecekteki muhtemel bir barışı engelleyebilecek hareketlerden kaçınmalıdır. Bu davranışlar; suikastlar düzenlemek, zehirleyici maddeler kullanmak, karşı devletin halkını isyana teşvik etmek olarak sayılabilir.²⁸¹

Kant, bu maddelerin barışın ön koşulu olmak bakımından *kanun* değerinde olduğunu ve yasaklayıcı (*leges prohibitive*) niteliğinin bulunduğunu dile getirir. Yani bu maddeler, “ebedi barış” için geçerli üç zorunlu durumun sağlanabilmesinin ön koşullarını oluşturur. Bununla birlikte 1., 5. ve 6. maddeler her ne şartta olursa olsun hemen uygulanması gereken (*leges strictae*) bir içeriğe sahipken, 2., 3. ve 4. ön koşullar, şartlara ve özel durumlara göre değişebilen esnek (*leges latae*) bir yapıdadır. Dolayısıyla hemen uygulanması yerine uygun zaman beklenebilir.²⁸² Bu maddeler, doğal olarak Avrupa’nın 18. Yüzyıldaki uluslararası ilişkiler sistemini ve önceliklerini tasvir etmektedir. Diğer yandan başlangıç maddelerinin ortaya koyuluş mantığı, ebedi barışı sağlayacak mekanizma veya değerler bütününe yansıtmaktan öte, bunların oluşumunu engelleyecek psikolojik, hukuki ve siyasi durumları ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu

²⁸⁰ Doyle, *Ways of War and Peace...*, s. 256.

²⁸¹ Kant, *Perpetual Peace...*, ss. 107-110.

²⁸² Kant, *Perpetual Peace...*, s. 110.

bakımdan, felsefi ve ahlaki boyuttan ziyade daha çok pratik, hukuki ve siyasi uygulama alanında anlam kazanmaktadır.

Bu anlamda Kant'ın uluslararası siyaset felsefesinin, devletlerin savaşın acılarından ve yıkıcı etkilerinden yeterli dersi çıkararak, aralarında geçerli olacak hukuk normları oluşturacaklarını öngördüğünü söylemek mümkündür. Bu noktada birinci faktör devletin ulusal düzeydeki düzenlemeleriyle, ikincisi hukukun uluslararası çerçevesidir. Fakat ikinci faktör, birinci faktörün eksiksiz bir şekilde hayata geçirilmesine bağlıdır. Hukuku benimsetme gücü, dış/uluslararası bir zorlamadan/sınırlamadan değil iç/ulusal bir mükemmeliyetten kaynaklanır. Buna göre, devletlerin ayrı ayrı ıslah olması, ulusal düzlemde hukuka uygun bir yönetim inşası gereklidir. Devletin analiz birimi olduğu düzeyde, uygun bir siyasi sistem bireyin ahlaki davranabilmesi için gerekli altyapıyı hazırlar.²⁸³

Nitekim Kant, “ebedi barış” için, yukarıdaki çerçeve içinde, gerekli üç belirleyici/zorunlu unsur saymaktadır. Bu nihai maddeler, Kant'ın teorik anlamda uluslararası ilişkiler düşüncesinin özünü oluşturur. Bu bakımdan onun dünya tarihi, ahlak, birey ve siyaset felsefesi ile ilgili görüşlerinin yansıması olarak görmek mümkündür. Kant, toplum ve devletin oluşumunda rasyonel birey ve sözleşmeye yüklediği rolü, uluslararası barışçıl bir sistemin oluşmasında cumhuriyetçi yönetim ve federasyona/birliğe yüklemiştir. Cumhuriyetçi yönetimin değerleri etrafında bir cumhuriyetçi barışın hem rasyonel bireyin ulusal haklarını hem de toplumların özgürlüklerini ve kozmopolit haklarını koruyarak “ebedi bir barış” oluşturacağını varsaymıştır. Ortak değerlerin oluşturularak barışın tesisi noktasında birincil çıkış noktası; onun bilgi, birey, evrensel tarih, ahlak ve hukuk görüşünden çıkardığı insanın moral ve kültürel ilerlemesidir.²⁸⁴ Bu bağlamda, aşağıda, “ebedi barış” için gerekli maddeler, analizi ile birlikte ele alınacaktır;

1-) “Her ulusun sivil anayasası cumhuriyetçi olmalıdır.”²⁸⁵ Cumhuriyetçi yönetimin temeli ise orijinal sözleşme fikrine dayanmaktadır. Cumhuriyetçi anayasaya sahip olan bir devlet, toplum üyelerinin insan olmaları bakımından hürriyet, tebaâ

²⁸³ Waltz, **Man, the State and War...**, ss. 163-164.

²⁸⁴ Kant, **Perpetual Peace...**, s. 125.

²⁸⁵ Kant, **Perpetual Peace...**, s. 112

(subject) olmaları bakımından tek ve müşterek bir kanun koyucuya bağlılık ve vatandaşın (citizen) devletin üyeleri konumunu paylaşmak bakımından eşitlik ilkeleri bağlamında tanımlanır.²⁸⁶ Cumhuriyetçi yönetimlerin ayırtedici özelliği olan kuvvetler ayrılığı, hukukun kişisel çıkarlara göre oluşturulmasını engeller, devlet içerisinde farklı merkezler (nihai kararalma aşamasında değişik etki grupları) oluşturarak rasyonel kararların çıkma olasılığını artırır. Bu rasyonel kararlar ise, rasyonel bireylerin kararları sonucu olduğu için toplum içinde genel uyuma, uluslararası sistemde barışa eğilimlidir. Çünkü, uluslararası savaş durumu ile rasyonel bireylerin ve cumhuriyetçi toplumların çıkarları uyuşmamaktadır.

2-) “Ulusların hakkı, hür devletler federasyonu temellidir.”²⁸⁷ Uluslararası sistemde toplumlar, ulusal sınırlar içinde bireylerle paralel bir durumdadır. Nasıl ki bireyler, savaş durumundan bir sözleşmeyle toplumu kurduysa, devletler de aralarında her birinin hakkını koruyacak bir sözleşme yapmalıdır. Bu “uluslar federasyonu” olabilir. Buna göre, cumhuriyetçi devletler arasında “barış ligi” (foedus pacificum) kurulur. Bu birlik içinde her bir ulus, güvenliğini ve devamlılığını, özgürlüğünü kaybetmeden barışçıl bir ortam içinde korur. Barış ligi, ortak değerlerin kabulüne dayalı olarak, ortak bir bilinci ve çıkarı temel alır. Ortak güvenlik içinde barışı getiren bu federal birlik düşüncesi, nihai anlamda tüm ulusları da içine alacak bir şekilde genişleyecek ve “ebedi barış” sağlanacaktır.²⁸⁸ Üyesi olan devletlere refah ve kültürel/sosyal gelişme olanağı sağlayan cumhuriyetçi devletlerden oluşan barış federasyonu, diğer uluslar için bir çekim merkezi olacaktır. Bu birliğe katılmak ulusların güvenliğini garanti altına alırken, diğer uluslarla karşılıklı hakların korunduğu barışçıl ilişkilere de zemin hazırlayacaktır. Bu şekildeki birkaç birlik diğer ulusları da içererek yayılacaktır.²⁸⁹

3-) “Kozmopolitan hak, evrensel misafirperverlik şartları dahilinde olmalıdır.”²⁹⁰ Kant, serbest dolaşım hakkını (ziyaret hakkı) ve ticari ilişkileri geliştirme

²⁸⁶ Kant, *Perpetual Peace...*, s. 112.

²⁸⁷ Kant, *Perpetual Peace...*, s. 115.

²⁸⁸ Kant, *Perpetual Peace...*, ss. 115-117.

²⁸⁹ Kant, *Perpetual Peace...*, s. 117.

²⁹⁰ Kant, *Perpetual Peace...*, s. 118.

olanağını yeryüzünün ortak kullanım özelliğinin yansıması olarak görür.²⁹¹ Bu haklar, “uzlaştırıcı birlik ile uyumlu bir evrensel hukuk oluşturmalıdır.”²⁹² Nitekim, dünyanın uzak bölgelerindeki toplumlar, aralarında barışçıl ilişkiler kurabilir. Bu barışçıl ilişkiler ise, daha sonra bu toplumlar arasında ortak bir hukukun temeli olacaktır. Ayrıca, insanlık aşamalı olarak birbiriyle daha fazla yakınlaşmakta, ve nihayetinde kozmopolit bir hukuk oluşturmak noktasında daha fazla şansa sahip olmaktadır.²⁹³

Kant, görüldüğü gibi, devletler arasında istikrarlı bir barışın oluşmasında üç temel üzerine kurulu bir teori geliştirmiştir. Kant’a göre, bu üç temel olan anayasal, uluslararası ve kozmopolitan kaynaklardan yalnız birisi “ebedi barış” için yeterli değildir. Uzun bir çabayı gerektiren ebedi barış için üç unsurun karşılıklı etkili olduğu bir ortam gereklidir.²⁹⁴ Üç temelden/kaynaktan birincisi, anayasa merkezli temsili/cumhuriyetçi bir yönetim ilkesidir. Bu seçilmiş yasama meclisini, güçler ayrılığını ve hukukun egemenliğini ifade eder. Liberallerin devlet anlayışının da temelini oluşturacak olan böyle bir yönetim tarzı, Kant’ta zirvesine ulaşan Aydınlanma felsefesinin rasyonel bireyi için, kapasitesini ve önceliklerini gerçekleştirebileceği toplumsal-siyasal sistemi oluşturur. Bu anlamda devletin temel fonksiyonu, toplumda bireyin iradesi aracılığıyla özgürlüğünü geliştirecek mekanizmayı kurmaktır.²⁹⁵ İkincisi, insan haklarının ayrıma tabi tutulmadan bir değerler manzumesi ve ilkeler bütünü olarak kabul edilmesidir. Bu uluslararası ölçekte “hak/hukuk” merkezli bir sistemin kurulmasına göndermede bulunur. Bu algılama, cumhuriyetçi yönetimler arasında, karşılıklı hakların korunmasını ve saygıyı öngörürken, cumhuriyetçi olmayan yönetimlere karşı kuşkucu bir yaklaşımı benimser. Üçüncüsü ise, kozmopolit hukukun bir yansıması olarak sosyal ve ekonomik karşılıklı bağımlılıktır. Ticaret ve sosyal etkileşimler, çatışma ve işbirliğinin karışımını birlikte içerir. Cumhuriyetçi birlik/federasyon, işbirliğini teşvik edici maddi mekanizmaları üretir.²⁹⁶ Böylece, devletler arasında barışın tesisini sağlar.

²⁹¹ Kant, *Perpetual Peace...*, s. 118.

²⁹² Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye...*, s. 108.

²⁹³ Kant, *Perpetual Peace...*, s. 118.

²⁹⁴ Doyle, *Liberalism and World Politics...*, s. 100.

²⁹⁵ MacMillan, *On Liberal Peace...*, s. 17.

²⁹⁶ Doyle, *Ways of War and Peace...*, ss. 286-287.

Kant'ın “cumhuriyetçi barış” düşüncesi, ortak değerler etrafında oluşan bir “barış birliği” anlayışına dayanır. Bu görüşün mihenk noktasını *cumhuriyetçi yönetimlerin kabul ettikleri değerlerin, uluslararası sistemin bütününe kapsayacak bir kabule ulaşabileceğine ve uluslararası üst bir kimlik olarak tanınabileceğine duyulan inanç* oluşturur. Rasyonel bireyin hakları, hukukun egemenliği (the rule of law), yasamanın halkta olması, kuvvetler ayrılığının kabul edilmesi, serbest ticaret düşüncesi, kozmopolit haklar, toplumlar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilkeleri cumhuriyetçi yönetimlerin benimsediği temel parametreler olarak ortaya konulurken, bu ilkelerin uluslararası sistemin barışçıl doğasının temelini oluşturduğu dile getirilir. Despotik yönetimler ve onların dayandığı temel politikalar, uluslararası savaş durumunun temel sebebidir. Kant, despotik yönetimleri aynı zamanda, ulusal uyumun ve bireysel özgürlüğün önündeki birincil engel olarak kabul eder.

Kant, bu ayrımı ve ikili yapıyı ortaya koyarak uluslararası sistemin sürekliliğini sağlayacak kuşatıcı kimliğin, cumhuriyetçi yönetimlerin paylaştığı değerler bütünü olduğu tezinin zeminini hazırlamıştır. Çünkü ideal düzen, cumhuriyetçi yönetimlerin siyaset ve değer anlayışı ile gerçekleştirilebilir. Cumhuriyetçi devletlerin benimsemiş olduğu rasyonel birey görüşü, toplumsal uyum, sınırlı yönetim anlayışı ve kozmopolit haklar fikri uluslararası bir kuşatıcılığa sahiptir. Dolayısıyla, egemen devletlerin hem kendi varoluşsal amaçlarını hem de bütün olarak uluslararası sistemin devamını sağlayacak kapasiteyi, bu değerler sunabilir/kuşatabilir. Buna, öncelikle, cumhuriyetçi yönetimlerin biraraya gelerek bir federasyon kurması ile daha sonra cumhuriyetçi değerlerin başka devletlerce kabul edilmesi neticesinde “ebedi barış”ın gerçekleştirilmesi ile ulaşılır.

Liberal değerlerin, cumhuriyetçi yönetimin benimsediği ilkeler çerçevesinde evrenselleştirilmesi ve uluslararası sistemde egemen devletleri üst bir noktada toplayabilecek ve bu anlamda, savaş durumunu barış durumuna çevirebilecek bir içerikle ortaya konulması, bir dünya görüşü olarak liberalizmden ilhamla, liberal uluslararası ilişkiler düşüncesinin modern uluslararası sistemi anlamlandırmasını doğrudan etkilemektedir. Liberalizm, liberal değerlere sahip cumhuriyetçi devletler merkezli oluşturduğu uluslararası sistem kimliğini, “demokratik barış teorisi” adı altında “demokratik değerler” etrafında günümüzde yeniden kurmaktadır. Aynı şekilde, demokratik devletlerin barış kuşağı oluşturduğu, işbirliğine dayalı karşılıklı ilişkiler

bağlamında tanımlanan uluslararası sisteme, iki yüzyıl aradan sonra ve liberalizmin değişimine de paralel olarak, bu defa demokratik değerler etrafında bir uluslararası kuşatıcı üst kimlik önerilmektedir. Francis Fukuyama'nın "tarihin sonu" tezinde ileri sürdüğü liberal/demokratik değerlerin insanlığın ulaştığı son nokta olduğu yönündeki görüşleri, "ebedi barışın" nihai hedef, moral zorunluluk ve kültürel gelişmişliğin tarihi²⁹⁷ olarak düşünülmesi ile aynı bakış açısının ürünüdür. Bu bakış açısı, liberal/aydınlanmacı değerlerin evrensel, mutlak geçerli normlar olarak sunulması ve modern uluslararası sistemin biricik yaşam alanı olarak tanımlanmasına dayanır. Bu anlamda, "demokratik barış" tartışmaları, liberallerin, uluslararası sisteme önerdikleri kuşatıcı üst kimliği daha iyi analiz etmek için önemlidir.

Liberal değerler merkezli devletlerin oluşturduğu kabul edilen "demokratik barış" teorisi iki temel önerme üzerine kurulmuştur. İlk olarak, liberal/demokratik devletlerin ortak *değerleri* ve *kurumları* paylaştığından dolayı birbiri ile barışçıl ilişkiler geliştireceği, aralarında savaşın söz konusu olmayacağı ileri sürülmektedir. Demokratik barış tartışmalarında genelde kabul edilen ikinci önerme ise, liberal/demokratik devletlerin, liberal/demokratik olmayan devletlerle geliştirdiği ilişkilerin şüphe ve çatışma eğilimli olduğu yönündedir. Bu anlamda, liberal/demokratik devletlerin kendi aralarında bir barış alanı/bölgesi oluşturacağı kabul edilirken, demokratik olmayan devletlerle savaş olasılığına değinilir. Ayrıca, demokratik barış alanının, demokratik olmayan devletlerin demokratik değer ve kurumları kabul etmesiyle genişleyeceği düşünülür.

"Demokratik barış teorileri, yapısal ve normatif olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır. Yapısalcı yaklaşım demokratik barışı, demokrasilerde varolan kurumların bir sonucu olarak değerlendirir. Normatif teori ise, demokratik barışın sebeplerini, demokrasiler tarafından kabul edilen fikirlere ve normlara dayayarak açıklar."²⁹⁸ Demokratik barışın yapısalcı yorumu, demokratik sürecin karmaşık yapısının, liderleri savaş açma noktasında isteksiz yaparken, en son seçenek olarak savaşa başvurmayı zorladığını öne sürer. Kurumsal ve sosyo-politik yapı, kararalma sürecini çok boyutlu

²⁹⁷ Richardson, **Contending Liberalism...** , s. 59.

²⁹⁸John M. Owen, "How Liberalism Produces Democratic Peace," **Theories of War and Peace**, Ed. Michael E. Brown, Owen R. Cote, JR v.d, Massachusetts: The MIT Press, 1998, s. 140.

bir hale sokmuştur. Bu çerçevede, aralarında anlaşmazlık bulunan iki demokratik tarafın geçireceği süreçler (meclis üyeleri, muhalefet partileri, sivil toplum ve kamuoyunun baskısı) taraflara anlaşmazlığı barışçıl yollarla çözmeyi dayatır. Buna karşın, demokratik olmayan yönetimlerin liderleri, aralarındaki bir anlaşmazlıkta, kendilerini sınırlayan demokratik devletlerdeki gibi birim ve mekanizmalar olmadığından şiddet kullanmaya daha yatkındır. Kamuoyunun ve resmi diğer kurumların görüşlerinin kararalma sürecine etkide bulunması zor olduğundan ve liderin en son kararı verirken hem demokratik değer hem de kurumsal zorlamalardan uzak bulunduğundan dolayı, demokratik olmayan devletlerde, anlaşmazlıklar şiddete başvurularak çözülmeye çalışılır. Normatif yaklaşıma göre ise, demokrasiler, “demokratik değerler” doğrultusunda aralarındaki ilişkilerini geliştirir. Bu anlamda, aralarındaki anlaşmazlıklar şiddete dayalı olmayan rasyonel ve barışçıl yöntemlerle çözülür.

Demokratik olan bir devletle olmayan bir devlet arasındaki çatışma ise, demokratik olmayan normlar tarafından yönlendirilir ve sonuçlandırılır. Çünkü demokratik olmayan devletler, demokrasinin tanıdığı olduğu olanakları güç kullanarak kendi lehine çevirme eğilimindedir.²⁹⁹ Bu ayrım demokratik barış teorisini öz bakımından farklılaştırmamaktadır. Teorinin daha iyi anlaşılması için gidilen bir ayrımdır. Çünkü demokratik değerleri kabul etmeyen toplumlar, netice itibarıyla demokratik kurumları ve sınırlamaları da benimsemezler. Dolayısıyla, demokratik barış teorisinin temel çıkış noktası demokratik/liberal değerlerdir. Bu değerler, toplumların diğer toplumlarla geliştireceği ilişki tarzını şekillendirmektedir. Bu bakımdan, küresel siyaset kimliğini yönlendirmekte, ortak bilincin oluşmasına ve devletlerin ortak kararlar almasına olanak tanımaktadır.

Demokratik barış teorisini benimseyenlere göre, demokrasilerde insanlar kendilerini, bireysel kimliğini tanımlamış, kendi kendini yöneten, yaşamının ve yaşatmanın ortak değerlerine sahip bireyler olarak algılar. Bu algı, Kant’taki rasyonel bireyin moral zorunluluklarını ve görevlerini çağırıştırırken, aydınlanmacı bakış açısı ve faydacı düşüncülerin çıkarların uyumu düşüncesine göndermede bulunur. İnsanlar, toplum bilinci içinde, toplumsal, siyasal ve ekonomik kararalma sürecinde ortak değerler etrafında hareket ederler. Demokratik halklar, ayrıca, başka ülkelerdeki kendi

²⁹⁹ Dougherty, Pfaltzgraft, *Contending Theories...*, s. 346.

kendini yöneten insanlara saygı duyarlar. Demokratik toplumlar, kurumsal sınırlamaların, kendilerinde olduğu gibi diğer demokratik toplumlarda da olduğu bilinci içinde, sürpriz saldırıların olmayacağına inanırlar. Aynı şekilde, bu bilincin, herhangi bir saldırı gelmeden önleyici saldırı olasılığını da ortadan kaldıracağını düşünürler. Bu algının neticesi olarak iki demokratik devlet, aralarındaki anlaşmazlığı, savaşa başvurmadan çözer.³⁰⁰ Nitekim Doyle, yüz civarında liberal/demokratik devlet ismi vererek, yaklaşık iki yüzyıldır, bu devletler arasında savaşın çıkmadığını ileri sürmektedir.³⁰¹

Macmillan, liberal devletler için barışın bir amaç olduğunu dile getirir. Dolayısıyla, barış biricik karaktere sahip olarak içkin bir moral değerdir. Barış aynı zamanda diğer siyasi amaçların gerçekleşmesini ve gelişmesini sağlar. Bu anlamda ise, araçsal bir işleve sahiptir.³⁰² Kant'ta olduğu gibi neo-liberal düşünürlere göre de, insan bireyi merkeze alınarak toplum, devlet ve uluslararası ilişkiler/sistem tanımlanmalıdır. Toplum, bireyin özgürlüğünü, kapasitesini ve önceliklerini gerçekleştirebileceği çevreyi, sosyo-kültürel ağı oluştururken, devlet bunun için gerekli olan siyasal mekanizmayı temsil eder. Uluslararası sistem ise, devlet merkezli biraraya gelmiş insanların kozmopolit haklarını koruma ve geliştirme olanağı sunmalıdır. Her iki ölçekte de barışın egemen olduğu bir ortam bireyin ve ulusal/uluslararası toplumun özgürlüğünü ve moral gerekliliklerini sağlayabilmesi için zorunludur. Bu anlamda, demokratik barış teorisi, ulusal anlamda demokratik değerler etrafında birey ve toplum için oluşturduğu barış ortamını, uluslararası alanda, demokratik devletlerden oluşan birlikle gerçekleştirmeye çalışır. Bu, değerler anlamında, hem liberal/demokratik normların yaygınlaştırılması hem de liberal/demokratik değerlere sahip olan devletlerin kendi aralarında bir “barış alanı” oluşturmada ortaya çıkar.

“Liberal ideoloji, halkı diğer demokratik devletlere karşı savaşmamaya teşvik ederken, demokratik kurumlar, bu ideolojiye, dış politikayı etkileme olanağı sunar”.³⁰³

³⁰⁰ Carol R. Ember, Melvin Ember, Bruce Russett, “Peace Between Participatory Polities: A Cross-Cultural Test of the ‘Democracy Rarely Fight Each Other’ Hypothesis,” *World Politics*, 44, 1992, ss. 575-577’den aktaran Dougherty, Pfaltzgraft, *Contending Theories...*, s. 343.

³⁰¹ Doyle, *Liberalism and World Politics...*, ss. 89-92.

³⁰² MacMillan, *On Liberal Peace...*, s. 8.

³⁰³ Owen, *How Liberalism Produces...*, s. 142.

Demokratik barış teorisi, ortak değerler içindeki toplumların, liderleri savaş yanlısı olsa dahi savaşmayacağını öne sürer. Ortak değerleri, demokratik toplumların birbiri ile savaşmasında birincil engeldir. Özgürlük, özel mülkiyet, hukukun egemenliği, temsil sistemi, serbest ticaret ve temel insan hakları, toplumları ortak düşünmeye ve bu özelliklerin paylaşılmasını sağlamaya yöneltmektedir. Doyle, tarihi mirasın, bu değerler için gerekirse savaşıldığını gösterdiğini, liberal/demokratik devletlerin bu değerleri ihlal eden liberal olmayan devletlere karşı liberal müttefikleri desteklediğini ortaya koyduğunu dile getirmektedir.³⁰⁴ Bu anlamda demokratik değerler ortak bir bilinç oluştururken, aynı zamanda, halklara dış politikayı yönlendirebilme olanağı da vermektedir. Halkın bu demokratik kurumsal süreç içinde ilerleyerek, demokratik yönetim ilişkilerde savaş ve çatışma yanlısı olsa da, onu sınırlayacağı düşünülmektedir. Böylece, demokratik değerler ve bu değerlerin vermiş olduğu olanaklarla, iki demokratik ülke arasında barışçıl ilişkiler geliştirilebilmektedir.

Bu bakış açısının doğal sonucu olarak, liberal ideoloji, dünya devletlerini, liberal demokrasiler ve liberal olmayan devletler diye iki kategoriye ayırır. Çünkü, liberal demokrasilerin paylaştığı değerler olan; aydınlanmış varoluşsal amaçlar, maddi ihtiyaçların ve refahın sağlanması ve özgürlük, liberal demokrasilerin güvenilir ve pasifist bir siyaset anlayışını benimsemesini gerektirmiştir.³⁰⁵ Liberal demokrasiler, halkın gerçek çıkarıyla tüm insanlığın çıkarını uzlaştırarak hareket ettiği için; makul, öngörülebilir ve güvenilir bir imaj oluştururlar. Buna karşın, “despot yönetici”lerce (liberal değerlere göre) idare edilen ve aydınlanmamış halklardan oluşan yönetimler liberal olmayan amaçlar peşinde koşarlar. Onlar, ya bir kişinin ya bir gurubun ya da sadece ulusal çıkarın önemli olduğundan hareket etmektedir. Bu durumda demokratik olmayan devletler, öngörülemez, güvenilmez ve makul olmayan bir durumdadır.³⁰⁶ Bu anlamda, iç/ulusal siyasette liberalizm ve dış/uluslararası siyasette pasifizm arasında korelasyon vardır. Bu açıdan baktığımızda, liberal değerlere ve demokratik kurumlara sahip devletlerin uluslararası siyaset kimliği pasifizme yatkındır. Savaşı ve çatışmayı

³⁰⁴ Doyle, *Liberalism and World Politics...*, s. 98.

³⁰⁵ Owen, *How Liberalism Produces...*, s. 153.

³⁰⁶ Owen, *How Liberalism Produces...*, s. 146.

dışlayan, uyumlu bir uluslararası sistem anlayışı vardır. Bu anlamda pasifizm, uluslararası liberal düşüncenin merkezini işgal eder.³⁰⁷

“Liberal devletlerin sayısı artıkça, küresel barış ihtimali güçlenecektir.”³⁰⁸ Demokratik barış teorisi, Kant’ın cumhuriyetçi devletlere yüklediği misyonu, liberal/demokratik devletlere yüklemiştir. Cumhuriyetçi devletlerin oluşturacağı barış federasyonu bir çekim merkezi haline gelip, diğer devletleri de içine alarak “ebedi barışı” kuracağı iddia edildiği gibi, liberal/demokratik devletlerin de yayılarak küresel barışın tesis edileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak, liberal/demokratik barış taraftarları; ulusal çıkar ve güç politikasının devletlerin kararlarını yönlendirmeyeceği, uluslararası sistemin anarşik durumunun ortadan kaldırılabilceğini düşünmektedir. Bunların yerine “bireysel çıkar-ulusal çıkar ve insanlık çıkarı”nı uzlaştırdığı iddiasında olan liberal/demokratik anlayışın ikame edileceğinden yola çıkılarak, küresel demokratik barışa ulaşılabileceğine inanmaktadırlar.

Liberalizmin egemen devletlerden oluşan uluslararası sistem için öngördüğü çerçeve/kuşatıcı üst kimlik, liberal/cumhuriyetçi/demokratik değerlerdir. Bu yaklaşım, Kant’ta cumhuriyetçi devletlerin oluşturacağı barış federasyonunda ortaya koyulurken, günümüzde, demokratik devletlerin biraraya gelerek oluşturduğu demokratik değerler merkezli bir barış bölgesinde temsil edilmektedir. Hem cumhuriyetçi devletlerin “barış federasyonunda” hem de demokratik barışın yaşam alanı “barış bölgesinde” temel çıkış noktası, aynı değerlere sahip olan cumhuriyetçi/demokratik devletlerin ilişkilerinin barışçıl olacağı yönündedir. Ortak değerler ve bu değerler kaynaklı kurumlar, cumhuriyetçi/demokratik devletlere birbiriyle savaşma iznini vermez. Rasyonel kararlar alan cumhuriyetçi/demokratik devletlerin halkları, ortak değerleri paylaştığı toplumlarla savaşmaz, onlarla barışçıl ilişkiler geliştirirler. Buna karşın, cumhuriyetçi/demokratik yaklaşım, “despotik”, “totaliter” ve “otoriter” yönetimlerin savaş içinde olacaklarını ileri sürer. Bu tür yönetimler, bireysel ve evrensel değerlere sahip olmadığından ve bu devletlerin yöneticileri herhangi bir sınırlama kabul etmediğinden aldıkları kararlar, bireysel ve ulusal çıkarı mutlaklaştırmak ile sonuçlanır. Dolayısıyla bunlar, uluslararası sistemde savaşa daha eğilimli politikaları benimserler.

³⁰⁷ MacMillan, **On Liberal Peace...**, ss. 4-5.

³⁰⁸ Doyle, **Liberalism and World Politics...**, s 92.

Cumhuriyetçi ve demokratik devletler merkezinde geliştirilen yukarıda incelenen iki tezin temsil ettiği değerler, uzun bir zaman aralığı olduğu için bazı konularda farklı önceliklere sahipse de, öz itibarıyla aydınlanmacı/liberal geleneğin sürekliliğini taşımaktadır. Buna göre, rasyonel bireyin çıkarı ve öncelikleri, bireye kapasitesini gerçekleştirme olanağı sunma zorunluluğunda olan devlet, insan olarak özgürlük, vatandaş olmak bakımından eşitlik, hukukun egemenliği, evrensel ve kozmopolit haklar, ticari ve ekonomik özgürlük, yasamanın yürütmeden ayrılması temel alınan hususlardır. Bu bağlamda, hem cumhuriyetçi devletlerin barış federasyonu hem de demokratik barış, ortaklaşa kabul edilen bu değerler manzumesini bir üst kimlik olarak kabul etmektedir. Bu değerleri üst bir kimlik olarak, modern uluslararası sisteme uygun görürken, egemen devletlerin meşruiyetlerini bu değerlere dayayarak kurmaktadır. Sonuç olarak liberalizm, modern uluslararası sistemin ontolojik zemini aydınlanmacı fikirlerle kurmuştur. Bu fikirlerden yola çıkarak oluşturduğu, cumhuriyetçi/demokratik barış teorisini evrensel geçerli, modern uluslararası sistemi kuşatacak içeriğe sahip bir içerikle sunmaktadır. Bu bölümün başında ortaya konulduğu gibi barışçıl olarak tanımladığı uluslararası sistemin doğasının yaşam alanı olarak, demokratik değerler kaynaklı bir çerçeveyi kuşatıcı üst kimlik olarak kurgulamaktadır.

2.2.4. Sonuç

Liberal uluslararası ilişkiler teorisi, aydınlanma fikirlerinden yola çıkılarak kurulan liberal evrenselcilik, I. Dünya Savaşı sonrası idealizm ve 1960'lardan sonra liberal kurumsalcılık çerçevesinde ele alınabilir. Bu ayrım, hem konu bakımından hem de tarihi analiz bakımından liberalizmin sürekliliğini ve değişimini ortaya koyabilecek içeriktedir. Liberal evrenselcilik, bireysel haklar, cumhuriyetçi yönetimler, serbest ticaret ve kozmopolit haklar merkezli bir uluslararası ilişkiler düşüncesi geliştirmiştir. İdealizm, demokratik ve katılımcı bir dünya toplumu fikrini öncelerken tezlerini, realist dış politika uygulamalarının reddi üzerine kurmuştur. İdealist düşünürler, uluslararası barışın kurulabileceğini bunun ortak bir bilinç ve uluslararası kurumlar vasıtasıyla olacağını dile getirmişlerdir. Bu bakımdan, *düzenleyici* ve *kurucu* bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Kurumsalcı liberaller ise, devletin yanında gelişen uluslararası şirketler, devlet-dışı örgütler ve uluslararası kurumları da uluslararası sistemde aktör olarak kabul etmekte, karşılıklı bağımlılığı vurgulamakta, gelişen ekonomik ilişkilerin toplumlar arası etkisine dikkatleri çekmektedir. Bu üç dönemsel ve tematik ayrımdaki

her bir bakış açısının ortak noktası, uluslararası sistemi barışçıl olarak tanımlamalarıdır. Buna göre, uluslararası liberal gelenek, *rasyonel birey merkezli, demokratik/liberal değerleri* benimseyen devletleri çıkış noktası alan, *uluslararası hakları ve hukuku* kabul eden, *uluslararası kurumların* düzenleyici niteliğini vurgulayan, *aktör* bakımından *plüralist* olan, güç politikası yerine *işbirliğini* öngören bir uluslararası ilişkiler düşüncesi geliştirmiştir.

Liberal uluslararası ilişkiler düşüncesi, uluslararası sistemin doğasını, öncelikli olarak, rasyonel bireyin varoluşsal öncelikleri, cumhuriyetçi yönetimlerin benimsediği değerler ve serbest ticaretten yola çıkarak barışçıl olarak tasvir etmektedirler. Bunun yanında, bunlarla bağlantılı olarak kozmopolit haklar, evrenselci bakış açısı, uluslararası hukuk ve kurum anlayışını da uluslararası sistem tanımlamasında kullanmaktadırlar. Rasyonel bireyin varoluşsal amaçlarını gerçekleştirmesinin toplumsal ve uluslararası uyumu sağlayacağını; ahlaki zorunluluklarını, ödevlerini ve sorumluluklarını hem ulusal düzeyde hem de uluslararası ölçekte yerine getirebileceği düşünülür. Zira rasyonel bireyin, hem ulusal düzlemde cumhuriyetçi/demokratik yönetimleri destekleyerek toplumsal uyumun sağlanmasında, hem de bu cumhuriyetçi/demokratik devletleri kendi aralarında barış birliği oluşturmaya zorlayarak küresel alanda barışçıl bir sistemin oluşmasında çıkarlarının varolduğu kabul edilir. Dolayısıyla liberallere göre, rasyonel birey barışçıl bir uluslararası sistem için ilk çıkış noktasıdır.

Cumhuriyetçi/demokratik yönetim, rasyonel birey anlayışı ile bağlantılı olarak, liberallerin uluslararası barışçıl bir sistem tanımlamasında ikinci kurucu unsurdur. Buna göre, cumhuriyetçi/demokratik değerlere sahip yönetimler kendi aralarında barışçıl ilişkiler geliştirirler. Ortak cumhuriyetçi/demokratik değerler ve bunların sonucu oluşan kurumlar, cumhuriyetçi devletlerin işbirliğine dayalı politikalar geliştirmesini sağlar. Böylece, barış federasyonu ve birliği kurarlar. Bu “ebedi barış”ın ilk aşamasıdır. Daha sonra, diğer devletlerin kabulü ile “ebedi barış”a ulaşılabilecektir. Bu yönetimlerin amacı, bireysel çıkarları, toplumsal uyumu ve küresel uyumu sağlayacak şekilde dengelemektir. Buna karşın cumhuriyetçi/demokratik olmayan yönetimler, yöneticinin veya azınlığın çıkarlarını önceliğinden, demokratik değerlere sahip olmadığından ve rasyonel birey ve kurumsal yapının sınırlamalarından etkilenmediğinden işbirliğine değil çatışmaya eğilimlidir. Dolayısıyla, uluslararası sistemin barışçıl doğası cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerin varlığına dayalıdır.

Kozmopolit haklar kaynaklı serbest ticaret fikri, uluslararası barışçıl bir sistem tanımlamasında üçüncü etkindir. Ticari pasifizim olarak adlandırılan bu bakış açısına göre, toplumlar arasında ticaretin gelişmesi işbirliğini ve küresel barışı tesis edecektir. Özellikle klasik liberalizmin üzerinde fazlaca durduğu, serbest ticaret fikri, kozmopolit bir hak olarak görülmekte, devletler arasında karşılıklı bağımlılığı oluşturarak, ortak bilinç inşa etmekte bireylerin ve toplumların refahını sağladığı düşünülmektedir. Böylece, devletler arasında savaş eğilimini azaltmakta, uluslararası toplum bilincini ve “aynı gemide olunduğu” fikrini oluşturarak, uluslararası sistemin barışçıl olmasının zeminini hazırlamaktadır. Uluslararası toplum bilinci; kozmopolit haklar, uluslararası hukuk ve kurumlarla da desteklenerek küresel barış ortamının, uluslararası sistemin doğası olduğuna ulaşmaktadırlar.

Liberalizm, barışçıl ve işbirliğine yatkın olarak tanımladığı uluslararası sistemin doğasını, cumhuriyetçi/demokratik değerler merkezli bir kuşatıcı üst kimlikle çerçevelemektedir. Kant’a göre, cumhuriyetçi yönetimlerin oluşturacağı, barış federasyonu, ebedi barışın sağlanabilmesinin ilk zorunlu adımıdır. Kant’a göre, cumhuriyetçi yönetimlerin dayandığı ilkeler, uluslararası barış birliğinin kurulmasını, bu ise ebedi barışın tesisini sağlar. Kant, bu tezini, rasyonel bireyin moral zorunluluklarına, cumhuriyetçi yönetimlerdeki birey, toplum, uluslararası hak görüşlerine dayanarak ortaya koymuştur. Cumhuriyetçi barışın günümüzdeki uzantısı olarak görülen *demokratik barış teorisi*, liberal/demokratik devletlerin aralarında savaşmayacağını, birlikte barış alanını oluşturacaklarını iddia eder. Buna göre, liberal/demokratik devletler paylaşmış oldukları ortak değerler dolayısıyla ortak çıkarlara ve bilince sahiptir. Bu durum toplumlarda karşılıklı olarak paylaşılan bir algı oluşturur. Böylece, bu toplumlar, uluslararası sistemde işbirliğine dayalı ilişkiler geliştirerek barış ortamını kurarlar. Sonuç itibarıyla, hem cumhuriyetçi barış hem de demokratik barış, liberal/aydınlanmacı değerlerin evrenselliğini kabul ederek, demokratik/liberal değerlere uluslararası sistem içindeki tüm devletleri biraraya getirecek kapsayıcı bir rol yüklemektedirler. Bu anlamda, barışçıl olarak tanımladıkları uluslararası sistemin yaşam alanı olarak cumhuriyetçi/liberal/demokratik devletlerin benimsemiş olduğu değerlerin oluşturduğu bir çerçeveyi önermektedirler.

Ortaçağ Avrupa’sında, Roma ve Kilisenin oluşturduğu üst kimlik uluslararası sistemin yaşam alanı olarak görülmüştür. Bu, varolan siyasi birimleri, krallıkları ve

yerel yönetimleri ortak bir paradigma etrafında toplayarak, uluslararası sistemin sürekliliğini sağlama görevini yerine getirmiştir. Realistler güçler dengesinin, aynı işlevi gören bir çerçeve olarak, uluslararası sisteme kuşatıcı bir üst kimlik olduğunu ileri sürmüştür. Liberalizm ise, cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerin benimsediği değerleri, uluslararası sistemin kuşatıcı üst kimliği olarak görmüştür. Cumhuriyetçi/demokratik değerler, evrensel nitelikler olarak tanımlanarak, hem egemen devletlerin meşruiyetleri hem de modern uluslararası sistemin sürekliliği bununla ortaya konulmuştur. Bu anlamda, epistemolojik olarak bakıldığında Uluslararası İlişkiler teorilerinin farklılaşma noktasının, oluşan modern uluslararası sistemin doğasına yönelik olduğu görülmektedir. Yani realizm ve liberalizmde ortak sorun, uluslararası sistemin ontolojik zeminini farklı anlamlandırmaktan kaynaklanır.

2.3. MARKSİZM: HAKİM BATI DÜŞÜNCESİNDE BİR KIRILMA

Bu bölümde, modern uluslararası sistemin marksizm tarafından nasıl tanımlandığı ve bu sisteme nasıl bir çerçeve çizildiği tartışılacaktır. Buna göre, marksist düşüncenin felsefi, siyasi, iktisadi ve sosyal dönüşüm neticesi beliren modern Avrupa'nın yapısal özelliklerine bakışı ve bu bağlamda uluslararası sistemi anlamlandırması konu edilecektir. Marksizmin hangi temel parametrelerden yola çıktığı, toplum, siyaset, devlet ve uluslararası sistemi hangi kurucu faktörlerde açıkladığı ele alınacaktır. Bu anlamda öncelikle, Uluslararası İlişkiler disiplindeki yeri incelenecektir. Burada, marksist uluslararası ilişkiler yaklaşımı Marks ve Engels'in; Rosa Luxemburg, Rudolf Hilferding, Nicolai Bukharin, K. Kautsky ve Viladimir Ilych Lenin'in; bağımlılık, dünya sistemi ve eleştirel yaklaşım'ın oluşturduğu üç kuşak içinde ele alınacaktır. Bu üç kuşak marksist gelenek takip edilerek genel bir marksist uluslararası ilişkiler anlayışının haritası çizilecektir.

İkinci olarak modern uluslararası sistemin ontolojik tahlilini nasıl yaptığını bakılacaktır. Burada özellikle hangi temel birimleri çıkış noktası olarak ele alıp, uluslararası sistemi tanımladığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Buna göre, ilk kuşağı temsil eden Marks ve Engels'in sınıf ve üretim tarzı temelli bakış açısı Uluslararası İlişkiler bağlamında ortaya konulacaktır. Kapitalist üretim tarzını yerel anlamda sınıf çatışmasına küresel ölçekte kapitalist mücadeleye eğilimli doğası ile ilgili marksist geleneğin tezleri belirlenecektir. Emperyalizm kuramcıları olarak bilinen ikinci kuşak

marksistler, daha çok kapitalist üretim tarzının küreselleşmesinin getirdiği sonuçlarla ilgilenmişlerdir. Burada özellikle kapitalist devletler arasındaki daha fazla sermaye ve piyasa için girilen mücadeleden yola çıkılarak uluslararası sistemin çatışmacı karakterine ulaştıkları ileri sürülecektir. Neo-marksist üçüncü kuşak ise daha çok üretim tarzını merkeze almışlar, merkez ve çevre kavramsallaştırması ile kapitalist uluslararası sistemin eşit olmayan gelişme mantığına yoğunlaşmışlardır. Sonuç itibarıyla marksist geleneğin, uluslararası sistemin doğasını savaşım ve çatışma ile tanımlamasına ulaştıkları ortaya konulacaktır. Üçüncü alt başlıkta, marksizmin modern uluslararası sistemin doğası tanımlamasına göre kuşatıcı bir üst kimlik olarak neyi öngördüğü ele alınacaktır. Bu son kısımda, marksizmin, çatışmacı bir içerikle tanımladığı uluslararası sisteme, insanın ve toplumların özgürleşmesini merkeze alarak oluşturduğu komünist dünya düzenini bir üst kimlik olarak sunduğu ileri sürülecektir. Sonuç bölümünde ise marksizmin uluslararası sistemi açıklama ve yönlendirme durumu, yukarıdaki değerlendirmeler ışığındaki çıkarımlarla tartışılacaktır.

2.3.1. Uluslararası İlişkilerde Marksist Teori

Uluslararası İlişkiler literatüründe marksist düşünce göz ardı edilmiştir. Buna temel sebep olarak marksizmin Uluslararası İlişkiler disiplininin temel inceleme konuları olan devlet, güç, güvenlik, devletler arası ilişkiler, ittifaklar ve diplomasi konusunda tezlerinin olmadığı gösterilmiştir. Buna göre marksizm daha çok kapitalist toplumsal sistemi incelemiş, uluslararası boyuttaki konularda suskun kalmıştır. Bu eleştiri, devlet merkezli ve ortodoks uluslararası ilişkiler bakış açısını yansıtmaktadır. Dolayısıyla böyle bir sonuca varmaları doğal olmaktadır. Marks'ın bir Uluslararası İlişkiler teorisi geliştiremediği genel olarak kabul edilse de, onun özellikle tarihi maddecilik temelinde felsefi, metodolojik ve kavramsal bir çerçeve sunduğu aşikardır.³⁰⁹ Çünkü, marksizm; siyaset ve uluslararası ilişkiler teorileri bakış açısı içinde farklı düzlemde bir yaklaşımdır. Bu bağlamda marksist yaklaşım ontolojik olarak realizm ve liberalizmden ayrılmaktadır. Çünkü marksizmin bir bilim olarak Uluslararası İlişkilerin temel kavramsal çerçevesi dışında bir bakış açısı vardır. Bundan dolayı, bu çalışmada biz marksist düşünceyi kendi tarih, toplum, siyaset ve iktisat anlayışı

³⁰⁹ Hazel Smith, "Marxism and International Relations Theory," **Contemporary International Relations: A Guide to Theory**, Ed. A.J.R. Groom, Margot Light, London: Pinter Publishers, 1994, s. 143.

çerçevesinde ele alarak nasıl bir “uluslararası ilişkiler” yaklaşımı sunduğuna bu pencereden ulaşmaya çalışacağız. İkinci bölümde marksizmin uluslararası ilişkiler anlayışı ayrıntılı olarak inceleneceğinden şimdilik Uluslararası İlişkilerin disipliner tarihi içinde marksist teoriye genel bir giriş yapılacaktır.

Fred Halliday, marksizmin Uluslararası İlişkilerin disipliner tarihi içinde geçen üç büyük tartışmada konu edilen hususlarda alternatif teorik çerçeve sunabilecek potansiyele sahip olduğunu iddia eder. Zira Halliday, Marksizm’in *ilk büyük tartışmanın* tarafı olan ütopyacı ve realist perspektifin düşüncelerini kuşatacak bir içeriğe sahip olduğunu dile getirir. Ayrıca marksizm, *ikinci büyük tartışmada* gelenekselci ve davranışsalci ekolün vurgularını, tarihe, bilimsel ve teorik analizlere verdiği önemle kapsayan bir yaklaşım geliştirmiştir. Son olarak, devlet merkezli ve dünya sistemi merkezli tartışmalarda hem devlete yönelik çıkarımları hem de evrenselci yaklaşımı benimseyen metodu kabul ederek, bu tartışmanın özünü oluşturan konuya yönelik açıklamalarını sunmuştur.³¹⁰ Fakat Halliday’a göre, marksizm Uluslararası İlişkiler disiplininin temel tartışma konuları ile ilgili tezleri olmasına rağmen ihmal edilmiş ve disiplinin oluşum ve gelişim sürecinde dikkate alınmamıştır. Bu durum Halliday’e göre 1970’lerden itibaren değişmeye başlamıştır. Zira, marksizm, uluslararası ilişkiler literatüründe *yapısalcılık* ve *eleştirel teori* yaklaşımlarının temel çıkış noktalarında belirleyici olmuştur.³¹¹ Halliday’e göre, son dönemde bu iki yaklaşımın marksist kaynaktan beslenmesinden de öte bizzat marksist tarihi maddecilik paradigması; sosyal, siyasi ve ekonomik genel bir teori olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine çerçeve sunabilecek bir içeriğe sahiptir.³¹²

Bu anlamda, marksizmin uluslararası ilişkiler düşüncesi üç dönemde incelenebilir. Birincisi, Marks ve Engels’in, marksist felsefeyi oluştururken ileri sürdükleri üretim tarzına dayalı sınıf merkezli bir uluslararası ilişkiler düşüncesidir. İkincisi, kapitalist yayılmacılığı merkezine alan emperyalizm yaklaşımıdır. Üçüncüsü ise, neo-marksist olarak adlandırılan, marksist önermelerden yola çıkarak geliştirilen

³¹⁰ Fred Halliday, **Rethinking International Relations**, London: Macmillan Press Ltd. , 1994, s. 51.

³¹¹ Halliday, **Rethinking International...** , s. 53.

³¹² Halliday, **Rethinking International...** , s. 53.

dünya sistemi, bağımlılık ve neo-gramsciyan eleştirel yaklaşımlardır.³¹³ Nihai anlamda, kapitalist üretim tarzının gelişmesini çıkış noktası alan bu üç dönem marksist yaklaşım, Marks'ın geliştirdiği tarih felsefesine dayalı tarihi maddecilik, siyaset ve toplumu açıklamaya yönelik üretim tarzı ve ilişkileri ile altyapı ve üst yapı nosyonlarından yararlanmaktadırlar. Ayrıca, değişen şartlara göre bu çıkış noktalarını yeniden tanımladıkları görülmüştür.

Marksizm'in kurucusu olan Marks ve Engels devletler arası ilişkileri temel analiz birimi olarak almazlar. Onlar için, insan toplumunun ayırteci özelliği ortak iş görme, iş üretme ve sosyal ilişkiler çalışmalarına kaynaklık edecek analitik nosyonlar üretme kapasitesinin bulunmasıdır. Analitik çıkış noktası, üretim güçleri ve ilişkileridir. Normatif amaç ise, insanın potansiyelini gerçekleştirebileceği evrensel sınıfsız toplumun sağlanmasıdır.³¹⁴ Bu anlamda Marks; devlete, savaşa ve uluslararası ilişkilere ikinci derecede bir önem verir. Onun kurduğu paradigma, her zaman ve mekânda insan bilincinin şekillenmesinde ve sosyal ilişkilerin karakterinin oluşmasında temel ve belirleyici pozisyonda bulunan üretim kavramından yola çıkar. İnsan toplumlarının tarihi dinamiği, üretici (productive) güçlerin düzgün gelişmesi ile üretici (productive) ilişkilerdeki düzenli olmayan değişim arasındaki zıtlık tarafından sağlanır. Daha önemli zıtlık, üretim araçlarıyla ilişkilerine göre tanımlanan nihai anlamda işbölümüne indirgenen, sosyal guruplar ve sınıflar arasındaki mücadelede görülür. Bu süreç içinde uluslar ve devletler değil, sınıflar tarihte temel unsur olarak alınır. Sınıflar arasındaki mücadele, devletler arası çatışmanın yerine, toplumlar arasında ilişkilerin merkezi konusu olarak görülürken aynı zamanda tarihi değişimin de tetikleyicisi olarak algılanır.³¹⁵

Sonuç olarak Uluslararası İlişkiler açısından bakıldığında da Marks ve Engels'te analiz birimi sınıftır. Temel sorunsal kapitalist üretim tarzının neden olduğu ulusal ve küresel etkileri gün yüzüne çıkarmaktır. Dünya ölçeğinde, kapitalizm ilerici bir güç olarak görülür. Çünkü, kapitalizmin doğuşunu sağlayan gelişmeler feodalizmin yıkılışına yol açan etkenlerdir. Bunun yanında kapitalizm, kendi içinde barındırdığı

³¹³ Smith, **Marxism and International...**, ss. 142-149.

³¹⁴ Smith, **Marxism and International...**, s. 143.

³¹⁵ Berki, R.N. "On Marxian Thought and the Problem of International Relations," **World Politics**, Vol.24, Issue 1, 1971, s. 81.

çelişkilerle proletaryanın burjuvaziyi devirerek önce sosyalist daha sonra da sınıfsız komünist toplumu kurmasını sağlayacak³¹⁶ ve böylece insanın özgürlüğünün ve evrensel nihai barışın gerçekleşeceği mekanizmayı ve çelişkiyi içinde taşır.

Marksist uluslararası ilişkilerin ikinci ayırtedici dönemi ve konusu emperyalizm kuramlarıdır. “I. Dünya Savaşı döneminde emperyalizmi çözümleyen marksistler- Lenin, Hilferding, Luxemburg ve Bukharin- arasındaki bağ, hepsinin de emperyalizmi, kapitalizmin evriminde belirli bir aşama ve hatta Marks’ın 19.yüzyıl ortalarında çözümlendiği kapitalist sistemin çelişkilerinden doğan bir aşama olarak ele almalarıdır.”³¹⁷ Bu süreçte en etkili/popüler çözümleme Lenin’den gelmiştir. *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı eseriyle Lenin bu dönemin marksist geleneğinin görüşlerini ifade etmiştir. Marks’ın ulusal ölçekteki analizine küresel bir boyut ekleyen Lenin’e göre, emperyalizm kapitalizme içkin ve onun en yüksek aşamasıdır.³¹⁸ Nitekim Pfaltzgraft ve Dougherty’ye göre Lenin’in marksizme katkısı kapitalist devletleri içeren küresel bir sistemde komünist Uluslararası İlişkiler teorisinin ilkelerini içeren bir emperyalizm teorisi geliştirmiş olmasıdır.³¹⁹

Marksist uluslararası teorisinin üçüncü kuşak yaklaşımı olan neo-marksist yaklaşımlar 1970’lerden itibaren temelde tarihi maddecilik ve iktisadi belirleyicilik nosyonlarından yola çıkarak Uluslararası İlişkiler literatüründe yer edinmişlerdir. Soğuk Savaşın bitimi ile birlikte daha da önem kazanarak Uluslararası İlişkiler teorisinde alternatif bir paradigma olma durumunu kazanmışlardır. Neo-marksizmi, Uluslararası İlişkiler literatüründe üç teorik çerçeve içerisinde ele almak mümkündür. Bunlar; bağımlılık/gelişme çalışmaları, dünya sistemi yaklaşımı ve genel olarak eleştirel teori olarak bilinen ve özelde de uluslararası politik ekonomi çalışmalarında benimsenen neo-gramsciyan bakış açısıdır.³²⁰ Genel olarak “uluslararası siyasetin neo-marksist açıklaması, uluslararası ilişkilerde sınıfı birincil aktör, iktisadi ilişkileri (sadece üretim ilişkileri anlamında) anahtar dinamikler uluslararası adaleti ve eşitliği (Marks’ın

³¹⁶ Olson, Groom, *International Relations...* , s. 232.

³¹⁷Geoffrey Pilling, “Eşitsiz Mübadele ve Emperyalizm,” *Az gelişmişlik ve Emperyalizm*, Der. Atilla Aksoy, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1975, s. 171’den aktaran Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye...* , s. 132.

³¹⁸ Olson, Groom, *International Relations...* , s. 232.

³¹⁹ Dougherty, Pfaltzgraft, *Contending Theories...* , s. 222.

³²⁰ Smith, *Marxism and International...* , s. 147.

normatif öncelikleri arasında olmasa da) en önemli normatif sorun olarak kabul eden geniş bir analiz çerçevesi sunar.”³²¹

Bağımlılık teorileri; iktisadi marksizm, reformizm ve bir dünya vizyonunu içeren siyasal ve teorik perspektifi yansıtır. Bu dünya algısında, merkezde yer alan devletler, çevrede bulunan devletleri sömürür. Çevrede ve güney yarım kürede bulunan sömürülen devletlerin kapitalist gelişimi bağımlı gelişme olarak görülür. Merkezin çevreyi sömürsünün işleyişini açıklayan bu yaklaşım, sürekli bir eşitsiz değişim temeli üzerine kurulmuştur.³²² Wallerstein’ın yaklaşımı sistemin kuruluşunda ekonomik ilişkilerin rolünü vurgular. Wallerstein uluslararası sistemde eşit düzeyde olmayan devletlerin oluşturduğu hiyerarşik oluşuma dikkati çeker.³²³ “Üçüncü grup neo-marksist teori, Robert Cox’un, Gramsci’nin büyük güçlerin uluslararası sistemde hakimiyetini nasıl sürdürdüğünü açıklayan hegemonya kavramı üzerine yaptığı çalışmaları çıkış noktası alır.”³²⁴ Genel olarak, eleştirel teori ise, insanın özgürleşmesi, toplumsal mekanizmaların hakimiyetinin varlığı ve ortadan kalkması gibi konularda marksist düşünceyi takip etmektedir. Etik, kültür ve sosyal değerlerin öznelliğini vurgulayarak çoğulcu bir perspektifi benimserken marksist görüşü merkeze alır³²⁵

Uluslararası ilişkilerde marksist yaklaşımlar, insan ırkını birleştiren süreçleri ve bu gelişmede kapitalizmin rolünü vurgulamaktadırlar. Bu düşüncenin baskın teması; yabancılaşma, sömürme ve toplumların birbirinden uzaklaşarak düşmanlaşması (estrangement) yerine işbirliği ve özgürlüğe dayalı evrensel bir sistemi konu almasıdır. Marks ve Engels’in ilk yazılarında, uluslararası proletarya bu geçiş döneminde öncü rolü yüklenmiştir. Fakat evrensel sosyal işbirliği, ulusalcılığın yükselişi ışığında yeniden gözden geçirilmek zorunda kalmıştır.³²⁶ İkinci kuşak Marksistler ulusalcılık sorunu üzerine yoğunlaşmışlardır. Enternasyonalist amaçtan vazgeçmeyerek ulusal kurtuluş hareketleri desteklenmiş, tek ülkede sosyalizm düşüncesi benimsenmiştir. Sosyalistler,

³²¹ Smith, **Marxism and International...** , s. 146.

³²² Smith, **Marxism and International...** , s. 147.

³²³ Halliday, **Rethinking International...** , s. 57.

³²⁴ Smith, **Marxism and International...** , s. 148.

³²⁵ Andrew Linklater, “Marxism,” **Theories of International Relations**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater v.d., London: Macmillan Press Ltd. , 1996, ss. 131-141

³²⁶ Linklater, **Marxism...** , s. 130.

devletin üstün uluslararası rolünü azaltırken onun yerine sınıflar arasındaki mücadeleyi yerleştirmiştir. Sosyalist hareket başlangıcında, komünist manifestoda açıkça ortaya konulduğu gibi, enternasyonalistdir. Sonraları, kurulu sosyalist partiler, devlet sınırlarını aşarak ittifaklar oluşturmuş, enternasyonal özelliğini sağlamlaştırmıştır. Devleti aşan bağ, devletin fonksiyonunun yadsınmasının bir göstergesi olmak bakımından teorik bir çerçeve sunmuştur.³²⁷

Marks, özellikle devletler arasındaki ilişkiler anlamında uluslararası ilişkilerle ilgilenmemiştir. Fakat, daha yüksek bir özgürlüğü sosyal ortamları aracılığı ile içinde taşıyan kapitalist küreselleşmenin merkezi konumunu vurgulamıştır. Marks'a göre, küreselleşme (kapitalizmin yayılması), devletler arasındaki ilişkiler tarafından oluşturulmamıştır; daha çok egemen kapitalist üretim sisteminin iç dinamiğinin bir ürünüdür. Dolayısıyla bir siyasal birim olarak devlet üretim tarzının yeni bir sosyal formasyonu olan kapitalist toplumun ürünüdür. Marks, geçmişteki devletler arasındaki ilişkileri ve fethin geniş siyasal birlikler oluşturmadaki rolünü dile getirmekle beraber, kapitalizmin neticesi olan küreselleşmenin, beklenen geçiş döneminde devletler arasındaki ilişkilerin oynadığı rolü, gölgede bıraktığı sonucuna varmaktadır.³²⁸ Sonuç olarak, Marks ve Engels'te üretim tarzı merkezli kapitalist genişlemenin getirdiği küreselleşme sürecinin anlamlandırılması uluslararası ilişkiler analizinin yerini almıştır.³²⁹

Marksist teori yaşamın maddi koşullarına ve toplumsal alanda çıkarlarını iş ve gelir ilişkisinde tanımlayan sınıflara odaklanır. Realistler devlet ve siyasal liderlere vurgu yapıp, güvenliği ve gücü uluslararası ilişkilerin birincil amacı olarak kabul eder. Liberaller temsile, bireye ve onun haklarına odaklanırken, sosyalistler sınıfa, sınıfları kuşatan maddi çıkarlara vurgu yapar.³³⁰ Sonuç olarak, marksizm ilk dönemde kapitalist üretim tarzının ulusal ve uluslararası etkilerine sınıf merkezli bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. İkinci kuşak marksistler sermayenin küreselleşmesi, emperyalizm ve ulusalcılık üzerine yoğunlaşırken, üçüncü kuşak marksistler gelişme sorunsalını

³²⁷ Kleinschmidt, *The Nemesis of Power...*, s. 218.

³²⁸ Linklater, *Marxism...*, s. 123.

³²⁹ Linklater, *Marxism...*, s. 124.

³³⁰ Doyle, *Ways of War and Peace...*, s. 316.

kapitalist olmayan ülkeler merkezinde tartışmışlardır. Ayrıca son dönem neo-marksist yazarlar insanın ve toplumun özgürleşmesi, küresel ekonomi-politik alanındaki hegemonya ve ahlaki/kültürel öznellik üzerinde durmuşlardır. Buna bağlı olarak, marksist geleneğin belirleyici konusunu kapitalizmin ortaya çıkışı, yayılması ve küresel bir geçerliliğe ulaşması, her bir süreçteki sonuçları ile buna karşı verilen cevapları oluşturmuştur.

2.3.2. Marksizmde Uluslararası (Kapitalist) sistemin Doğası: Kapitalist

Mücadele ve Çatışma

Marksizmde genel olarak toplumsal sistemin bütünü ve özelde de devletin temeli üretim güçleri ve ilişkilerinden oluşan *üretim tarzına* dayanır. Bu üretim tarzı her bir toplumun siyasi yönelimlerini ve diğer toplumlarla ilişkilerini belirler. Dolayısıyla, marksizm, uluslararası ilişkileri üretim tarzları arası ilişkiler olarak algılar. Bununla birlikte marksizmin temel çıkış noktası kapitalizmin ortaya çıkışını ve temel yapısını açıklamaya yönelik olduğundan dolayı bu üretim tarzları arasındaki ilişkilerin büyük kısmı kapitalistler arası ilişkileri tanımlamaya yöneliktir. Bu anlamda ise kapitalist devletlerden oluşan modern uluslararası sistem, bu devletlerin daha fazla piyasa elde etme isteğinden kaynaklanan rekabetin getirdiği sürekli bir savaş durumundadır. Bu durum mevcut dünya sisteminin marksist açıklamasına denk düşer. Sonuç olarak (1) Marksizmde uluslararası ilişkiler üretim tarzları arası ilişkilerdir. (2) Mevcut üretim tarzı olan kapitalizm, küresel bir hal aldığı için uluslararası ilişkilerin konusu ve dünya düzeni algısı, kapitalist dünya sisteminin tanımlanması üzerine kuruludur. (3) Marksizm, kapitalist üretim tarzının küresel boyutta yayılması ile oluşan dünya sistemini, devletler arasında mücadelenin hakim olduğu bir durum olarak betimler. Buna göre, dünya düzeni algısını şekillendiren kapitalist dünya sisteminde devletler arasında sürekli bir *savaşım* söz konusudur. Barış, geçici ve kapitalist devletlerin ya kısa dönemli çıkarlarına yönelik ya da kapitalist sistemi reddeden devletlere karşı bir işbirliğinin yansıması olarak belirir. Marksizme göre kapitalist devletler arasında sürekli olan ve kapitalist devletlerin varoluş sebebine dayanan çıkar çatışması, uluslararası sistemin doğasını betimler.

Bu kısımda ilk olarak marksist bir uluslararası ilişkilerin çıkış noktası olan üretim tarzı ve bunun şekillendirdiği sosyal formasyonlara odaklanılacaktır. İkinci olarak üretim tarzı merkezinde, marksizmin uluslararası ilişkilere yüklediği anlam

ortaya konularak, üretim tarzının en son şeklini oluşturan kapitalist üretim tarzlarına sahip olan toplumlar arası ilişkilerin nasıl gelişeceğine değinilecektir. Burada kapitalist toplumlar arası ilişkilerin, marksist yaklaşıma göre savaşımlı bir karaktere sahip olduğu ortaya konulacaktır. Bu yargıdan yola çıkarak da son olarak uluslararası sistemin doğasına yönelik marksist tanımlamaya değinilecektir. Böylece, marksizmin modern uluslararası sistemin ontolojik yapısına yönelik değerlendirmelerine ulaşılmış olunacaktır.

Marks ve Engels'in tarihi maddecilik temelli görüşlerinin dört temel çıkış noktası vardır. Birincisi, maddi belirleyicilik (material determinism) yani sosyo-ekonomik faktörlerin belirleyiciliğidir. İkincisi, tarihin belirleyici konumudur. Üçüncü genel tema, hem ulusal hem de uluslararası siyasal yaşamda sınıfların birincil aktör olarak görülmesidir. Dördüncü baskın husus ise çatışma ve devrimin, farklı sınıflar ve sosyal gruplar arasındaki eşitsiz konumun meydana getirdiği ulusal ve uluslararası bir durum olarak kabul edilmesidir.³³¹ Üretim tarzının ve onun şekillendirdiği sosyal yapıların anlaşılması için tarihi maddecilik çerçevesinde maddi belirleyiciliği incelemek gerekir. Tarihi maddecilik, Marks'ın üretim tarzına yüklediği anlamı ve siyasal, sosyal, dini ve ideolojik söylemlerin kaynağını ortaya koyar. Buradan marksizmin siyaset ve uluslararası ilişkiler düşüncesine ulaşılır.

Tarihi maddecilik, etki unsurlarının çokluğunu; sınıf, ulus, cinsiyet, mekân, kültür ve tarihi çevrenin farklı belirleyici konumlarını kabul ederken, özellikle bir seviyenin baskın konumuna vurgu yapar. Bu hakim belirleyici seviye maddi öze sahip olan sosyo-ekonomik unsurdur.³³² Buna göre, bir toplumsal sistemin belirleyici ögesi sosyo-iktisadi yapıyı oluşturan maddi birikimdir. Maddi temelin yaşam alanı ise üretim kavramıdır. Üretim sosyal yapının ve insan bilincinin temeli ve belirleyici unsurudur. marksizmde insan çalışan bir varlıktır (homo faber). İnsan, emeği ile doğayı ve maddeyi değiştirerek kendisi için yararlı hale getirmektedir. Yaşamını devam ettirecek, her türlü maddi ve soyut unsurları kendi emeği ile oluşturur. İnsanın çevreyi ve doğayı

³³¹ Halliday, *Rethinking International...*, ss. 58-64.

³³² Halliday, *Rethinking International...*, s. 53.

dönüştürebilme kapasitesi, içinde bulunduğu şartların yönlendirici etkisini de aşmasını sağlar.³³³

“İnsanların doğa ile ilişkileri üretim güçleri ile belirlenir, üretim süreci içinde insanların karşılıklı ilişkileri ise üretim ilişkilerini oluşturur.”³³⁴ Üretim güçleri, insanın emeği ile çevreyi ve maddeyi değiştirmek, işlemek için kullandığı araçlardır. Aynı zamanda, üretim güçleri insanın yeteneği, bilgisi ve gücünü de içerir.³³⁵ Üretim ilişkileri ise, insanın üretimi gerçekleştirirken kendi türüyle olan birlikteliğini ve bundan doğan sosyal süreci betimler. “Marksizme göre, insanlar arasındaki tüm iktisadi ilişkiler, üretim ilişkileri olarak tanımlanabilir. İşbölümünün, mübadele, alım satım koşullarının, değerlerin dağılımının doğurduğu ilişkiler hep üretim ilişkileridir.”³³⁶

“Üretim mekanizmasının geçirdiği evrim içinde, önce üretim araçlarında bir değişme olur, bu da sosyal ilişkilerin değişmesine yol açar.”³³⁷ Buna göre, insan toplumlarının tarihsel tetikleyici dinamiği düzgün bir şekilde gelişen *üretim güçleri* ile *üretim ilişkilerindeki* eşit olmayan gelişme arasında ortaya çıkan çelişkilerdir.³³⁸ Bu çelişkiler, sosyal sınıflara yansiyarak üretim araçları ile olan ilişkilerine göre tanımlanan sınıflar arasında mücadeleyi tetiklemektedir. Sınıflar arası çatışma toplumların bir dereceden/dönemden başka bir döneme geçişine zemin hazırlamaktadır.³³⁹ Bu bağlamda, Marks, dört üretim tarzından ve sosyal formasyondan söz eder. Bunlar, Asya, Antik, Feodal ve Kapitalist üretim tarzlarıdır. Her biri, üretim biçiminin meydana getirdiği farklı sosyal sınıf ve gruplardan oluşan sosyal yapıları temsil eder. Her bir dönemdeki sınıflar arasındaki çatışma yeni bir üretim tarzını ve sosyal formasyonu meydana getirmektedir.³⁴⁰ Bu tarihin ilerlemeci açıklamasını sunmaktadır. Marks bu kategorilerden başka kapitalist üretim tarzının içinde taşıdığı çelişkilerden dolayı sınıf çatışmasının neticesi olarak sınıfsız bir toplumsal sistem olan komünizmin ortaya

³³³ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 8. Bası, İstanbul: Beta Yayınları, 1998, s. 281.

³³⁴ Göze, *Siyasal Düşünceler...*, s. 282

³³⁵ Göze, *Siyasal Düşünceler...*, s. 282.

³³⁶ Göze, *Siyasal Düşünceler...*, s. 282.

³³⁷ Göze, *Siyasal Düşünceler...*, s. 283.

³³⁸ Berki, *On Marxian Thought...*, s. 81.

³³⁹ Berki, *On Marxian Thought...*, s. 81.

³⁴⁰ Berki, *On Marxian Thought...*, s. 81.

çıkacağını iddia eder. Biz Marks'ın bu dönemlendirmesini değil, bu dönemlendirmesinin kaynağını oluşturan üretim tarzını konu edeceğiz. Zira, üretim tarzının belirlediği siyaset ve uluslararası ilişkilerin belirlenmesi çalışmanın temel amacıdır.

Üretim güçleri ve üretim ilişkilerinin oluşturduğu üretim tarzı ve üretim tarzının şekillendirdiği *sosyal formasyon* bu sosyo-ekonomik bağlam içinde insani tüm eylem alanlarının analizinde belirleyici rol oynar. Bu anlamda, üretim tarzından soyutlanmış devlet, inanç, çatışma ve güç bulunmaz.³⁴¹ Bu bakımdan üretim güçleri ve üretim ilişkileri bir toplumun üretim tarzını biçimlendirir. Üretim tarzı ise, *ideaların* temel kaynağıdır. Yani, “bir toplumun üretim biçimi(tarzı), o toplumun sosyal yapısını belirler.”³⁴² Zira “Marks; ahlak, felsefe, din ve siyasetin üretim tarzının ifadesi olan insan yapımı çevrenin oluşturduğu şartların bir sonucu olduğunu iddia eder.”³⁴³ Marksist kavramsallaştırma kullanılırsa alt yapıyı oluşturan iktisadi/maddi temel üst yapı birimleri olan kültür, siyaset, ahlak ve ideolojiyi belirler. Dolayısıyla devlet, eğitim, din ve diğer tüm *söylemler* belli bir üretim tarzınca üretilir.

Marks, tarih boyunca tüm üretim tarzlarında, üretim araçlarını kontrol eden ile emeğini, yaşamını devam ettirmek için satan ve mülkiyet hakkından yoksun kişilerin var olduğunu dile getirir. Daha önceki tarihi dönemlerde emeği karşılığında yaşayan çoğunluk, üretim araçlarına sahip olan azınlığa bağımlıdır.³⁴⁴ Bu azınlık, her bir üretim tarzının oluşturduğu toplumsal sistemin hakim sınıfıdır. “Devlet, siyasal partiler, hukuk, ahlak, din, sanat ve felsefe gibi üst yapı kurumları dayandıkları belli bir ekonomik temeli aksettirirler. Sınıflara bölünmüş bir toplumda devlet, ekonomik bakımdan hakim sınıfın siyasal gücüdür.”³⁴⁵ Bu bakımdan üretim tarzına göre şekillenen toplumsal sistemde hakim sınıf, devlete ve devletin ulusal ve uluslararası siyasetine yön verir Bu süreçte oluşan siyasetler, hakim sınıfın çıkarlarına ve önceliklerine göre belirlenir. Aynı şekilde hukuk, eğitim anlayışı ve sanat hakim sınıfın fikir dünyasının yansımalarıdır. Bu

³⁴¹ Halliday, *Rethinking International ...* , s. 60.

³⁴² Göze, *Siyasal Düşünceler...* , s. 283.

³⁴³ Joseph Cropsey, “Karl Marx,” *History of Political Philosophy*, Ed.Leo Strauss, Joseph Cropsey, Chicago: Rand McNally & Company, 1963, s. 700.

³⁴⁴ Cropsey, *Karl Marx...* , s. 701.

³⁴⁵ Göze, *Siyasal Düşünceler...* , s. 287.

üst yapı etmenleri marksizmde burjuvazi dışındaki diğer sınıfları kontrol altında tutmak için bir araçtır. Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumlarda burjuvazinin kontrolündeki siyasal aygıtlar bu sınıfın önceliklerini ve çıkarlarını yansıtır. Dolayısıyla “devlet” burjuvazinin egemenliğinde olan, proletaryayı sınırlamak ve yönlendirmek için kullanılan bir baskı aracıdır.

Üretim tarzının belirleyici (maddi belirleyicilik) konumu, uluslararası ölçekte de ulusal düzlemle aynıdır. Ulusal düzlemde maddi temelin; devletin söylemlerini, ideolojilerini ve kültürel değerlerini şekillendirdiği görülürken uluslararası düzlemde de, üretim tarzından bağımsız ne uluslararası sistemden ne savaş ve ne de diplomatik ilişkilerden söz edilebilir. Zira, ulusal ölçekteki, üretim tarzının belirlediği siyasi söylemler, uluslararası söylemde de bir ülkedeki üretim tarzının belirleyiciliğini taşır. Bu anlamda uluslararası sistemde devletlerin meydana getirdiği ilişki kategorileri, iş bölümünün özel bir ifadesinden başka bir şey değildir. Uluslararası varolan bu ilişkiler, iş bölümü değişmediği müddetçe devam eder.³⁴⁶ Dolayısıyla uluslararası ilişkiler, devletler arasındaki ilişkilerden ziyade üretim tarzlarının belirlediği sosyal formasyonlar arası ilişkileri konu edinir. Bu bakış açısı uluslararası ilişkiler meselelerine yansıtıldığında ise, açık bir farklılaşma göze çarpar. Buna göre; ortodoks uluslararası ilişkilerde kabul edildiği gibi devlet ne ulusal çıkarı temsil eder ne de hukuki tarafsızlığa sahiptir. Zira, devlet sosyo-ekonomik yapı tarafından tanımlanan belirli bir toplumun veya sosyal formasyonun çıkarını gözetir.³⁴⁷

Nitekim, Marks, ulus organizasyonlarının tümünün ve bunların uluslararası ilişkiler anlamındaki eylemlerinin hepsinin işgücünün özel bir bölünmesinin ifadesinden başka bir şey olmadığını ifade eder. Dolayısıyla devletler arası ilişkiler değil farklı üretim tarzı, emek farklılaşmasının ve işgücü bölünmesinin ilişkilerinden söz edilebilir. Bu durum işgücünün bölünmesi değişmeksizin değişmeyecektir.³⁴⁸ Yani dünya sistemi içinde ortodoks uluslararası ilişkiler anlayışının kabul ettiği gibi, esas unsur devlet değil, devletlerin temsil ettiği üretim tarzıdır. Bu bakımdan üretim tarzının şekillendiği sosyal yapılar arası ilişkiler mevcuttur. Bu bağlamda “Farklı ulusların birbiriyle olan ilişkileri,

³⁴⁶ Boucher, *Political Theories...*, s. 362.

³⁴⁷ Halliday, *Rethinking International...*, s. 60.

³⁴⁸ Linklater, *Marxism...*, s. 124.

bu ulusların her birinin üretici güçleri, işbölümünü ve iç ilişkilerini ne oranda geliştirdiklerine bağlıdır.”³⁴⁹

Marksizmde Uluslararası İlişkilerin üretim tarzları arasındaki ilişkilere denk düşmesinin yanında, hem ulusal düzeyde siyaset ve sosyal bilimlerin hem de küresel ölçekte Uluslararası İlişkilerin temel sorunsalı, küresel sistemi kuşatan kapitalist üretim tarzının oluşturduğu sosyal-siyasal yapıları analiz etmektir. Zira, kapitalist üretim tarzı feodal toplumdan sonra ortaya çıkan ve içinde yaşadığımız toplumun iktisadi, siyasi, kültürel ve dini yapısını şekillendiren yeni üretim tarzına işaret eder. Bu görüşü Halliday şöyle vurgulamaktadır; “Modern devletler sistemi kapitalizmin küresel ölçekte yayılması ve kapitalist öncesi toplumların hakimiyet altına alınması bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu sosyo-ekonomik sistem hem her bir devletin yapısını (*ulusal karakterini*) hem de bu devletler arasındaki ilişkilerin (*uluslararası sistemin ontolojisini*) temellerini oluşturmuştur. Dolayısıyla kapitalizme, devleti oluşturan sosyal formasyona ve devletleri kuşatan dünya sistemine atıfta bulunmadan uluslararası ilişkiler tahlili yapılamaz.”³⁵⁰ Marksizm, kapitalist üretim tarzının ürettiği bu ulusal ve uluslararası sistemi üretim tarzını merkeze alarak incelemektedir. Bu anlamda, kapitalist üretim tarzının ürünü olarak kapitalist devletler arasındaki ilişkiler, marksist gelenekçe, sürekli bir şekilde karını artırma yarışında olan kapitalist devletlerden dolayı çatışmacı bir karakter içinde betimlenmektedir.

Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu dünya sisteminde savaşın ve çatışmanın olması, marksistler tarafından, tek bir faktöre kapitalizme dayandırılır. Bu, iki şekilde görülür. Birincisi, kapitalist devletler arasında daha fazla piyasa ele geçirmek için girilen rekabetten kaynaklanan çatışmadır. Bunda ise yeni piyasa ve hammadde arayışı ile kapitalist devletler arasındaki farklı düzeydeki güç kapasitesinden kaynaklanan rekabet etkili rol oynar. İkincisi ise, kapitalist devletlerin, dünya sistemi içinde sosyalist devletleri kendilerine düşman olarak görmeleri ve bu devletlere karşı saldırgan eylemlere girişmeleridir. Zira Walt’a göre, Ortodoks marksist teori kapitalizmi, uluslararası çatışmanın temel sebebi olarak görmektedir. Çünkü, kapitalist

³⁴⁹ Karl Marx, Frederick Engels, **Alman İdeolojisi**[Feuerbach], Çev. Sevim Belli, 4.Baskı, Ankara: Sol Yayıncılık, 1999, s. 40.

³⁵⁰ Halliday, **Rethinking International...**, s. 61. (Parantez içindeki italik ile gösterilen açıklamalar bana aittir. M.A).

devletler kâr için girdikleri bitmez tükenmez mücadelenin bir sonucu olarak birbiriyle savaşmaktadırlar. Diğer taraftan kapitalist devletler, kendilerinin yok olmasına yol açacaklarını düşündükleri ve dolayısıyla düşman olarak gördükleri sosyalist devletlerle savaşırılar.³⁵¹ Üretim tarzları arasında ilişkiler olarak kabul edilen uluslararası ilişkiler anlayışından dolayı kapitalist devletlerin oluşturduğu uluslararası sistemin doğası kapitalist dünya sistemini tanımlamak açısından birinci faktöre dayanarak ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, bu bölümde birinci faktörden yola çıkarak mevcut sistemin marksist uluslararası ilişkiler anlayışının bir sonucu olarak, uluslararası sistemin doğasını tanımlamalarına ve mevcut üretim tarzı bağlamında dünya düzeni/uluslararası sistemin doğası algılarına odaklanılacaktır.

En yüksek siyasi-yasal egemen olan devlet, burjuvazi tarafından yönlendirilir. Ulusal ölçekte burjuvazinin lehine düzenlemeler ve kararlar alan devlet, uluslararası ölçekte burjuvazinin iktisadi yayılmacılığını sağlamaya çalışır. Uluslararası sistemdeki iktisadi yayılmacılık daha fazla piyasayı ele geçirmeyi öngörür. Burjuvazinin kendi içindeki piyasa kapma yarışı çatışmayı doğurur. Dolayısıyla tüm yatay düzlemdeki farklılıklar, sınıflar arası varolan dikey çatışmanın neticesidir.³⁵² Öncelikle marksizm toplumsal sistem içinde yatay düzlemde bölünmenin olduğunu söyler. Bu bölünmede, her üretim tarzında emeği ile çalışan ve üretim araçlarına sahip olan iki gurup vardır. Kapitalist toplumlarda toplumsal yapı proletarya ve burjuvaziden oluşur. Özel mülkiyet temelinde ortaya çıkan burjuvazi, artı değer birikimine dayalı olarak sermayesini arttırır. Bu anlamda burjuvazinin temel amacı, sürekli bir şekilde sermaye birikimini arttırarak daha geniş piyasalara açılmaktır. Aksi takdirde üretim araçları üzerindeki egemenliğini kaybeder. Bunun yanında, önce de belirtildiği gibi, devlet mekanizması, hukuk ve akademi, burjuvazinin toplumdaki bu konumunu devam ettirmek ve sağlamlaştırmak için vardır. Kapitalist toplumsal sistemdeki bu özelliklere bağlı olarak, ulusal düzeyde burjuvazi arasındaki rekabet toplumsal kurumlar vasıtasıyla zorunlu uzlaşısı içinde devam eder. Devlet ve diğer resmi olan ve olmayan mekanizmalar burjuvazi arasındaki çatışmayı hafifletme görevini icra eder. Bu şekilde burjuva toplumsal sisteminin de devamı sağlanmış olur. Fakat uluslararası düzlemde her bir kapitalist toplumun daha

³⁵¹ Stephen Walt, "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram," **Foreign Policy** (Türkiye Baskısı), Sayı:1, Bahar 1998, s. 17.

³⁵² Berki, **On Marxian Thought...**, s. 82.

fazla kaynak, hammadde ve piyasa ele geçirme peşinde olması kaçınılmaz mücadeleyi doğuracaktır. Ayrıca bu mücadele ulusal ölçekte olduğu gibi rekabeti ortaya çıkaracak fakat uzlaşya çevirecek ara mekanizma da bulunmadığından çatışma temelde kaçınılmaz olacaktır.

Kapitalizmin oluşturduğu yeni bir sistem vardır. Bu toplumsal sistemde ticaret, siyasi otorite ve diplomatik ilişkilerin içeriği ve amacı değişmiştir. Zira “eskiden uluslar birbirleriyle bağlantı kurduklarında aralarında yalnızca saldırgan olmayan alışveriş yapırlarken, manüfaktürle birlikte başka başka uluslar koruyucu gümrükler ve yasalar yoluyla sürdürülen ticari bir savaşıma başladılar. Bundan böyle ticaret siyasal bir anlama sahiptir.”³⁵³ Dolayısıyla bu sistem içinde ticaret, üretim tarzının belirlediği bir özellik olarak merkezi konuma sahiptir. Bu bağlamda, ticaret sadece iktisadi bir eylem değil, siyasi, askeri ve stratejik bir olgudur. Kapitalist toplum tek seviyedeki üretim sürecinin dünyevi gelişmesi nedeniyle tarihi olarak zorlamaya başvurmaktadır. Çünkü kapitalist toplumun rekabete dayalı ticari savaşı anarşik, zorunlu olarak yayılmacı ve çıkar temelli üretim ilişkilerini dayatmaktadır.³⁵⁴ Ticari alışverişin, kapitalist dünya sisteminin gelişimi ile bir içerik değişimine uğraması kapitalist uluslararası sistemin muhtevasını da şekillendirmiştir.

Bu dönüşüm neticesi oluşan uluslararası sistemdeki çatışma eğilimi bizi kapitalizmin kendi iç dinamiğinin sonucu olarak görülmektedir. Buna göre, kapitalist toplumlar uluslararası sistemde, mallarını satacak piyasa ve gelişmiş kitle üretimine dayalı sanayisinin hammaddesini sağlayacak kaynaklara ulaşmak zorunluluğundadırlar. Çünkü teknolojik bakımdan gelişmiş üretim sistemi ulusal düzeyin taleplerini fazlasıyla aşan üretim yapmaktadır. Ulusal düzeyde burjuvazinin etkisindeki devletler bu üretim fazlasının dünya piyasasına yayılmasını sağlayacak politikaları üretmek için çaba sarfeder. Bu politikaların her bir kapitalist devlet tarafından benimsenmesi, bu devletlerin varoluşsal amaçlarının zorladığı bir durumdur. Zira kapitalist üretim tarzı, üretimin ve tüketimin uluslararası boyutuna bağımlıdır. Sürekli olarak sermaye birikiminin arttırılması gereği, uluslararası piyasalara bağımlılığı yaratmıştır. Bu bağlamda, “kapitalizm, üretim tarzının ilk defa uluslararasılaşması ve dünya piyasasının

³⁵³ Marx, Engels, *Alman İdeolojisi...*, s. 88.

³⁵⁴ Berki, *On Marxian Thought...*, s. 82.

sömürülmesinde ulusal engellerin kaldırılmasıdır. Böyle bir genişleme için itici kuvvetler, kapitalistler arasındaki kaynaklar, ucuz emek, ve yatırım fırsatları için mücadeledir.”³⁵⁵ Bundan dolayı kapitalist iktisadi sistemlerin denizaşırı piyasalara ve kaynaklara bağımlılığının en son sınırına ulaştığı bir durumda, uluslararası çatışma kapitalist devletler dünyasının kendine özgü sorunudur. Uluslararası sistemdeki bu savaş durumu ise kesintisiz devam edecektir.³⁵⁶

Bu bağlamda öne sürdüğü sebepler neticesinde marksist gelenek, kaçınılmaz olarak, modern savaşın kapitalist emperyalizmin bir ürünü olduğu sonucuna varmıştır. Kapitalizmin uluslararası rekabeti tetikleyen doğası, doğal olarak çatışmayı doğuracaktır. Kapitalist düzen içinde nüfuz bölgelerinin, çıkarların, sömürgelerin vs. paylaşılması konusunda, paylaşım katılanların genel askeri, mali gücünden başka bir belirleyici/tayin edici etken bulunmaz. Paylaşım katılanların güç kapasitesi ise, eşitsiz bir dağılım göstermektedir. Çünkü kapitalist düzende, tek tek girişimlerin, tröstlerin, sanayi dallarının ve ülkelerin eşit olarak gelişmesi olanaksızdır.³⁵⁷ Lenin, daha fazla hammadde ve piyasaya hakim olma bakımından kapitalist sistem içinde güç kapasiteleri arasındaki eşitsiz dağılımın uluslararası sistemin tayin edici özelliği olduğunu vurgular. Kapitalist devletlerin güçlerini daha fazla arttırma çabası içine girmeleri hem daha fazla nüfuz bölgesi, sömürge alanı, piyasa ve hammadde arayışına hem de ittifakları, güç dengesine yönelimi gündeme getirir. Bu ise Lenin’e göre doğal olarak uluslararası sistemde kapitalist devletleri, güç mücadelesine ve çatışmaya götüren bir süreçte işaret eder.

Uluslararası İlişkilerin ezeli ve ebedi sorunu olan savaş, marksizmde, aynı sosyal sınıfların piyasa, kaynaklar ve toprak konusunda rekabetlerinden kaynaklanan çatışmaları ifade eder.³⁵⁸ Marksizme göre, yukarıdaki çıkarımlardan da ulaşılabileceği gibi, uluslararası sistemde savaşın temeli, ulusal ölçekte varolan yatay bölünmenin (burjuvazi-proletarya) uluslararası ölçekte dikey bir bölünme (farklı güç kapasiteleri dolayısıyla büyük ve küçük devletler) yaratmasıdır. Bu bölünmelerin her ikisi de

³⁵⁵ Boucher, *Political Theories...*, s. 357.

³⁵⁶ Dougherty, Pfaltzgraft, *Contending Theories...*, s. 217.

³⁵⁷ V. İ. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Çev. Süheyla Kaya, İstanbul: İnter Yayınları, 1995, s. 123.

³⁵⁸ Halliday, *Rethinking International...*, s. 65.

çatışmanın temel sebebidir. Nitekim, marksist gelenek 20. Yüzyıldaki anlaşmazlıkların çoğunun ulusal, coğrafi ve tarihi özelliklerden ve bunlardan kaynaklanan sebeplerden değil *emperyalist ve kapitalistler arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklandığı* hususunda ortak kanaate sahiptir.³⁵⁹ Kapitalist üretim tarzının doğal sonucu olan “emperyalizm, kendi çelişkilerine sahiptir. Çünkü, emperyal güçler küresel iktisadi sistemin tüm alanlarında tek bir monopol statü ararlar.”³⁶⁰ Bu monopol statü ise, her bir kapitalist devletin ulaşmak istediği, kapitalist üretim tarzının oluşturduğu toplumsal statüsünün dayattığı bir zorunluluktur. Bu zorunluluk ise, uluslararası sistemde işbirliğini değil mücadeleyi zorlar. Bu mücadele doğal olarak çatışmaya götürür. Bu çatışma ise marksizme göre kapitalist uluslararası sistemin değişmez doğasıdır.

Uluslararası sistemdeki bu savaşım durumu çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Zira Lenin’e göre, hem kapitalist uluslararası sistemin doğasını oluşturan hem de kapitalist dünya sisteminin kendi iç çelişkileri neticesi oluşacak devrimin gerçekleşebilmesini sağlayan üç unsur vardır: kolonilerdeki emperyalizm ile ulusal özgürlük güçleri arasındaki sürekli gerilim, merkezdeki proletarya ile burjuvazi arasındaki çekişme ve eşit olmayan gelişmenin yarattığı emperyalist güçler arasındaki rekabet.³⁶¹ Bu üç çelişki ve özelliğin marksist gelenek için önemi, uluslararası sistemin çatışma eksenli açıklanabilmesinin temel çıkış noktalarını temsil etmeleridir. Zira, dünya sisteminde ulusal ve uluslararası ölçekte, üretim tarzına dayalı olarak oluşan yapıdan dolayı sürekli çatışma kaçınılmazdır. Ulusal düzlemde proletarya ile burjuvazi arasında varolan çatışma sınıfsız topluma geçinceye kadar devam edecektir. Aynı şekilde kapitalist devletlerin emperyalist politikalarının neticesi olarak sömürgeleştirmeye, nüfuz altına almaya çalıştıkları toplumların ulusal özgürlükleri için savaşmaları ise bitmeyecektir. Daha da önemlisi, kapitalist devletler arasında piyasa ve hammadde kapma yarışı ve eşit olmayan güç kapasitesini dengeleme arayışının ortaya çıkardığı çatışma, uluslararası sistemin doğal durumu haline gelecektir. Açıkça görüldüğü gibi, bu üç temel çelişki, marksizmi, kapitalist üretim tarzının oluşturduğu modern uluslararası sistemin doğasının çatışmacı olduğu sonucuna ulaştıran görüşlerinin özetidir.

³⁵⁹ Halliday, *Rethinking International...*, s. 64.

³⁶⁰ Olson, Groom, *International Relations...*, s. 232.

³⁶¹ Doyle, *Ways of War and Peace...*, s. 360.

Bu bakış açısı, marksist emperyalist teorilerde farklı boyutlarda da olsa mevcuttur. Marks'tan sonraki ilk kuşak marksistler kapitalist üretim tarzının küreselleşmesine odaklanmışlardır. Marksist emperyalizm kuramcıları, dünya kapitalist üretim tarzının gelişme aşamalarını ve 19. Yüzyılın son yılları ile 20. Yüzyılın ilk on yıllarındaki durumunu incelemişlerdir. Rosa Luxemburg, Hilferding, Bukharin ve Lenin bu süreçte marksist geleneğin önde gelenleridir. Klasik marksist emperyalizm kuramcıları olarak bilinen Hilferding, Bukharin ve Lenin, emperyalizmin belli başlı kapitalist devletler arasındaki rekabeti ifade ettiğini dile getirmişlerdir. Topraklar üzerindeki çatışmadan kaynaklanan bu mücadele, iktisadi şekillerde olsa da askeri ve siyasi yanı olan ve sonuçta emperyalistler arasında savaşa yol açan bir sürece işaret eder.³⁶² Bu anlamda, Luxemburg'a göre, ucuz işgücü ve hammadde için yapılan mücadele emperyalistler arasındaki düşmanlığı açıklayıcı niteliktedir.³⁶³ Luxemburg, kapitalist olmayan piyasaların kapitalizmin varoluşu için gerekli olduğunu, bu piyasaların da az olması dolayısıyla kapitalist devletler arasında mücadelenin olacağını dile getirir.³⁶⁴

Emperyalist teorinin esas kurucularından kabul edilen Hilferding, kapitalist yayılmanın şiddet araçlarını kullanarak gelişmemiş alanlara açıldığını iddia eder. Buna göre, sermaye ihracı kapitalizm öncesi toplumların şiddet kullanarak devrilmesinin arkasındaki temel itici güçtür.³⁶⁵ Hilferding'e göre, finansal ve endüstriyel sermayenin birleşimi olan finans kapital, uluslararası sistemde uyumun oluşumuna değil, siyasal güç mücadelesine eğilimlidir. Ona göre, finans kapitalin yükselişi ile birlikte, devletin varoluş önceliklerinin ve gücünün kutsanması daha ön plana çıkmıştır. Çünkü finans kapital iktisadi nüfuzunu genişletmek ve sermaye ihracı için güvenli alanlar oluşturmak ister. Bu iki nokta, yayılmacı siyasetlerin benimsenip uygulanmasının yolunu açar. Bunun uzantısı olarak, her bir kapitalist devletin dünya egemenliği için çabalaması neticesinde ise çatışmanın egemen olduğu bir uluslararası sistem kaçınılmaz olur.³⁶⁶

³⁶² Anthony Brewer, **Marxist Theories of Imperialism: A Critical Survey**, 2. Ed., London: Routledge, 1997, s. 89.

³⁶³ Brewer, **Marxist Theories...**, s. 71.

³⁶⁴ Brewer, **Marxist Theories...**, s. 71.

³⁶⁵ Brewer, **Marxist Theories...**, s. 103.

³⁶⁶ Brewer, **Marxist Theories...**, s. 106.

Bukharin ise, sermayenin uluslaşması ve uluslararasılaşmasına yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda küresel iktisadın, karşılıklı bağımlılığına ve ulusal bloklara ayrılmaya dikkatleri çekmiştir. Ona göre bu iki zıt eğilim arasındaki çelişki uluslararası arenada devletler arasında çatışmaya yol açar.³⁶⁷ Bukharin, iktisadi ve siyasi yapının ulusal ve uluslararası ölçekte anarşik olduğunu ileri sürer. Buna karşın ulusal ölçekte, kapitalist rekabetten doğan anarşik yapı ıslah edilebilse de uluslararası ölçekte anarşik doğayı istikrara çevirecek bir mekanizma/devlet bulunmamaktadır.³⁶⁸ Kapitalizmin son aşaması olarak emperyalizmi kabul eden Lenin, yukarıda da gösterildiği gibi, emperyalizm kuramcılarını takip ederek, kapitalist devletler arasındaki küresel piyasa rekabetinin çatışmayı doğuracağını iddia eder. Lenin, Marks'ın kendi zamanındaki şartlara göre serbest ticarete dayalı olarak açıkladığı kapitalizmi monopol hakimiyetin en temel özelliği olduğu bir içeriğe büründürmüştür. Bu anlamda kapitalizmin kendi iç dinamiklerinden dolayı yayılmak zorunda olduğunu bunun da hammadde kaynakları, yatırım ve nüfuz alanları için kapitalist devletler arasında çatışma doğuracağını öngörmüştür.³⁶⁹

Klasik Marksizm'in kapitalist dünya sisteminin çatışma eğilimli tanımlaması, Gramsci'de ve Neo-Marksist yaklaşımlarda da özde devam ettirilmesine rağmen, şekil olarak yeni bir boyutta ele alınmıştır. Kapitalizmin etki alanı ve hammadde paylaşımını gerçekleştirmesi ve kapitalist üretim tarzının dünya küresi üzerinde yaygınlaşarak belirleyici konuma gelmesi, marksist geleneğin uluslararası ilişkiler anlayışında yeni açılımları zorunlu kılmıştır. Buna göre, kapitalist dünya sisteminin mevcut durumunun kapitalist devletlerin lehine olduğu ve var olan uluslararası sistemin iktisadi, siyasal ve değer tarafları kapitalist egemenliğin devamını sağlayıcı işlev gördüğü üzerine yeni bakış açıları geliştirilmiştir. Bu bakımdan kapitalist devletler her zaman çatışma eğiliminde değildir, tersine ittifaklar kurarak egemenliklerine karşı gelişebilecek durumları ortadan kaldırmaya çalışırlar. Bu ortak kaygının tezahürü uluslararası kurumlarda, ulus-üstü şirketlerde ve konvansiyonlarda ortaya çıkar. Bununla birlikte kapitalist devletler arasındaki işbirliği, kendi aralarında iktisadi üstünlük, daha fazla

³⁶⁷ Brewer, **Marxist Theories...**, s. 111.

³⁶⁸ Brewer, **Marxist Theories...**, s. 113.

³⁶⁹ Tom Kemp, **Theories of Imperialism**, London: Dennis Dobson Ltd., 1967, ss. 72-74.

hammadde arayışı, jeo-ekonomik faktörler devreye girdiğinde çatışma eğilimine dönüşmektedir. Bu anlamda marksist tanımlamanın sürekliliği de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla üçüncü kuşak marksistlere göre, uluslararası sistemde kapitalist devletler arasında çatışma birincil bir özellik iken, işbirliği mevcut kapitalist egemenliği korumak gayesiyle geçici politikalar olarak belirlenir. Bu anlamda Gramsci hegemonya kavramını geliştirirken, bağımlılık okulu ve dünya sistemi gibi neo-marksist yaklaşımlar da kapitalist dünya sistemi içindeki statükonun “üçüncü dünya” ülkelerinin aleyhine gelişen içeriğine odaklanmaktadırlar.

Nitekim Gramsci, klasik marksist düşünürlerden daha bütüncül bir bakış açısı içerisinde geliştirdiği hegemonya kavramı ile emperyalist devletler arasında varolan mücadelenin egemenlik kurma ve devam ettirme boyutlarına dikkati çekmiştir. Buna göre, küresel hegemonya, hakim devletin ve egemen sosyal güçlerin konumlarını, yeterli sayıda bağımlı devletler ve sosyal güçler tarafından kabul edilen evrensel ilkeler aracılığı ile sürdürür. Küresel hegemonya, merkez kapitalist devletlerde ve endüstri toplumlarında elitler arasında ittifaklar aracılığıyla ve küresel iktisadi ve siyasi kurumların desteği ile sağlanır.³⁷⁰

Bağımlılık yaklaşımı, azgelişmiş ülkelerin endüstrileşmiş devletler tarafından iktisadi sömürsünün basit bir olgu veya kazayla ortaya çıkan bir durum olmadığını söyler. Bağımlılıklara göre iktisadi sömürü kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Azgelişmiş ülkelerin bu sömürsü kapitalist sistemi ayakta tutan temel direktir.³⁷¹ Kapitalist devletler, “üçüncü dünya” devletlerin gelişmesine engel olarak kendi gelişmelerini ve refahını sağlamaktadır. Varolan kapitalist dünya sistemi tüm kurum ve ilkeleri ile endüstrileşmiş/gelişmiş ülkelerin çıkarlarına yönelikken az gelişmiş ülkelerin mevcut durumunun sürekliliğine yol açmaktadır. Kapitalist dünya sisteminin devamını sağlayan uluslararası kurumlar, çok uluslu şirketler bağımlılık yaklaşımınca, kuzey ve güney, gelişmiş ve azgelişmiş arasındaki bağımlılığın devamını sağlamaya yönelik mekanizmalar olarak görülmektedir.³⁷² Bu bakımdan, kapitalist devletler bu kurumların ve şirketlerin rolleri ile ilgili noktalarda işbirliği içindedirler. Bu işbirliği kapitalist

³⁷⁰ Linklater, **Marxism...** , s. 133.

³⁷¹ Viotti , Kauppi, **International Relations...** , s. 457.

³⁷² Viotti , Kauppi, **International Relations...** , s. 457.

devletlerin ayrıcalıklı konumunu sürdürmesinin temel sebebi olduğundan zorunludur. Dolayısıyla bu anlayış, “üçüncü dünya” devletlerine, sosyalist devletlere ve kapitalist dünya sistemine karşı gelebilecek diğer devletlere karşı ortak hareket etmeyi, aralarındaki anlaşmazlıkları kısa süreli de olsa görmezlikten gelmeyi dayatır.

Wallerstein’ın öncülüğündeki *dünya sistemi yaklaşımı* ise, “temel analiz birimi olarak dünya sistemini alır. Dünya sistemi yaklaşımına göre, küresel iktisadın üç bölgesi çevreden merkeze doğru giden sömürü ilişkileri çerçevesinde birbiriyle bağlantılıdır. Bu ilişki zenginlerin daha zengin fakir devletlerin de daha fakir olmasını sağlar.”³⁷³ Wallerstein, modern dünya sisteminin çatışma dolu bir tarihi olsa da göreceli bir istikrar sunduğunu ifade eder. Zira merkez, yarı çevre ve çevre arasında kurulan çeşitli kurumlar, süreçler ve uygulamaları içeren merkez lehine ilişkiler sistemi küresel sistemin istikrarında temel rolü oynamaktadır. Wallerstein’a göre devlet olgusu ve devletler arası sistemin mantığı kapitalist dünya iktisadı çerçevesinde oluşmuştur. Devlet, kapitalist sistemin devamına yönelik bir içeriğe sahiptir, çünkü devlet kapitalist sistem içinde bireysel davranışlar tarafından oluşturulan çelişkileri ortadan kaldırır. Bu anlamda her hangi bir devletin tam egemen olmadığı bir devletler sistemi de uluslararası ölçekte işlevini yerine getirir. Dolayısıyla dünya sistemi yaklaşımına göre, devletler arası sistem ile kapitalist dünya iktisadı arasındaki bağ birbirini güçlendirir. Devletler bulundukları merkez, yarı çevre ve çevre bölgelerindeki konumlarına göre farklı işlevlere sahiptir. Buna göre merkez devlet; askeri, iktisadi ve siyasi hegemonyayı temsil eder. Merkez devletlerin üstünlüğü, belirli uygulama ve kurumları tüm sisteme yaygınlaştırmaya izin verir. Merkez devletler mevcut konumlarını korumak için askeri, iktisadi ve siyasi uygulamaları kullanırlar.³⁷⁴ Bu durum küresel sistemin sürekliliğini sağlayıcı bir işlevi sunar. Bu anlamda, merkez devletler arasında işbirliğini öngörür. Yarı çevre devletler, genelde dünya sisteminin istikrarında ve daha özelde ise kapitalist devletlerin güvenliğinde temel faktördür. Çevre ise hammadde ve işgücü kaynağı olan, egemen sınıf aracılığıyla merkez devletler tarafından sömürülen devletlerdir.³⁷⁵

³⁷³Steve Hobden, Richard Wyn Jones, “World-System Theories,” **Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. John Baylis, Steve Smith, New York: Oxford University Press, 1997, s. 131.

³⁷⁴ Hobden, Jones, **World-System...**, ss. 134-137.

³⁷⁵ Hobden, Jones, **World-System...**, ss. 137-138.

Wallerstein, kapitalizmin küreselleşmesi ve kapitalist devletler arasında mevcut durumlarını korumak için işbirliği yapmaları neticesinde görece bir istikrarın hakim olduğu küresel sistemin kriz içine girdiğini belirtir. Buna göre kapitalist küresel sistem; iktisadi, siyasi ve jeo-kültürel nedenlerden dolayı krize girmiştir. Bu kriz neticesi kapitalist küresel sistemin yerini başka sistem/ler almak durumundadır.³⁷⁶ Wallerstein'in böyle bir sonuca varması, marksist geleneğin kapitalist sistemin kendi iç çelişkileri neticesinde çökeceği savına geri dönüş olarak algılanabilir. Bu şekilde, dünya sistemi yaklaşımı her ne kadar Marks ve birinci kuşak marksistlerin bir çok görüşünü almasa da ve kapitalist devletin oluşturduğu uluslararası sistemi görece işbirliği içinde de açıklasa nihai noktada ortodoks marksist anlayışa dönerek modern uluslararası sistemin iç çelişkiler neticesinde istikrardan çöküşe geçeceğini iddia etmiştir. Doğal olarak Wallerstein ufkındaki yeni uluslararası sistemin de, üçüncü bölümde tartışılacak olan marksizmin kapitalizmin hakim olduğu mevcut küresel sisteme alternatif olarak gördüğü, sosyalist dünya düzeni olmasını istemektedir.³⁷⁷

Bu bölümü özetlemek gerekirse marksizm, sosyal formasyonları ve dolayısıyla siyaset ve uluslararası ilişkileri üretim tarzının belirlediğini ifade eder. Bu bakımdan uluslararası ilişkiler, üretim tarzları arası ilişkiler olarak algılanır. Bununla birlikte, kapitalist üretim tarzının küresel bir hal aldığı bunun için de uluslararası ilişkilerin kapitalist üretim tarzının belirlediği kapitalist dünya sistemindeki kapitalist devletler arasındaki ilişkilere odaklanmak zorunda olduğunu dile getirir. Bu metodolojik uluslararası ilişkiler tanımlamasını ortaya koyarak başlayan marksist gelenek modern uluslararası sistemi, realistler ve liberallerden farklı olarak kapitalizmin egemen olduğu bir küresel sistem olarak tanımlamaktadırlar. Marksistler, bu sistemin doğasının kapitalist devletlerin varoluş amaçlarından dolayı çatışma eğilimine yatkınlığına vurgu yaparak, kapitalist dünya sisteminin iç çelişkilerinden dolayı çökerek sınıfsız dünya toplumunun bugünkü sistemin yerini alacağını dile getirir.

Bu anlamda, Marks ve Engels, kapitalist sistemin kendi iç çelişkilerine sahip olduğu ve çatışmacı bir karakter taşıdığını ifade eder. Her bir kapitalist devlet daha fazla piyasayı etki altına almak ve ucuz hammadde sağlamak için diğer devletlerle mücadele

³⁷⁶ Hobden, Jones, **World-System...**, ss. 140-141.

³⁷⁷ Hobden, Jones, **World-System...**, s. 142.

içine gireceğinden, uluslararası sistem savaş durumundadır. Luxemburg, Hilferding, Bukharin ve Lenin ise kapitalizmin zorunlu olarak yayılmacı olduğu, iç pazarın tatmin edici olmamasının bu yayılmacılığı tetiklediğinden hareketle kapitalizmin emperyalizm aşamasına ulaştığını bunun ise kapitalist devletler arasında çatışmayı tetikleyeceğini varsaymaktadırlar. Neo-marksist yaklaşımlar, küresel sistem içinde kapitalist devletlerin her zaman çatışmayı seçmediği, mevcut iktisadi, siyasi ve kültürel konumlarını korumak için işbirliği içinde olduklarını ifade ederler. Fakat, neo-marksistlere göre kapitalist devletler arasındaki bu göreceli uzlaşma nihai anlamda çatışmaya evrilecektir. Dolayısıyla ortodoks marksist anlayışa dönerek, kapitalist devletlerden oluşan uluslararası sistemin hem devletlerin(burjuva-kapitalist) varoluş sebebinden hem de kapitalist dünya sisteminin iç çelişkilerinden ötürü barışçıl bir yapıya/doğaya sahip olmadığını teslim ederler. Bu anlamda insanın özgürlüğünü sağlayacak, eşitlik ve adalet sunacak bir sistemin, kapitalist dünya sistemi tarafından oluşturulamayacağını, bu sistemin çatışmacı ve sömürücü bir doğaya sahip olduğunu ve iç çelişkileri neticesinde çökeceğini iddia ederler.

2.3.3. İnsanın Özgürleşmesi/Komünist Dünya Sistemi: Marksist Kuşatıcı Üst Kimlik

Lenin'in, Marks'ın görüşlerini takip ederek oluşturduğu, bakış açısına göre, Batı demokrasilerindeki medeniyet, en korkunç aşamasına ulaşmıştır. Batı medeniyeti, yeni bir temel üzerine kendine çeki düzen vermezse, kapitalist-emperyalist savaş sonucu kendi kendini yok edecektir. Bundan kurtulmanın tek yolu, insanoğlunu şiddetten koruyacak bir proletarya devrimidir. Bu devrim gerçekleşinceye kadar dünya, barışı tadamayacaktır. Barışsız bir dünyada sadece anarşi vardır ve bir dünya düzeninden söz edilemez. Devrimden sonra, anarşi kalmayacaktır fakat sınıfsız cumhuriyetlerden oluşan bir proletarya birliğinin şekillendirdiği dünya düzeni olacaktır.³⁷⁸ Lenin'in bu çıkarımı, hem modern uluslararası (kapitalist) sistemin betimlemesini vermekte hem de marksizmin alternatif dünya düzeni anlayışını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan önceki bölümün özeti olurken aşağıda ortaya konulacak olan marksizmin modern uluslararası sisteme öngördüğü kuşatıcı üst kimliğin tanımlamasını da yapmaktadır.

³⁷⁸ Woodward, **Historical Foundations...**, s. 12.

Marksizm uluslararası sistemin kuşatıcı üst kimliği olarak, komünist dünya sistemini önerir. Marksist geleneğin kapitalizm eleştirisinin merkezinde insanın emeğinden/kendinden uzaklaştırılarak, özgürlüğünün elinden alınması vardır. Dolayısıyla, modern uluslararası sistem, bu durumu hem toplumsal hem de evrensel olarak ortadan kaldıracak bir yapı olmalıdır. Bu yapı, doğal olarak, kapitalist üretim tarzının egemen olduğu anarşik kapitalist dünya sistemine karşı alternatif olarak geliştirilen bir bakış açısının ürünüdür. Bu anlamda marksizm tarafından önerilen dünya düzeni algısı, insanın özgürleştiği sınıfsız bir dünya düzenidir. Bu komünist dünya toplumunda ulusal/toplumsal bölünmeler olacaktır. Fakat bunlar arasındaki ilişkiler ortodoks uluslararası ilişkiler anlayışında olduğu gibi çatışma, ulusal çıkar, eşit olmayan refah düzeyi ve güç merkezli olmayacaktır. Bilakis küresel sistemde ortak refaha dayalı işbirliğine eğilimli bir yatay bölünme tasavvur edilmektedir. Buradaki temel analiz düzeyi evrensel insanlık toplumdur. Bu insanlık toplumu arasındaki ilişkiler, komünist dünya düzeni değerleri çerçevesinde barışçıl olarak devam edecektir. Çünkü tarihin motoru olan sınıf çatışmaları ortadan kalkmış olacaktır. Özel mülkiyet ve üretim aracı ile emek arasındaki ayrılığın yok edilmesi, yöneten ve yönetilen, baskıcı ve baskı gören, sömüren ve sömürülen gibi çelişkileri ortadan kaldırarak, insanın kendini gerçekleştirebildiği, emeği ile yaratıcı kapasitesini geliştirdiği toplumsal ve küresel bir sistemi kuracaktır. Sonuç olarak, önceki bölümde ayrıntılı değinildiği üzere, marksizm, modern uluslararası sistemi kapitalist üretim tarzının egemen olduğu kapitalist dünya sistemi olarak tanımlamaktadır. Bunun uzantısında ise marksizm, kapitalist dünya sisteminin iç çelişkilerinden dolayı çökeceğini iddia ederken, insanın özgürlüğünü yaşayabildiği sınıfsız bir dünya düzenini, “modern uluslararası sistem”e kuşatıcı bir üst kimlik/çerçeve olarak sunmaktadır.

Marksizm, doğrudan insan ve bir bütün olarak insanlığı temel alarak “ilerici” bir yapı öngördüğünden, buna tayin ettiği özel bir siyasal yapılanma öngörmemektedir. Çünkü esas olan insanın özgürleşmesini sağlayacak maddi temele ve emeğe dayalı bir yapı kurmaktır. Dolayısıyla bu ulusal/toplumsal değil evrensel bir özelliktedir. Hem her zaman ve her yer de hem de bölgesel/ırksal/ulusal bir ayrım gözetmeksizin kuşatıcı kimliğe sahiptir. Ayrıca, kapitalist dünya sisteminin bütünüyle çökeceği düşünüldüğünden, siyasal yapılanmanın biçimi önemli olmamakta, önemli/esas olan üretim tarzının ve insanın emeğinin konumu olmaktadır. Bu anlamda, aşağıda verilecek

olan komünist toplumun özellikleri hem toplumsal/ulusal hem de küresel bir içerikte anlaşılması gerekir. Bu şekilde bir dünya düzeni algısı olabilmektedir. Bununla birlikte özellikle 20. Yüzyılda marksist düşüncede yapılan revizyonlarda hem öz olarak değil ama şekil olarak farklılık bulunan sosyalist devletler arasında hem de sosyalist devletler/blok ile kapitalist devletler arasındaki ilişkilerin nasıl olacağına yönelik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Biz çalışmanın bu kısmında, bu revizyon edilmiş ve marksist gelenek tarafından geçici olarak algılanmış durumu yani kapitalist ve sosyalist devletlerden oluşan bir dünya sistemini değil, klasik marksist düşüncedeki bütünüyle komünizmin egemen olduğu bir çerçeveyi inceleyeceğiz. Fakat buna rağmen, bu görüşün sürekliliğini vurgulamak için de pür komünist dünya düzenini temsil etmeyen, bir geçiş dönemi olarak görülen ve Sovyetlerin dış politika kimliğinde açığa çıkan birkaç yansıma da değineceğiz.

Marksizm, endüstri devrimi neticesi oluşan toplumsal şartlarda, liberalizmin temel fikirlerine ve bu fikirlerin oluşturduğu toplumsal sisteme tepki/karşı olarak ortaya çıkmıştır. Birincil amacının kapitalist toplumsal sistemin olumsuzluklarını ortaya koyarak, insanın *kendini idrakini* sağlayacak bir yapı oluşturmak olduğunu dile getirmiştir. Buna göre, kapitalist üretim tarzının hakim olması neticesi “insan türünün” üç durumla karşılaştığını dile getirir. Bunlardan birincisi olan “yabancılaşma (alienation), insan ırkının kendi ürettiği güçlerin ve yapıların insafına bırakıldığı bir durumu ifade eder. Sömürü (explotation) belirli bir gurubun diğer gurubun işgücünden yararlanması ve onu kontrol etmesi durumuna göndermede bulunur. Toplumsal yabancılaşma (estrangement) ise ayrı ulus ve kültürler arasındaki güvensizliği ve düşmanlığı anlatan duruma işaret eder. Küresel toplumu, bu üç durumdan kurtarmak marksist geleneğin en önemli amacıdır.”³⁷⁹ Bu üç ulusal/yerel durumun küresel ölçekte yansımaları olarak da, ulusların ya sömürge ya da yarı-sömürgeleştirilerek bastırılıp özgürlüklerinin elinden alınmasına dikkati çeken marksizm³⁸⁰, küresel ölçekteki bu durumun ulusal ölçekteki üretim tarzına bağlı olarak ortaya çıkan hiyerarşik yapıdan kaynaklandığını dile getirmiştir. Dolayısıyla sorunun çözüm kaynağı üretim tarzına bağlı üretim ilişkileri ve insanın emeği ile üretim güçleri ve ilişkileri arasındaki

³⁷⁹ Linklater, *Marxism...*, s. 121.

³⁸⁰ V. Kubalkova, A. A. Cruickshank, *Marxism and International Relations*, New York: Oxford University Press, 1989, s.7.

oluşturulan engellerdir. Bu anlamda, marksizm insanın özgürleşmesini sağlayacak felsefeyi geliştireceğini iddia eder. İnsanın kendini bütünü ile tanıyabildiği, kendiyi yabancılaşmadığı, yaratıcı kabiliyetlerini gerçekleştirebildiği sınıfsız toplumu kurmak ve insana “ebedi kurtuluşu” sağlayacak ortamı oluşturmak iddiasındadır.

Marksizme göre, sınıflara bölünmüş bir toplum düzeni içinde insan kendi kendine yabancıdır. Kendine yabancılaşan insan, emeği ile doğayı ve maddeyi değiştirme gücünü ve yaratma yetisini kaybeder. Bu yabancılaşmanın kaynağı, insanın üretim araçlarından ve ilişkilerinden soyutlanmasıdır. İnsanın yabancılaşması ilk olarak iktisadi yabancılaşma ile başlar. Çünkü emeğine ve emeği ile ürettiğine yabancılaşmaktadır. Kapitalist üretim tarzı insanın bu yabancılaşmasının temel kaynağıdır.³⁸¹ Zira kapitalist üretim tarzında insan hem emeğine yabancılaşmakta hem de üretim ilişkileri sürecinde sosyal sürece duyarsızlaşmaktadır. Bu bakımdan insanın emeğinden ve ürettiğinden koparılmasına yol açan iktisadi yabancılaşma sosyal yabancılaşmayı doğurur. Bu sosyal yabancılaşma burjuvazi ve proletarya olarak iki sınıfa bölünen toplumda kapatılamaz bir ayrılığa ve çatışmaya sebep olur.³⁸²

Kapitalist üretim tarzının oluşturduğu bu durumdan, insan ancak sınıfların ortadan kalkması sonucu kurtulur. Bunun için de kapitalist üretim tarzının yok olması gerekir. Bu toplumsal sistemden kurtuluşu sağlayacak olan “komünizmin son aşamasında, sınıfsız bir toplum düzeni içinde tüm yozlaşmalardan arınmış insan, doğa ve toplum güçlerine hakim olacak ve gerçek anlamda özgür olabilecektir.”³⁸³ Sınıfsız bir toplumsal sistem olan komünizmde, toplumdaki tüm sınıflar kalkmış olacağından insanların üretim araçları karşısındaki yerleri eşit olacaktır. Kendi kapasitesini gerçekleştirme olanağını bulan insan, araçlar üzerinde eşit hakka sahip olacaklardır.³⁸⁴ Bu durum, sömüren ve sömürülen, baskı yapan ve baskı gören ayrımını ortadan kaldıracak gibi, siyasal mekanizmanın hakim sınıfın elinde baskı aracı olması durumuna da son verecektir. Zira Marks ve Engels, sınıf ve sınıf çatışması ortadan kalkarak yerine “içinde her bireyin özgür gelişmesinin bütün bireylerin özgür

³⁸¹ Göze, *Siyasal Düşünceler...* , s.285.

³⁸² Göze, *Siyasal Düşünceler...* , s. 290.

³⁸³ Göze, *Siyasal Düşünceler...* , s. 293.

³⁸⁴ Göze, *Siyasal Düşünceler...* , s. 293.

gelişmesinin şartı olan bir topluluğun”³⁸⁵ meydana geleceğini ileri sürerek, hem bireyciliğe karşı insanı öncelemiş hem de komünist toplumun zihniyet haritalarını ortaya koymuştur. Buna göre, oluşan bu yeni toplumda, “biriktirilmiş emek ancak işçilerinin hayatına refah, zenginlik ve güzellik vermeye yarayan bir araç”³⁸⁶ konumundadır.

Marks; yabancılaşmanın, yozlaşmanın ve sömürünün üstesinden geldiği devletsiz uluslararası bir toplum fikrine sahiptir.³⁸⁷ Marksist gelenek, toplumsal/ulusal ve küresel ölçeği aynı zamanda kuşatacak böyle bir sistem içinde daha önce belirleyici unsurlar olan ırk, dil, kültür, ulus ve devlete ikinci planda yer verir. Marksist toplum ve dünya sistemi içinde temel analiz birimi insandır. İnsanın ihtiyaçlarının karşılandığı, sorumluluklarının belirlendiği yapı, ona emeği ile üretim aracı ve ilişkileri sürecine doğrudan ulaşma olanağını sunar. Bu toplumsal yapı içinde bireysel mülkiyet yoktur, ortaklaşa mülkiyet ortak sorumluluk ve ortak haklara dayalı sosyal, siyasal ve iktisadi bir yapı vardır. Bu “ulusal” düzlemdeki toplumsal yapıların bir araya gelerek oluşturduğu bir dünya toplumunda esas belirleyici etken ise “ulusal” unsurlar değil insanın özgürlüğünü sağlayacağı düşünülen emeği ile üretim güçleri ve ilişkileri arasındaki sürecinin gerçekleştirilmesi ve ortak mülkiyete dayalı ortak bir yaşam alanının ihdas edilmesidir.

Bu çerçevede marksist gelenek komünist toplumdan önceki aşama olan sosyalist dönemi her bir ulusal/toplumsal yapının bu kriterleri yerine getirerek oluşturduğu dünya sistemi/toplumu arasındaki ilişkileri barışçıl ve ortak hukuka göre şekillendiği bir içerikle açıklar. Nitekim 1961’deki CPSU’nun yirmi ikinci kongresinde sunulan parti programında bu açıkça görülmektedir. Buna göre, “sosyalist topluluğa üye ülkeler arasındaki varolan ilişkilerin ayırıcı özellikleri, tam eşitlik, her toplumun bağımsızlığına ve egemenliğine saygı ile kardeşçe karşılıklı yardımlaşma ve işbirliğidir.”³⁸⁸ Ayrıca sosyalist dünya sisteminin ayrı, bağımsız birimlerden oluşan bir

³⁸⁵ Karl Marx , Friedrich Engels, **Komünist Partisi Manifestosu**, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998, s. 77.

³⁸⁶ Marx, Engels, **Komünist Parti...** , s. 66.

³⁸⁷ Boucher, **Political Theories...** , s. 356.

³⁸⁸ Berki, **On Marxian Thought...** , s. 91.

topluluk olduğu kabul edilirken, her bir parçanın birleşmesinden oluşan bütüncül yapı esas olarak vurgulanmaktadır.³⁸⁹

Ulus içindeki sınıf çatışmasının proleter devrimle ortadan kalkması ile insanın insan tarafından sömürülmesine son verilmiş olacaktır. Bu aynı zamanda bir ulusun başka bir ulus tarafından sömürülmesini de ortadan kaldırarak uluslararası sistemde barışa ve uyuma dayalı bir yapı kuracaktır.³⁹⁰ Bu yaklaşımda, insanın sömürülmesinin sona erdirilmesi ile ulusal sömürü arasında doğrudan ilişki kurulmuş ve bu ikisinin ortadan kalkması durumunda uluslararası barışçıl bir sistem oluşacağı düşünülmüştür. Yani ulusal ölçekten uluslararası ölçeğe bir yansıma söz konusudur. Buna göre, ulusal ölçekteki dikey bölünmenin ortadan kalkması uluslararası ölçekteki yatay bölünmenin barışçıl bir içeriğe bürünmesinin ön şartıdır. Ayrıca bu yargı ile ulusal ölçekte bir çözüm arayışı kabul edilmektedir. Ulusal devrimle kurulacak her bir sosyalist toplumun oluşturduğu dünya sistemde barışçıl ilişkiler geliştirileceği öngörülür. Bu anlamda, Sovyet dış politikasında sosyalist enternasyonalizmin hem sosyalist devletler arasında karşılıklı yardım ve barışçıl politikaları hem de “üçüncü dünya” ülkelerindeki kapitalist devletlere karşı hareketleri desteklemeyi içermesi³⁹¹ bu bakış açının bir ürünü olarak kabul edilebilir. Aynı şekilde Khrushchev’in benimsediği “barış bölgesi” (zone of peace) kavramı ile Sovyetler, sosyalist devletler ile barışçıl ilişkiler etrafında bir alan oluşturmayı, yani bağımsız olan devletleri diplomatik kapsamı içine alarak³⁹² sosyalist barış alanını genişletmeyi öngörerek klasik marksist anlayışın sürekliliğini ortaya koymuştur. Bu anlamda, bir sosyalist ülke olarak Sovyetlerin bu siyaseti, klasik marksist anlayışın bütünü ile komünist toplumlardan oluşan dünya sistemindeki bakış açısının bir yansıması olmaktadır.

Sonuç olarak, marksizm dünya düzeni için öngördüğü üst kimlik altında komünist toplumsal sisteme yaşama şansı vermektedir. Bu bakımdan, betimlediği dünya düzeni, uygulamada görülmemekte tahayyül ile sınırlı kalmaktadır. Modern uluslararası

³⁸⁹ Berki, *On Marxian Thought...* , s. 91

³⁹⁰ Marx, Engels, *Komünist Parti...* , s. 72.

³⁹¹ Kubalkova, Cruickshank, *Marxism and International...* , ss. 91-93

³⁹² Kubalkova, Cruickshank, *Marxism and International...* , ss. 87-88.

sistem için öngördüğü kuşatıcı üst kimliğin çıkış noktası, insanın her türlü baskıdan ve sömürden uzak olduğu sınıfsız bir toplumsal dünya sistemidir. Bu komünist dünya sisteminin kurulması, kapitalist sistemin devrilmesi sonucu ortaya çıkacaktır. Bireysel mülkiyetin ortadan kalktığı, insanın özgürlüğünü gerçekleştirip, kapasitesini gerçekleştirebileceği bir ortamın kurulduğu ve insan ile emeği arasındaki tüm engellerin kaldırıldığı ortak hak ve sorumluluğa dayalı bir toplumsal sistem öngörülmektedir. Bu toplumsal/ulusal sistemin bir araya gelmesi ile de komünist dünya toplumu oluşmaktadır. Toplumsal/ulusal ölçekte yapı ve insanın durumu nasıl ki ortak sorumluluk ve hakka dayalı ise komünist dünya toplumunda/sisteminde ilişkiler birincil olarak insanın özgürleşmesini sağlayacak evrensel kardeşlik içindedir. Bu bakımdan barışçıl ilişkilerin olduğu komünist dünya sisteminde, belirleyici unsurlar ulus, kültür veya din değil insan/insanlıktır. Bundan dolayı, modern uluslararası sistemin kapitalist özelliği nedeniyle çatışmacı karakterini vurgulayan marksizm, modern uluslararası sistemin yaşam alanı, tüm toplumları üst bir kimlik altında birarada tutabilecek bir çerçeve olarak komünist dünya sistemini önermektedir.

2.3.4. Sonuç

Marksizm, Uluslararası İlişkilerin disipliner tarihi içinde üç kuşak içinde incelenebilir. Marks ve Engels'in marksizmin kurucuları olarak temsil ettikleri ilk kuşak, tarihi maddecilik teorisini kurarken, kapitalist üretim tarzının gelişimini ve etkilerini toplumsal ölçekte ortaya koymuşlardır. Sınıf merkezli bir analiz içinde işçi sınıfının yükselişini ve kapitalizmin çökeceğini iddia etmiş, insan özgürlüğünü sağlayacak toplumsal/küresel düzenin nasıl kurulacağına odaklanmışlardır. İkinci kuşak marksistler, emperyalizm kuramcıları olarak bilinen Luxemburg, Hilferding, Bukharin Kautsky ve Lenin'dir. Kapitalizmin küresel boyutta gelişmesini, sermayenin merkezileşip uluslararasılaşmasını vurgulayan bu kuşak, kapitalizmin emperyalizm aşamasındaki analizini yapmışlardır. Bunlara göre, kapitalist devletlerin daha fazla piyasa ve hammadde için mücadelesi çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Üçüncü kuşak marksistler olan neo-marksistler, küresel sistemde kapitalizmin hakim olduğu dönemde gelişme sorunsalına ve merkez-çevre ilişkilerine eğilerek, kapitalist sistemin doğası gereği zengin-fakir, gelişmiş-az gelişmiş ve sömüren-sömürülen bir ilişki ve durum doğuracağı iddiasını geliştirmişlerdir. Eleştirel teorisyenler de kültür ve ahlakın göreceliliğine vurgu yapıp, insanın ve toplumun özgürleşmesi sorununa

odaklanmışlardır. Uluslararası İlişkilerde marksist yaklaşımın temelleri, kapitalizmin doğuşu, gelişmesi, yaygınlaşması ve her dönemdeki etkileri üzerine kuruludur. Bu bağlamda üretim tarzı, siyaseti ve uluslararası ilişkileri belirlemekte ve kapitalist sistem içindeki kapitalist üretim tarzı devlet, hukuk ve uluslararası ilişkiler anlayışına görüşlerini yansıtmaktadır.

Marksizmde uluslararası ilişkiler, üretim tarzları arası ilişkilere denk gelir. Buna göre, maddi belirleyicilik sosyal formasyonların temelidir. Kültür, ahlak, hukuk ve ideoloji gibi “idea”lar üretim tarzı tarafından şekillendirilir. Dolayısıyla siyaset, devlet ve uluslararası ilişkiler üretim tarzının şekillendirdiği sosyal formasyonun bir parçasıdır. Bu bakımdan marksizmde uluslararası ilişkiler düşüncesinin uzantısı üretim tarzları arasındaki ilişkilerdir. Bununla birlikte, kapitalist üretim tarzı egemen olduğundan, bu üretim tarzının belirlediği toplumsal/küresel sisteme odaklanmak marksist uluslararası ilişkilerin esas inceleme sahasını oluşturur. Bu metodolojik çıkarımdan sonra marksizmin uluslararası/kapitalist sistemi tanımlanmasına geçilebilir. Buna göre, marksist gelenek ilk kuşaktan sonraki kuşaklara azalmakla birlikte kapitalist devletlerden oluşan uluslararası sistemin çatışmacı doğasına dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda, Marks ve Engels ulusal düzlemdeki dikey bölünmenin uluslararası sistemde çatışmayı doğuracağını, kapitalizmin iç çelişkilerinden ötürü sürekli bir mücadele içinde olacağını ileri sürmüşlerdir. Emperyalizm kuramcıları, kapitalist devletlerin varoluş sebebi olarak daha fazla toprak, hammadde ve piyasa arayışı içinde olduklarını ve bunun da kaçınılmaz olarak çatışmayı getirdiğine vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda, sermayenin monopolleşmesi ve uluslararasılaşması, finans sermaye ve kapitalizmin en yüksek aşaması kavramları ile uluslararası sistemin çatışmacı doğasına yönelik görüşlerini geliştirmişlerdir. Neo-marksistler, kapitalist uluslararası sistemde bir işbirliği görse de, bu işbirliğinin kapitalist sistemin iç çelişkilerini örtmek ve mevcut durumlarını sürdürmek amacı ile kapitalist devletlerce geçici olarak benimsendiğini dile getirmekte, esas olanın daha fazla sermaye, piyasa ve toprak elde etmek güdüsü sonucu ortaya çıkan kapitalist uluslararası sistemin çatışmacı doğası olduğu noktasında birleşmektedirler. Sonuç itibarıyla marksist gelenek modern uluslararası sistemi kapitalist üretim tarzının hakim olduğu kapitalist uluslararası sistem olarak adlandırmaktadır. Uluslararası kapitalist sistemdeki devletler hem ulusal düzlemdeki dikey bölünmeden kaynaklanan sınıflar arasındaki düşmanlığın hem de yatay bölünme neticesi oluşan uluslararası

sistemde kapitalist devletler arasında var olan sürekli bir savaşımın olduğunu ve bu durumun modern uluslararası (kapitalist) sistemin doğasını şekillendirdiğini iddia ederler.

Sürekli bir savaşımın olduğu uluslararası (kapitalist) sistemin doğasına marksistler, insanın özgürlüğünün gerçekleştirildiği bir komünist dünya düzenini kuşatıcı üst kimlik olarak önermektedirler. Buna göre, insanın emeği ile üretim güçleri ve ilişkileri arasındaki tüm engeller kaldırılarak oluşturulan ortamda insan yaratıcı kapasitesini kullanarak kendini gerçekleştirir. Komünist toplumsal sistemde ortak refah, hak ve sorumluluk bilinci ve uygulaması vardır. Sınıfların ortadan kalktığı bu toplumsal sistemde ihtiyaçlara ve potansiyele göre bir üretim ilişkileri süreci oluşturulmuş olup ortak kazancın ortak refah olarak düşünülmesi söz konusudur. Ulus, ırk, kültür ve devlet belirleyici konumunu kaybetmiş, “insan/lık” esas çıkış noktası ve amaç olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla toplumsal/ulusal sistem ile küresel komünist dünya sistemi arasında ayırıcı bir sınır yoktur. Benimsenen sınır, ayrılığı değil, zorunluluğu temsil eder. Bu bakımdan komünist dünya düzeni içinde toplumsal/ulusal birimler arasındaki ilişkiler, komünist toplumdaki insanlar arasında olduğu gibi ortak hak ve hukuka dayalı olarak barışçıl bir içeriktedir. Çünkü esas olan insanın bütünüyle özgürleşmesini sağlayacak toplumsal ve küresel ortamı oluşturmaktır. Bunun doğal sonucu ise, ulusal/toplumsal farklılıkları en aza indirmek insanlığı merkeze almakla olur. Modern uluslararası sistemin ontolojik çerçevesi içinde, Uluslararası İlişkiler teorilerinde marksizmin epistemolojik tahlilinin yapıldığı bu bölümde, realizm ve liberalizmde olduğu gibi temel sorun, uluslararası sistemin doğasına yöneliktir. Zira marksizm öncelikle oluşan uluslararası sistemin ontolojik temellerini tanımlama noktasında diğer teorilerden farklılaşmaktadır. Aynı şekilde, diğer teorilerin yaptığı gibi marksizm de Roma ve Kilisenin sahip olduğu kuşatıcılığı oluşturmak çabası içindedir. Bu bağlamda modern uluslararası sistemin yaşam alanı olarak gördüğü ontolojik bir çerçeve sunar. Bunu da dünya düzeni anlayışlarını ve önerilerini hem Avrupa için hem de evrenselleştirerek tüm dünya için sunarak yapmakta ve bu çerçevede her bir teori, Avrupa’nın iç dinamiklerinden yola çıkarak oluşturduğu duruşunu/dünya görüşünü mutlaklaştırmaktadır.

SONUÇ

“ULUSLARARASI İLİŞKİLER”İ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Uluslararası İlişkiler teorilerinden bahsetmemizi sağlayan modern uluslararası sistem Ortaçağ Avrupa’sından bütünü ile bir kopuş sonucu oluşmuştur. Ortaçağ Avrupa’sında uluslararası ilişkiler düşüncesi iki düzlemde gelişmiştir. İlk düzlem Ortaçağ uluslararası ilişkiler paradigmasını da oluşturan Kilise ve Roma dini-siyasi üst kimliğinin şekillendirdiği tüm Katolik Avrupa’yı kuşatan bir içeriktedir. Belirleyici unsurun Hristiyanlık olduğu bu düzlemde, uluslararası ilişkiler Hristiyan olanlar ile olmayanlar arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır. Bu anlamda, Kilise tarafından desteklenen İmparatorluk uluslararası tek aktördür. Yerel siyasi yapılanmalar, şehir yönetimleri ve küçük krallıklar bu düzlemde bağımsız birer aktör konumunda değildirler. İkinci düzlem, birinci düzlemi üst kimlik olarak kabul etmiş alt siyasi kimliklerden oluşur. Şehir yönetimleri, küçük krallıklar ve yerel siyasal yapılanmalardan oluşan bu alt siyasi kimlikler, Kilise ve Roma’nın dini-toplumsal sistemi içindeki değer ve kurallar çerçevesinde aralarındaki ilişkileri geliştirmiştir. Bu bağlamda paradigma içi uluslararası ilişkiler olarak belirtilebilir.

Kilise ve Roma kuşatıcı üst kimliğinin zayıflamasına paralel olarak, Rönesans ve Reformasyon ile hem felsefi-siyasi hem de dini anlamda Kilisenin belirlediği düşünce, siyaset ve toplumsal algılamalar değişmiştir. Bu anlamda gelişen yeni bakış açısı içinde ikinci düzlemdeki alt siyasi kimlikler egemenliklerini güçlendirerek bağımsız siyasi yapılar olarak çıkmışlardır. Bunlar, önce mutlak krallıklar daha sonra da ulus-devlet şeklinde örgütleneceklerdir. Rönesans, ilk olarak İtalyan yarımadasında akla ve bireye dayalı bir Yunan düşüncesinin yeniden ortaya çıkışını hazırlamıştır. Ayrıca ticaret yollarının ve Haçlı Seferlerinin kesiştiği bir coğrafyaya sahip olan İtalyan şehir devletleri bu avantajı iktisadi bakımdan güçlenip bağımsız hareket etme olanaklarını güçlendirerek kullanmışlardır. Hem bu coğrafyanın bir üyesi hem de modern Batı düşüncesinde etkili bir siyaset düşünürü olmak bakımından Machiavelli’nin görüşleri çerçevesinde ortaya konulan kopuşta en temel nokta, tanrının yerine devleti temsilen hükümdarın konulması olmuştur. Artık nihai kurtuluş ve ontolojik güvenlik arayışı tanrıda değil devlette aranmaktadır. Siyasi alan ile ahlaki-dini alanı ayıran Machiavelli, kutsal kitap öğretisi ve bilgisine dayanmadan, tarih ve pratik tecrübeden yola çıkarak

siyasi düşüncesini oluşturmuştur. Devleti temsilen hükümdarının konumunu, dünyevi boyutta gelişen bir siyasi meşruiyet temelinde açıklayan Machiavelli, bu anlamda sadece bir siyaset bilimci değil Ortaçağ düşüncesini belirleyen Hristiyanlık merkezli bir bütüncül dünya görüşünden kopuşu simgelemektedir. Bu anlamda modern uluslararası sistemin ayırtedici özellikleri olan devlet, siyasi meşruiyet kaynağı olarak halk iradesi, devletler arası ilişkiler, *reason of state* ve güç dengesi nosyonları ve anlayışları daha da belirgin bir hal almıştır. Diğer yandan 17. Yüzyılın başlarında H. Grotius, belirginleşen hem egemen-devletlerin hem de bütünüyle uluslararası sistemin siyasi ve hukuki meşruiyetini, doğal hukuk geleneğinin rasyonel okumasını yaparak ortaya koymuştur. Böylece modern uluslararası sistemin ilk oluşumu, kavramsal çerçevesi ve temel parametreleri ortaya çıkmıştır. Önce İtalyan yarımadasında şehir devletleriyle daha sonra Reformasyon ile Orta Avrupa ve Batı Avrupa’da ortaya çıkan mutlak krallıklar kendilerine yaşam alanı bulmuş, kendilerine ait dini seçerek ve ülke sınırlarını belirleyerek bağımsızlıklarını pekiştirmişlerdir. Bu süreçte hem İtalyan yarımadasında çıkan *reason of state* ve güç mücadelesine dayalı ilişkiler hem de din savaşlarının oluşturduğu kargaşa ortamında Grotius, “uluslararası hukuk”(law of nations) çerçevesinde savaşın ve barışın çerçevesini çizerek egemen devletlerin meşruiyetlerini kabul eden heterojen bir uluslararası toplum fikrini geliştirmiştir. Böylece, Roma ve Kilisenin evrensel kuşatıcılığının etkisini kaybetmesiyle alt siyasal kimlikler bağımsızlıklarını elde ederek mutlak krallıkları kurmuş, seküler alanda oluşturdukları meşruiyetle modern uluslararası sistemin kurucu unsurları olmuşlardır.

Uluslararası İlişkiler teorileri ise oluşan modern uluslararası sistemi betimlemek ve açıklamak çabası içindedirler. Her bir teori uluslararası sistemin doğasını açıklayacak ve tümü ile kuşatacak bir çerçeveyi sunmaya çalışır. Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler teorilerindeki temel sorun, oluşan modern uluslararası sistemde, Ortaçağ Avrupa’sında Kilise ve Roma’nın gördüğü işlev olan tüm Avrupa’yı kuşatan üst bir kimlik ortaya koyamamak olarak belirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada klasik uluslararası ilişkiler teorileri olarak adlandırılan realizm, liberalizm ve marksizm modern uluslararası sistemin ontolojik meşruiyetini oluşturma çabası içinde farklılaşmaktadırlar. Bu çerçevede her bir teori öncelikle modern uluslararası sistemin doğasını açıklamak noktasında daha sonra da, uluslararası sistemin kuşatıcı üst kimliğini belirlemek ve bir dünya düzeni tasavvuru geliştirmek noktasında bu farklılaşmayı yaşamışlardır.

Zira realizm, uluslararası sistemin doğasını; insan, devlet ve uluslararası yapıdan yola çıkarak çatışma ve savaş durumu içinde tanımlamıştır. Bu anlamda, insan doğası kötüye eğilimlidir, sürekli güç ve şöhret arayışı içindedir. Devlet hem bir insan organizasyonu olmak hem de varoluşsal hedefleri bakımından gücünü en üst seviyeye çıkarmak, güvenliğini sağlamak ve çıkarını öncelemekle uğraşır. Eşit konumdaki devletlerden oluşan uluslararası yapı ise üst bir otorite bulunmadığından dolayı anarşiktir. Uluslararası anarşik yapı, devletlere kendi başlarına hayatta kalmanın yollarını kendi güç kapasitelerine dayanarak kalmayı zorlar. Dolayısıyla bu üç unsurun ortak vurgusu, uluslararası sistemin doğasının çatışmacı ve anarşik olduğu noktasındadır. Realizm, buna karşın uluslararası sistemin anarşik doğasını kuşatacak üst bir kimlik olarak *güç dengesini* öngörmektedir. Çünkü güç dengesi uluslararası sistem içinde bulunan devletleri, hayatlarını devam ettirebilecekleri bir yaşam alanı tanır. Bunu güç mücadelesini merkeze alarak hem bir devletin diğer tüm devletleri egemenliği altına almasına izin vermeyerek hem de küçük devletlerin farklı mekanizmalarla hayatta kalmasını sağlayarak yaptığı düşünülür. Bundan dolayı da uluslararası sistemin tümünü kuşatacak onlara bir dünya düzeni sunabilecek çerçeve olarak güç dengesini sunmaktadırlar. Bu anlamda Ortaçağ Avrupa'sında Kilise ve Roma'nın tüm Avrupa'yı dini ve siyasi bir üst noktada buluşturarak gördüğü işlevin yerine realizm, güç dengesini yerleştirmiştir.

Liberalizm, uluslararası sistemin doğasını uyum ve işbirliğine dayalı barışçıl bir yapı içinde açıklamaktadır. Bu yargısına rasyonel birey, cumhuriyetçi-demokratik yönetim ve ticari pasifizmden yola çıkarak ulaşmaktadır. Zira liberalizm, rasyonel bireyin iyiye ve işbirliğine eğilimli olduğunu, dolayısıyla çatışma ve kavgadan çok kendi varoluş amaç, sorumluluk ve ödevlerini göz önünde bulundurarak işbirliğini tercih edeceğini ileri sürmüştür. Rasyonel bireyin amaç ve önceliklerini gerçekleştirmek zorunluluğu bulunan cumhuriyetçi/demokratik yönetimlerin (devletlerin) aralarında barışçıl ilişkiler geliştireceği düşünülür. Aynı şekilde, liberalizm ticaretin insanlar arasında karşılık bağımlılığı ve anlayışı arttırarak bir toplum düşüncesi oluşturacağından hareketle bunun barışçıl bir uluslararası sistem için temel olduğunu dile getirir. Sonuç itibarıyla, liberalizm oluşan modern uluslararası sistemin doğasının barışçıl bir karakter içinde açıklar. Bu barışçıl uluslararası sisteme ise demokratik ve cumhuriyetçi değerlerden oluşan evrensel değerleri kuşatıcı üst kimlik olarak önerir. Zira insanı bir

bütün olarak merkeze alan cumhuriyetçi/demokratik yaklaşım, hem devleti hem de uluslararası sistemi buna göre kurmaktadır. Evrensel insan hakları, hukukun egemenliği, rasyonel bireyin amaçlarını gerçekleştirecek devlet ve serbest ticaretle tüm toplumların refahının arttırılması, uluslararası sistemin tümünü kuşatacak bir yetkinliğe ve evrenselliğe sahiptir. Dolayısıyla liberalizm, Ortaçağ Avrupa'sında Kilise ve Roma'nın gördüğü işlevi, tüm toplumları üst bir kimlik altında kuşatan liberal/demokratik değerlerin yerine getireceğini ifade etmektedir. Bu anlamda modern uluslararası sistemin devamını ve yaşam alanını liberal demokratik evrensel değerlerde bulmaktadır.

Marksizm, uluslararası ilişkileri, üretim tarzları arası ilişkiler olarak görmektedir. Üretim tarzının şekillendirdiği sosyal formasyonlar arası ilişkiler hem toplumsal hem de uluslararası ilişkileri oluşturur. Bunun yanında, modern uluslararası sistem kapitalist üretim tarzının egemen olduğu kapitalist uluslararası sistem olarak tanımlanmaktadır çünkü kapitalist üretim tarzının küreselleştiği dile getirilir. Dolayısıyla en temelde kapitalistler arasındaki ilişkilerden söz edilir. Marksizm, kapitalist devletlerden oluşan uluslararası sistemin doğasını, burjuvazinin egemen olduğu kapitalist devletlerin bitmek tükenmek bilmeyen daha fazla kâr ve piyasa için girdikleri mücadeleden dolayı çatışmacı bir karakterde betimlemektedir. Kapitalist mücadeleden kaynaklanan uluslararası sistemin savaş durumu ancak komünist dünya düzeni ile barışçıl yapılabilir. Buna göre, insanın özgürleştiği, kendi kapasitesini gerçekleştirebildiği, sınıfsız ve refahın ortak bölüşüldüğü komünist toplum modern uluslararası sistemin yaşam alanı olabilecek üst bir kimlik olarak sunulmaktadır. Sadece komünist dünya toplumunun, tüm insanlığı kuşatacak ve uluslararası sisteme dahil olan toplumları biraraya getirebilecek bir çerçeve olabileceği dile getirilir.

Realizm, insanın doğasını kötüye eğilimli, devleti gücün bitmez tükenmez arayıcısı ve uluslararası sistemi anarşik olarak açıklaması ve bunları mutlaklaştırması, hem siyaset felsefesinde hem de uluslararası ilişkilerde sürekli olarak insanlar arasında çekişmeye, devletler arasında güç mücadelesine ve uluslararası sistemin savaş durumu içinde kalmasına sürüklemiştir. Sadece uluslararası ilişkilerin fotoğrafını çektiğini söyleyen realizm, bu tanımlamaları yaparak betimlemekten/açıklamaktan ziyade *yönlendirme/kurgulama* yapmıştır. Dayandığı felsefi temellerin bakış açısını küresel siyasetin yegane gerçeği olarak sunmuştur. Liberalizm, hem Kant'ta hem de demokratik barış teorisinde ve son olarak da Fukuyama'nın tezinde olduğu gibi, Avrupa için çok

anlam ifade eden “Ortaçağ karanlığı”ndan kurtuluşun simgesi olarak bilinen Aydınlanmanın akla, bireye ve ilerlemeye dayalı yaklaşımını, mutlaklaştırmıştır. Bu değerlerden yoksun olduğu düşünülen toplumlar; hem iktisadi, hem siyasi ve hem de kültürel bakımdan geri ve medenileştirilmesi gerekenler olarak kabul edilmiştir. Bu bakış açısı aynı zamanda farklı birikimlere sahip toplumları tektip/aynı olarak görmüştür. Aydınlanmanın değerlerini görünürde evrensel kılarak, farklı değer algısı ve kimliklere yaşam şansı tanınmamıştır. Bu çerçevede marksizm, hem ilerlemeci tarih anlayışına dayalı toplumların sürekli bir şekilde çatışma ile evrilmesi ve neticede ebedi mutluluğun dünyevi mekânda sağlanabileceğine duyduğu inançla hem de bunu Batı dışı toplumları kapsayacak bir şekilde evrenselleştirerek aydınlanmacı bakış açısını farklı bir düzlemde sürdürmüştür.

Sonuç olarak iki grupta ele alınabilecek çıkarımlara ulaşılmıştır. Modern uluslararası sistemin doğuşu incelenerek, ontolojik bir tahlille içinde yaşadığımız uluslararası sistemin *soykütüğü* ortaya konulmuştur. Bu bağlamda modern uluslararası sistemin, Batının kendi iç dini-siyasi ve iktisadi dönüşüm ve gelişmeler neticesinde ortaya çıktığı dolayısıyla Avrupa değer algısının ve coğrafyasının izlerini taşıdığı belirlenmiştir. Buna göre, hem ulus-devletin kökenleri, hem kapitalist üretim tarzı hem dini ve dünyevi alanın ayrımı hem de demokratik liberal değerler bu dönüşümlere bağlı olarak oluşturulmuştur. İkinci olarak modern uluslararası sistemin doğuşu incelenerek, Uluslararası İlişkilerin ortak sorunun *felsefi arkaplanına* ulaşılmıştır. Zira buna göre, klasik Uluslararası İlişkiler teorileri olan realizm, liberalizm ve marksizm en temelde oluşan modern uluslararası sistemin doğasına yönelik tanımlamada farklılaşmaktadırlar. Çünkü bu teoriler, heterojen bir Avrupa toplumunun değişik bakış açılarını yansıtmaktadır. Ortaçağ Avrupa’sında olduğu gibi ortak değerler bulunmadığından, ortak bir dünya düzeni ve değerler algısı da oluşturamamaktadırlar. Dolayısıyla her bir teori farklı çıkış noktaları olarak bu uluslararası sistemi tanımlamakta ve bu çerçevede bir dünya düzeni, kuşatıcı üst kimlik önererek bir yönlendirmede bulunmaktadır.

Realizm, liberalizm ve marksizm, Ortaçağ Avrupa’sındaki gibi bir ortak üst kimlik olmadığından farklı alternatifler sunmuştur. Bu hem Avrupa daha geniş olarak Batı hem de tüm dünyayı kuşatan söylemlerde ortaya çıkmıştır. Buna göre, realizm, liberalizm ve marksizm modern uluslararası sistemi dayandığı felsefi-siyasi dünya görüşü doğrultusunda kurgulamıştır. Modern dünya düzenini, temel aldığı dünya

görüşüne göre hem Avrupa'yı hem de tüm dünyayı temsil edecek bir içerikle ortaya koymuştur. Nitekim realizm, modern uluslararası sistemi savaş durumu içinde betimleyerek, gücün mutlaklaştırılmasını ve yegane emredici ve kurtarıcı bir varoluş nedenine bağlayarak devleti kutsallaştırılmasının zeminini hazırlamıştır. Zira modern uluslararası sisteme öngördüğü çerçeve olan güç dengesi, gücün mutlaklaştırılabileceği ve devleti kendine ait varoluş amaçları olan bir varlık olarak yaşayabileceği bir hayat alanı sunmuştur. Bu çerçeveyi realizm hem Avrupa için hem de diğer tüm kültür ve medeniyet havzaları için mutlak geçerli bir içerikle tanımlayarak ileri sürmüştür. Uluslararası sistemin savaş durumu olarak görülmesi, gücün tek gaye devletin tek çıkış yolu olarak algılanması evrensel geçerliliğe sahip bir değer olarak hem sunulmuştur hem de bu Uluslararası İlişkiler teorilerinin analizlerinde temel çıkış noktası olarak belirlenmiştir.

Liberalizm; ontolojisini bireyin, epistemolojisini aklın, tarih felsefesini sürekli ilerleme düşüncesinin oluşturduğu ve dünyevi hayatın ebedi mutluluk için tek mekân olduğu anlayışına dayanan Aydınlanma fikirlerini benimseyerek dünya düzeni anlayışı ve siyaset düşüncesini şekillendirmiştir. Buna göre, liberalizm uluslararası sistemin doğasını rasyonel insanın makul davranacağından, cumhuriyetçi-demokratik devletlerin makul insanın kapasitesini gerçekleştirebileceği bir yönetim anlayışından ve evrensel değerler olarak kabul ettiği serbest ticaret, evrensel hukuk, bireyin evrensel hakları, toplumlar arası karşılıklı işbirliği ve tüm insanlığın karşılıklı hak ve sorumluluğundan hareketle barış ve uyum içinde tanımlamıştır. Bu tanımlamayı, Aydınlanmanın yukarıdaki özelliklerini hem Avrupa'ya hem de tüm dünyaya (coğrafya ve insanlık anlamında) tek geçerli dünya düzeni algısı olarak sunmuştur. Bu anlamda hem Avrupa'ya Ortaçağda Roma ve Hristiyanlığın gördüğü işlevi yapabilecek hem de tüm dünyayı kuşatabilecek bir çerçeve olarak cumhuriyetçi-demokratik değerleri üst bir kimlik olarak ileri sürmüştür. Bunun anlamı, Avrupa'nın kendi dönüşümleri neticesinde ulaştığı fakat Avrupa'yı da bütünüyle temsil etmeyen değerleri hem Avrupa için hem de tüm dünya için mutlaklaştırarak evrenselleştirmektir. Bu amaç ise kimi zaman sömürgecilik, kimi zaman, “medeniyet”i “barbar”lara götürme, kimi zaman “özgürlük” ve “demokrasi”nin “geri kalmış ülke”lere tesisi düşüncesinde/ uygulamasında/ siyasetinde açığa çıkmıştır. Bununla Batı dışı toplumların kültür, ahlak, yaşam ve siyaset anlayışları göz ardı edilirken, Avrupa'nın merkeze alındığı ve batı dışı

toplumların buna göre tanımlandığı ve bağımlı kılındığı bir bakış açısı iktisadi, akademik, siyasi ve kültürel alanlarda hakim bir durum haline gelmiştir.

Aynı şekilde marksizm, modern uluslararası sistemi kapitalist uluslararası sistem olarak tanımlamış, kapitalist devletler arası ilişkilerin çatışmacı karakterinden yola çıkarak mevcut dünya düzeni tanımlamasını yapmıştır. Uluslararası kapitalist sistemin çatışmacı karakterinin hem tüm Avrupa'yı kuşatacak bir olgu olarak hem de tüm dünyayı içeren bir dünya düzeni durumu olarak sunmuştur. Yani kapitalist devletlerden oluşan bir uluslararası sistemi evrenselleştirerek bir dünya düzeni algısına ulaşmıştır. Bunun anlamı Avrupa'nın geçirdiği sömürgecilik, endüstri devrimi merkantilist iktisadi anlayış ve liberal serbest ticarete ve anlayışa dayanan gelişmeleri diğer kültür ve coğrafyaların kendi özel durumlarına bakmadan geçerli olabileceği bir içerikle sunmaktır. Bu bağlamda, çok iyi bir tespitle kapitalizmin yıkıcı ve hem insanı hem de toplumları yabancılaştırıcı karakterini çıkış noktası olarak alıp, ulaşmış olduğu insanın ve toplumların özgürleştiği komünist dünya düzeni anlayışını evrenselleştirerek tüm toplumlara bir üst çerçeve olarak sunmuştur. Bu anlamda realizmin gücü ve devleti, liberalizmin bireye ve akla dayanan Aydınlanma fikirlerini mutlaklaştırması gibi marksizm kapitalizm ve neticesinde önerdiği sınıfsız dünya düzenini mutlaklaştırarak evrensel geçerli değerler olarak ileri sürmüştür.

Bu iki yönlü bir etkide bulunmuştur. Birinci etki, modern uluslararası sistemin Avrupalı değer-coğrafya bağımlı yanı evrenselleştirilerek diğer kültür ve medeniyetlere yaşam şansı tanınmamıştır. Avrupa'nın kendine özgü şartlarında gelişen olaylar ve bu olaylardan sonra ortaya çıkan felsefi-siyasi-iktisadi anlayışı evrensel bir boyutta değerlendirilmiştir. Oysa bunların evrenselliği olmakla birlikte bütünüyle evrensel olmayan bir içeriktedir. İnsani olan gelişme ve yaklaşımların değer bağımlı olduğu, evrensel değerlerin bilinmesine rağmen insanın dünya görüşünü etkileyen din, kültür, coğrafya, siyasi ideoloji, ırk ve daha değişik birçok unsurun varlığı rasyonel bir gerçekliktir. Buna rağmen belli bir coğrafya ve dini-felsefi görüşün değer algısını evrenselleştirmek metodolojik olarak yanlıştır. Bu yaklaşım, Uluslararası İlişkiler teorilerinde ise, dünya siyasetini anlamlandırmada ve açıklamada bir sorunun meydana gelmesinin temel kaynağıdır. Çünkü siyaset ve uluslararası ilişkiler eylemleri kültür-değer bağımlı olarak farklı ulus-devlet ve kültür havzasına göre değişir. Buna rağmen, örnek olarak, yeni oluşan mutlak krallıkların meşruiyetini sağlamak için *reason of state*,

ulus devletin yegane gayesi olarak ulusal çıkar ve dış politikanın vazgeçilmezi olarak gücü kabul eden realizmin, içinde bulunduğu coğrafyayı, siyasi ve kültürel nitelikleri göz önüne alınmaksızın tüm devletlerin dış politika kimliği olarak önerilmesi ve tüm uluslararası sistemin doğasının bu pencereden yorumlanması sadece metodolojik bir yanlışlık olarak kalmaz aynı zamanda yanlış sonuç ve çıkarımlara sebep olmakla epistemolojik olarak da sorunlu bir yaklaşım olur. Bu ise, dünya siyasetini soyut düzlemde açıklamak onun kavramsal çerçevesini sunarak devletlere daha makul dış siyaset kimliği oluşturma hedefinde olan Uluslararası İlişkiler teorilerinin amaçlarını gerçekleştirememesine ve dünya siyasetini bütünüyle kuşatacak analizler yapamamasına yol açar. Çünkü eğer Uluslararası İlişkiler teorilerini küresel siyaseti, kavramsal çerçeveler kullanarak soyut düzlemde betimlemek ve açıklamak olarak tanımlarsak, Uluslararası İlişkilerin bu amaca ulaşmak için dünya siyasetinde tüm siyasi çıktı üreten aktörlerin kendi değer algısı içinde oluşan siyaset tasavvurunu göz önünde bulundurarak analizini yapmak zorunda olduğu kabul edilmelidir.

Sonuç itibarıyla bu çalışmadaki ontolojik analizle, modern uluslararası sistemin Avrupa merkezli bir süreçte ve o coğrafya ait dönüşümler sonucu oluştuğunu ortaya koyulmuştur. Epistemolojik analizle Uluslararası İlişkiler disiplini tartışmaları içinde kalarak Uluslararası İlişkiler teorilerinin en temel sorununun modern uluslararası sistemin doğası olduğu açığa çıkarılmıştır. Realizm, liberalizm ve marksizmin en temelde Ortaçağ Avrupa'sında Roma ve Hristiyanlığın görmüş olduğu üst kuşatıcı kimlik işlevini kendilerine göre oluşturmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinin modern uluslararası sisteme üst kuşatıcı kimlik arayışında sadece Avrupa toplumunu değil tüm dünyayı kuşatacak bir söylem ve eylem geliştirdiğine ulaşılmıştır. Bu yaklaşımın ise iki yönlü bir etkide bulunduğu kanaat getirilmiştir. Birinci olarak, diğer kültür ve coğrafyaların kendine özel dini düşünce, ahlak, siyaset algısı, iktisadi yapı ve ideolojisi göz önünde alınmadan bir evrensel söylem geliştirilerek, farklı kültür ve devletlere yaşam şansı tanınmamıştır. Bu ise ikinci yön olarak, küresel siyaseti anlama amacında olması gereken “Uluslararası İlişkiler” teorilerinin hem metodolojik hem de epistemolojik yanlışlara düşmesine neden olmuştur. Bu epistemolojik ve metodolojik yanlışlık ise yukarıdaki öneriler göz önünde alınarak “Uluslararası İlişkiler”in yeniden düşünülüp çerçevelendirilmesi ile ortadan kaldırılabilir.

KAYNAKÇA

- Aquinas, Thomas. "The Duty of Rulers in Peace and War," **Basic Texts in International Relations**, Ed. Evan Luard, New York: St. Martin's Press, 1992, ss. 29-32.
- Arblaster, Anthony. "The Rise and Decline of Western Liberalism," <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/arblaster.htm> ; B. Tarihi: 22 Mart 2003.
- Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri:Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.
- Arıboğan, Deniz Ülke. **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998.
- Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz," **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Ocak-Aralık 1996, ss.71-114.
- Berki, R.N. "On Marxian Thought and the Problem of International Relations," **World Politics**, Vol.24, Issue 1, 1971, ss. 80-105.
- Boucher, David. **Political Theories of International Relations: From Thucydides to the Present**, New York: Oxford University Press, 1998.
- Brewer, Anthony. **Marxist Theories of Emperialism: A Critical Survey**, 2.Edition, London: Routledge, 1997.
- Brooks, Stephen G. "Dueling Realisms (Realism in International Relations)," **International Organization**, Vol. 51, No. 3, 1997.
- Brown, Chris. **Understanding International Relations**, London: Macmillan, 1997.
- Bull, Hedley. **The Anarchical Society**, 2.Basım, London: Macmillan Press, 1995.
- Burchill, Scott. "Liberal Internationalism," **Theories of International Relations**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, New York: Macmillan Press, 1996, ss. 28-67.
- Buzan, Barry & Little, Richard. **International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations**, New York: Oxford University Press, 2000.
- Carr, Edward Hallett. **The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to International Relations**, New York: Harper Torchbooks, 1964.
- Cox, Richard H. "Hugo Grotius," **History of Political Philosophy**, Ed. Leo Strauss, Joseph Cropsey, Chicago: Rand McNally& Company, 1964, ss. 344-354.
- Cropsey, Joseph. "Karl Marx," **History of Political Philosophy**, Ed.Leo Strauss, Joseph Cropsey, Chicago: Rand McNally & Company, 1963, ss. 697-724.
- Donnelly, Jack. **Realism and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Dougherty James E. ve Pfaltzgarff Robert L. **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**, 4. Editions, New York: Longman, 1997.

- Doyle, Michael W. , Ikenberry G.John. "Introduction: The End of the Cold War, the Classical Traditions, and International Change," **New Thinking in International Relations Theory**, Ed. Michael W. Doyle, G. John Ikenberry, Colorado: Westview Press, 1997, ss. 1-20.
- Doyle, Michael W. **Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism**, New York: W.W. Norton & Company, 1997.
- _____, "Liberalism and World Politics Revisited," **Controversies in International Relations**, Ed. Charles W. Kegley Jr, New York: St.Martin's Press, 1995, ss. 83-107.
- Dunne, Timothy. "Realism," **The Globalization of World Politics: An Introduction of International Relations**, Ed. John Baylis , Steve Smith, New York: Oxford University Press, 1997, ss.109-125.
- _____, "Liberalism," **The Globalization of World Politics: An Introduction of International Relations**, Ed. John Baylis, Steve Smith, New York: Oxford University Press, 1997, ss. 147-165.
- Eralp, Atilla. "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması," **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Der. Atilla Eralp, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, ss.57-89.
- Fenelon, François. "The Balance of Power as a Source of Stability," **Basic Text in International Relations**, selected and introduced Evan Luard, New York: St. Martin's Press, 1997, ss. 384-386.
- Freedon, Michael. "The Family of Liberalism: a Morphological Analysis," **The Liberal Political Tradition**, Ed. James Meadowcroft, Cheltenham: Edward Elgar, 1996.
- Fukuyama, Francis. **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfü Dicleli, 2.Baskı, İstanbul: Gün Yayıncılık, 1999.
- Gierke, Otto. **Natural Law and The Theory of Society:1500 to 1800**, Trans. Ernest Barker, Boston: Beacon Press, 1957.
- Gilpin, Robert. **War and Change in World Politics**, New York: Cambridge University Press, 1981.
- _____, "The Richness of the Traditions of Political Realism," **International Organizations**, Vol.38, Issue 2, 1984, ss. 287-304.
- Goldman, Lucien. **Aydınlanma Felsefesi**, Ankara: Doruk Yayıncılık, 1999.
- Göze, Ayferi. **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Genişletilmiş 8.Bası, İstanbul: Beta, 1998.
- Grieco, Joseph M. "Realist International Theory and the Study of World Politics," **New Thinking in International Relations Theory**, Ed. Michael W. Doyle, G.John Ikenberry, Colorado: Westview Press, 1997, ss. 163-205.
- Grotius, Hugo. **Savaş ve Barış Hukuku: Seçmeler**, Çev. Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967.

- Halliday, Fred. **Rethinking International Relations**, London: Macmillan Press LTD, 1994.
- Heywood, Andrew. **Political Ideologies: An Introduction**, London: Macmillan Press Ltd., 1992.
- Hobbes, Thomas. **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, Çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- Hobden, Steve , Jones, Richard Wyn. “World-System Theory” **The Globalization of World Politics: An Introduction of International Relations**, Ed. John Baylis, Steve Smith, New York: Oxford University Press, 1997, ss. 165-191.
- Hobhouse, L.T. **Liberalism and Other Writings**, Ed. James Meadowcroft, New York: Cambridge University Press, 1994.
- Hobson, John M. **The State and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Kant, Immanuel. **Perpetual Peace and Other Essays on Politics, History, and Morals**, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1983.
- Kaplan, Morton A. **System and Process in International Politics**, 2. Baskı, y.y: John Wiley & Sons, 1967.
- Kemp, Tom. **Theories of Imperialism**, London: Dennis Dobson Ltd., 1967.
- Keohane, Robert O. **International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory**, Colorado: Westview Press, 1989.
- _____, “Uluslararası Kurumlar: Karşılıklı Bağımlılık Yürüyebilir mi?” **Foreign Policy** (Türkiye Baskısı), Sayı:1, Bahar 1998, ss. 59-72.
- Keyman E. Fuat. Küreselleşme, **Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Çev. Simten Çoşar, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- Kleinschmidt, Harald. **The Nemesis of Power: A History of International Relations Theories**, London: Reaktion Books, 2000.
- Knutsen, Torbjörn L. **A History of International Relations Theory: An Introduction**, Manchester: Manchester University Press, 1992.
- _____, **The Rise and Fall of World Orders**, Manchester: Manchester University Press, 1999.
- Kubalkova V. , Cruickshank A.A. **Marxism and International Relations**, Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Lenin V.İ. **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Çev. Süheyla Kaya, Ankara: İnter Yayınları, 1995.
- Linklater, Andrew. “Marxism,” **Theories of International Relations**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, New York: Macmillan Press, 1996, ss. 119-145.
- Locke, John. “Natural Rights and Government by Consent,” **Political Philosophy**, Ed. Alan Gewirth, Newyork: Macmillan Company, 1965, ss. 46-61.

- Luard, Evan **The Balance of Power: The System of International relations, 1648-1815**, New York: St. Martin's Press, 1992.
- Machiavelli, Niccolo. **Hükümdar: İl Prencipe**, Çev. H. Kemal Karabulut, 5.Basım, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998.
- MacMillan, John. **On Liberal Peace: Democracy, War and the International Order**, London: Tauris Academic Studies, 1998.
- Marx, Karl , Engels, Friedrich. **Alman İdeolojisi [Feuerbach]**, Çev. Sevim Belli, 4. Baskı, İstanbul: Sol Yayınları, 1999.
- _____, **Komünist Parti Manifestosu**, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.
- Morrice, David. "The Liberal-Communitarian Debate in Contemporary Political Philosophy and its Significance for International Relations," **Review of International Studies**, 26, 2000, ss. 233-251.
- Olson, William C., Groom, A.J.R. **International Relations Then and Now: Origins and Trends in Interpretations**, London: Harper Collins Academic, 1991.
- Owen, John M. "How Liberalism Produces Democratic Peace," **Theories of War and Peace**, Ed. Michael E. Brown, Owen R. Cote, JR v.d, Massachuset: The MIT Press, 1998, ss. 137-175.
- Parkinson, F. **The Philosophy of International Relations: A Study in the History of Thought**, California: Sage Publications, 1977.
- Philpott, Daniel. "The Religious Roots of Modern International Relations," **World Politics**, Vol.52, Issue 2, 2000, ss. 206-245.
- Richardson, James L. **Contending Liberalism in World Politics**, London: Lynne Rienner Publisher, 2001.
- Schmidt, Brian C. **The Political Discourse of Anarchy : A Disciplinary History of International Relations**, New York: State of New York Press, 1998.
- Sheean, Michael. **The Balance of Power: History and Theory**, London: Routledge, 1996.
- Smith, Hazel. "Marxism," **Contemporary International Relations: A Guide to Theory**, Ed. A.J.R. Groom, Margot Light, London: Pinter Publishers Ltd.,1994. ss. 142-156.
- Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.
- Thompson, W. Kenneth. **Fathers of International Thought: The Legacy of Political Theory**, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1994.
- Viotti, Paul R., Kauppi Mark V. **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, 2. Baskı, New York: Macmillan Publishing Company, 1993.
- Walt, Stephan. "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram," **Foreign Policy (Türkiye Baskısı)**, Sayı:1, Bahar 1998, ss.14-29.

- Waltz, Kenneth N. **Man, the State and War**, New York: Columbia University Press, 1959.
- _____, **Theory of International Politics**, New York: McGraw-Hill, 1979.
- Watson, Adam. **The Evolution of International Society**, London: Routledge, 1992.
- Wight, Martin. **International Theory: The Three Traditions**, Ed. Gabriele Wight, Brian Porter, London: Leicester University Press, 1996.
- Wilson, Woodrow. "President Woodrow Wilson's Fourteen Points," **The World War I Document Archive**, <http://www.lib.byu.edu/~rdh/wwi/> ; B.Tarihi: 30 Nisan 2003.
- Woodward, Ernest Llewellyn. "The Historical Foundations for World Order," **Foundations for World Order**, Ernest Llewellyn Woodward, J. Robert Oppenheimer, v.d. Denver: The University of Denver Press, 1949, ss.9-35.
- Yurdusev, Nuri. " 'Uluslararası İlişkilerin' Öncesi," **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel yaklaşımlar**, Der. Atilla Eralp, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, ss. 15-57.